OSMANLI

700 yıl.

AHMET RASİM

2

AHMET RASİM

OSMANLI

EMİR

AHMED RASİM
ve OSMANLI TARİHİ
II

Düzenleyen
Metin Hasırcı

Emir Basın Yayın Elek. Ltd.Şti.
Suterazisi Sokak No 31/1
Sultanahmet, **İstanbul**

Tel: (090) (212) 518 99 01
517 86 65
Fax: (090) (212) 517 87 15

İçindekiler 2

Faideler

Onikinci Bölüm

İkinci Sultan Selim

-1-

H.974 / M.1566 yılında Osmanlı tahtına 2. Selim'in culüs ettiğini görüyoruz. O sırada yeni padişah 44 yaşının sürdürmekteydi.

Sadrazam Sokollu Mehmed Paşanın yazmış bulunduğu arizayı şehzadeye götüren Hasan Çavuş, Sigetvardan çıkışının 8. günü Kütahya'da bulunan Selim Han'a ulaştırdı. Sultan Selim hemen Hoca Ataullah Efendi ile birlikte, Lala Hüseyin Paşayı ve Müsahibi Celal Çelebi'yi yanına alarak üç günde Kadıköyüne geldi. Buradan Üsküdar'a geçip, kızkardeşi Mihrimah Sultanın sarayına inmiştir. Kendisine tahsis olunan bir çekdiri ile Saray-ı Hümayuna gitmekteyken Kızkulesi önlerindeyken toplar atılmaya başlanarak saltanatı ilan edilmiştir. Sarayda bir müddet Mihrimah Sultan ile konuştuktan sonra Şeyhülislam Ebus Suud Efendi, İskender Paşa ve İstanbul Kadı'sı Kadızade Ahmed efendi, Defterdar Hasan Çelebi ve bilcümle ulema ve müderrisin gelip el öptüler. Böylece biat edilmiş oldu. Sultan 2. Selim, yukarıda söylediğimiz merasimden sonra Hazreti Eyyüb Türbesini ve dedesi 1. Selim (Yavuz Sultan Selim)in türbesini ziyaret etti. Fakir fukaraya otuzbin akça da-

ğıtıp iki gün sonra hızla hudud boyuna giderek onuncu günü Belgrad'a vardı. Buraya geldiğinde, sadrazamdan bir mektup geldi. Bu mektupta: "Orduyu hümayun teşrif buyurulduğu takdirde, kul taifesi ecdad-ı azamınızın kanunu üzere cülus bahşişi isteyeceklerdir. Halbuki ordu hazinesinde yeterli miktar para yoktur. Zaten sefer sona ermiş kış erişmiş, Sigetvar kalesinin tamiri tamamlanma noktasına gelmiştir. Üç güne kadar dönmeye başlamak umulur. Belgrad'a teşrif bulunarak orada beklenilsin." Mealinde ifadeler yer almaktaydı. Sultan 2. Selim tavsiyeyi beğenip, Belgrad'a döndü. Sokollu, Rebiülahirin 3. günü askerin ulufelerini verdi. Rumeli ve Anadolu Beylerbeylerine lâzım gelen emirleri göndererek, yeni kasım günleri geçmeyince feth olunan yerlerin muhafazası ve askere izin verilmesini hatırlattı. Adı geçen ayın 6. günü de, eski kanun üzere islam bayrağı açılarak erkan ve ayan-ı devlet, içinde Sultan Süleyman Han'ın nâşı bulunan mükemmel surette süslü bir arabanın önünde yürüdüler. Arabanın etrafını solaklar almış ve çavuşlar alkışlamakta bulundukları gibi tabl ve nekkâre, zurna ile nefirler çalınmaktaydı. Solakzâde derki: "Altıncı konakta mukaddema yapılan, nehri Sava üstündeki cisr- azimden (büyük köprü) geçilip, Vezir-i sahib-i tedbir, yollarda merhum Hüdavendigarın cesedini sağken giydiği elbiselerle gösterir ve kendisi bazı işleri arz etmek uslubünde arabanın yanına konuşarak giderdi."

Sadrazam, Belgrad'a gelinceye dört-beş menzil kala bir kaç hafız istedi. Hafızlar arabanın iki tarafın-

dan zikrullaha başlayınca, herkes Sultan Kanuni Hz.lerinin vefat etmiş olduğunu anladı. Bu gece ile tastamam kırksekiz gün oluyordu. Nâşı misk ve anber ile tahnit olunmuş, iç organları Sigetvar karşısında bir yere gizlice defn olunmuştu. Bir sabah orduyu hümayunun konmuş olduğu yerde ruhuyçün fatiha nidası duyulmuştu. Askerin tamamı büyük bir üzüntüye duçar oldu. Vezirler ve alimler, Padişah Hz.lerinin vefatını zamanı olmadığı reyinde bulundular. Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa askere şöyle bir hitabda bulundu: "Karındaşlar, yoldaşlar ne için duruyorsunuz? Yürüyelim. Bunca yıllık islam padişahına tevhid ve tehlil ile niçün tazim ve tekrim etmeyelim? Gazalar eyleyerek Engürüs (Macaristan) vilayetini dar ül islam eyledi. Cümlemizi nimet ve ihsan ile besledi. Avaz bumudur ki, cesed-i mübarekini başımızın üstünde götürmeyelim. Hususan oğlu Sultan Selim hz.leri hâlâ padişahımızdır. Onyedi günden beri Belgrad'da sefere muntazır ve pederinin vasiyeti üzere bilcümle inâm-ı ve terakki maaşatınızı ita ve icraa hazırdır. Hatırınızı hoş tutun. Hemen hafızlar tilavet ile meşgul olsunlar. Biz de çekilip gidelim. Duracak yer değildir. Bunun üzerine ordu yürüdü. Asker: "Derdimize derman Kur'andır. Kur'an-ı azimüşşana iyman ederek gidelim" deyip ertesi sabah "Serim" sahrasına sabah sonrasında arabaya nice hafızlar eşlik edip, tilavet-i kur'an eyleyerek Mitroviçe'ye gelindi. Sokollu Mehmed Paşa, buradan da padişaha bir mektup gönderdi. Meali şöyleydi: "Cenaze ile ordu Belgrad'a muvassalat eyledikte nasb oluncak otağı

hümayun önünde, Cennetmekan'ın bu seferde getirdiği taht-ı zerrin üzerine culüs buyrulacak, bilcümle ayan ve bendegan, paye-i serir-i saltanata yüz sürsün. Kul taifesi kanun-u kadim vecihle inam ve terakkilerini lisan-ı şahanelerinden işitmeleri aralarında mukarrer olmakla bunların hepsi verulsin, makbulumdur diye irade buyurulsun. Bahusus Yeniçeri taifesi el kaldırıp çavuşları Ali Osman padişahlarına ve ocakdan geçen yoldaşlarına dualar eyleyüp, cümle tarafından amin denilmesi adat-ı kadimelerinden olmağla buna müsaade edilsin. Sonra cenaze namazı kılınsın. Ferdası günde erkan-ı devlet tehniye-i saltanat muarızında serir-i izzete yüzler sürdüklerinde hilatlar verilsin.

Sultan 2. Selim gelen mektubu Hoca Ataullah Efendiye gösterir. Ataullah Efendi de, sadrazamın nüfuz-u tesirinin çokluğunu işaret edercesine: "Zat-ı şahaneniz İstanbul'da cülus buyurdunuz. Bunun resmen tekrarına hacet yoktur. Bu teklif hakimi, mahkim etmektir." der. Fakat padişah ikna olmaz. Lala Hüseyin Paşadan durumu sorar. O da, aklı erebildiği kadar: "Biz İstanbul'dan Belgrad'a gelmeseydik ordu ne yapacaktı? Bu yeni merasim neye yarayacak? Tenezzül buyurmayınız" cevabını verir.

Padişah bir de, musahibi Celal Çelebi'den durumu sual eder. O da: "Mülk-ü saltanat-ı vâris ve ihda münhasır iken, bu çeşit düşüncelere vücud verilmez. Cevabını verir.

Bu arada ise Kapıcı Sinan Paşa Ağa Otağ-ı hümayunu hünkar tepesine kurar. Sultan Selim'de atına

binip, otağa gider. Otakçıbaşı durumu sadrazama bildirir. Paşa merhumun, sırdaşı olan Feridun Bey'e: "Sadakatle ifay-ı hizmet eden bir sadrazam devlet işine aid durumlarda padişahın ayağına arzda bulunurda, o da başkalarının reyi ile hareket ederse, nizama noksanlık gelmesinden gafil bulunur. Padişahımız gayetle müstağni (ihtiyaç hissetmesin) kimseye söz söylemek istemez. Kul taifesi gerekli olan saltanatlarında bizzat padişahların sözlerini işitegelmişlerdir. Hem şöyle hem böyle söyletirler. Bu sırada Mehmed Lala niye güleryüzlülük yapsın. Hemen Allah-u Taala hayırlar versin."Der. Feridun Bey; bu durumu padişaha yazalım diyerek kağıt kalem eline aldığında, Sokollu "Biz bildiğimizi söyledik. Gereken odurki, benim yerime dilediğini seçip tayin eyler. Padişahlara hitap eylemek olmaz." Diyerek yazılacak yazının önüne geçer.

Ertesi gün ordu Mitroviçe'den kalktı. Erkân-ı devlet siyahlara bürünmüş, solaklar, peykler sorguçlarını çıkarmış, börkleri üstüne peştemallar dolamıştılar. Belgrad ahaliside matem elbiseleri giymiş oldukları halde köprüyü geçip orduyu karşıladılar. Arabanın içinde ta'but ile sorguçlu mücevveze bulunuyordu. Otağ-ı hümayuna yaklaşınca arabanın örtüsü kaldırıldı. Sultan Selim, atlas kumaştan ve siyah çukadan elbise giymiş, başına sarık sarmıştı.

Ataullah Efendi cenaze namazını kıldırdı. Namazdan sonra 2. Selim herkese selam vererek, otağı hümayuna çekildi. Burada, o gün askerin yaşadığı halet-i ruhiyeyi anlatan Tarih-i Siyasiye'ye kulak verelim:

"İşte bu anda bir gulgule peyda olup, askerler feryad ederek:

- Adete riayet olunmadı. Bize verilmesi icab olan inâmın (paranın) asla bahsi olmadı. Vezirler, ne için böyle ettiniz? Suçlular elimizden kurtulamıyacaktır. Biz padişahıda Edirnekapısında yahud saray kapusunda ot arabasının yakınında buluruz.

Sözleri her tarafta işitilmeğe başlandı. Vezirler o sırada bir ihtilalin kopmakta olduğunu görerek, cenazenin İstanbul'a daha çabuk götürülmesi hususunda bazı zevat ile birlikte vezir Ahmed Paşayı görevlendirdiler. Hemen devletin ileri gelenleri aralarında yaptıkları bir toplantıda huzuru hümayunda el öpme merasimi ifa edildi. Sadrazam ve ordu Defterdarı Celal Bey, birlikte padişah yanında kaldı. Bu sırada ise gulgule çoğaldıkça çoğalmış ve asker mahiyet-i şahanede gelenlere sitem ve küfre ve cennetmekan hakkında dahi bedduaya başlamaları üzerine Lala Hüseyin Paşa cenazenin gizlice İstanbul'a naklini emretmişti. Nihayet zat-ı şahane böyle tehdid edici nümayişlere bir şekil vermek için askerlerin zabitlerinden huzura kabul ettiklerine beş gün içinde inam ve terakkilerini bir dereceye kadar, ihsan eylemiş olduklarından sanki susturulmuş olunan işbu askerle İstanbula doğru yola devam edilmişti.

Cenazenin defin olunduğu Edirne'de haber alındı. Padişahın sarayına girinceye kadar sokaklarda meydana gelen şu halleri iyice düşünüp, devlet işlerine, hoca, lala, müsahip gibi şahısların karışmasından ne biçim fenalıklar vukua gelindiğini zihnen tartın. 2.

Abdülhamid zamanında biz bunun nice numunelerini görerek ezilmiş ve devletin hayatından ümidimizi kesmiştik.

İstanbul'a yaklaşıldıkça alay düzenlemek için gece Halkalı Köyünde bulunan Kasır'da dinlenildi. Geceleyin Yeniçerilerden bir güruh meşaleler etrafında bir toplantı yaptı. Artık yapacaklarını geciktirmeleri mümkün değildi. Sabahleyih, Kaimmakam ve Kaptan Paşalar ile şeyhülislam ve ulema ve müderrisler karşılamak için geldiler. Alay yola çıktı. İstanbul ahalisi ise alayı seyir etmek üzere yollara dökülmüştü. Ön tarafta bulunan Yeniçeriler safları sıklaştırdılar. İleriye geçmek isteyenleri çeviriyorlardı. Şehzade camiine yaklaşılınca öndeki saf durdu. Buna bağlı olarak haliyle geridekilerde durdu. Padişah Edirne kapısınına yakın bir yerde tam bir saat bekledi. Niye duruyorsunuz? Sorusunu soran vezirlere, Yeniçeriler: "Önde bir ot arabası var. Bizi hareket etmekten alıkoyuyor." diye cevap verdilerki, bu söz isyan alametiydi. Bir aralık 2. vezir Pertev Paşa, Yeniçerilere yaklaşarak: "Yiğitler, bu hareketiniz yakışıksızdır." dedi. Yeniçeriler:

- Sen kendini Ceyula'damı sanıyorsun? sözünün arkasından vurdukları bir darbe ile atından düşürdüler. Kaptan Paşaya ise; "Sen ne istiyorsun züğürt gemici?" hakaretini yaparak attan indirdiler. Bunun üzerine Sokollu vezir ile Ahmed paşa altun serperek, tatlı dil ve güleryüz ile alayı yürütmeye muvaffak oldular. Hele boynuna mendili dolayıp"ben sizin elinizdeyim, isterseniz şu bağı sıkıp beni öldürünüz. Fakat biraz

dinleyiniz" diyen Yeniçeri Ağasına: "Sen bize su yerine şekerli peksimet vermek istersen, sen aldanırsın. Eğer böylelikle padişahın ve sadrazamın hazinelerini kurtarmak emelinde bulunursan, sen de elimizden kurtulamazsın. Ot arabasının devrildiğini sana da gösteririz" tehdidiyle ilerlediler. Sarayın birinci avlusuna girerek kapıları kapadılar. Vezirleri atlarından indirdiler. Yakalarından tutarak, haseki sultanın hamamına yaklaşmış bulunan padişahın yanına giderek:
- Aded-i kadimeyi ikrar eyle. Yani: Eskiden beri yapılanı kabul ettiğini söyle diye bağırıştılar. 2. Selim'de sadrazamın ısrarı üzerine: "İnam ve ulufeniz, bana ecdadımdan intikal eden adet mucibinde ihsan olundu." dedi. Maksad da yerine gelmiş bulundu. İşte görülüyorki asker, itaat ve inzibattan disiplinden tamamen mahrumdur. Bu ise, devlet için en büyük sıkıntıların başında gelir. İdaresizlik yüzünden devletin en şanlı, en azametli zamanında uğradığımız şu rezaletlerden ibret alınmalıdır. Padişah ise, ulemayı bile cülus atiyyesi vermeyi icad etmiş, böylece hazine boşalma durumu ile karşılaşmıştır. Öte yandan Sipahi ve Ulufeciyan'da bahşiş isteme yoluna sapıp, vezirlerin yollarını kesip taşlamaya başlayınca Sokollu Mehmed Paşa derhal vaziyete el koyup, Ağalarını değiştirip, elebaşıları bulup idam ettirmiştir.

Tarih Diyor ki:

Hazine açığını vilayetler ve ecnebiler üzerine yapılan seferler neticesinde gerek cülus hediyeleri, gerekse Sakız adasını zapt eden Piyale Paşa ile Erdel'de bir çok yeri zapt eden Pertev Paşanın getirdiği harp ganimetleri

açığın kapanmasını sağlamıştır. (Sultan Süleyman Kanuni zamanında dahi hazinede açık görülmüştür. Merhum padişah, Sigetvar seferine gidişinde sarayda bulunan altun ve gümüş kaplardan bir kısmını darphaneye yollayıp, para kestirmiştir. Naima tarihi ile Ayni Ali Efendi, risalelerinde görüldüğü üzere o sene masraf: 183 milyon 88 bin masraf ise:189657000 akça olarak, altıbuçuk milyon akça açık vardır. Sokollu Mehmed Paşanın vefatından sonra israfın çoğalması yüzünden hazinenin açığı yetmişmilyon akçaya ulaşmıştır. (Ahmed Rasim)

Sakız adasının fethi H.973 / M.1566 senesi sonlarına yani Sultan Süleyman'ın Sigetvar fethine gidişi sırasındadır. Kaptanı Derya Piyale Paşa, yetmiş tane çekdiri ile Akdenize çıkmış ve Çeşme önlerinde demirlemişti. O sıralarda Sakız adasına oniki Venedikli bey hükmediyordu. Donanmanın gelişini gördüklerinde hemen hediyeler hazırlayıp, kayıklar ile gönderdiler. Piyale Paşa; Osmanlı Kaptanı Deryasına karşı arz-ı hürmet beylerin vazifesidir. Adam yollamak hakarettir diyerek hediyeleri red etti. Bu vaziyet karşısında beyler korktular hemencik kayığa kendileri binerek donanmaya gelmeyi yeğlediler. Piyale Paşa bu kendi gelenleri hemen tutuklayıp, böylece kaleyide rahat bir şekilde teslim almış oldu. Kaleye asker, muhafız ve bir de dizdar yerleştirildi. Daha sonrada taht-ı tevkif altına aldığı beyleri serbest bıraktı. Onlar ise Avrupa'ya gitmeyi tercih ettiler. Bu zaferin haberi Hz. Kanuniye erişememiş ancak 2. Selim'e nasib oldu. Bu başarıya pek sevinen yeni padişah, Piyale Paşa'nın

İstanbul'a dönüşünde kendisine vezirlik rütbesi vererek devlet adamları arasına ilhak etti.

Avusturyalılarla Musalaha: Sigetvar fethinden sonra 2. vezir Pertev Paşa 'nın Ceyula'yı zapt etmesi ile Erdel Voyvodası imdadına gönderilen Tatarların, Avusturya içlerinde tahribatta bulunmaları ve çeşitli sebepler yüzünden imparator Maksimilyen tarafından İstanbul'a üç elçi gönderildi. Bu heyet ile yedi ay süren müzakereler yapıldı ve nihayetinde ondört toplantının sonunda sekiz seneliğine bir sulh antlaşmasına imza konmaya karar verildi. Bu sulh yirmibeş maddeyi kapsamaktaydı. H.975 / M.1568 (Sulh müzakereleri içinde Maksimilyen'in tarafından üç elçi gönderilip. bunlar Babıali'ye geldiğinde iyi bir kabul görmek için sadrıazama dörtbin düka altunu ile dört gümüş kupa, bir de saat ayrıca eski antlaşmanın gereği olarak seneliği ikibin düka ve çok kıymetli adı ile padişahın ayaktozuna yüz sürebilmek için otuzbin düka ile otuz tane yaldızlı kupa ve üç adet saat taktimine vazifeli olduklarından, yine senevi olmak üzere 2. vezire ikibin düka, iki aded yaldızlı kupa ve bir saat ve 3. vezire ise, bin düka ve iki gümüş kupa ve diğer üç vezire biner düka verilmesi, yine Divan-ı Tercümanı birincisi İbrahim Paşaya beşyüz, ikinci tercümana üçyüz düka verilmesine vazifeli olduklarından elçiler, ancak bu işleri yerine getirdikten sonra şerifi padişahi ile mülakata nail olabildiler. (A.Rasim) H.976 / M.1568'de İran ve Lehistan ile antlaşmalar yenilendi. Ertesi sene Avusturya elçileri senelik vergileri olan 30 bin dükalık vergi ile birlikte, vezirlere

mahsus hediyeleri getirdiler. İstanbul bu sene çok büyük bir yangın geçirip, 30 bin kadar ev kül oldu. İran şahı vefat edince bu ülke ile olan hududa her ihtimale karşı asker yollanması kararı gerçekleştirildi. Sokollu Mehmed Paşa, Volga Nehri ile Don Nehri arasında bir kanal açma düşüncesine sahipti. Kefe Sancağı Beyi, Kasım Bey bir çok asker ile bu işe memur edilmişti. Ancak Rusların hile ve desiseleri ile yaptıkları müdahaleler, Kırım Hanı Devlet Giray'ın askerleri kandırması işi engellemişti. Bu sırada Arabistanda çıkan bazı hadiseler bütün bütün işin gerçekleşmesine engel teşkil etti.

Yemen'in fethi: H.945 / M.1538 tarihinde Hadim Süleyman Paşa, Hindistan seferine gittiğinde Yemen sahilinde bulunan Zeyd ve Aden mevkilerini zapt eylemişti. H.951 / M.1545 senesinde de Veysi Paşa isimli bir Beylerbeyi Yemen Zeydi İmamı Şerafeddin'in iki oğlu arasındaki düşmanlıktan istifade ederek, Naz kasabasını ele geçirmişti. Veysi Paşa, askere gösterdiği sertliğin kurbanı olmuş, Çerkes Özdemir Paşa hem Veysi Paşanın intikamını hem de Sana'yı almıştır. Veysi Paşanın yerine tayin edilen Beylerbeyi Ferhad Paşa, Aden ihtilalini bastırmış ve Cebel ile Tihame'yi asayişle tanıştırıp, İstanbul'a avdeti emredilmesi üzerine, Yemen'i Özdemir Paşa'ya emanet etmişti. Özdemir Paşa, Yemende İmamet davası ile isyan eden emir Mutaharri'yi ve kabilesini ortadan kaldırmak için İstanbul'dan izin istemişti. Neşar Mustafa Paşa kumandasında Mısır valisi Davud Paşa tarafından kendisine asker gönderilmişti. Emir

Mutaharri'yi Temle Kalasında kuşatmışsada Mustafa Paşa izinli olmasından istifadeyle Mutaharri'yi sancak beyi ünvanıyla hükümetinde ibka ederek, berat dahi vermişti. Özdemir Paşa, Yemen'de yedi sene içinde yedi kaleyi zaptederek bilahire Vilayetin idaresini Neşar Mustafa Paşaya terk edip, İstanbul'a gelmiş ve buradan da Sudan'ın fethi ile vazifelendirilmiş olarak Gobi'ye oradan Sudan içlerine doğru ilerlemiş ve sonunda Davarava'da vefat etmiştir. Yemen'e vali olan Mahmud Paşa, Taz'ı hükümet merkezi yapıp, Halep Kalesini muhasara etti. Sahibi Nazariyi ailesi reisini hiyle ile öldürdü. Bu hal Yemen'de büsbütün hoşnutsuzluğa yol açtı. Çok geçmeden İmam Mutaharri'nin teşvikiyle genel bir ihtilal çıktı. İmam Mutaharri San'a yı zapt edip, kendisini müminlerin emir olarak ilan etti. Kendi adına hutbe okuttu. H.957 / M.1551. Bu vakalardan sonra Taaz, Hab ve Aden elden çıkmış, böylece Yemen'de Osmanlı idaresinde Zeyd'den bir yer kalmamıştı. Velhasıl Mısır valisi, Sinan Paşa Yemen'e memur edilerek, evvelce Yemen'e gitmiş olan Meşhur Özdemir Paşanın oğlu Özdemiroğlu Osman Paşa, Taaz'ı zapt ile H.976 / M.1569 senesinde Sinan Paşa'da Yenbu, Meke, Cazan yoluyla yürüdü ve Aden'i muhasara için Kızıldeniz filosunu yolladı. Kendisi de, Kahire'yi alıp, Osman Paşayı azletti. Sinan Paşa Taaz'da iken, Aden'in tekrar zabtı haberini almakla, Sana üzerine giderek H.977 / M.1569'da teslim aldı. Sonra Kolan ve Şeyban kalelerini ele geçirdi. Gökban'ı muhasara etti. Öte yandan yeni bir ihtilale hazırlanan imam Mutaharri tasavvurunu başardı ve

San'a yı yeniden zapt etti. Sinan Paşa ise Gökben muhafızı Mehmer bin Şemseddin ile uyuşarak, senede altıyüzbin akça verme şartıyla Gökban'a sancak adı verilip, memur edildi. İmam Mutaharri ise, bu vaziyet karşısında sulha yanaşma mecburiyeti hissetti. Yemen kıtasının her yerinde Padişah adına hutbe okunmak, para basma ve devletin sahip olduğu yerleri terk etmesi şartıyla bir antlaşma yapıldı. H.978 / M.1570 senesinde Beylerbeyi Behram Paşa, Hab kalesini alınca Yemen'in tamamı Osmanlı idaresine geçmiş oldu.

Kıbrıs Seferi: Avusturya ile yapılan sulh ve Yemen işlerinin sonuçlandırılması ile birlikte Sultan 2. Selim'in ta Kütahya valiliği esnasında yakını olup, yahudi iken, hristiyan olmuş sonradan bir alaka sebebiyle yine eski dinine yâni yahudiliğe dönen Jozef Nassi isimli bir nedimin tavsiyesi ile Venediklilerin elinde bulunan Kıbrısın fethi hususu düşünce alanımıza girdi. Hatta bir defasında 2. Selim, Jozef Nassi'ye:

- Benim muradım olur ise, sen de Kıbrıs kralı olursun, demiş. Jozef'de bir Kıbrıs arması ile Kıbrıs kralı Jozef ibaresi yazılı bir levha yaptırmış ve evinin kapısına asmıştı. İşe bakın ki, bu aralık Venedik tersanesinde de, büyük bir yangın çıkıp, vaka Jozef Nassi'nin gizli bir mahareti olarak kabullenildi. Bunun üzerine devlet tarafından, Venedik cumhuriyeti divan-ı hümayun tercümanı Ukubad Çavuş isimli biri yollanılarak, Dalmaçya tarafından hududun düzeltilmesi, Suriye sahiliyle müslüman tüccar ve hacılarına taarruzda

bulunulduğu, deniz haydutlarının Kıbrıs'a iltica ettikleri bahaneleriyle Kıbrıs'ın terki sulhun devamı için şart koşuldu. Teklif Venedik cumhuriyetince red olununca harp ilanı kaçınılmaz oldu. Lala Mustafa Paşa, karaya çıkarılacak kara askerine başbuğ, Piyale Paşa ise, donanmaya birinci, Müezzinzade Ali ikinci kumandan tayin edilerek maiyetlerine Anadolu Beylerbeyi İskender, Zulkadir ve Sivas sancak Beylerbeyleri Hasan ve Behram Paşalarla diğer yedi sancak beyide verildi. İlk önce Murad Reis kumandasında 25, ikinci olarak Piyale Paşa kumandasıyla 65 ve Alizade kumandasıyla 55 gemi ile hareket başladı. Bunlara 40 tane nakliye gemisi de ilave olundu. Velhasıl Akdeniz'e 310 parçadan teşekkül eden bir donanma çıkmış oldu. Bu büyük kuvvet Kıbrıs'a varınca Limason iskelesine asker çıkarılıp Leftari kalesi alındı. Sonra Lefkoşa zapt olunarak, Venedik askeriyle ahaliden 20 bin kişi telef oldu. Kışın yaklaşması üzerine ada tamamen ele geçmeyi yeni bahara beklemek mecburiyetinde kaldı. İlk baharın gelmesiyle Mağosa kalesi muhasara olunup, bir senede ele geçirildi.

Bu savaşta Osmanlılar ellibin askeri şehid vermişlerdir. Tarihi Siyasi diyorki: "İkindi vakti, Magosa müdafii Brakadino, kendine has elbisesini giymiş olduğu halde, arkadaşları olan diğer reisler ve bir takım subaylar ile kırk kişilik bir nefer gurubu beraberinde olarak ata binmiş, elinde kırmızı renkte bir şemsiye bulunduğu halde Lala Mustafa Paşanın ordugahına geldi. Paşa, kendisini nazik bir tarz da karşıladı. Ara sohbette muhasaranın vukuatları üzerine bir ta-

kım şeyler konuşulduktan sonra, teslim antlaşması gereğince, Girid Adasına Mağosa'dan nakil olunacak askerin naklini yapacak olan Osmanlı gemilerinin sağsalim dönüşlerine dair ne gibi teminat verecekleri sorulması, cevab olarak, mukavelede buna aid bir madde bulunmadığı söylendi. Bu vaziyet karşısında reislerden Antuvan Kerini'nin rehin bırakılması teklifi ileri sürüldü. Brakadino bu teklife de sertçe, az evvelki cevabını yineledi. Paşa bunun üzerine oda hakaretle müslüman hacılardan elli kişiyi boğduranların onlar olduğu ithamıyla, Brakidino ile beraberindekilerin içinden üç reisi hemen bağlattırıp, çadırdan dışarıya çekerek idam ettirdi. Brakidino'nun burnunu ve kulaklarını kestirip, kalenin yıkılmış burcunu tamir için on küfe ile toprak taşırttıktan sonra çeşitli işkence ile diri diri derisini yüzdürerek katleyledi. Ne vahşet! (Tarih-i Siyasi)

Kıbrıs fethi sırasında; Piyale Paşa Rodos sularında dolaşmış ve Kılıç Ali Paşa, Tunus'u İspanyollardan alıp, başlarındaki emiri uzaklaştırmış olduğu gibi, dört Malta gemisini de esir almıştı. Mağosa kuşatması esnasında gemilerimiz, Kaptan Ali ve Kılıç Ali Paşa kumandalarıyla Girid, Saryego, Çuka adası, Zanta, Kefalonya sahillerini vurdular ve Dalmaçya sahilinde Olgün'ü zapt ederek, bir iki Venedik harp gemisi ele geçirdiler.

Hicri 979/M.1571 senesinde Papa 5. Pi'nin başkanlığı altında İspanyol, Venedik, Malta kuvvetlerinden meydana gelen bir mukaddes ittifak antlaşması yapılmıştı. Bu ittifaka daha sonra Toskana Garan

dükası, Ceneviz , Savoa, Mantu, Parma, Luk, Ferar hükümetleri de katılmıştı.

Bu mukaddes ittifak, Osmanlıların tarih sahnesine çıkışlarından bu yana teşekkül ettirilen onüçüncüyü teşkil ediyordu. Venedik ile İspanya Osmanlılar üzerine gidecek büyük donanmanın kumandasını üstlenecek kimsenin tayini hususunda münakaşaya girerek işi büyütürlerken, Papa araya girip, henüz yirmiiki yaşında olmasına rağmen Berberiler ve Mağrıp korsanları karşısında defalarca başarılar elde etmiş olan Avusturyalı Don Juan'ı teklif ve kabul ettirerek ihtilafı bitirdi. Savaşın yarı masrafı İspanya diğer yarısı ise, Papa ile Venedik Cumhuriyeti tarafından karşılanacaktı. Bu mukaddes ittifakın Osmanlı donanması üzerine sürdüğü kuvvet 200 kadırga, yüz gemi ile ellibin piyade ve 4500 beygirden meydana gelmiş olup, diğer kaptanlar Agustino Barbarigo, Kardona, Jean andera Dorya ve Santa Kuruz vardı. Bunlardan Venedik ayanı ile İspanyol, Roma, Napoli asılzadeleri ve İtalya hanedanından birçok prensler ve Malta Şövalyelerinden meşhur Romegas da bulunmaktaydı.

Lepanto yâni İnebahtı körfezinde bulunan Osmanlı Donanması ise, yeni Kaptan-ı Derya Ali Paşa kumandasında olup, kadırga ve kalyon vesaire olarak, üçyüz gemiden meydana gelmekteydi. Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa, Trablusgarb Beylerbeyi Cafer Paşa ve Hayreddinpaşazade Hasan Paşa ile Salih Reiszade Mehmed Bey, iskenderiye Beylerbeyi, Karaman Beyi ve askeri-i Berriye (Kara askeri) kumandanı Pertev Paşalar mevcud idiler. Bu gemilerde ise işe yarayacak

ancak 2500 yeniçeri bulunup, kalan 22 bin kişi ise, Mora'dan ve diğer yerlerden kaldırılmış, deniz savaşçılığına yaramaz sipahilerden mürekkepti. Bu münasebetle yapılan harp meclisi toplantısında Kılç Ali Paşa; Osmanlı kuvvetinin düşmanla çarpışamayacak durumda olduğunu ileri sürdüyse de, Müezzinzade Ali Paşa ile Hasan Paşa, taaruz harekatı hususunda ısrarda bulundular. Esasında düşman ve donanması pek kuvvetli olup, usta gemiciler ve dümencilerle, kaptanlar tecrübeli bulunuyorlardı. Tayfalar ve savaşçılar zırhlar ve kasklar ile mücehhez olup, ayrıca pek geçerli olan arkebüz denen silahlarıda boldu.

İnebahtı (Lepanto) açıklarında yapılan ilk çatışmanın başlangıcında Osmanlı kuvvetleri başarılı göründü. Ancak Kaptanı Derya ali Paşa şehid düşmüştü. Sabahtan akşama kadar devam eden bu çok kanlı savaşta 200 tane Osmanlı gemisi ve bir çok subay zayi oldu. Yalnız, Uluç Ali Paşa gösterdiği fevkalade ustalık sayesinde kendi etrafındaki düşman kuvvetini perişan ederek, keçesini sudan kurtarmıştır.

Uluç Ali paşanın manevrası hakkında ernest Levis ve alfred Rambo adlı iki fransız tarihşinasının idaresinde yazılmış olan 'Tarih-i Umumi" adlı eserdeki tafsilatı aynen veriyoruz: "Hristiyan donanmasının sağ cenahına kumanda eden Dorya, ustaca manevracı cilvesiyle Uluç Ali'nin Mora sahiline doğru temayül göstererek, kendisini bordodan düşürdüğünü bahane ederek o da, o istikamette akmış ve fakat kendi filosuyla hristiyan heyeti muharebesi arasını açık bıraktığını görememişti. Uluç Ali Dorya'dan çok daha usta

bir manevracı olduğundan, birdenbire kendi izi üzerine dönerek, müttefiklerin merkezini arkadan çevirerek ve açık mesafeyi doldurmaya gelen Kardona'nın kadırgalarını mahv ederek, Dorya'yı arkadan bastırıp, Malta kadırgalarıda dahil olduğu halde sol cenahını tamamen batırmıştır. Bu savaşta Maltalıların büyük bayrağı alınmış ve Ali Paşa hristiyanların merkezde kazandıklarını görünce küreklere asılarak üç kadırga ile enginlere açılmıştır. Bu savaş hristiyanlara pahalıya mal olmuştur. 12 kadırga ile 7500 kişi savaşamayacak hale gelmiş, 17 Venedik kaptanı ile Maltalıların 60 şövalyesi ölmüştür. Türklerin 15 kadırgası batmış, 177 kadırgası zapt edilmiş, yirmi-otuz bin kişi telef olduğu gibi Osmanlılar elinde bulunan 12-15 bir hristiyan kürekçi de kurtarılmıştır.

Müttefikler bu şaşaalı galibiyetten nasıl istifade ettiler- Bazıları Yunanistanın hatta İstanbul'un zaptını bile hayal eyledilerse de, kadırgalarının çoğunun yaralarını gördüklerinde ayamavro ve Korfu'ya gittiler. Bu arada zuhur eden bir fırtına bu koca donanmayı İtalya sahilleri üzerine attığında darmadağın bir hale gelmişlerdi. Roma'da, Venedik'te dualar okundu. Ayinler yapıldı. Şiirler söylenip, heykeller dikilmesi düşünüldü. İnebahtı zaferi ancak bu neticelere varabildi.

Uluç Ali Reis, istanbul'a gelişinde göstermiş olduğu gayret ve ustalığın mükafatını uhdesinde verilen Kaptanı Deryalık ile alırken, Uluç olan lakabı Kılıç'a tebdil olundu.

Sokollu Mehmed Paşanın Himmeti: Lepanto bozgunu üzerine, sadrıazam Sokollu Mehmed Paşa, Kılıç Ali Paşa'nın gayretiyle bir kışboyunda, yüzelli kadırga ve sekiz büyük harp gemisi inşaasına muvaffak olarak, dehşetli bir donanma vücuda getirildi. Bir gün Ali Paşa:

- Bu kış yüzelli gemi inşa olunabilir ama acaba demir ve diğer malzemei saireyi tedarik olunabilecekmi- Deyince Sokollu Mehmed Paşa:
- Paşa, Paşa devlet-i aliye o derece servet ve kudrete malikdir ki, ledel hace gemi demirlerini gümüşden, halatlarını ipekten, yelkenlerini atlas'tan yaptırabilir. Demiş.

Kıbrıs'ın fethi esnasında istanbul'da tutuklu olan Venedik elçisi Lepanto mağlubiyeti üzerine devletin meylinin barış olup olmadığını anlamak için ağız aradığı sırada, Sokollu Paşa, elçiye:

- Başımıza gelen kaza üzerine gayretimizn ne merkezde olduğunu anlamaya gelmiş olmayasınız. Sizin zaiyatınızla bizimki arasında fark-ı azim vardır. Biz sizden bir memleket alarak bir kolunuzu kestik. Siz ise donanmamızı vurarak, sakalımızı traş ettiniz. Kesilen kol yerine gelmez ama, traş edilen sakal daha gür ve kuvvetli çıkar.

Diyerek, elçinin gözlerini bir kat daha açmıştır. Kışın sona ermesinden sonra, haziran ayı sırasında Kılıç ali Paşa kumandasında 250 gemi ki bunlar harp gemileriydi, Akdenize doğru açıldılar. çeriğo'da duran iki ortağın gemilerini yerinden kıpırdamayacak hale

getirmişti. Bütün yaz, Metun ve Navarin limanlarında bulundu. Kışın gelince tekrar İstanbul'a döndü.

Mukaddes ittifak bu defa, Venediklileri yalnız bıraktı. Böyle olunca istanbul'da bulunan elçisi Antonyo Barbaro, müselaha için imza yetkisi alarak, yedi maddeden müteşekkil bir antlaşmaya imzasını koydu. H.981 / M.1574 Antlaşmasının maddeleri:

1. Osmanlı Devletinin Kıbrıs seferi masrafı olan 300 bin düka altununu Venedik Cumhuriyeti üç senede ödeyecek.
2. Subutu Mevkii toplarıyla Osmanlı devletine iade olunacak.
3. Zanta adasının kullanılmasından dolayı verilmekte olan beşyüz düka altun binbeş yüz düka altununa çıkarılıp, Osmanlı devletine ödenecektir.
4. Sultan Süleyman Kanuni zamanında yapılmış bulunan antlaşmalara ve yenilenmiş olanlara şimdiki padişahda riayet edecek.
5. Venedik Cumhuriyetinin Kıbrıs için verdiği ve vermekte bulunduğu senelik 8 bin düka altunu bundan böyle verilmeyecek.
6. Devlet-i aliyye ile Venedik; Arnavutluk'ta ve Dalmaçya'da tasarruflarında bulunan hudud bölgelerini eski hududlarına ilave edeceklerdir.
7. Her iki taraf, antlaşmanın gereği tüccarın savaş esnasında zapt ve müsadere edilen yük ve gemilerinden dolayı tazmin olunacaklar.

Meşhur tarihçi Hammer, tarihinde diyor ki: "Bu antlaşmanın şartları tedkik olunacak olursa, İnebahtı savaşını Osmanlıların kazandığı zannı galip gelir."

Tunus'un Fethi: İspanya kralı ve Şarlken'in manevi oğlu olan Don Juvan Dotriş, Kıbrıs fethi esnasında Kılıç Ali Paşanın aldığı Tunus üzerine 90 gemi ile gitmiş ve orayı zapta muvaffak olmuştu. Eski Emir Mevali Hasan'ın oğlunu Tunus hükümdarlığı vekilliğine tayin etmişti. Kılıç Ali Paşa, 260 kadırga ile 30 kalyonla, Sinan Paşa komutasında olarak 40 bin kişiyle önce Tunus'u sonra da, Halk ul vaad'ı zapt etti. Bu savaşlarda ikiyüz top, otuzüç bayrak alındığı gibi Mevali Mehmed ile beraber İspanyol kumandanları ve ikibin esir alındı. Tunus ile oradaki göl arasında yeni inşa edilmiş kale de ele geçirildi. H.982/M.1574. İvan isimli eflak Voyvodası, isyan yolunu seçince tabiiki üzerine asker sevk edildi. Neticede ele geçirilip, yaptığını hayatı ile ödedi. Eflak Voyvodalığı Buğdan Voyvodasının oğluna yani Petro'ya verildi.

Erdel Voyvodası Zapolya ölünce, ora halkı tarafından seçilen Batori'nin vazifesi tasdik olunup, kendisine alamet olarak bayrak ve çomak gönderildi. Avusturya devleti ile de, önceden yapılmış antlaşmanın bitmesine iki sene varken gelen elçilerle yapılan müzakereler esnasında varılan sonuç, sekiz sene daha antlaşmanın uzatılması şeklinde oldu.

-3-

Sultan 2. Selim Han hicri 982/M.1575 tarihinde sarayın içinde bulunan hamamda ayağı kayarak mermerler üzerine düşmüştü. Bu kaza neticesinde hastalan-

mış ve kazanın üzerinden geçen 11. gün, dâru bekaya göçmüşttür.

Ölümünde yaşı daha elliüçtü. 8 sene 5 ay saltanat sürmüştür. Kendisi devrinin işlerini Sokollu Mehmed Paşa gibi hakim ve faziletli bir zatın ellerine bırakarak, Şemsi Paşa, Celal Bey ve şair-i şehir Bâki efendi merhum ile boğaziçinde, Çubuklu'da ve Sultaniye'de güzel vakitler geçirmiştir. Sokollu'nun yüksek terbiye ve iradesi devletin satvet ve şevketinin devamında büyük rol oynamıştır.

2. Selim zamanında yapılan savaşların hiç birinde ordunun başında olma mecburiyeti duymamış ve sefere çıkmamıştır. Safa yapmaya eğilimi fazlaydı. Sokollu'dan başka babasından kalan kıymetli kimselerin başında şeyhülislam Ebu Suud efendi, Nişancı Mehmed, Kaptan-ı Derya Piyale, Kılıç Ali gibi kimseler gelmişse de kendi devrinde yetişenlerde bu başarılı insanların yanında yetişme şansı elde etmişlerdir.

Hamamda düşüp kaymasını ve neticede ölümünün içkili olduğuna atfedenler vardır. Netayic ül Vukuat isimli kıymetli eser, Yıldırım Bayezid'in büyük oğlu Süleyman Çelebi arasında büyük bir benzerlik bulunduğunu nakleder.

Orta boylu, kumral sakallı, sarışın, açık alınlı, gök ela gözlü, güzel sözlü idi. ok atmakta ustalığı varmış. Sokollu Mehmed Paşa damadıdır. Annesi Hürrem Sultan rus asıllı esirlerdendi. Hürrem Sultan Kaanuni Süleyman devrinde fevkalade sözü geçen bir kimse konumuna gelmiştir. Harem idaresinden başka devlet

işlerine müdahalesi esaslarını kurmuş o devirde İbrahim ve Ahmed paşaların idamına sebeb olmuştur. Hatta Sultan Süleyman'ın büyük oğlu şehzade Mustafa'yı da gizlice öldürtmekle itham olunmaktadır.

Hürrem Kadınefendi, avrupalılarca Roksalan adı ile tanınır. Hürrem kelimesini de Köleci manasına olarak Rieuse diye tercüme etmişlerdir. 2. Selim devrinde nazarı dikkate çarpan bir husus vardır ki, o da, istila devrinin artık tereddüd içine düştüğüne bir iniş bir çıkış sergilediğine adeta duraklamaya girdiğimizi hissettirmesidir.

Sultan Fatih Hz.lerinin tahta çıkışı esnasında Yeniçerinin cülus bahşişi isteyişteki tavrı ile 2. Selim'in cülusundaki bahşiş isteyiş tarzındaki şiddetli davranış, mukayese edilemez hale gelmişti.

Onüçüncü Bölüm

Sultan Üçüncü Murad

-1-

H.982/M.1575 tarihi Osmanlı tahtına Selim-i saninin oğlu Murad'ın kendinden önceki iki Muradı göz önüne alarak tahta geçtiğinde üçüncülük yani 3. Murad olmakla vasıflandı. Yirmisekiz yaşında tahta çıktı. Babası Sarı Selim'in haberi vefatı kendisine Manisa'da iken ulaştı. Derhal, Silahdarını, Çukadarını, Hocalarını yanına aldığı gibi İstanbul'a doğru yola çıktı. Mudanya iskelesine geldi. Oradan bindiği bir tekne ile ancak akşam karanlığı basmak üzereyken saraya geldi. Akşam karanlığında hoş olmayan bir karar ortalığı üzüntüye gark etti. Kardeşleri olan beş şehzadenin izaleleri emriydi bu emir. Yerine getirildi. (Biat yerine getirildikten sonra cennetmekan padişahın naşını ve beş küçük şehzadenin cenaze namazları sarayın içinde kılınıp, Ayasofya camii bahçesinde hazırlanan kabirlere defin edildiler. O gün bir çok fakire sadakalar dağıtıldı ve açlar doyuruldu. "Rahmetullah-i aliye ve ali evladihim* mısraı. Padişahın vefat tarihinin tastamam verir.) (Solakzade)

Beş şehzade günahsız olarak pederlerinin üzüntü verici matemi arasında öldürülüp, güya ammenin huzur ve asayişi itikadınca bu iş yapldı. 3. Murad, tahta

geçişinin üçüncü gününde askere bahşiş olarak bir milyon yüzbin düka altunu dağıttı. Hemen ertesi günü de vezirlere ve hükümet vazifelerinde bulunanlara hediyeler verdi. Hemencecik kılıç kuşanma merasimi yapldı. Geçmiş padişahların türbeleri ziyaret edildi. (Verilen hediyeler: Sadrazama 6 bin düka altunu, biri beyaz atlas kaplı samur, ikisi seraser denilen bir nevi sırma işlemeli kumaş ile kaplı üç adet kürk ve bir de murassa işlemeli kılıç. Geri kalan beş vezire de, dörderbinyetmiş düka altunu ile ikişer hilat. Nişancılar ile defterdarlara, beşeryüz düka altunu)

Tabii ki bu meşreb ve tabiatta bulunan bir hükümdar, Sokollu Mehmed Paşa gibi akıllı ve hakim bir vezire tahammül edemez. Daha ilk günlerinde Sokollunun sahip olduğu tesir ve otoriteye sekte verme yolunu seçmek hatasına düşmüştür. Cülus için İstanbul'a geldiğinde eniştesi olan Sokollu Mehmed Paşa, fenerlerle gelerek kendisini Yalı Köşkünde karşıladı. 3. Murad, eniştesi vezirin eline sarılıp öpmek istediyse de vezir paşa, derhal padişahın ayaklarına kapandı. Kendisine olan ubudiyetini arz etti. ancak, 3. Murad kendisinin göstermiş olduğu tenezzülün yanlışlığını anladığından, bu seferde yapayalnış bir hükme vardı. İstiskal ve tahkir etme metoduna geçti. İşte tarihlerimizden örnek almak istiyorsak bu gibi can alıcı noktalara dikkat eylemek lazımdır. İleride göreceğimiz gibi, Sokollu Paşanın yitirilmesi ülkenin tarihinde onulmaz yaralar açılmasına başlangıç olmuştur. Çeşitli devletlerle yapılmış bir çok antlaşma yenilendi. Erdel Voyvodası olan Batori Leh'liler tarafından

kral olarak seçildiğinden, yapılan seçimi irade-i seniyye yâni padişahda tasdik etmekte mahzur görmedi. Sadrazam'ın Lehistan üzerine eylediği nasihat üzerine krallıkta kalma ve bu hükümet dahi diğer Eflak ve Buğdan gibi, devlete bağlı hükümetler gibi idhal edildi. Hatta Maksimilyen'in vefatı üzerine, Avusturya tahtına çıkan imparator Rudolf'a yazılan name-i hümayunda padişahın, Leh krallığına getirilen Batori'ye taarruz edilmemesi, Lehistanın Osmanlı himayesinde bulunması münasebetiyle Leh tebeası, aynen osmanlı tabası gibi muamele olunması haberini göndermiştir.

Bu sırada Osmanlı Devletine harac vermekte olan hükümet ve beyliklerin listesini yazalım: Avusturya senede 30 bin düka altunu, erdel Voyvodalığı 5 bin düka altunu, Zantayı kullanmaktan dolayı Venedikten 3 bin düka altunu. Ragüza cumhriyeti senede 12 bin, Eflak Voyvodalığı 15 bin, Buğdan Voyvodalığı 150 bin düka altını vermekteydiler.

Avusturya imparatoru Rudolf, her zaman vermekte oldukları hediyeleri göndermekle bilikte Osmanlı hudud beylerinin Avusturya topraklarında dolaşmalarına itirazlarını bildirmekle beraber sekiz seneliğine uzatılmış bulunan sulh antlaşmasını muvafık bulduğunu da bildirmişti. Zamanın menfaat hususunda göstermiş olduğu cilvelere bakın ki, daha bir sene evvel müteveffa Maksimilyen, antlaşma yenilemek için gümüş saatler,altun bardaklarla beraber altıbin düka yollamış ve ikramiye olarak sadrıazama 9 bin, 2. vezire 6 bin, diğer vezirlere biner altun ve divan-ı

hümayun tercümanı ve diğer devlet adamlarına verdiği hediyelerle beraber hepsinin yekünü 30 bin düka altununa varmışı. Bu defa ise, Rudolf'da ayrıca hediyeler yolladı.

Siz o zamanın terbiyesine bakın ki, Venedik elçisi de padişaha 50 bin ve sadrazama 4 bin düka altunu vererek Macaristan, Osmanlı devletine geçmeden evvel Dalmaçya cihetinde Venedik, Macar kralıyla yaptığı yeni antlaşmada açıkça anlatıldığı gibi hudud değişikliği uygun görüldü. Vadi-i Sebil Savaşı Kuzey Afrika topraklarında yalnız Fas bölgesi Osmanlı devletinn daire-i itaatı dışında bulunmaktaydı. Bu aralık Fas ve Merakeş sultanı Şerif Abdullah vefat etmiş yerine oğlu Mehmed Müstansır geçmişti. Ancak amucası, Şerif Abdülmelik davayı saltanatla, 3. Sultan Murad'dan yardım istemişti. Öte taraftan, Portekiz devleti de Mustansır'ı himayeye kalkışmıştı. Bu vaziyet karşısında Batı Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşaya emir verildi. Paşa da yaptığı çalışma ve gayret neticesinde, Abdülmeliki tahtına oturttu. Abdülmelik, Ramazan Paşa vasıtasıyla Sultan 3. Murad'a ikiyüzbin düka gönderdi. Fakat, Portekiz kralı Sebastiyan Mustansır'ı kendi emeline daha uygun bulduğu için destekleme yolunu seçti. Mustansır'ın emrine onbin süvari, 70 bin piyade, üçyüzaltmış topla ve çeşitli silahlarla mücehhez bir ordu vererek birlikte Fas'a gönderdi. Bu ordu, Vadi üs Sebil adlı yerde Ramazan Paşa ordusuyla karşı karşıya geldi. Portekiziler savaş alanında 20 bin ölü bırakarak perişan olundu. Hatta gerek kral gerekse Mustansır bu savaşta öldüler. 40

bin Portekizli esir düşerken, 20 bin kişi zor bela binebildikleri gemilerle kaçabilmeye muvaffak oldular. Ne varki bu zaferin getirdiği sevinç, Abdülmelk'in ölümünün sebebi oldu. Bu savaş enteresan bir sonuç olarak üç hükümdarın hayatına mal oldu. Bu vaziyet karşısında Osmanlı devleti Mustansır'ın oğlu Mevali Ahmed'i Fas tahtına oturttu. Mevali Ahmed teşekkür etmek üzere 3. Murad'a hediyeler, elçiler gönderdi.

Sokollu'nun Öldürülmesi: 3. Murad, hükümetin dayandığı dallardan birini fazla gölge ediyor düşüncesi ile kesmek kararını niyetine koymuştu. Zaten bir milletin çöküşünden önce böyle yoluzluklar, cinayetler husule gelir. Yıldırım Bayezid birader öldürmeyi, Sultan Fatih'te sadrıazam katlini icad etmişlerdi. Tarihler hiç bir zaman bu lekeleri unutmaz. Siz tarihçilerin tabasbuslarına, buldukları bahanelere bakmayın. Katil, katildir.

Sokollu Mehmed Paşa'nın öldürülmesi biraz dolambaçlı yollardan gelmiştir. İlk önce meşhur Münşeat sahibi ve Paşanın sırdaşı olan Nişancı Feridun Bey, Belgrad sancak beyliğine tayin olundu. Hatta onun yerine Fatihteki Medrese-i Semani'den Muallimzade Mahmud Çelebi tayin kılındı ki, usule aykırı bir tayindi. ikinci olarak, Paşanın kethüdası öldürülürken, amucası olup Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa, Budin cephaneliğine yıdırım düşerek burayı yakınca, işte suçlu bulunup idam olundu. (Fesübhanallah) Hürrem Kadınefendi bölümünde söylediğimiz gibi harem-i hümayun'un devlet işlerine karışması adeta moda olmuştu. Valide Sultan Nurbanu kadın dahi, padişahı

"sen devlet idaresini kendi eline al" diye teşvik etmekteydi. Tabiiki Şemsi Paşa ve nice iftiracılıkla maruf olan Lala Mustafa Paşa da, bu istikamette tahriklerde bulunuyorlardı. Paşa'nın arkadaşlarından Şeyhülislam Hamid efendi ile Kaptan-ı derya Piyale Paşa da vefat etmişlerdi. Kendisi için Kıbrıs krallığı hayali kuran, geliri sadaret maaşına mukabil gösterdiğinden dolayı Paşa'ya düşmanlıkta şöhret bulan mahud mösyö Jozef Nassi de düşmanların içindeki azılılardandı. Hicri 987/M.1579 senesinde günlerden bir gün Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa, kendi konağında olduğu halde ikindi vaktinde devlet işleri ile meşgulken, derviş kılığında birisi dilekçe verecek tarzda yanına sokulu, ani bir hareketle melun hançerini o yüksek yüreğe sapladı. Az bir müddet sonra Paşa dar-ı beka eyledi. Bazı tarihlerde cinayetin faili meczup diye gösterilirse de, hakikaten meczup imiş. Çünkü; veziriazamı öldüren tabii öldürülecekti. Fakat bir gösteriş olmak üzere bu divanenin her iki eli ve ayakları farklı istikametlere bakacak surette yerleştirilmiş beygirlere bağlanır. Hayvanları baktıkları istikametlerde sürdüklerinde parça parça olmak gibi çok feci bir manzara ortaya çıkar. Halk içinde bir takım rivayetler dolaşmaya başladı. Katil Bosnalıymış. timarı ufaltılmış. Bu sebepden intikam almışmış. Lala Mustafa Paşa vurdurmuş imiş. Fakat bize kalırsa; Sokollu doğrudan doğruya 14 senelik sadaretinin ve bilhassa kifâyet-i mükemmeliyesinin, ehliyetsiz insanların kıskançlıklarının meydana getirdiği garazdan şehid olmaya maruz kalmıştır. (Rahmetullahi aleyh)

-2- İran Seferi

İran H.986/M.1578 yılında beklenmeyen bir ihtilale maruz kaldı. elli seneden beri İran tahtında bulunan Şah Tahmasb, kendine veliaht yaptığı 5. oğlu Haydar Mirza'nın annesi tarafından zehirlenip, 64 yaşında olduğu halde öldürülmüştü. Haydar Mirza'nın annesi gürcü olup, oğlunun bir an evvel tahta çıkmasını elzem buluyordu. Fakat Çerkes bir kadından doğan Haydar'ın kızkardeşi Perican, dayısı Şemhal Han'a zehirlenme işini anlattı. O zaman iran Şahları Kazvun'de otururlardı. Çerkes ve Gürcü Beyleri payitahta koşuştular, Şemhal, kuvvetli silahlar ile saraya girdi. Şah Haydar kadın elbisesi giyerek kaçmayı denedi ancak yakayı ele verip, hançer ile öldürüldü. Çerkesler, Tahmasb'ın sülbundan dünyaya gelmiş olan on şehzadeden birini tahta oturtmak istiyorlardı. Şemhal ile Perica 20 senedir maktul Haydar'ın kardeinin verasetini temin maksadıyla Tahmasb'ın Alamud dağındaki kalede hapis ettiği İsmail Mirza'yı hatırladılar. Perican Çerkes kızı olduğundan rahatça bir ata atlayıp, doğruca kaleye gitti ve kardeşini kurtarıp, Kazvin'e getirdi. İsmail'de, halkın asayişi ve ve rahatlığını temin bahanesiyle 8 kardeşiyle devlet adamlarından 18 kişiyi idam ettirdi. anne ve baba bir olan kardeşi Hüdabende ile evladını bıraktı.

Genç Şah, uzun süren hapislik hayatında afyon ve uyuşturucuya müptela idi. Bu yüzden sert ve şediddi. Zulüm ve cevri çok fazlaydı. Kendini tahta çıkaran

kızkardeşi Perican'ın bile nefret etmesine mucib oldu. Hatta kardeşinin çocukları Hamza ve abbas Mirza'yı da idam etmek emelindeyken Perican'ın 15 celladı kadın kıyafetine sokarak, İsmail Mirza'yı boğdurttuğu anlatılır. İsmail Mirza uzun zaman sürmüştür. Bu uzun dönem İran'ın en karışık zamanıdır.

Van Beylerbeyi Hüsrev Paşanın teklifi ve Lala Mustafa Paşanın teşviki ile İran üzerine sefer ve harb ilanı olundu. Bu sıralarda Sokollu Mehmed Paşa daha hayattaydı. Bu seferin devlete hiç bir fayda sağlamayacağını aksine bir sürü sıkıntı ve zarara uğranılacağını ifade ettiyse de kimselere dinletemedi.

Kıbrıs Fatihi Lala Mustafa Paşa serasker tayin olundu. Serasker Paşa; Gürcü, Çerkes, Şirvan, Dağıstan Beylerini İran aleyhine isyana kalkışmaya davet etmekle beraber İran hududu üzerinde 110 bin kişilik bir ordu toplamaya memurdu. H.986/M.1578'de Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa önce taarruz harekatına başlamış ve ardahan'a geldiğinde başarı haberleri gelmeye başladı. İblis Kalesi denilen Çıldır Kalesi önlerinde, İran başkomutanı olup, daha bir iki sene evvel Şah Tahmasb tarafından tahta çıkış münasebetiyle padişah 3. Murad'ı tebrik için çeşit çeşit hediyelerle elçi olarak gelen Tokmak Han ile karşılaşıldı. İranlı bozuldu. Akça Kale, Yeni Kale, Çıldır zapt olunup, İran'ın biri Kanak diğeri Kur nehirleri üzerinde rastlanılan iki ordusu daha perişan edildi. Ceki, Derbend ve Şirvan ele geçti. Özdemiroğlu Osman Paşa, Şemahi hakimi aras Han ile üç gün üç gece süren aralıksız savaşılan bu harpte iranlılara onbin teefat verdirdi. Yaralıların

sayısı bilinemiyor. Komutanı, bayrağını ve çadırlarını da zapt etti.

Gürcistan zaten iç işlerinde büyük karışıklıklar karşısındaydı. Prens Altun ile diğer iki Prens de itaat ettiler. Fakat Tiflis emiri David mukavemet gösterdiğinden üzerine gidilip, kaçırtıldı. Bütün Gürcistan dört vilayete ayrılıp, Şirvan özdemiroğlu Osman Paşaya, Tiflis Mehmed Paşaya verildi. Şirvan da İran Şahı namına olan 25.200.000 (Yirmibeşmilyon ikiyüz bin) akçalık gelir her sene padişaha tahsis edildiği gibi Dağıstan Emiri Şemhal itaat arzına hazır olduğunu bildirince idaresine Şaburan sancağı ve kardeşi Berhan Malikeddin'e Ohata sancakları verildi.

İran seferi 12 sene devam etmiştir. Bu sırada Şah Tahmasb'ın küçük oğlu Mehmed hüdabende Şah idi. Hüdabende kör denecek kadar az görmekteydi. Hele idare kabiliyeti hiç yoktu.Fakat hanımı ordulara kumanda eder cesarette, oğlu Hamza Mirza da cengaverliğinde nam salmıştı. Serasker Lala Mustafa Paşa askeriyle Erzurum kışlağına çekilir çekilmez, bu ikisi komutalarındaki ordu ile Şirvan'ı zapt ve Özdemiroğlu Osman Paşayı ricata mecbur edip, Tiflis'i kuşatma altına aldılar. Aynı zamanda da Bağdad ile Erzurum'u tehdide başladılar. Lala Mustafa Paşa İstanbul'a çağrılıp, Yerine Yemen Fatihi Sinan Paşa serasker tayin olundu. Sinan Paşa, Lala Mustafa Paşanın başladığı Kars istikamatını tamamlama, Tiflis'i muhasaradan kurtarma, Tebriz'i tehdid edince, İran şahı sulh talebi ile elçiler gönderdi. Savaş bu tarafta biraz yavaşladıysa, yeni topraklardan olan Gürcistan

ve Çerkesistanda isyan ve ihtilaller devam ediyordu. Bu tarafta ise Kars, erivan, Tomans, Luri, Suri mevkileri sağlam bir hale sokulmuştu. Haberleşme aralıksız olarak sürerken arasında en çok dikkat çekici olan Samur Nehri üzirinde Özdemiroğlu Osman Paşa ile Gence Hakimi İmam Kulu Han arasında vukua gelen dişe diş bir mücadele olmuş, ortalık kan gölüne çevrilmiş, sabahın seher vaktinde başlayan cedel gecenin karanlığında meşaleler altında devam etmiştir. iranlılar bu kanlı muharebenin nihayetlendiğinde harp alanında 1 bin 500 ölü, üçbini esir olmak üzere onbin kişilik zayiata maruz kalmştır (H.991/M.1583).

Özdemiroğlu Osman Paşa Dağıstanı itaat altına soktuktan sonra Terek Nehri kenarında ordunun hazinesini gasp etmek niyetiyle pusu kuran Rusları perişan ederek, Kuban Nehrini buzlar üzerinde geçip, Kefe'ye vasıl oldu.

Kırım Hanı Devlet Giray ki-üç defa Rusların üzerine yürüyüp, Moskova'yı yakmıştı- Sultan 3. Murad'ın tahta çıkışının 3. yılında vefat ederek büyük oğlu Mehmed Semiz Giray onun yerine geçmişti. Mehmed Semiz, Şirvan'da esir düşerek vefat eden Adil Giray'ı Kalgay nasbetmek istemiş ve bunun Cengiz kanununa muhalefeti yüzünden kardeşlerinin en büyüğü olan Alp Giray'ı Kalgay ve Saadet Giray'ı da Nureddin ünvanı ile ikinci varisi olarak tayin eylemişti. Bu hal ile beraber Derbend'de Özdemiroğlu Osman Paşa'ya yardımda bulunmayışı İstanbul'a bildirilince azil edilmişti. Mehmed Semiz azil haberini alınca kırkbin süvari ile yanında dört-beşbin kişi ile

Kefe'de bulunan Özdemiroğlu Osman Paşayı muhasara altına almışsa da, kaptanı Derya Kılıç ali Paşa donanma ile hareket ederken, öte yandan Konya'da ikamet ettirilmekte olan İslam Giray, Osmanlı devleti tarafından Kırım Hanlığına tayin edilmiş ve bu tayin hemencik Kırım ahalisine duyurulmuştu. Bahse konu haber Kırım'da çok uygun karşılanmış, buna bağlı olarak Mehmed Semiz'in yanındaki süvarilerde dağılıp her biri bir tarafa gitmiştir. Zaten İslam Giray'da isyancı han ve oğullarını yakalayıp, katletmiştir. H.992/M.1584 (339-340)

Özdemiroğlu Osman Paşa Kırım'dan istanbul'a dönünce 3. Murad'ın bir çok iltifatına mazhar olmuştur. Üç hafta sonra kendisine İran üzerine yapılacak seferin serdarlığı verilirken, sadaret-i uzmada tevcih olundu. Bu İran seferinin hülasası aşağıya alındı. Özdemiroğlu Osman Paşa 140 bin kişi ile hareket etti. Önce tebriz'i kuşattı. Fetihten sonra bir hamamda bir kaç askerinin öldürülmesi yüzünden meydana gelen heyecan üç gün üç gece şiilerin kılıçtan geçirilmesine sebeb oldu. Şehirde yağma edildi. Bu olaydan sonra Paşa'nın rahatsızlandığı görüldü. Tebriz'in etrafına 12700 metre uzunluğunda bir duvar çekildi. Dönüşte Şenbi Gazan mevkiinde görünür görünmez, Hamza Mirza 28 bin süvari ile hücum etmişti. Özdemiroğlu Osman Paşa hasta hasta savaşa tutuşmuştu. Ancak mağlup olunca aynı gün kederinden vefat etmiştir.

Osman Paşa vefat etmeden biraz evvel Çağalazade'yi kendi yerine tayin eyledi. Hemen vukua gelen ikinci savaş Hamza Mirza'nın feci bir boz-

guna uğramasıyla son buldu. Sadrazamın vefat haberi İstanbul'a gelince Mesih Paşa isimli 90 yaşında bir zat sadrazam oldu. Padişah merhum Paşanın vasiyeti gereği seraskerliğe tavsiye ettiği Çağalazade ile Ferhad Paşa ikilisinden hangisini serasker tayin etmesini istişare etmiş ancak ikisininde bu göreve devamına karar vermiştir. Bu karar üzerine Ferhad Paşa ordu ile birlikte İstanbul'dan yola çıkmıştır. Erzurum'a geldiğinde İranlıların Cafer Paşayı Tebriz'de muhasara ettikleri haberini ve Haydar Mirza'nın Selmas, Revan bölgesini vurup, Gürcistan Prensi Simon'un da Tiflis'i sıkıştırmakta olduğunu haber almıştı. Bu vaziyet karşısında İran ordusunda bulunan Türkmenleri Ferhad Paşa elde etmeyi düşünmüş bunda da muvaffak olarak Tiflis'i kurtardığı gibi, İran iç ihtilalinde Hamza Mirza öldürülmüş olduğundan, düşmanın büyüğünden kurtulmuştur.

Çağalazade ise Nihavend taraflarında Hemedan hakimini teslime mecbur ederek esir aldıktan sonra Luristan hakiminin üzerine yürüdü onuda ele geçirdikten sonra islahat yapmak maksadıyla Bağdad'a çekildi. İranın doğu tarafında Özbekler, batı tarafında da Osmanlıların ortasında kalmıştı. Şah Hüdabende, Hamza Mirzazade, Haydar Mirza'yı İstanbul'a yollamaya ve Gence ile Karabağ'ı terketmeye razı olmuşsa da iranlılar muhalefet ederek Ferhad Paşa Bağdad istikametinde İran'ın 15 bin kişilik ordusunu mavh etti. H.996/M.1588'de Ferhad Paşa ile Şirvan Beyi Cafer Paşalar Gence ile velayeti tamamen zapt ettiler. Hüdabende'nin yerine tahta çıkan Şah Abbas, babası-

nın düşüncelerine uygun olarak, Haydar Mirza'yı dört han ve bin kadar iranlı ile İstanbul'a yolladı. istanbul gelenleri fevkalade ikramlarla karşıladı. H.998 /M.1590 nevruzunda bir antlaşma imzalandı. tebriz ile Azerbeycan'ın Şirvan, Gürcistan, Luristan ve Şehrizor tarafları Osmanlı devletinde kalıyordu. Bir madde daha vardı ki, o da ashab-ı kiram hakkında bundan böyle kötü söz söylemek, gerek zevce-i mutahharra-i peygamberi ve Hz.Aişe ile babası Ebubekir üs Sıddık (r.a) haklarında kötü ifadelerle çatılmayıp, bütün sünniler aleyhinde de lanetle anmaktan imtina edilmesiydi.

At meydanında kırk gün kırk gece 3. Sultan Mehmed'in sünnet töreni yapıldı. Ne varki sonunda Yeniçeri ile Sipahi arasında uyumsuzluk çıkmıştır. Evvelce Mısır Valisi olan Sadr-ı esbak Hadim Mesih Paşa, Mısır'da valiyken, 6 senede bin kişiyi idam ettiği için azil edilmişti. Mesih Paşanın yerine geçen Hazinedar Hasan Paşa'nın da servet toplaması tarafına yönelmesi anlaşıldığından İstanbul'a getirtilerek Yedikule'ye hapsedildi. Valde camiinin temel atılışı yerine getirildi (H.991/M.1583).

Hasan Paşa'nın yerine Mısır valisi olan İbrahim Paşa 18 yıldır devam eden memuriyeti sırasında Kanuni devrindeki İbrahim Paşa gibi servet toplayarak, dönüşünde Cebel-i Lübnan'a uğramışve Maanoğlu ismiyle türeyen, Sayda'dan akka'ya kadar bütün sahili zapt etmiş bulunan Dürzi beyi üzerine yürüyerek, bunlardan Şerafeddin'i esir ve Maanoğlu'nu çuvallarla ipek ve 50 şer bin düka vergi vermeye mecbur etmiş-

ti. 19 köyü ve bunların içinde üçyüz kişiyi idam eylemişti. Bu sırada donanına da yetişmiş, sahili bir güzel tahrip etmişti. Paşa, Lübnan imaretinde İbn-i Harfuş isimli birini tayin etdi, Beyrut'a döndü. Trablusşam ve Beyrut Mültezimi İbn-i Mansur'u da ele geçirdi. Mansur ve Şerafeddin'i yanına alıp İstanbul'a getirdi.

İbrahim Paşanın Mısır'dan getirdiği hediye 2 milyon düka kıymetinde idi. Yakın zamanlara kadar padişahlarımızın tahta çıkışlarında kullandıkları taht, bu İbrahim Paşa'nın o sıralarda takdim ettiği yalnız altunu seksenbin düka kıymetinde Mısır işi musanna ve murassa taht'tır. Paşa bu sırada Aişe Sultan ile evlendi ve düğün yapıldı (H.994/M.1586).

Tarihler H.996/M.1588 yılını gösterirken, İstanbul'da Lehistan krallığı müzayedeye çıktı. Kral Etyen ölmüştü. Lehistan krallığında, kral tayini ahali ile birlikte yapıldığından Erdel Voyvodası, sadrazama kırkbin, diğer vezirlere 10 arbin, Floransa Garan Dükası da, Babıaliye 1 milyon düka teklif etmişlerse de, isveç prenslerinden Sigismund'un hükümeti tasdik edildi.

Rusya'dan, İngiltere'den elçiler geldi. Eflak ve Buğdan Voyvodaları değiştirilerek, Buğdan Voyvodası Petro Berkelis, 3. Murad'a 200, sadrazama 60 bin düka vererek, oğlunun halef olması imtiyazını satın aldı. H.998/M.1590

Trablusgarb Beylerbeyi Ramazan Paşa'yı Yeniçeriler isyan ederek öldürmeleriyle, hanımı 800 bin düka kıymetinde olan malı ile 400 köle ve 40 kadar

olan cariyesini alarak gemi ile İstanbul'a dönmekteyken, Venedik bahriyesi komutanı Emo'ya rast gelip gemi tayfalarını öldürüp, kadının malını zapt ve cariyelerinin ırzlarına tecavüzden sonra hepsini idam eylemiştir. Fakat Venedik hükümeti bu vahim olayı öğrendiği zaman Emo'yu öldürdü. Gemi ile malını iade ederek öldürülen kölelere bedel olarak 400 esir takdim eyledi.

Yemen Valisi Hasan Paşa, Şeyh Mutahhar'ın ölümünden sonra Tamyan hakimi olan oğlu ile amcazadesi Ali Bahya'yı birer hile ile yakalayıp İstanbul'a yolladı. Bunun üzerine Zeydi'ler istiklallarını ilan ettiler. Böylece bu bölge büyük karışıklıklara gark oldu.

-3- Yeniçeri ve Sipahi İsyanları

İran ile sulh yapıldığı H.998/M.1590 senesinde İstanbul'da mühim bir olay meydana gelmişti: (374)

Sokollu Mehmed Paşanın şahadetinden sonra yani on yıldanberi genel durum, devlette bir takım fenalıklara düşüldüğünü gösterdi. Padişah yakını ve nedimler istedikleri vakit huzura girebilmekteydi. Hükümet işlerine karışmaktaydı. Devlet adamlarının arpalıklarını kesip, kendileri için edinmekteydiler. Timarları şuna buna vermekteydiler. Saraya ne oldukları belirsiz kimseleri kabul eylemekte çok ileri gittikleri gibi başşehirde de zalim ve gaddar çoğalmış, taşraya bile sıçrayan bu hal Beylerbeylerin ve Defterdarların zor ve hile ile rüşvet alıp, zengin olmaya çalı-

şıyorlardı. Hatta Kudüs sancak beyi olan bir mürtekip, oradaki Süryani papazını bin türlü eziyet ile öldürerek, kilisesini camiye tahvil etmişti. Bu emsalden korkan diğer dört manastırın papazları tehdide uğradıklarından 12 bin düka altunu alınmış, öte taraftan İstanbul'da bile Rum Patrikhanesinin kilisesi cami'ye çevrilmişti.

Yeniçeri kanununa da halel gelmiştir. Yedi senede bir değiştirilmek gereken süvari bölükleri kadrosuna Yeniçeri, Cebeci ve topçu ocaklarından asker alınmak usuldenken bu kaideye riayet edilmeyip, tımar erbabına verilmeyip yabancılar ve cebren şu bu kayıt edilerek kaideler ihlal edilmekteydi. Diğer taraftar bir kıyye gümüşün meydan-ı tedavülde kıymeti 500 akçe olduğu halde bin akçeye çıkmış ve paranın rayic ve tedavülü yahudiler elinde kalarak, hatta bunlardan biri ölçüsü bozuk, değersiz bir akçenin askere verilmek üzere kabul edilmesi için padişahın nedimlerinden Rumeli Beylerbeyi Doğancı Mehmed Paşa'ya 200 bin akçe vermiştir. Vaziyet asker tarafından duyulduğu gibi,Mehmed Paşaya hasım olan Sinan ve Damad İbrahim Paşaların da entrikaları hoşnutsuzluğu çoğaltmış idi. Asker, sarayı hümayunu basıp, Beylerbeyi Mehmed Paşa ile Defterdar Mahmud Efendinin kellelerini istedi.

3. Murad, Yeniçerileri para ile durdurmak istemişse de, isyancılar, kim para alırsa, Beylerbeyi ile Defterdar'dan önce onu öldüreceklerine yemin ettiklerinden kimse bu teklife yanaşamadı. Sarayda: "Beylerbeyi ile Defterdarı bize verirsiniz, yoksa padişaha

kadar yolumuz açıktır" sesleri duyuldu. Padişah bu sesler karşısında saray bekçilerinin, bostancı, baltacı, kapıcıların silahlanmalarını emretti. Bu hazırlıklar yapılırken, o sırada bir divan yapılmıştı. Bu divandan çıkan karara uygun olarak padişahdan gelen bir irade ile Defterdar ile Mehmed Paşanın boyunları vuruldu ve askerin dediği oldu. Sadrazam Siyavuş ve 2. vezir damad İbrahim Paşa, 3. vezir Cerrah Mehmed Paşa vazifelerinden azledildi. Sadaret Sinan Paşa'ya, 2. vezirlik Nişancı Mehmed Paşa'ya, Rumeli Beylerbeyliği de Yusuf Paşa isimli birine verildi. Bostancızade şeyhülislam oldu. Diğer taraftan Yeniçeriler, şehirde yangın çıkarmakta ve azgınlık sergilemekte olduklarından, ağaları azl olundu. Yerine Miralem Mahmud Ağa tayin edildi. Tarih Diyor ki:

"Devlet-i aliyenin kuruluşunun ilk anında, bu zamana kadar geçen 300 yıl zarfında ilk defa Yeniçeriler hükümet üzerinde nüfuz sahibi oldu. Bu durum bundan böyle her seferinde şiddetini artırarak devam etme musibetini gösterdi." Bu işlerin böyle olmasının sebebi padişah yakınları ve saray ağaları olmuştur. Ancak padişahlarda hükümeti elde tutabilmek gayesi ile, ehil kimseleri hükümette istihdam etmediklerinden yanlarında tutmayıp doğru sözlüleri idam ettirmelerinden dolayı bu işi kolaylaştırmışlardır. Padişahlar böyle yaparak aşağıdaki olaylarda göreceğimiz gibi meydana gelen olaylar hükmümüzü doğrulayacaktır.

Mısır'da meydana gelen askeri isyan, büyük zorluklarla bastırılabildi. Budin'de bulunan koruyucu

muhafızlar, altı aydır maaş alamadıklarından dolayı ora beylerbeyini öldürdüler. Tebriz'deki askerde İstanbul'da ayarı bozulmuş adı daha önce geçen yahudi akçesini kabul etmediklerinden hazineyi yağma ve kendi ağalarından birini kendileri üzerine vezir tayin ettiler. Fakat Tebriz Beylerbeyi Cafer Paşa, kaleleri yoklamak bahanesiyle şehirden çıkarak, kürd Beyleriyle anlaştı. Dönüşü sırasında asker karşılamaya çıkınca, Kürtler pusulardan fırlayıp 1500 asiyi öldürdü. Yeniçeriler yüz bulduklarından iki üç defa daha isyan ettiler. Her kıyam neticesinde sadrazam ve yeniçeri ağası değiştirmek sonucunu getirmekteydi. Hatta bir seferinde Erzurum ahalisinin şikayetleri üzerine orada kışlayan yeniçerilerin istanbul'a gelmeleri hakkında sadrazam Ferhad Paşa emir göndermişti. Bu emir üzerine Erzurum ahalisinin, şımararak yeniçerilere hücum etmiş oldukları burada duyuldu. Ferhad Paşa'yı divana giderken hakaretlerle yoluna çıkıp sıkıştırdılar. Kendileri de çorbalarını yemediler. (Haftanın dört gününde büyük divan denen toplantı olurdu. O sabahlar da yeniçeri'ye üçbin tas buğday çorbası çıkardı. eğer yeniçerilerin sıkıntılı bir işleri ve halleri varsa, padişah veya devlet adamlarına kızgınlıkları varsa çorba içmezlerdi. A.R)

Yeniçeri rezaletlerine H.1001/M.1592 senesinde birde sipahiler rezaleti ilave oldu. Siyavuş Paşanın sadaretinin başlangıcında, askere maaş ödemesi yapıldığında akça yetişmemiş ve iç hazine dedikleri saray hazinesinden de imdat istenmemiş. Böylece yalnız yeniçeri maaşı tamam almış. Sipahilere de,

yavaş yavaş verileceği söylenmişti. Sipahiler "biz ulufe almayız" feryadıyla divana hücum ettiler. Başdefterdar Emin Paşa'nın kellesi istendi. Yeniçeriler isteyip, Mahmud Paşa'yı kestirdiler ya! Bunlar neden kestirmesinler? Vaziyet padişaha duyurulnca iç hazinden hemen yüz yüz akçeverildi. Almadılar. illaki Başdefterdarın kellesini isteriz, diyerek nasihat etmeye gelen çavuşbaşı'yı ve kapıcılar kethüdasını taşa tuttular. Kazaskerleri koğdular. Hattı hümayunu dinlemediler. Vezirlerde taşlanmaktan hisselerini aldılar. Süleymaniye, Küçükayasofya vaizleri nasihatler ettiler, ancak fayda vermedi. Saadet-i kiramdan yirmi kadar kimse ortaya çıkıp: "Defterdar Ali resuldandır. Bigünah, nasıl katlonulur?" Dediklerinde onlarında başlarına taş ve kaya parçaları atılmaya başlandı. Boyalı Mehmed Paşa isimli bir vezirin defterdar'a husumeti var imiş. Siyavuş Paşa'ya: "Bu şahsı niçin koruyorsunuz? Geçende koskoca vezir Mehmed Paşayı verdiniz. Bu ise bir defterdardır. Verip, fitneyi def edin' Dediyse de, Kazasker Nişancızade: "Burası divan-ı yezid değildir. Burada âli resul'den kimsenin başı yuvarlanamaz.' Cevabıyla Boyalı paşayı güzelce susturmasını bildi. Yeniçeri Ağası divana çağırıldı. Saray memurlar ve ayak takımı ile hınca hınç dolmuş. Yayabaşılar, Yeniçeri çavuşları, neferleri çarşılara çıkmışlardı.

İkindi vakti kapıcılar yukarıda bulunan seyircileri çıkarırlarken "bire urun" diye bir ses işitildi. Bu ses padişahın fermanından bir ses zannedildi. Divan hademesiyle, mutbah-ı amire hizmetlileri ellerine geçir-

dikleri odun, tava, maşa gibi aletlerle sipahilerin üzerine bir yürüdüler. Sopalar inip kalkmaya başladı. Bu sırada saray mutbahına odun getiren arabalarda orta kapıyı kapadı. Kaçanlar birbirlerini çiğnediler. tam 357 kişi ayaklar altında ezilip öldü. Padişah bu işin bastırılmasından Sivavuş Paşaya hilat giydirdi. Sipahiler ulufesini keseleriyle dağıttılar. Fakat defterdarların üçü de azil edildi.

-4- Avusturya Seferi

Siyavuş Paşa övülecek elbiseyi giyince ertesi günü büyük bir gösterişle ata binmiş olarak şehri gezdi. Çarşu, pazar ve esnafın haline dikkat göstererek sadrazamlığını gösterdiyse de konağına döndüğünde, kapıcılar kethüdası gelerek mührü hümayunu aldı. Alış sebebi, yakınlarının padişaha: "Bu adamın kademinde (ayağında) hayır yok, Sadarete geldiği zamanlarda iki defadır, asker isyan ediyor." Demiş olmalarıydı. Kendisine tekaüdlük maaşı tayin edildiği gibi, mührü hümayun evvelce Malkara'ya sürgün edilmiş bulunan Sinan Paşaya verildi. Eski sadrazamlardan Ferhad Paşa; 2. vezir, ibrahim Paşa 3. vezir Çağalazade (Sinan Paşa) 4. vezirliğe, 5. vezirliğe ise Cerrah Mehmed Paşa, 6. vezir Boyalı Mehmed Paşa, 7. vezirlik de Hızır Paşaya verildi. Vaktiyle divanda dört vezire kadar toplantı yapılırken, şimdi yedi vezire çıkmak zarureti olmuştu.

Bu esnada Avusturya hududunda bir Hasan Paşa vakası çıkmıştı. Zaten 2. Selim zamanında yapılan

sulh antlaşmasına göre arada sırada hükümlerin ihlali oluyordu. Serhad beylerimiz ile Avusturya valileri rahat durmuyorlardı. Bir takım serserilerde akın yapmaktan vazgeçmemekteydi. Macar beyleri de erdel'in entrikacı voyvodaları yüzünden asayişin temini olunamıyordu. Sultan 3. Murad H.1001/M.1593 tarihine tesardüf eden devrinde ise, bu haller daha da çoğalmıştı. Bosna hudud muhafızı Hasan Paşa, o tarafdan hududu geçerek iki kale yapmıştı. Daha sonra Kupe nehri üzerinde Avusturyalılarla yaptığı savaşta kendisi, komutanlarından Gazi Koca Mehmed, Kilis Beylerbeyi Sultanzade Mustafa Paşa şehid düştüğü gibi, Kanije kumandanı Ziryenoğlu, bizim İzvornik, osek ve Neva alaylarını bozdu. Köprüyü yıkarak bin askerimizin suya dökülmesine ve gark olmasına sebeb oldu.

Fakat bu vakadan evvel Avusturya, senelik vergisi olan 30 bin düka altununu göndermiş ve hatta bu vergiye bir gümüş sofra takımı ilavesiyle sulhun yenilenmesi tarafına eğilim göstermişti. Hasan Paşa o sırada Bosna taraflarında Behaç, Gavra gibi mevkileri zapt ve Siska'da sipahileri hiyle ile içeri alarak barut fıçılarına bağlayıp, berhava eden avusturya kumandanından intikam almak bahanesiyle Avusturyalılardan bin askeri esir ve on iki top ele geçirdiği gibi esirlerden üçyüzünü bazı ganimet ile beraber İstanbul'a göndermişti. Bu sırada da esirler Avusturya sefarethanesinin önünden geçirilmekteydi. Diğer taraftan Sinan Paşa'da Macaristana ilanı harp edip, şan ve şöhret kazanmak hırsına düşmüştü. Hasan Paşanın mağ-

lubiyeti üzerine 3. Muradı ikna ederek, bu düşüncenin aleyhinde bulunanları kafirlikle suçlayarak, İstanbul'da bulunan Avusturya elçisini tevkif edip hapsetti ve Avusturya'ya sefer ilanında bulundu. Onbeş gün içinde tedarikini gördü. Padişah savaşa gitmeyince defterhane ve yeniçeri ağası kanun üzere onlarda gidemezdi. Bu sebeple oniki bin yeniçeri ile kethüda maiyetinde vazifelendi. Diğer askeri sınıflardan bir ordu tanzim olunarak Belgrad yolu ile Ösek sahrasına varıldı. önce Pesperem ve Polate denilen kaleler alındı. Budin Beylerbeyi Hasan Paşa İstoni Belgrad'ın imdadına yetiştiyse de oniki bin kişi ile 47 top kayıp etti. Kendisi de yaralı olarak ricata mecbur kaldı. Bu vaziyet karşısında Avusturyalılar bazı mevkileri Novigrad, Filek, Sonte gibi küçük kaleleri zapt ettiler. Sadrazam, Belgrad kışlağında iken Yeniçeri Ağası ile imdad geldiği gibi Kırım Hanı Gazi Giray da 40 bin atlı ile hareket eylemişti. Fakat Avusturyalılar, Hatvan'ı aldıkları gibi Estergon'u da muhasara altına almışlardı. istanbul'dan Lala Mehmed Ağa ile gelen Yeniçeri geldikten sonra Raab denilen, Kaanuni Süleyman Han zamanında yakılmış bulunduğundan Yanıkkale denilen mevki-i müstahkem 20 günde zapt edildi. Gazi Giray da Papa kalesini aldı. Bu savaş esnasında Mısır fethinden sonra Şam şehrinde muhafaza altında bulunan Livay-ı şerif-ipeygamberi, Suriye yeniçerileriyle eliyle İstanbul'a getirilerek orduya gönderildi.

Erdel, Buğdan ve Eflak voyvodalıkları Osmanlı devletinden birer birer ayrıldılar. Avusturya İmpara-

torlarının bir müddet ikametgahı olan Prag şehrinde yapılan antlaşmada Zapolya varis bırakmadan ölünce Erdel'i imparatora terk etmeyi taahhüd etmiş ve Eflak Voyvodası Mihal ile Buğdan Voyvodası aron da Avusturya'ya ilhak eylemişti. Hatta Buğdan voyvodası bir kaç bin askerle Buğdan'a memur olan Maraş eski Beylerbeyi Mustafa Paşayı Rusçuk'tan Yerköy'e giderken bastırıp, Paşayı ve bir kaç bin kişiyi şehid edip, esir etmişti. Eflak Voyvodası Mihal'de 113 numaralı faide yazımızda görüldüğü gibi, alacaklılarını katil edip, Prag antlaşmasına olan riayetini gösterdi. Mihal bu katliam üzerine Bükreş'te durmayarak Kili, akkirman ve Kurseve taraflarına kaçtı. Rusçuk ahalisi de korkularından balkanlara ve etrafa dağıldılar.

Avusturya seferinin başlangıcında umumi durumun siyasi bakımdan ne merkezde olduğunu gösteren şu bir kaç satırı dikkatle okuyalım: " İmparator derhal Papa ile ortak olarak ittifak kurmaya çalıştı. Fakat, batı avrupada din kavgaları şiddetlenmiş olduğundan bir müttefik bulunamadı. Bu vaziyet karşısında doğu istikametine döndüler. Moskova Çarına, Leh kralına bunlardan sonra Erdel Prensi Sigismund Batoriy'e, Buğdan Beyi Aron'a, Eflak Beyi Mihal'e müracaat ettiler. Eflak da üç sene içinde üç tane voyvoda değiştiğinden, hali hazırdakinin ne yaratılışta olduğu bilinmiyordu. Hatta Papa, kendi sefirine yazdığı bir emirnamede, ittifak gibi en mühim bir sırrı siyasiyye açmaya gelmez demişti. Fakat ittifak arayanların talihine Mihal kendi kendisine böyle bir teklifte bulundu. erdel Voyvodası Sigismund Batoriye, Mihal'in bu

eğiliminden istifade ederek idaresi altına girmek şartıyla kabul eyledi. Yaptığı bir antlaşma ile Mihal'in nüfuz ve hükümetini ele geçirdi. Batoriy'de Türkler aleyhine ittifak ederse avusturya hanedanından bir Arş-ı düşes alacak idi. işin bu tarafı Batoriy'i hiyle düşünerek gelecekte kaimpederi olacak imparatora maiyetinde bir takım Prenslerle görünmek istiyordu. Bu sırada ise Osmanlılar Estergon'u zapt ettiler. Yanıkkale'yi alarak Papa hisarını fetih ile Viyana yolu üzerine düşmüşlerdi.

-5-

Sultan 3. Murad H.1003/M.1594 senesinde dünya yüzündeki hayatını tamamlayıp, daru bekaya göçmüştü. Saltanatı 20 sene 8 ay sürmüştü. Yaşı ise 50 olmuştu. Orta boylu, göz ve kaşları yuvarlak, kumral saçlı, sakalları da kumraldı. ulema ve şairlere lütf ile davranırdı. Tasavvuf ve şiir ile bizzat meşgul olurdu. Hatta "Fütuhat-ı Siyam" isimli bir kitap yazdığı gibi, Muradi mahlası ile arabi, Farisi, Türki şiirler söylermiş. Önemli bir yabancı tarihte deniliyorduki: "Kadınlara karşı his ettiği zaaf sebebiyle tenperver padişahlardan ikincisi olmuştur. Birincisi 2. Selim imiş." Fatih Sultan Mehmed ve Süleyman Kaanuni'nin zamanındaki devletin dört erkanından nam ve nişan kalmadı. Bunların yerine dört kadının nüfuzu geçti. Onlarda annesi Nurbanu, kızkardeşi ve Sokollunun hanımı Esma Sultan, padişahın ilk hanımı ve Venedik asilzadeganından Bafo'lar namlı sülaleye mensup

Safiye Sultan, Nurbanu Sultanın vefatından sonra onun yerine sayılan harem-i hümayun kahyası Canfeda hatundur.

Önceleri Nurbanu ile Safiye Sultan arasındaki ihtilaf hem haremi hümayunu hem de hükümeti karma karışık etti. Nurbanu, Safiye Sultanın tesirini kırmak için, ona bir takım rakibeler bulup, çıkarırdı. Bu sebeb ile 3. Murad bu zevklerin müptelası oldu. Nurbanu Sultan vefat ettikten ve padişahın dahi Safiye Sultana meyli azaldıktan sonra ortaya kahya kadın çıktı. Bu kadının nüfuzu işitilmemiş dereceye vardı. Padişah adına yapılan cariye satışı İstanbulun bu piyasasını yüz kat pahalandırdı. İnsanlarda kadınlara düşkünlükten dolayı sara hastalığı çoğaldı.

Bu devirde kadınların nüfuzu saray duvarlarından aştı. Nurbanu muasırı olan Fransa kralı 2. Hanri'nin karısı ve 2. Fransuva'nın annesi Katrin dö Medici'yi andırır. M.1579'da Fransa'nın İstanbul sefiri olan mösyö dö Jermenyi, ülkesine yazdığı bir mektupta diyorki: "Bu imparatorlukta kadınların, valde sultanın pek büyük tesirleri bulunduğunu hatta paşaların taltif edilebilmeleri için bunların tesiri büyüktür."

Koçi Bey; risalesini mütalaa edenler, Nurbanu sultanın müdahale vakalarını, devletin manevi bakımdan yıkılışını, maliyesinin başlangıçtaki gücünün dışına çıktığını anlar. Safiye Sultan ise, gerek kadın efendiliğinde, gerekse valde sultanlığında Venedik menfaatını koruduğu söylenmiştir.

Sinan Paşanın,İran seferi galibi Ferhad Paşanın şan ve şöhretini çekemeyerek açtığı seferi ise bu zamanın

memleket hayatına çok zararı dokunan belalardandı. H.1001/M.1592 senesinde çıkmış olan bu savaş, ileri sayfalarda göreceğimiz gibi H.1015/M.1606 senesine yâni 14 sene sürınnüştü. Bu savaşın nihayetlenmesi ancak 1. Ahmed zamanında yapılan Zitvatorok antlaşmasıyla son bulabilmiştir. Diğer yandan 16 sene süren İran savaşını müteakip böyle bir uzun seferin açılmış olması ise hiç bir hükümete fayda vermeyeceği pek açıktır. İşte vatan ve millet menfaati için çalışmak varken, bunun tersi nefis ve şan ile şöhret kazanma uğruna didişmenin büyük bir hata olduğu, ne büyük bir cinayet sayılması lazım geldiği pek güzel anlaşılır.

Ondördüncü Bölüm

Sultan Üçüncü Mehmed

-1-

Hicri 1003/M.1594 senesinde Osmanlı tahtına geçen 3. Muradın vefatı üzerine oğlu şehzade Mehmed'in 3. Mehmed ünvanı ile çıktığını görüyoruz. 3. Mehmed tahta cülus ettiğinde 29 yaşlarında olup, babasının vefatı esnasında Manisa'da bulunmaktaydı. Osmanlı devleti bu sırada kuruluşu olan üç asırı tamamlamış, 4. süne başlamıştı.

Padişahın vefatı üzerine Darüssade ağası vezirlerinden kimseye haber vermeden Bostancıbaşı Ferhad Ağaya Şehzade Mehmed'i cülusa davet için Manisa'ya yolladı. Fakat İbrahim Paşa ile biraz sonra sadaret kaimmakamlığında bulunan Ferhad Paşa vefat olayının vukubulduğunu anladılar. Paşa son divanda iki telhis arz etmişti. Telhisin mucibince icrası için yazılan hat taklid idi ve hemen anlaşıldı. o gün idam edilecek bir kaç kişiyi infaz ettirip, kollar gezdirdi. Böyle yapmaktan maksad, o zamanın iç siyaseti açısından halkı korku altında tutmaktı.

3. Mehmed, Mudanya'dan bir kadırgaya binerek, Sinan Paşa kasrına çıktı. Siyah örtü ve matem elbiseleri giymiş olan valideleriyle görüştü. Saray içinde ah vah ve figan devam etmekte, 3. Murad'ın cenaze na-

mazı kılınmaktayken, verdiği emir üzere 112 (yüzoniki) kardeşten geri kalan 19 kardeşini birer birer öldürttü. Diyanet ve insaniyet bu cinayetlere ne demiş ve ne demekte olduğunu tayin ve açıklama hususunda henüz hayretteyim.(1)

Cülusun 3. günü vükela matem elbiselerini çıkarıp, sürur elbiseleri giymişler ve cülus bahşişlerini almışlardı.(1- Şehidler zümresine katılanlar şunlardı: Şehzade Mustafa, Osman, Bayezid, Selim, Cihangir, Abdullah, Abdurrahman, Hasan, Ahmed, Yakup, Alemşah, Yusuf, Hüseyin, Korkud, Ali, İshak, Ömer, Alaeddin, Davud. Sultan 3. Murad'ın İbrahim Paşanın hanımı Ayşe ve Halil Paşa nikahlısı Fatma Sultandan başka 24 tane kızı vardı. Bu zavallılar eski saraya gönderilip her üç ayda bir anneleriyle görüşebiliyorlardı. H.1006/M.1597 senesinde çıkan taun salgınında bunların çoğu vefat etmiştir.) (Solakzade) Vükelaya ve vüzeraya kışlık kürkler ihsan olundu. İki seneden beri boş olarak geçen Cuma selamlığı 8. günü yerine getirildi. Halil Paşa, Çağalazade'nin yerine Kaptan paşa tayin olundu. Ferhad paşa ise Sinan Paşa yerine sadrazam ve serdar-ı ekrem oldu. Sinan Paşa sadarete geldiği Malkara'da yeniden ikamete tabi tutuldu.

Her cülusta askerin bir fitne çıkarması adet hükmüne girmiş gibiydi. Bu seferde adet yerini buldu. Ferhad Paşa; yapacağı seferin tedarikiyle meşgul iken, divandan saraya gittiği bir gün, önce Gence kalesinde üç sene müddetle muhafazada bulunup, bu müddetten sonra sipahi bölüklerine katılmaları şartıyla hizmetlerini yapmış olan onbin kadar Kuloğlu,

divan kapısında selama durup, Paşaya: 'Biz muhafaza hizmetini tamamladık. Şartımız mucibince isimlerimiz asitane defterine geçirilip, ulufelerimiz de devletten verilsin. Beklemekten halimiz harap oldu" dediler. Ferhad Paşa'da onlara: "Sizin vazifelerinizin Gence ve Tebriz hazinesinden verilmesi ferman buyrulmuştur. Niçin emre itaat etmeyip, fitne çıkarıyorsunuz? Ululemre itaat etmeyenlerin kafir ve avratlarının boş düştüğünü bilmiyormusunuz?" Diye sert müdahelede bulundu. Fakat iş büyüdü, büyütüldü. "Paşa bizi üç sene muhafizlık hizmetinde bulunduk diye kâfir saydı. Böyle Serdardanki" diyerek sipahiler ve silahdarlarla ve bilhassa eski sadrazam Sinan Paşanın taraftarlarıyla birleşip, ertesi gün: "Ferhad Paşanın kafası kesilmeyince ulufe almayız." Dediler. Ağalar, vezirler, çavuşbaşılar, kapıcılar kethüdaları nasihatta bulundular. tesir etmedi. Vezirleri sağ bırakmayız demeye başladılar. Kazasker Şair-i şehir Bâki ile Ebus Suudzade Mollayı da dinlemeyip, Ferhad Paşanın başı deyip ayak direttiler. Sonunda Ferhad Paşa huzura çıktı: Padişaha hitaben: "Ben ululemre itaat etmemek dine zarardır. Dedim. Bu sözde ne hata vardır. Bu kulunuz dünyadan gitmekle padişaha vezir eksik olmaz ama, bunlarında isteklerine müsaade edilirse bir daha gem almazlar. Yeniçeri Ağasına tenbih buyurulsun. odalardan büyük miktarda Yeniçeri getirsin. Bostancıbaşı kullarıda vazifelendirilsinler. İşaretinizi intizar etsinler. Zorbalar, vezirlere hücum ederlerse ortalasınlar diye arz etti. Haki-

katen Paşanın dediği gibi yapıldı. Bir anda herifleri dağıtabildiler.

Bu vakada Sinan Paşa, Çağalazade ve Siyavuş Paşanın elleri olduğu anlaşıldı. Sinan Paşa Malkara'ya, Çağalazade Karahisara, Siyavuş Paşa'da Konya'ya sürüldüler.

Ferhad Paşanın Öldürülmesi: Bunu size anlatmaktaki maksadım, geniş bir şekilde yayılmış zamanın ahlâkını ve siyasetini öğrenip, şimdiki kemâl mertebedeki devrimizi ne gibi vakaların yardımıyla kayıb ettiğimizi ve ne gibi kötülüklerle uğraştığımızı zihninizin mütalaa etmesi içindir.

Ferhad Paşa, Voyvoda Mihal'in yapmış olduğu katliam üzerine Eflaka gönderilmişti. H.1003/M.1595 yılında Şaban ayına rastlayan nisan-ı miladide Alay ile İstanbul'dan çıkarak, Davud Paşaya ordugah kurdu. 2. Vezir İbrahim Paşa da Sadrıazam kaimmakamı oldu. Padişah sefere gitmediği için, Yeniçeri Ağası İstanbul'da kaldı. Zağarcıbaşı onbin askerle emrine verildi. Tuna ve Rusçuk'da on kıta kadırga ile top yollandı. Kaimmakam ibrahim Paşa'ya hasım olduğundan dolayı Sultan Mehmed'e mektuplar gönderip:
- Düşman Bükreş önlerinde hazır duruyor. Bizde Rusçuğa vardıksa da askerimiz az var olanlarda zayıftır. Düşmanın hakkından gelmek için kuvvetli asker lazım. Diye, durumu haber verdikçe, İbrahim Paşa da: Padişahın sağlığından ve sade ruhluğundan, beceriksizliğinden istifade ederek: "Padişahım; asker Ferhad Paşayı sevmez. Onun serdarlığında beğenilecek iş görmezler, ona itibar etmezler, bayrağı altında

durmazlar." Tarz ve şekilde cevaplar vererek tahrik yolunu deniyordu. Şeyhülislam Bostanzâde, Cerrah Mehmed Paşa, Çağalazâde ve Şair Baki'yi de kendisine uydurup, bunları da aynı tarz söyletmeye muvaffak oldu. İbrahim Paşa, kendisinin ne sadarette, ne de serdarlıkta gözü olmadığını din ve devlete hizmete çalışmak olduğunu fırsat buldukça huzurda söyler ve Sinan Paşanın padişah yanında işittiklerini arz ederek onu ileri sürerdi. Devlet Eflak seferine başlamakla beraber Buğdan ve Eflak'ı eyalet ilan ederek Buğdan'a Şirvan eski beylerbeyi Cafer Paşayı ve Eflaka da, Satırcı Mehmed Paşa tayin olundu.

Ferhad Paşa; Rusçuk'a gelir gelmez köprü yapmaya başladı. Yakalanan bir esirden Mihal Voyvodanın Bükreş'de olduğu ve erdel ile Macardan 70 bin kadar askerin imdad olarak geldiği anlaşıldı. Az sonra Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa, 500 kadar esir, 4 bin kadar kelle ile gelerek bir resmi geçit yaptı. Orduya katıldı. Fakat Rusçuk'da köprü inşaatı bitmek üzereyken, İstanbul'da İbrahim Paşa ile Sinan Paşa taraftarlarının kazdığı kuyuya Ferhad Paşa düşürüldü. Sinan Paşa; Malkara'dan İstanbul'a gelipte sadaret makamına oturunca, Ferhad Paşanın Mihal ile müttefik olduğundan katline ferman çıkardı. Şeyhülislam Bostanzâde şöyle bir vaka üzerine güya fetva vermiş: Tuna yalılarında Ferhad Paşa'ya şikayetler gelmiş. Demişler ki: Ehli ayalimizi kâfir esir etti. Bundan başka Macaristan'da karılarımıza kadeh veriyorlar, gayret-i islamiye yokmudur? Paşa da bunun üzerine

büyük bir kızgınlıkla: "Ya siz onların avratlarını esir aldığınız hoşmudur-" Cevabını vermişti.

Paşanın katline ferman çıktığını adamlarından bir kaçı hızla haber verdiler. Fermanı kapıcılar kethüdası Ahmed Ağa isimli biriyle gelmekteydi. Biçare hemen davranıp, çok acele devlet merkezine gitmem lazım diyerek üçbin kadar maiyet askeri ile yola çıktı. Mühri hümayunu ve seferde lâzım olacak cephane ve aletleri Satırcı Mehmed Paşa'ya teslim ederek, kapıcılar kethüdasına rastlamayacak yönden İstanbul'a doğru hızla merhaleleri aşmaya başladı. Sinan Paşa İstanbul'dan üzerine Şam askerini silahdar ağası Rızvan Ağa ile yollamıştı. Yolda Ferhad Paşa bunlara rastladı. Bir kaç kese gümüş ve altun serperek, askerleri bunlarla kapışmakla meşgulken kendisi sıvıştı. İstranca dağları üzerinden aşarak Litros köyündeki çiftliğine kapandı. Burada yaptığı gizli çalışmalarla Valde Sultana te'sir edip, elindeki cevahir ve birikmiş parasını verdi. Çok geçmeden af müjdesi yetişti. Fakat sadaret kaimmakamı olan İbrahim Paşa ne varki, Ferhad Paşa'nın aman vermez bir can düşmanıydı. Alamanoğlu denilen Salamon isminde bir yahudinin aracılığıyla Paşa'dan murassa bir hançer aldı. Hatası af olundu. Artık saklanmasın, ister çiftliğinde isterse başka bir yerde otursun mealinde bir hatt-ı hümayun yolladı. Zavallı Ferhad Paşa Nâima'nın dediği gibi "ol hatt-ı berat-ı eman bilüp hattı hümayun ve kelâmı mülkde, hilaf-ı muktazi adl ve insaf" bir şey bulunmaz inancıyla meydana çıktı. Çiftliğinde eşi ve dostuyla sohbet eder oldu. ancak bir sabah, Bostancıbaşı

Ferhad Ağa, adaşı paşanın çiftliğine damladı, yanında bulunan kalabalık sayıdaki adamlarıyla Ferhad Paşayı alıp Yedikule'ye götürüp, hapsetti. H.1004/M.1595'de sefer ayının 5. ekim ayı'nın 11. günü akşam namazındanra İbrahim Paşa'nın Okçuzâde'nin kalemiyle arz ettiği yazı mucibince iradesi çıkmış ve Çavuşbaşı Çoban Süleyman eliyle Ferhad Paşa bulunmuş olduğu hapishane hücresinde kemend ile boğduruldu. Acaba ne insaf ve merhamettir ki, Sultan 3. Mehmed, ferhad Paşanın İran seferindeki yüksek huzmetlerini bilmesine rağmen katledilmesine nasıl irade etti? (373)

-2-

Yaşının epeyi büyük olması sebebiyle Koca Sinan Paşa diye anılan sadrazam Rusçuk'a gelip, tamamlanmış olan köprünün üzerinden Tuna'yı geçti. Satırcı Mehmed, Hüseyin, Haydar ve Mustafa Paşalarda kendisine katıldılar. Etrafı bataklık orman ile çevrili bir geçidde, Mihal Voyvodanın askeri ile savaşa tutuşuldu. Mihal bozguna uğrayıp, oniki topu terk ederek çekildi. Askerimiz savaşı kazanmışken bataklık üzerine düştüklerini fark ettiler. Hüseyin, Haydar ve Mustafa Paşalar bu bataklıkta boğuldular.

Satırcı Mehmed Paşa ise yaralanırken, Sinan Paşa da, kaçarken bir batağa düştü. Batağın birinden kurtulup diğerine gömülmekteyken Hasan adında bir Rumelili nefer kendisini sırtına alarak kurtardı. Bu işi beceren Hasan'ın adı artık "Batakçı Hasan" diye anılır

olmak oldu. Olacak bu ya, o gece toplardan birinin fitili ateş almış ve yakında bulunan barut ve cephaneye sirayet etmişti. Meydana gelen patlamalar, bizim askeri düşman bastı telaşına düşürüp korku içinde Allah Allah sesleri ile feryad ederlerken, düşman ise, Osmanlılar takviye alıp bizi bastılar korkusu içinde firar yoluna düştüler. Voyvoda Mihal ise o telaş ve korku ile soluğu ancak Bükreş'te alabildi. Orada da fazla durmayıp iki gün sonra Bükreş'i de boşaltmaya ve Erdel hududuna kadar kaçma yolunu seçti. Sinan Paşa ele geçirdiği esirler vasıtasıyla aldığı haber ve bilgiler üzerine Ordu ile Derbend'e geçerek, Bükreş'e girdi. Kiliselerini camiye çevirdi. Şehri bir tamire tabi tuttu. Traguveşte etrafına ahşap setler çevirdi.

Ancak Mihal biraz sonra Erdel hududundan dönerek Terguveşte'yi kuşatıp zapt etti. Şehir içinde bulunan 3500 asker ile Ali Paşa ve Koçi Beyi ileri gelen şehir ayanını şişlere geçirip kebab yaptı. Sadrazam bu sırada Bükreş'de bulunuyordu. Asker ise; bütün maneviyatı sarsılmış bir haldeydi. Paşa, şehirdeki topları çektirip, kendi yaptığı ahşap setleri yine kendi yaktırdı. Gecenin yarısı olduğunda şehirden çıkıp köprü istikametinde yürüyüşe geçti. Hızlı yürüyüş kolu ile boğazı geçip, Yerköye geldi. O sırada da kötü bir tedbiri meydana çıktı. Asker erdel civarındayken, önemli sayılacak miktarda ganimetler elde etmişlerdi. Paşa, askerin elde etmiş olduğu ganimetten beytülmal hakkı olarak beşte birleri tahsil gibi durum ve zamana uygun olmayan tedbire baş vurdu. Bu tertip için köprünün başına bir katip bir de kontrol emini oturttu. Bu

vaziyet karşısında askerin köprü üzerinden geçme derece düşmüştü. Üstelik Mihal'in kuvvetleri bu arada mesafeyi kapatmıştı. Serdar, tehlikeyi anladığında vakit gece olmuştu. Kendisini hemen Tuna'nın öbür yakasına attı. Sabah olduğunda Yeniçeriler toplarla cephanenin bir miktarını alarak geçtilerse de, diğer ağırlıklar henüz Yerköy'de bulunmaktaydı. Düşman bu ağırlıklar üzerine saldırıya geçip yağmaladı. Bir bölümü ise Tuna kıyısında yürüyerek köprüye yaklaşabildiği kadar yaklaşıp attıkları top gülleleriyle köprünün yıkılmasını temin ettiler. Askerler ve ağırlıklar Tuna Nehrine döküldü. Köprüyü geçemeyip o tarafta kalanların tamamı şehid oldular. Akıncı askerlerinden bir fert bile kurtulamadı. Bundan sonra akıncı askeri sınıfı son bulmuş oldu. Top ve cephanenin büyük bir kısmı düşman elinde kaldı. Mihal, Yerköy'ün dış mahallelerini yaktı. Özetle söylemek lazım gelirse çok büyük bir hezimet kapımızı çalmıştı ve hezimete uğradık. Yerköyü hisarı içinde bulunan asker ve halkı üç gün topa tutan Mihal büyük bir katliam gerçekleştirdi. İbrail, Akkirman, Kili ve bazı yerler düşman eline geçti.

Macaristan'da dahi hezimet eserleri bizim tarafta görünüyordu. Serdar Sinanpaşazade Mehmed Paşa'nın kötü tedbirleri Avusturyalılar, estergon kalesini muhasara ettiler. Mehmed Paşa cesareti artsın diye içki içerek idare etmeye çalışırken sarhoş olup, atın üzerinden istifra etmeye başladı. Yanına emir almaya gelen çavuşlara "yürüsünler" demekten başka bir şey diyemeyecek hale gelmişti. Böylece estergon

düşmanın eline geçti. Serdar Paşa, Tuna kıyısında yeni tabya savaşında top, tüfenk atılırken, asker bozuldu zannıyla Budin'e firar eyledi. Sigetvar Beylerbeyi Tiryaki Hasan Paşa orduya gelerek çadırları bozdurup, ağırlıkları arabalara koydu. Sultan Kaanuni Süleyman Han'ın yâdigarı olan Varadin topunu öküzlere koşturup, Budin'e yolladı. Velhasıl baba-oğul iki taraftada Osmanlı ordusunun bozulmasının amili oldular.

İstanbul'a her iki tarafta uğranılan fecii mağlubiyetin haberi geldiğinde büyük üzüntüye sebep olurken, Avusturyalılar durmuyor, Estergon civarındaki Vişegrad hisarınıda almışlardı. Sinan Paşanın kötü idaresi ve oğlu Budin Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın korkaklığı yüzünden başımıza gelen bu musibet üzerine, Sinan Paşa sadaretten azil edildi. Malkara yolunu yeniden tutmak zorunda kaldı. Yerine ise; Lala Mehmed Paşa tayin olundu. Ancak hastabaş bir zat olan yeni veziriazam bir defa divana gelebildi. Hemen şirpençe hastalığı yakasına yapışmış olduğundan rahatsızlığının onuncu günü vefat etti.

"Tarih-i Siyasi" adlı eser burada ne güzel söylüyor:

"Güya sadaret makamı ihaleye konmuştu. Mühri hümayun yine ve beşinci defa olarak Sinan Paşa'ya verildi. Çünkü Ferhad Paşanın öldürülmesine, ibrahim Paşanın sebeb olduğu anlaşılmış ve pek büyük bir ızdırabın padişah üzerinde tesir bıraktığı müşahede olunmuş." Fakat neye yarar değilmi? Onun için 3. Mehmed, İbrahim Paşa'ya pek kızardı. Bu arada ise Sinan Paşa taraftarları etrafını alarak: "Padişahım. Sinan

Paşa kulun nice işler görmüş, vezirlik görevinde büyük maharet elde etmiş bir vezirdir." Diyerek Padişahı kandırdılar. Sinan Paşa alelacele Malkara'dan geldi.Sadaret makamına geçti. Fakat bu sefer İbrahim Paşa ile araları açıktı. Hatta bir gün koca ihtiyar:

"Benim için padişahıma amel-i manda (işe yaramaz) demişler. Bu sözü söyleyen İbrahim Paşa ise, gelsin saray meydanında kendisiyle sırıklaşalım, mızrak oynayalım" diyerek, İbrahim Paşanın eteğini çekmişti. Naima bu zaman için diyorki: "Bu vakitlerde cihan bir fitne, kin ve hasedden, içeride haşiyet ve huşunetten büyük, küçük herkes birahat etmişti."

Sinan Paşa, Hoca Saadeddin Efendi ile ağız birliği ederek, padişahı bizzat Avusturya seferine çıkmaya teşvik ettiler. Bir müddet geçince de, teşviğin yerini ikna aldı. Bunda da muvaffak olundu. Zaten Yeniçeri askeri de, padişah savaşa gitmezse bizde gitmeyiz demeye başlamıştı. Dikkat edince anlaşılır ki, Sultan Kaanuni Süleyman'ın Sigetvar'a gitmesinden bu yana ne 2. Selim, ne 3. Murad, şu ana kadar da 3. Mehmed sefere çıkmamışlardı. Saray kendi aleminde eğlenir olmuştu. Sefere çıkma kararı veren 3. Mehmed'in bu seçimi halk ve asker arasında sevinçle karşılandı. eski zamanları hatırlattı. Hoca Sadeddin Efendi padişahın yanında olmaya memur edildi. Cerrah Mehmed Paşa'ya zahire satın alması için hazineden 150 bin altun verilip Belgrad'a gönderildi. Köprüler, gemiler, mühimmat hazırlayıcılarına lazım gelen emirler verildi. Büyük hazırlıklara başlandı. Ancak sadrazam Sinan Paşa bu arzusunun sonunu göremedi. Ferhad

Paşa'nın katlinden bir seneye yakın bir vakit geçtikten sonra o da vefat etti. H.1004/M.1596

-3-

Eğri Savaşı: Sinan Paşanın cenaze namazı Ayasofya camiinde kılınmak üzereyken, sadaret mührü İbrahim Paşa'ya verildi. Ramazan'ın onbeşi olup, bahar yakındı. Tuğlar dikildi (bu sefere çıkılma manasıdır). atlar çayırdan geldi. Otağı hümayun Davud Paşa sahrasına kuruldu. Şevval ayının 5. günü yâni ramazan bayramından iki gün sonra hareket olunup, (390) Edirne, Filibe yoluyla Belgrad yakınındaki Hünkartepesi'ne Dergah-ı hümayun yapılıp, toplar, tüfenkler patlatmak suretiyle şenlikler yapıldı. Bu esnada Estergon kalesini güzelce muhafaza edemediğinden dolayı Sinan Paşazade Mehmed Paşa Belgrad kalasına hapis olunup, malları elinden alındı. Daha sonra af edilip, malının alınmasıyla iktifa olunmuş oldu. Belgrad onun muhafızlığına terk edildi.

Belgrad'dan sonra Sava Nehri geçilip Slankamen yakınlarında komutanlar, ileri gelenler ve sadrazam bir harp meclisi toplayıp, tartıştı. Bu tartışmanın neticesinde Avusturya ile Erdel arasında bulunan ve civarındaki madenleri ile tanınmış Erlu Kalesinin fethinin kararı çıktı. Tuna üzerine dört günde yapılan bir köprü Tetel, Varadin yoluyla Segedin sahrasına ve bir gün sonra da Segedin kalesi önüne ordu kuruldu.

Segedin'de iken, Rumeli kumandanlarının emiri Hasan Paşa Rumeli askeriyle gelerek, bir resmi geçit

töreni icra etti. Vidin'den kale toplarını Tuna gemilerine bindirerek Niş denilen nehirden getirmişti.

Hatvan muhasarası, Avusturyalılar tarafından şiddetlendirilmiş ve sonunda ele geçirilip, çoluk çocuğun katledildiği haberi alınmıştı. Askere Lezez ulufesi yâni şevval, zilkade ve zilhicce maaşları dağıtıldı. Solenok yakınlarına kadar getirilen Ejderağzı ve Marten isimlerindeki toplarla cephane Eğri'ye götürülmek üzere gemilerden çıkarılıp, öküz temin edildi. odundan kızaklar yapılıp, yağlanıp toplar bunlarla Eğri istikametine doğru çekildi. Eğri muhasarası H.1005/M.1597 senesinde muharrem ayının 28. o yılın eylül ayının 28. günü başladı. 3. Mehmed, eğri muhafızlarıyla ahalisine karşı şu mealde bir beyanname gönderdi:

> "Ey eğri içinde olan beyler ve diğer ahali, bilmiş olun ki kalenin fethi vazgeçilmez arzumdur. İmdi, Allahu Teala'nın emri şerifi ile sizi dinimize davet ediyoruz. Eğer müslüman olursanız, size zararımız dokunmayıp, bulunduğunuz hal üzere mal ve mülkünüzü her zaman kullanabilip, rahat olun. eğer dine gelmezseniz, kaleyi bırakıp memleketlerinize gidiniz. Bu davetin birini kabul etmeyip, savaşa kim kalkışırsa, bana ve askerime karşı top ve tüfenk ve humbara atarsanız, sonra sizi Allah ve Rasulullah hakkıyçün katliam edip, hiçbirinizi sağ bırakmam."

Kalede bulunanlar bu beyannameyi götüren adamı casustur diyerek hapsedip, savaşa hazırız diye haber gönderdiler. Yirmi gün süren bu muhasaradan sonra

korkuya düşüp, teslim olmak istediler. Canlarına ve mallarına dokunulmayacağına dair ahd edilmişken, hudud askerleri ve tatarlar, Avusturya askerinin Hatvan ahalisine yaptıklarını, uyguladıkları katliamı bahane göstererek, hepsini öldürdüler.

Haçova Meydan Muharebesi: Avrupa tarihlerinde bu savaş Korestez (Kereç) muharebesi diye meşhurdur. Eğri Kalesinin zaptını müteakip, gerek casusların, gerekse esirlerin vermiş olduğu haberlerden Arşidük Maksimilyen ile Erdel Voyvodası Sigismund Zapolay'ın Alman, İtalyan, Macar askerleriyle yürümekte oldukları anlaşıldı.Bunun üzerine Tavaşi Cafer Paşa istikşaf' (keşif)a gönderilmiştir. Cafer Paşa, düşmana Haçova önlerinde rastlamış ve derhal çarpışmaya başlamış, geceye kadar süren bu savaşta bir çok askeri şehid düşmüşse de, geceleyin ordugaha dönme imkanı bulabilmişti. Hoca Saadeddin Efendi, devlet ileri gelenleri içinden bazılarının savaşmamak tarafını seçmek istediklerini görünce: "Din düşmanına, mukabele etmek vacibedir. Hepimizin canı elden gidinceye kadar mukateleye devam etmesi farzdır. Zaten biz onların üzerine gitmez isek, onlar bizi takip edeceklerdir. Bilhassa bu devlet-i aliyyede bir padişahı Osmanı, düşmanından hiç bir sebeb olmadan yüz çevirdiği işitilmemiştir." Dediği gibi huzurda da buna benzer sözler söyledi. Padişahı düşmanın üzerine sevk etmeye muvaffak oldu. Ordunun Haçova'ya azimeti emrini verdi. Sultan 3. Mehmed, yolculuk esnasında dönüş bahsini tekrarladıysa da, veziriazamın aldığı tedbir ile geçiştirildi. Tatar Hanı Fethi Giray'ın

aldığı 63 esir sorgu esnasında öldürüldü. Padişah ortada, vezir sağ ve kazaskerler sol cenahda ve Hoca Saadeddin Efendi önde olduğu halde ovada savaşa başlandı. Düşmanın birinci gün uzun menzilli topları epiyi hasar ve zaiyata sebeb oldu. Hatta güllelerden biri padişahın üzerinden aştı. Bu olay üzerine padişahı Müteferrika ağası Yunus'un çadırına nakletmek gerekti. Çağalazade Sinan Paşa bu savaşta kurmuş olduğu bir pusudan çıkarak çarhacılarla, hayli telefat verdiği gibi tatarlarda firarilerden pek çok esir aldılar. ikinci gün, ikindi vaktinden sonra meydana gelen savaş neredeyse bizim mağlubiyetimizle neticelenmekteydi. Düşman askerleri ordu çadırlarına kadar gelip yağmaya başladıkları gibi, Hasan Paşa kumandasındaki Rumeli askeri dahi bozularak, bir kısım asker bunlara bakıp, Budin ve Belgrad taraflarına doğru kaçmaya başladılar. Sultan 3. Mehmed Han (yazar burada Sultan Mustafa müşkül bin mevkide kaldı şeklinde yazmış. Zuhulen olması iktizası biz metne doğrusu olan 3. Mehmed Han şekliyle düzeltme yoluna gittik) Peygamber Efendimizin Hırka-i Nebevi-i Şerif diye bilinen mübarek hırkasını giydiği gibi sancak-ı şerifi de yanına diktirdi. Hoca Saadeddin Efendinin okumakta bulunduğu sabır ve sebat ile ilgili ayet-i kerimeler ve ehadisi şeriflerle bir daha cesaret kesbediyordu. Düşman askeri burada evinde dolaşır gibi dolaşıp hücuma başladığında, ordugahın at bakıcıları, ateşçi ve yamağı, deveci, seyis, aşçı yamakları taifesi ile hizmetkarlar ellerine geçirdikleri balta ve nacak, kepçe, kaşık ile düşman üzeri-

ne saldırdılar. Bir çoğunu öldürdüler kaçanları takip etmeye başladılar. Düşmanlar vaziyeti görünce bozguna düştüler. Nağralar askerimizi de gayrete getirdi. Müverrih Naima'nın sahih rivayet olarak nitelediğine göre düşmanın zayiatı yüzbindir. Peçevi İbrahim Efendi bu vakadan bahsettiği sırada diyorki:

"Ellibinden fazla kâfir kılıçdan geçip, bataklara batanların bulunduğu yerde başları kesildi. Çağalazâde Sinan Paşa yanında bulunanlar ile orduyu hümayunun sağ cenahına gelen yirmibin kadar kafir atlısını yarım saatte gadavı şir-i şemşir eyleyip nicesini dahi suya döktü. Can-ı hakirlerini kurtaranlar kaçma kararına vardıklarından Fethi Giray tatar askerinin başında bir taraftan yürüyüp, kıra kıra taburlarına döküp, kefere çadırlarında kuvvetli direniş murad ettilerse de beceremeyip, ne var ne yoksa bırakıp dağlara kaçtılar. 30 bin florrça güzel toplar ve humbara, nazırı olmayan güzellikte büyük darbezoblar ve mükemmel cebehaneler ele geçti. Bu savaş Macarlara Mohaç savaşını hatırlatmış oldu."

Savaş sonunda Çağalazade, İbrahim Paşa'dan önce huzura girerek:"Bu fetihe kulunuz sebeb oldu." şeklinde ifadelerde bulununca Hoca Saadeddin Efendi'de doğrulayıcı tavır ve sözler irad edince sadaret mührü Çağalazade'ye verildi.

Çağalazade'ye padişahın cebinden çakı düşürür gibi verdiği mührü sadareti alınca, zeamet ve timarlıların ve kapı kulu askerinin yoklamasını yapmaya geçti. Görünen oydu ki, 30 binden fazla asker firar etmişti. Derhal bunların dirliklerini ellerinden

alma ve kendilerinin öldürülme emirlerini verdiği gibi çok geçmeden kendiliğinden dönüp gelenleri de idam etmekten çekinmedi. Savaş esnasında Padişahın çadırına iltica ettiği Müteferrika Ağası Yunus Ağayı kestirmesi fazladan bir şiddet gösterisi kabul olundu. Ellerinden mal ve mülkleri, dirlikleri alınan bu adamlar sürüsü Anadolu'ya bir işsizler ordusu, halinde avdet etmiş oldu. Bu işsiz güçsüz ve guruplar halinde gelen kimseler kısa zamanda haydutluğa başladılar, halk bunlara da celali dedi. Devletin başına yeni bir bela açılmış oluyordu. Belgrad'a dönüşünde Habeş eyaletinden Sehrab Paşa ile Cahi isimli müteferrikaya kadın elbisesi giydirerek aşağıladılar. Kırım Han'ı Gazi Giray'ı bizzat sefere iştirak etmedi bahanesiyle azledip, kardeşi Fethi Giray'ı Kırım hanlığına nasb ettiler. Ancak bu yüzden Kırım'da karışıklıklar çıkması hesaplanmamıştı, ama çıktı. Bu karışıklıkların sounda Fethi Giray öldü.

Padişah Eğri Fatihi olarak Solunuk, Segedin, Varadin üzerinden Belgrada geldi. Buradan da İstanbul'a avdet eyledi.

Edirne'ye yakın Harmanlı mevkiinde, Kıllı Dilsiz adıyla tanınmış olan Süleyman Ağa, valide sultan tarafından tebrik maksadıyla birlikte bir takım mektuplar getirdi. Yolculuk esnasında padişahın arabasına yanaşıp, el işaretleri ile birşeyler anlattı. Bu anlatımlar hitama erdikten sonra padişah hemen Çağalazade'den mühri hümayunu alıp, sadareti dolayısıyla, mühri hümayun İbrahim Paşa'ya tevcih olundu. Arkasından Çağalazade'nin Akşehir'e sürülmesi,

hatta Hoca Saadeddin Efendinin de hocalıktan azline, siyaset ve ilmiyeye karışmamak üzere evinde ikamete mecbur edilmesi emri çıktı. Bütün bunlar valde sultanın arzuları olup, yerine getirildikten sonra Eğri Fatihi olarak İstanbul surlarından büyük bir şan ve şerefle geçerek şehre dahil oldu.

Peçevi, Eğri Savaşını pek iyi görmüş ve neticesini pek güzel takdir edip diyor ki:

> "Eğer o kış padişah Budin'de yahud Belgrad'da kalıpta ilkbaharda tekrar hücum edilseydi Viyana'nın sıkıştırılması istenildiği gibi sulh yapma imkanı verirdi. Ne çareki sonunda İstanbul'a dönülüp, işler gevşek tutuldu. Bırakılan bu zaman dilimi düşmanın tedarikte bulunmasına hayli bir vakit kazandırdı.

İstanbul'a Şah abbas tarafından culüs tebriği ve şahın Özbek'ler üzerine yaptığı seferin galibiyetle neticelenmesi haberini bildirme görevi ile gelmiş olan elçi erdebil Hanı Zülfikar ile Fas hükümdarı, Venedik cumhuriyeti tarafından gelen elçiler huzura kabul edilirken, aynı sırada Fransa elçisi, Mağriblilere yardımcı olunmak gayesi ile, İspanyollara karşı bir deniz ittifakı yapılmasını öngörüp Çağalazade, Kırım Hanlığını Fethi Giray'ın reddine rağmen kabul ettirmişti. İbrahim Paşa, hanlığı Fethi Giray'dan almak için bir meclis topladı. Neticede 2 çeşit karaname yazıldı. Müteferrika Ağası Handan Ağa isimli birine hangisi tatarlarca makbul ve seçime uygun görülürse onun kararının verilmesini tenbih edilerek gönderildi. Bu meselede İstanbul, mütereddid, hanlık karışıklık için-

de olduğundan, meselenin halli Handan Ağa'nın dirayetine kalmıştı. Ağa büyük bir ehliyetle (!) işe girişerek, Kefe'ye vardığında Gazi Giray'ın İstanbul'a hareket etmekte olduğunu görünce geçmiş hukukuna riayet ederek, fermanını teslim ve türlü türlü hiyleler talim eyledi. Gazi Giray gemiden çıkıp, fermanını gösterdi. Fethi Giray'da İstanbuldan aldığı fermanı çıkardı. Tatarlar iki fırka olarak yapılan müzakerede Kefe Müftüsü Azaki, Gazi Giray'ın elinde bulunan kararın makbuliyetine ve Fethi Giray'ın elindeki karamamenin tuğralı olmadığını, bu bakımdan taklid olabileceğini ileri sürdü. Böylece tatarlar Gazi Giray'ı tanıma yolunu seçtiler. Bu vaziyet karşısında Fethi Giray'ı arz ve itaatını göstermek üzere Gazi Giray'ın huzuruna gönderip, ağabeyinin elini öpünce işlerin düzeleceği yoluna gidildi. ancak çıkarken, Gazi Giray taraftarlarından olduğu söylenen biri, Fethi Giray'ın başına bir külünk ile vurdu. Yandaşlarıda kılıç üşürüp, parça parça ettiler. Bununla da iktifa etmiyerek Cengiz kanunu mucibince "İsyancının hanumanu son azasına kadar katl olunur" hükmünü yerine getirerek, memedeki evlâdına varıncaya kadar hepsini öldürüp, ocağını söndürdüler. Handan Ağa, neşesinden kulaklarına varan ağzının gülümsemesi ile istanbul'a gelip macerayı anlattı. Naima diyor ki: "Sultan 3. Mehmed'de fazlaca huzursuz olup, antlaşma yapılıncaya kadar sustular." Niye?

Avusturya-Erdel ve Eflak'ın Durumu: Eğri ve Haçova muzafferiyetleri üzerine Macaristan'ın büyük bir ordu ile işgalinin yapılması gerekirken, padişahın

İstanbul'a dönmesi ve Macaristan'a serdar olan Sokolluzâde Hasan Paşa, veriazam İbrahim paşanın dolablarıyla azil olundu. Bu önemli hizmet yeri, Satırcı Mehmed Paşa gibi ehliyet ve liyakattan mahrum birine verilmesi, H.1006/M.1597-1598 tarihinde husule gelen savaşlarda mağlubiyetle karşılaşmamıza sebeb oldu.

Serdar Satırcı Mehmed Paşa ne yapacağını bilmeyerek, Belgrad'dan, Sırmei sahrasında bocaladıktan sonra Yanıkkale'nin Maksimilyen tarafından kırkellibin askerle muhasara olunduğu haberini almıştır. Serdar-ı ekrem, İstanbul'dan Sırmei sahrasına üç ayda gelebilmişti. O sahrada yavaş yavaş ilerleyerek, Tata kalesini düşman elinden geri aldı. Fakat Estergon'un Avusturyalıların eline geçtiğinden beri Budin daima bir tehlike karşısında kalmıştır. Diğer taraftan Erdel Prensinin, Tamışvar'ı muhasara ettiği haberi Tiryaki Hasan Paşa tarafından haber verildi. Avusturyalılarda estergon'dan kalkarak Budin yakınlarında bulunan, vaç isimli bölgeye geldi. Burada yapılan çatışmada düşman, Vaç'ı tahliye ettiyse de, bizim askerde çekilmc yolunu seçti. Tamışvar'a uygulanan muhasaraya yardım için, Sivas Beylerbeyi Mahmud Paşa tayin edildi. Kışın gelmesi pek yakın olunca Serdar'ın Belgrad'a çekilmesi gerekiyordu. Bunun üzerine askere izin verildi. Satırcı; bu sırada Vaç'a, Koca Murad Paşa ile Budin Kadı'sı Habil Efendi ve Kadızâde Ali paşa'dan meydana gelmiş bir heyeti mütareke ve sulh yapmak üzere gönderdi. ancak Avusturyalıların burnu havada olduğundan uyuşmak kabil olmadı.

Satırcı Paşa serdar olarak, Kırım Hanı'nın, Belgrad'a gelmemesinden dolayı orduyu hümayunun bir iş göremediğini padişaha arz etti. Sultan 3. Mehmed, zaten Fethi Giray'ın akibetinden dolayı ibrahim Paşa'dan soğumuştu. Bu haber üzerine İbrahim Paşa'yı azil edip yerine Hadim Hasan Paşa'yı tayin eyledi. Naima diyor ki: "Hasan Paşa, her hafta başında Valide sultan olan Safiye Sultan Hazretlerine büyük meblağlar ve hediyeler vererek sadaret makamına çıkmaya muvaffak olmuştu." devam ediyor "Ol sebebden sadareti zamanında makam ve mevkileri akçа ile satıp, haddinden fazla rüşvet alıp alemi birbirine kattı. Mansıpları sattıkça sizden aldığımı kime veriyorum biliyormusunuz? diye sual edip yine kendi cevap vererek Safiye Valide sultanı ahalinin diline düşürdükten başka Gazanfer Ağa ile iyi kimseleri dinlemeyip işleri kötüye getirdi."

Bu sözler, bu rivayetler valide sultana kadar geldi. Hoca Saadeddin şeyhülislamlığa tayin edilince zaten "Hasan Paşa ile araları açık olduğundan Darüssade Ağası Gazanfer Ağa ve Yeniçeri Ağası Tırnakçı Hasan Paşa ile ittifak etti. Boşboğaz Hasan Paşanın katline ferman alarak Yedikule'de beş-altı gün hapsedildikten sonra idam ettirdi." H.1006/M.1597.

Cerrah Mehmed Paşa sadrazam olmuştu. Yanık kalenin istilası: Yanık kale'deki yeniçerilerin başı olan ayyaş, yük yük şarab getirtir ve muhafızlarla birlikte içerdi. Bu içki yüzünden kalenin bedenleride, kapılarıda bir intizam ve disiplinden mahrumdu. Ağa kalenin sağlamlığına güvenir ve Beylerbeyi Mahmad

Paşa'nın sözlerini dinlemezdi. Bir gece Komarn mevkii kumandanı olan Paliga isimli bir kaptan, bir kaç bin piyade ve bir iki bin süvari ile bir ağaçtan yapılmış top bularak itti. Nöbetçiler bir kaç çam tahtası ile yapılmış kapusunu kapamışlar fakat çekme kirişini kaldırmamışlardı. Gece yarısı Paliga'nın bir kaç adamı nöbetçi diye bağırıp: "Peçeviden zahire ile geliyorduk. Yolda düşman rast geldi. Kaçtık. arabalar arkamızdan geliyor kapıyı açın zahireyi alın' dediler. Bu sırada ağaç topuda yanaştırıp, nöbetçi kapıcıya haber vereyim diye gittiğinde o topla kapıyı parçaladılar. Palagi askeriyle girerek muhafızları öldürdü. Yeniçeri Ağası olacak haini yanına diri diri getirdiklerinde, Palagi 20 bin kadar altunu olduğunu görünce: "Bu altunları niye saklardın. Kalenin muhafazası için sarfetseydin olmazmıydı? Böyle kalemi beklenir diyerek başını kestirdi." Kelleyi bir köşeye takarak, kale muhafazasında ihmal edenin hali budur diye münadilerde gezdirdi. Vatanına yaramayanın düşmanı da düşmandır.

H.1006 / M.1597 senesi sonlarında da serdar olarak kalmaya muvaffak olan Satırcı, tedariklerini yapıp Erdel Voyvodasının Livepe, Yanove, Varat, Çenad mevkilerini almış olması hasebiyle Erdel üzerine hareket edildi. Taşburun denilen yerde Tuna Nehri üzerinde 1850 arşın (takriben 1100 metre) uzunluğunda köprü kuruldu. ordu bu köprüden geçtikten sonra Pançovih veya Panaksova denilen sahrada 45 gün tatar hanının gelmesini bekledi. Düşman tarafından Tata'nın düşman eline geçtiği Polata'nın muhasara

olunduğu haberi alındı. Gazi Giray yanında 40-50 bin tatar askeriyle geldi. İlk önce Varat kalesinin zaptına karar verilerek Belgrad'dan hareket edildikten iki ay sonra savaşa başlanıp, çanad ve arad hisarları ele geçirildi. Varat'da muhasara altına alındıysada yağmurların şiddeti ve devamlılığı işi tamamlatmadı. arkasından kötü haberler sökün etmeye başladı. Evvelâ düşmanın Budin üzerine çok şiddetli bir şekilde saldırdığı haberi gelirken, Eflak Bey'i Mihal'in tuna nehrini aşarak Niğbolu'da Hafız Paşayı basıp kaçmaya mecbur kıldığı hususunda bilgi ulaştı. Beri taraftan Tata, Besperem ve Papa kalelerinin de düşman eline geçti haberi Satırcı Paşa'yı da askeri de hayretler içine düşürdü. Tis ve tuna nehirleri taşdığından Satırcı Mehmed Paşa, Tatar Hanını Peşte'ye gönderip, askerini Belgrad'a döndürdü. ama bu nasıl oldu? Dereler taşmış, köprü yok, sallarla büyük tehlikelere uğrayarak geçiliyor, hayvanlar helak oluyor, soğuklar arttıkça hastalıklar fazlalaşıyordu. Yiyecek kalmamış, toplar sulardan halatlarla çekiliyordu. Önceden Güle denilen mevkiden Varat'a üç günde gelinmişken, oniki günde güç bela varılabildi. Solnovik'de bir ekmek bir altına alındı. Asker açlıktan ayaklandı. Serdar Satırcı Mehmed Paşanın çadırını başına yıktılar. Serdar kaçmaya çalışırken, başını yarıp taşladılar. Mutfak ve kilerini yağmaladılar. Zabitler yetişmeseydi, paşa parça parça olacak idi. İsyan büyük zorluklarla bastırılabildi. Bereket versin, Segedin'de zahire bulmak kabil oldu.

Bu vakadan sonra gerek Satırcı, gerekse Sadrazam Cerrah Mehmed Paşa görevlerinden mazul oldular. İbrahim Paşa yeniden sadaret makamına verilirken, Avusturya seferine serdar-ı ekremlik de uhdesine verildi.

Uyvar Seferi: İbrahim paşa ordu ile Filibe'ye geldiğinde Satırcı Mehmed Paşanın Sevnobur ve Segedin tarafları korumasında bulunan Tatar Hanına "Silistire" eyaleti arpalık yoluyla verdiğini Han'ın ağasından haber almayışı ve bunu fırsat sayarak, padişaha gönderdiği bir yazıyla bu hatayı açıklamış olmakla beraber, hân'ın Satırcı Paşa ile müttefik olduğunu ikisininde kaçmak ihtimali bulunduğunu bildirerek, Satırcı Paşayı Belgrad'da idam ettirmiştir.

Celâli Eşkiyasının Çıkışı: Avusturya üzerine yapılan seferin onbeş sene sürdüğünü daha evvel belirtmiştik. Bu seferin böyle çok uzun sürmesi anadolu taraflarının zapt-ı raptundan mahrum kalmasını getirdi. Bu nizamsızlığı fırsat bilen Sekban bölükbaşlarından ve Haçova savaşında firar yolunu seçmeleri yüzünden Çağalazade'nin öldürülmelerini emretmiş olduğu kimselerden, Kara Yazıcı adıyla tanınmış Abdülhalim, Urfa civarında isyan bayrağını çekti. H.1007 / M.1598 senesinde anadolu teftişi için görevlendirilen Hüseyin Paşa da, ahaliye zulüm ederek bu isyan hareketini kuvvetlendirmiş oldu. Hüseyin Paşa üzerine giden Karaman mütesellimi Mehmed Çavuş, aksaray yakınlarında mağlup olarak Konya'ya dönmüş ve bu durum karşısında 3. vezir Sinanpaşazâde Mehmed Paşa, eşkiyaya itaat altına

almak vazifesiyle görevlendirilmiş. Hüseyin Paşa'da büyük bir korkuya düşerek Kara Yazıcıya iltihak etti. ancak, Sinanpaşazâde Mehmed Paşa gerek Kara Yazıcı'yi gerekse Hüseyin Paşa'yı aynı kalede bulundukları esnada kuşatma altına alarak büyük bir kurnazlık göstererek, Kara Yazıcı'ya gönderdiği bir haberde Hüseyin Paşa'yı teslim ettiği takdirde, Kara Yazıcı'ya devletin sancak beyliği vereceği haberini uçurmuştu. Kara Yazıcı bu habere kanaat getirmiş olmalıki, Hüseyin Paşayı kalenin duvarlarının üzerinden aşağı attırmıştır. Devlet sözünde durarak, Amasya sancak beyliği Kara Yazıcı'ya verildi.

Hüseyin Paşa gelince, kaleden atılmış olduğunda en büyük şansızlığı ölmemiş olmaktı. İstanbul'a getirilen Hüseyin Paşa divanda sorguya çekildi. ihaneti bütün hususlarıyla ortaya çıktı. El ve ayakları kırıldıktan sonra bir ata bindirilerek her tarafta dolaştırıldı. Sonunda Odunkapı'sı denen yerde bir çengele asıldı. ihhanetin cezasının bir ibret olarak halka gösterilerek verilmesi uygulanmış oldu.

Öte yandan, Yazıcı tekrar isyan yolunu seçti. Mehmed Paşa'da tekrar üzerine yürüdü. Yapılan savaşta Kara Yazıcı mağlup oldu, Sivas dağlarına kaçmayı seçti. ertesi bahar da, Mehmed Paşa Diyarıbekir'den kalkarak Yazıcı'yı aramakta iken, Sivas Beylerbeyi Mahmud Paşa, Yazıcı lehine şahitlik ve kefillik göstererek af istedi ve Çorum sancağı verildi. Mahmud Paşa ile birlikte İçel'de meydana çıkan softa ve eşkiya yakalamaya vazifelendirildi. Bu durum afv'da Çelebi Kadı isimli ulemadan birinin

Yazıcı'dan çok mal aldığı Naima, Hasanbeyzade tarihinden naklediyor.

Karayazıcı rahat durmaz, fikrinden caymaz cinsinden olup, hakikaten bir müddet sonra isyan ederek,yukarıdaki hükmü doğruladı. Halep eski beylerbeyi Hacı ibrahim Paşa cezalandırılmasını sağlamak üzere vazifelendirildi. Ne varki Celali eşkiyası denen güruh, yirmibin kişiyi bulduğu için kolay baş olunacak şeylerden değildirler. Nitekim Paşa yenildi. Bu mağlubiyete düşen Paşanın durumu Yazıcıoğlunda büyük bir şımarıklık husule getirdi. Yazıcıoğlu, or, hükümler veriyor bir hale soyundu. Ancak üzerine yürüyen kuvvetlerin kumandanı tayin olunan Bağdad Beylerbeyi Hasan Paşa, elbistan yaylasında hayduda yetişip bunların 20 binini de katletti. Yazıcı ise canik sancağına firara ancak karar verip, adı geçen yere ulaşabildi. Yazıcıoğlu buralarda ölmüş. Cesedini ateşe atmasınlar diye vücudunun her bir parçasını başka bir yerlere gömdürmüştür. Bunun ölümünden sonra kardeşi Deli Hasan geçerek Şahverdi, Yularkıstı ve Tavil (uzun) isimlerindeki eşkiya ileri gelenleri ile birleşip, Hasan Paşayı Tokad'da sıkıştırdı. Günün birinde paşayı oturduğu yerde kurşunla vurdurarak öldürttü. Diyarıbekir beylerbeyi vezir Hüsrev Paşa'ya Şam ve Halep ile beraber Maraş eyaletleri askeri tayin olunmuşken, kimse itaat altına girmedi. Sivas'a gelince hepsi dağıldı. Deli Hasan bu vaziyeti duyunca Anadolu muhafızı Hafız Paşayı üzerine yürüyerek Kütahyada sıkıştırdı. Kışlamak üzere Karahisar'a gitti.

Bu sırada Yemen'den iyi haberler geldide biraz sevinildi. Mehdiyim diyerek ortaya çıkan haydut tutulup, idam edildiği gibi Kökban ve Meha hakimleri de itaat altına dahil olundular.

Kanije'nin Zaptı: H.1007 / M.1599 senesi ilk baharında veziriazam İbrahim Paşa, seferde lazım olanları tedarik etmeye başladı. Tatar hanı'da gelince estergon kalesinin fethi niyetiyle ordu Belgrad'dan yola çıktı. eskiden beri haydutluklarıyla şöhret bulmuş olun bu defa Purnovar palangasını yakan ve tahrip eden Kanije ahalisi üzerine Budin eski Beylerbeyi Hasan Paşa giderek,cezalarını verdi. oradan Ösek'de serdar ile buluşmaya gitti. Serdarı Estergon'dan önce Kanije üzerine sevke kadir oldu. Yolda Şikloş, Bubufîçe hisarları alndıktan sonra Kanije'ye hareket edildi. Buraya varınca muhasara altına alındı. Muhasaradan haberdar olan imparator Ferdinand, yüz top ve 40 bin kadar askerle imdada koştu. Bir kaç gün süren şedit savaşlar neticesinde Avusturyalılar bozuldu. Bu hezimet kalede bulunanların metanetinide yıktı. Zaten cephaneleri patlamış bulunduğundan, her türlü mekavemet sebebleri ortadan kalkmış olduğundan vira ile teslim oldular. Kanije'den ellibir kıta top ve yirmibeş darbezen alındı. Bu vakada en çok dikkat çekici olan hal, kaleyi terk ile giden Kanije ahalisinden, askerin para vererek eşya satın alması, dostane muamelelerde bulunmalarıdır. Fetih müjdesi istanbul'a ulaştırılınca üç gün şenlik ilân olundu. Padişah, ibrahim Paşa'ya hilat, kemer, hançer ve kılıç ve süslü, büyük ve güzel bir otağ ihsan eylediği gibi,

sadaret makamınıda kaydı hayat şartıyla kendine verdi.

Eflak üzerine gönderilen vezir Mahmud Paşa bu vazifede başarılarını sergiledi. Mihal'in ordusu bu arada iki defa önemli bozgunluklara düştü. Yerköyü istihkâmları yeniden gözden geçirilip, hasarlı yerleri tamir edildi. Bükreş ve Tergovişte yakınlarında elde edilen zaferde Kırçova Bey'i Kalita öldüğünden altun başlı alemleri tabla ve nekkareleri alındı. Avusturya seferinin her iki tarafa verdiği üzüntü ve sıkıntılar, sadrazam İbrahim Paşa'da sulha karşı bir eğilim meydana getirmişti. H.1010 / M.1601 baharında vezir Murad Paşa ile' Mehmed Kethüda ve Semedire bey'i ve bin tüfenkli asker ile estergon4a gönderildi. Ordu o sırada Zemalin sahrasında idi. Veziriazam; Kanije eyaletini Tiryaki Hasan Paşa'ya vermişti. Murad paşa daha Ösek'e gelmeden, ibrahim Paşa hastalanmış ve çok geçmeden vefat etmişti.

Yemişçi Hasan Paşa vezaret-i uzma ve serdar-ı ekremliğe getirildiğinden derhal Belgrad'a koştu. Ne varki; bu sırada Nemçeli yani Avusturyalılar dokuz gün sürdürdükleri muhasaradan sonra istoni Belgrad'ı zapt eylediler.

Kanije Muhasarası: Tiryaki Hasan Paşa Kanije'yi tahkim ettiği gibi, ayrıca Belgrad'dan da yardım talebinde bulunmuştu. İstoni Belgrad'ın zaptı üzerine Serdar-ı ekrem Hasan Paşa, Avusturya ordusunun üstüne yürüdü. Çuka boğazı denilen bölgede bir takım savaşlar yapıldı. Nemçeliler yâni Avusturyalı'ların çekilmesi üzerine, bizimkiler de dönmeyi tercih etti-

ler. Ne varki; Kanije muhasara altına girmişti. Tiryaki Hasan Paşa ise cephane noksanlığını, askerin azlığını tecrübe, akil ve kurnazlığı sayesinde saklamayı başarmaktaydı.

Kral Ferdinanad, her türlü müzik aletinin sesleri altında büyük bir ihşam ve debdebe içinde geldi. Hasan Paşa bu kuvvet gelene kadar hiç top atmamıştı. Kalede mevcut topların sayısı yüz taneyi bulmaktaydı.

Ferdinand, daha ordusunu yerleştirınemiştiki Hasan Paşa kaledeki yüz topu birden ateşe hazır hale getirip, aynı anda patlattı. Bu gümbürtü ve nizamlı hareket düşman ordusunu şaşkına çevirdi.

Düşman her gün kaleye bin gülleden fazla atış yapıyordu. Hasan Paşa, Karapençe isimli çeşitli lisanları bilen ve konuşan bir adamıyla, Serdara yolladığı istimdadnamelere muvafık bir cevap alamıyordu. Fakat kale halkını kandırarak, onları yüreklendirecek mektublar yazıp, kumandanlardan gelmiş gibi okuyor, askerin kuvve-i maneviyesini arttıracak nutuklar irad ediyordu. Çeşitli çeşitli harp hileleri uyguluyor, düşmanı da, bunların komutanlarını da birbirine düşürecek başarılar elde ediyordu. Yeniçerilerin komutanı Sefer ile topçuların başı Kara ahmed ağaların çok büyük yararlılıkları oldu. Kanije önünde düşman ordusu Roma, ispanya, Fransa, Macar ve diğerlerinden müteşekkil olarak bulunmaktaydı. Paşa akıl ve tedbirleri sayesinde düşman ordusunun içlerine adamları vasıtası ile düşürülmüş gibi yaptığı mektuplarla, Kral ferdinand hakkında Macarların şüphesini celbetmekle

aralarına buğzu ve düşmanlığı sokma başarısını elde etti. Düşmanlar yaptıkları her hücumda merdane bir tarzda savunma yapan mücahidler karşısında bozuluyorlardı. Hatta, Papa'nın kardeşi olup İtalyan birliklerine komuta eden herif de hücumlardan birinde öldü. Kaleye günde atılan gülle sayısının iki bini bulmasına rağmen, kalede bulunanların cesaretine ve metanetine bir gevşeme, isteksizlik, ümitsizlik gibi hususlar gelmiyordu bile. Kale'nin bütün duvarları indi. Tabya şeklinde sadece toprak yığını kaldı. Barutun azaldığı görününce, acemi oğlanlarından uzun ahmed adında biri kalenin dışarısındaki söğüdlerden kömür yaparak kalede bulunan kühercile ve kibritten barut imal etmeye muvaffak oldu. İçeride 4 bin kişi vardı. Allah allah seslerinin şiddet ve kuvvetinden Avusturya ordusu erkânı 30-40 bin kişinin bulunduğu tahminini yapmaktaydı. Muhasara altmışıncı güne geldiği halde Serdar-ı Ekrem'den imdad erişmedi. Bu sırada havanın poyraza çalması ortalığı adeta dondurdu. Üç gün, üç gece yağan kar insan beline yükselen seviyeyi buldu. Düşman ordusunun firarileri çoğalmaya başladı. Bilhassa, Serdar-ı Ekremin Sigetvar'a geldiği haberi bütün bütün korkuyu düşmanın içine saldı. Macar askerleri zaten savuşmuş, topları çeken beygirleri de beraberlerinde götürmüşlerdi. Paşa düşmanı taciz için yaptığı birgece hücumunda işin arkasını bırakmayarak, sabahında yaptırdığı çok ustaca manevralarla koca düşman ordusunu perişan bir halde firara mecbur ederek, savaşın Osmanlı lehine dönüp, şanlı bir zaferin tarih sayfalarına yazılmasında güzel hizmeti

oldu. Ele geçen ganimetler şunlardı: 42 pare top, şahi zorbozan. 14 bin italyan tüfengi, 14 bin külünk, kürek, süslü tepsiler, sahanlar, gümüş kaplar, leğen, 50 den fazla otağ, 10 bin çadır, tabl, kös, nefir, nakos, sandık, fıçı, elbise, barut, cephane, meşrubat, edviye (ilaçlar), Ferdinand'ın süslü, mücevherli tahtı ile bir çok mal...

Kaniji'de elde edilen şaşaalı zaferin haberi Serdar-ı Ekrem'e Şikloş'ta erişti. Çok geçmeden de söz konusu zaferin sahibi Tiryaki Hasan Paşa serdarın yanına geldi. Kendisine büyük alaka gösterildi.İstanbul'dan da Gazi ünvanı ihsan edilirken ayrıca vezirlik verilip, üç hilat, süs ve murassa bir kılıç, üç tane de tam manasıyla donatılıp, en mükemmel süslerle bezenmiş at gönderilmişti. Kanije'den alınan toplar, onbin kişi ile çektirilerek Belgrad'a nakledildi.

Devlet Rumeli tarafında, Avusturyalılar ve Macarlar, Anadoluda ise Celali eşkiyası ile uğraşmaktayken İspanya, Malta, Floransa donanmaları da, Cezayir sahillerinde görünmüşlerdi. Fakat Kaptan-ı Derya Çağalazade İtalya kıyılarını vurdu. Fransa, Cezayir hududlarından şikayet ederek, Cezayirlilerin gasp ettikleri malları bir liste yapıp babıaliye bildirdiler. İlk defa olarak yabancı bir devletin talebi kaale alınarak Cezayir Beylerbeyliğine özel emir gönderildi.

H.1011 baharı/M.1601 mayıs ayına tesadüf ederki, Serdar Hasan Paşa İstoni Belgrad'ı aldığı gibi ordu ile birlikte Erdel'den Tamışvar'a gidişi esnasında Avusturyalılar aniden Budin önünde gözükürler. Şehri muhasara eyleyerek sıkıştırmaya başlarlar. Hatta Peşte'yi

zapt ile Gerzelyas denen bölgedeki palangayı aldılar. Bu haber serdara vardığında, hemencik imdad kolu yola çıkarıldı. Ordu'da yoldan çevrilip Budin'e avdet tercih olundu. Avusturya ordusu hem kuvvetli, hem de önemli bir pozisyon yakalamıştı. Fakat Budin muhafızı Mehmed Paşa'nın reyi ile bir sabah Osmanlı askeri kaleden dışarı fırlayarak, nemçelileri metrislerinde bastırdılar. Toplarını çivilediler. Böyle olunca düşman Estergon istikametinde firar yoluna saptı.

Öte yandan maalesef Anadolu tarafı vaziyet itibarıyla vahim bir hale gelmişti. Köse Sefer Paşa isimli herifin sekbanlar ile levendleri, Erzurum alaca atlısı adıyla tanınmış Ahmed Paşa zorbaları Sivas, Deli Hasan, Karınan tavil ve Kara Said'de Merzifon, Kastamonu, Çankırı sancaklarını payimal etmişlerdi. Bu vakalar istanbul'daki askerleri ayağa kaldırdı. Padişahı sarayından çağırdılar. Kapuağası Gazanfer ile Darüssade Ağası Osman Ağa'nın başları vurulup asker dağıtılabildi.

Serdar-ı Ekrem Hasan Paşa İstanbul'a gelme yolundayken, payitaht ta büyük bir fitneyi kaynatacak kazanın altı fitillenmişti. Sadaret kaimmakamı Güzelce Mahmud Paşa, çevirdiği bir hiyle ile Müftü Sunuullah Efendi'den serdar'ın öldürülmesine caiz fetvası almıştı. Bu fetvayı kazaskerlerin de bulunmuş olduğu asker ayaklanmasını bastırına çalışmaları esnasında ve bu asi askerin karşısında gündeme getirip, kazaskerlerede benimsetip padişaha yollamıştı. Mahmud Paşa; eğer serdar katil edilmezse büyük bir fesatın çıkacağını hatırlatmış ise de, bu Mahmud Pa-

şanın askeri ayağa dikmek için 30 bin filori vererek teşvikçi olduğu ortaya çıktı. İşin asıl rengi ortaya çıkınca kapıcılar kethüdası Kasım Ağa, Mahmud Paşayı öldürmeye memur edilmişti. Fakat evinde bulmak mümkün olmadı. Diğer taraftan dönen dolaplardan haberdar olan veziriazam Hasan Paşa, zorbaların kendini öldürüp konağını yağma edeceklerini anlamış olduğundan, kıyafet değiştirip gece karanlığından istifade ederek gizlice yeniçeri ağası kapısına geldi. Eski bir yeniçeri olduğu için alaka ile karşılandı. Buradan padişaha yazdığı bir arz'da, Müftü Sunuullah Efendinin öldürülmesi mümkün olmazsa, Rodos adasına sürgüne gönderilmesini tavsiye etti. Velhasıl yeniçeri ve halk birtarafta, sipahiler bir tarafta olarak mücadele oldu. Neticede sipahiler mağlup olup, Poyraz Osman ile Öküz Mehmed gibi ele başların katliyle bu isyan meselesi sindirilebildi. Sunullah efendi Rodos'a sürgüne gönderildi. Daha sonra da temizlik başlatıldı.

Tepegöz Rızvan, Gazzaz Ali, Burnaz Mehmed, Hüseyin Halife isimli ele başı takımı birer birer idam olundu. Ancak yeniçeriler ile sipahiler arasına çok büyük bir düşmanlık girmiş oldu. Vezir-i azam Yemişçi Hasan Paşa ise, bütün bütün karşı koyuşu azdırdı. Şımararak, eskiden yeniçeri ağalığı yapmış olan Ali Ağayı boğdurdu. Tırnakçı Hasan Paşa gibi tedbir sahibi birveziri Darüssade önünde idam, kaimmakam Saatçi Hasan Paşayı trabzona sürgüne, tavaşı Hafız Paşayı yedikule zindanına attı. Bilhassa kaptanı derya Çağalazade'nin sadaret makamına yükselmesinden

korkarak Paşa, zorbalarla müttefiktir böylece izalesi vacibdir mealinde yazılar yazdıysa da padişah pek aldırınadı. eski dostlarıylada bozuşup, "tüccar akçası" adıyla fukaradan ve "resm-i berat" diye ulemadan paralar aldı.

Bu arada da Kara Hisar'da bulunan celali ileri gelenlerinden sergerde Deli Hasan kethüdasını İstanbul'a yolladı. Devletten özürler diledi. Kendisine Bosna eyaleti verilirken, arkadaşlarından Turnacıbaşı ile kethüdası Şahverdi'ye davul ve alem bir de hilat gönderildi. Deli Hasan eşkiyayı dağıtarak ve Gelibolu'dan geçerek, Belgrad'da serdar Lala Mehmed Paşa'nın maiyeti arasına katıldı.

Sadrazam yukarıda söylediğimiz gibi, her gün yeni ve garib muameleler icad edip, şımarıklığını devam ettiriyordu. Bu arada Şeyhülislam Ebul Meyamin Efendi, arkasından hemen Yeniçeri ve Kızlar ağası ile arasını açtı. Çok geçmeden kızlarağası Abdülrezzak Ağa, huzurda Hasan Paşa'nın istibdada dönük fiillerini anlatırken, esas maksadın Valide Sultanı ihraç düşüncesinde olduğu ile itham etti. Padişah da zaten sadrazamın şımarıklığından gına getirmiş bulunduğundan, bir divan toplantısında azil edilmiş bulunduğunu birdiverdi. Hasan Paşa Sütlücedeki sarayına çekildi. Bu seferde yeniçeriler ayaklanarak, yerinde bırakılması arzusunu ileri sürdüler. Yeniçeri ağalığına tayin edilen Türk Ahmed Ağa'nın aldığı tedbirler ve ulemanın nasihatı ile vazgeçtiler. Bu vakadan on gün sonra Bostancıbaşı Sütlüce'ye gönderilerek Handan

Ağa bahçesi denilen yerde idam olundu. Sadaret mührü Mısır Valisi Yavuz ali Paşa'ya verildi.

Belgrad'da bulunan Kırım hanı, Deli Hasan'ın oraya gelmesi üzerine ben, eşkiyalıktan gelme güruh ile bir sancak altında savaş yapamam diye Kırım'a çekildi gitti.

-3-

İran Seferi: Şah Abbas, ingiliz asilzadesi Rıbert Şorley'in öğrettiği diplomasi dersini iyice öğrendikten sonra Fransa kralı ile Venedik cumhuriyetine ve Avusturya imparatoruna, Toskana Garar dükalığına ve Papa'ya elçiler yollayarak, hepsini Osmanlı Devleti aleyhine döndürmeye çalışmıştı. ancak bu teşebbüste pek başarılı olamamıştı. Fakat, Tebriz'de bulunan askerlerimiz de rahat durmuyor, etrafa sarkıntılık etmekten ve ötede beride yağma yapmaktan kendini alamıyorlardı. Hatta Kürd Beylerinden Salamas Hakimi Gazi Bey'e bile taarruz ederek malını, mülkünü gasp ettiler. Gazi Bey ise, Şah Abbas'a iltica etti. Bu haber bütün Tebrizlileri gazaba getirip, Revan Valisi Şerif Paşa heyecan ve fitneyi teskine çalıştı. Ancak netice alınamadı. Sonunda Kethüda Osman ağa'yı serdar tayin eyledi. Osman Ağa, Nancıvan'a geldiğinde Gazi Bey'e elçi gönderdi. Yine Osmanlı idaresine itaate girmesini hatırlattı. Gazi Bey, bu habere kaale almayıp, Karnıyarık kalesine kapandı. Surlar muhasara altına alınırken, Gazi Bey kalenin alçak bir yerinden atlayarak Horasan'a kaçtı. İçindekilerde bir iki

gün savunma yaptıktan sonra kaleyi teslim etmektenbaşka çare kalmadığını gördüler.

Gazi, İsfahan'a gidip, Şah Abbas'a mülaki oldu. Şah, buarada Gazi'nin kendine cazip gösterdiği tebriz fethi için yanındaki bir kaç bin asker ile yolaçıktı. Hareket tarzını hızlandırma yolunu seçerek, 20 günlük yolu 9 günde tamamladı. Yolda Tulneki ve Göktolak eşkiyaları ile erdebil hakimi Zülfikar han, askerini kendi adamları arasına katarak 15 bin kişi olarak Sofyan köyüne geldi. Meydana gelen savaş neticesinde, sayıca az olan Osmanlı askeri mağlup oldu. Hatta Nahcıvan Beylerbeyi Mahmud ve Ahsethe Beylerbeyi Halil Paşalar şehid ve Tebriz Valisi Ali Paşa, döğüş esnasında gösterdiği büyük kahramanlıklara ve cesarete rağmen, sonunda Nahcıvanlıların kendisine yardım etmemeleri yüzünden yaralı olarak Şah'ın askerine esir düştü.

Şah Abbas bu galibiyet üzerine Tebriz'e gitti. Askerinin çokluğu ve ele geçirdiği takdirde içeride bulunan herkesi öldüreceğini elde ettiği adamları vasıtasıyla ortaya yaymıştı. Kaleyi teslim ettikleri takdirde mal ve ırzlarına dokunmayacaklarını bildirinnişti. Kuşatma altında bulunanlar bu sözlere inanarak kaleyi teslim etmişlerse de, Şah sözünde durmayıp, yağma ettirdi. Irzların payimal olmasına müsaade etti. Oradan da Nacivan ve Erivan üzerine yürüdü. Bu sırada Kasap Hacı ve Bayındır isimli iki sergerde Erdubad'ı ve Çırak Sultan isimli diğer bir şahi, Çalha mevkiini ele geçirdi. Elence ve Civanşir kaleleri dahi İranlıların eline düştü. Fakat Van Valisi Şerif Paşa,

Hızırpaşazade Mehmed Paşa ile yolladığı askerlerle Kasap Hacı'yı Erdubad'dabastırıp, arkadaşı Bayındır"ı da, arkadaşlarınıda öldürdü.

Asker içinde Şahın ordusunun kalabalıklığı hakkında yapılan rivayetlerden dolayı bir korku yayıldı. İşte bu sırada Şahdan gelen bir haberde maksadının Revan'ı fethettikten sonra Azerbeycan'ı isttila edip, oradan Gence ile Şirvan'ı alarak kışı Karabağ'da geçirmek olduğu şeklindeydi. Bu haber istanbul'a gönderildi. Hakikaten Şah, Nahcıvan'ı aldı. Oradan Revan üzerine yürüyerek iki üç gün devam eden savaşta arzu ettiği neticeyi alamadı. Bunun üzerine bir hiyle kurdu. Yahşi Çavuş adında biriyle kalede kuşatma altında olanlarla, kalenin metanet ve cesaretine zarar verecek sözler sarfettirdi. asker Yahşi Çavuşu paraladı.

İran Şahı'nın ahdine aykırı davranışlara girdiği haberi İstanbul'da haber alınır alınmaz, bir toplantı yapıldı. Trabzon'da sürgün bulunan saatçı Hasan Paşa, İran üzerine yapılacak sefere memur olundu. Vilayetlere sefer için haber gönderilip, emirler verildi.

Sultan 3. Mehmed bu sıralarda rahatsızlandığı az sonra da vefat ettiği görüldü. H.1012/m.1604 tarihi padişahın 38 yaşlarında 9 sene iki ay sürdüğü saltanattan sonra dar-ı bekâ eylemiş olmasının zamanı idi. Devr-i hükümetinde vezirlerin ve vekillerin ellerinden devlet idaresini alması kendi arzusundan ziyade, Valide Sultan'ın tavsiyeleri ve teşvikiyle olmuştur denebilir.

Eğri kalesinin fethiyle, Haçova zaferinin elde edilmesinde gayret ve çalışmaları yanında kimlerin hisse sahibi olduğuda malumunuzdur. Babalarının nâşı henüz gözleri önündeyken 19 kardeşini kanuni bir sebebe istinat etmeden yaptığı katletme hareketi, zamanımızın tefsir edemeyeceği icraattandır!

3. Mehmed'in devrinde Avusturya, Macar, Eflak, Buğdan tarafları sıkıntılar yaşatırken, Anadolu cihetinde de bir hayli nizamsızlık hüküm sürdü. Deli Hasan gibi bir eşkiyanın Beylerbeyi tayin olunması Osmanlı ordusunun içinde zafiyet getirdiği pek açık bir alametti. Şah Abbas meselesinin sıkıntıları son zamana denk gelmiştir.

Sultan Selim, Sultan Mahmud, Sultan Ahmed isimleri verilmiş üç şehzade dünya'ya gelmiştir. Selim H.1055 / M.1645 tarihinde vefat etmiş, Mahmud H.1011 / M.1602 tarihinde bir şeyhin tahta çıkacaksın deyişi ile yapmış olduğu bir vefk aralarında teati olunan mektupları öğrenen Darüssade ağası müzevir Abdürrezzak'ın ihanetiyle (!) öldürülmüştü. Dikkat edilecek olursa çeşitli öldürme olayları, evlad katli, vezir katli gibi güya siyaseti zemanenin icabı olduğu kabullenilmiş. Eğri fethi ve Haçova savaşında gösterdiği tereddütler kendisinin cesur olmadığını gösterir. Sultan 3. Mehmed'in şâirler arasına girdiğini, Adli tahlis eylediğini yazan ve mehur tarihin sahibi bulunan Vakanüvis Naima bu devirde yetişmiştir. (431)

Onbeşinci Bölüm

Sultan Birinci Ahmed

-1-

H.1012 / M.1604 senesinde Osmanlı tahtına geçmiştir. Yaşı henüz ondört olmuştu. Padişah 3. Mehmed'in hastalığı dışarıya duyurulmamıştı. Sadrazam Yavuz Ali Paşa, Mısır'da bulunduğundan Kaimmakam Kasım Paşa sabah namazından sonra divan'a geldi. Bu sırada kapıcılar kethüdası, Babüssaade Ağasının vermiş olduğu bir tezkereyi getirdi.

Sadrazam Yavuz Ali Paşa, Avusturya Çağalazade Sinan Paşa da İran seferine memur olundular.

İran Seferi: Şah Abbas altı aydanberi Revan'ı muhasara altında bulundurmaktaydı. Muhasara altında olanlar artık tükenmiş, sesleri çıkmaz olmuştu. Kalenin içinde savaşacak güçte ancak 500 kişi kadar mevcut vardı. Şerif Paşa, muhafızların sağ salim çıkıp gidebilmeleri şartıyla kaleyi teslim etti. Fakat Şah, Şerif Paşayı katletti.

Şah Abbas evvelce esirler arasında bulunan ulemaya: "Siz kızılbaş taifesinden birinin katli yetmiş kâfir katline muadildir diye fetva verenlersiniz." Sözüyle husye(haya)lerini ve ciğerlerini yararak öldürtmüştü. Revan'ı zapt ettikten sonra Şemahi ve Şirvan'ıda aldı. Şeyhlu köyü ahalisi sünni mezhebinde

olmaları hasebiyle hepsini katliama tabi tutttu. Küçük çocukları harmanlardaki döğen altında ezerek öldürdü. Şah, karşısında hiç bir kuvvet bulunmadığı için ilerleyerek Akçakale ve Kars'ı dahi aldı. Komutanlardan Emirgüne Han, Akçakale'de katliam yaptığı gibi, ermenileri de sürüp, İsfahan'a yolladı. Bu tarafların Alaybeyi Kenan Bey'i de esir eden Emirgüne, Şah'a gönderdi. O Şah'da biçare adamı topun ağzına bağlattı. Sonra da Revan istikametinde topu ateşletti. Ne vahşet!.

İran seferine memur edilmiş bulunan Çağalazade yolda asker toplamak gayesiyle pek yavaş yol aldığından kış mevsimi ile birlikte Kars'a gelebildi. Şah Abbas ise, Tebriz üzerine çekilmiş ve ahalisi de daha önceden dağıtılmış bulunduğundan zahire hususunda adamakkıllı darlığa düşmüştü. Çağalazade, kış münasebetiyle Şahı takip etmediği gibi Halep, Diyarıbekir taraflarında kışlamağa razı gelmeyerek Van'a kapandı. Kürd Beylerini davet edip, şehirde eğlenmekteyken, Şah Abbas, Allahverdi Han komutasında asker göndererek Van'ı kuşattırdı. Çağalazade Sinan Paşa Van gölünde birgemiye binerek adilcevaz'a kaçtı. oradan da at üzerinde Erzurum'a vardı (H.1013 / M. 1605).

Tebriz gölü taraflarında bulunan Köse Sefer Paşa, hiç bir müşavere yapmadan, son derece tedariksiz olarak üstelik, serdar'ın acele etmesin emrini kaale almayarak, Tebriz Beylerbeyi Tekeli Paşa ile 16 Beylerbeyini kendisine uymaya ikna ederek, Şah'ın komutanı Allahverdi kuvvetlerine saldırıya geçti.

Hem bu alayı hem de Zülfikar Han alayını mağlup etti. Şahı pek zor bir vaziyete düşürdü. Ancak takip işleminde ölçüyü kaçırıp pek ileri gitti. Ricat yolunun kesildiğini fark etmedi. Artık İran askerinin hücumu başlamıştı. Sefer Paşa yorgun askeri ile bir direnme savaşı vermeye başladı ne varki kendiside yaralı olarak esir düştü. Şahın huzuruna çıkarıldı. Dilinde kullandığı sitem dolu kelimeler katledilmesine sebeb oldu. Çağalazade bu mağlubiyet üzerine Van'a döndü. Haleb Beylerbeyi Canbuladoğlu Hüseyin Paşa da Haleb askeriyle gelirken, savaş kaçkınlarının "serdar mağlup oldu" sözüne inanarak, savaş alanına gelmeyip, o da Van'a çekilmişti. Serdarın Van'a gelişinde kendisini karşılayıp özürler beyanında bulunduysada, kaale alınmayıp idam olundu. Ancak yanında bulunan ve sayısı 30 bin civarında olan bağlıları Haleb'e dönüp, merhumun kardeşi Ali Bey ile Hızır Bey'e itaat ederek isyan ettiler. Çağalazade ise Diyarıbekir'e geldiğinde kederinden vefat etti.

-2-

Avusturya Seferi: Sadrazam Yavuz Ali Paşa askerleri ile birlikte Edirne'ye vardığı sırada, Padişahın Hocasının müdahalesiyle şeyhülislam Ebul Meyamen Mustafa Efendi azl olunup, yerine 2. defa olmak üzere Sunullah Efendi tayin edildiği gibi, Yavuz Ali Paşa'nın bizzat tayin sadaret kaimmakamı olarak tayin ettirdiği Sofu Sinan Paşa da yine aynı zatın müdahalesiyle azl edilerek Hafız Paşa kaimmakam olarak

tayin olundu. Serdar bu türlü (438) davranış ve muameleden son derece üzüntüye gark oldu. Bu üzüntü kendisini yolda bir hastalığa duçar etti. Belgrad'a gelince ise Avusturya seferi, ahiret yolculuğuna dönüştü.

Belgrad'da bulunan Lala Mehmed Paşa, sadaret rütbesi verilerek, serdarlıkta uhdesinde olmak üzere Budin'e gitti. Buradan Estergon kuşatma emelini tahakkuk safhasına sokmak istediyse de, kışın bastırması hasebiyle Belgrad'a çekilme mecburiyetinde kaldı. İstanbul'da ise, Yenişehir'de bulunan sadaret eski kaimmakamı Kasım Paşa, padişahın hocası veşeyhülislam Sunullah Efendinin tahrikleri ile avdet üzre emr-i padişahi gönderildi. Ne varki Kasım Paşa bu emirlere riayet etmedi, aynı zevatın benzer töhmetleriyle de, kethüda Sarıkçı Mustafa Paşa öldürüldüler.

Hudud boylarında pek büyük ve mühim değişiklikler meydana gelmekteydi. Macar asılzadegahının Puçukayi, Avusturyalılardan görmekte oldukları eza ve cafaya bilhassa hareketlere binaen, Serdar'a göndermiş bulunduğu bir dehaletnamede "Padişahın dostuna dost, düşmanına düşman olup, her zaman için himayenize muhtacım. Ancak eski düşmanımız Avusturyalılar aleyhine harekete kalkışacağımızı ve padişaha can ve başla hizmet edeceğimizi taahhüd ederiz" diye yazmıştı. Bu taahhüt padişahın indinde kabul görmüştü. Hakikaten, Puçukayi, Avusturyalıları birkaç yerde bozarak Varat'ı, Tokay'ı ve bir kaç küçük yeri de zapt etmiş, imdad ricasıyla birlikte esir aldığı

beyzadeler ve birtakım hediyeler yollamıştır. Sultan 1. Ahmed'in erilen şehzadesi, babasının on yaşında bulunduğunda doğmuştu. Anadolu da bu vaziyet vahamet kesbetmişti. Çünkoü Celali sergerleri çoğalmıştı. Bunlardan Kalenderoğlu, kara Said gibi haydudlar, Aydın ve Saruhan taraflarını tahrip etmekte, tavil Halil ile Saçlı adı ile namyapmış şaki, Karamanve Anadolu vilayetlerini tarumar ederek, devleti bir hayli meşgul etmekteydiler. Anadolu Beylerbeyi Güzerrdehan Ali Paşa, eşkiyaların üzerine gitmekle vazifelendirildi. Nasuh Paşa fırkası ile birleştikten sonra Bolvadin'de meydana gelen şakilerle savaşta Nasuh Paşa kaçmasına rağmen, tam tersi olarak Ali Paşa'yı firar etmekle suçlayıp öldürttü. İç işler böyle iken, İran bozgunluğu ortada bulunurken şartlar devleti Avusturya ile sulh yapma mecburiyetine itiyordu. Lala Mehmed Paşa, H.1014/M.1605 senesinde Belgrad'a gelişinde Estergon'a meyletmişti. Evvela Vişegrad ile Deyruni'yi zapt ve Peşte'de Erdel Prensi Puçikayi kabul edip, başına üçbin altunluk bir taç koyup, bir de murassa kılıç hediye edip beraberce tarafı şahaneden Macar krallığının kendisine verildiğini müjdeledi. Biz de Piçukayi, ecnebi tarihlerinde Bokasi diye tanınmış olan bu prens devlete onbin lira düka altunu verecek idi. Paşa, bu seferde Estergon, uyvar ve diğer bazı yerleri zapt ederek, Belgrad'a dönüşünde, Avusturyalılar Erdel ve Eflak ile Buğdan'dan ümidleri zail olmakla sulh eğilimi içine girdiler. Lala Mehmed Paşa Belgrad'da önceleri yapılacak işin

sulh müzakereleri ile meşgul olmak olduğunu gördü. Geçici bir mütareke imzalanmaya muvaffak olundu.

Paşa, henüz Belgrad'dayken, Hırvatistan ile İstiçye taraflarına Kanije Beylerbeyi Sarhoş ibrahim Paşa'yı ve Puçikayi komutanlarından birini yollayarak tahribatlarda bulundu.

Çağalazade'nin İran'da mağlubiyeti üzerine Belgrad'da bulunan Sadrazam Mehmed Paşa İstanbul'a davet edildi. Mehmed Paşa, Kanije kahramanı Tiryaki Hasan Paşayı vekil bırakarak İstanbul'a döndü. Bosna ahalisinin şikayetlerindeki haklılığın doğurduğu düşmanlık üzerine Tamışvar'a gönderilen Deli Hasan'ın üzerine Tamışvarlı'lar hücum edip, bağlılarını katlettiler. Deli Hasan buradan yakayı sıyırıp Belgrad'a gelmeye muvaffak oldu. Hasan Paşa, Deli Hasan'ı kaleye haps etti. İstanbul'dan gelen fetva ve emir üzerine Deli'yi, kardeşinin oğlu küçük beyi katl eyledi. Tütünün kullanılması bu sene çıkıp, hızla yayılmaya başladı.

Sadrazam Mehmed Paşa, İstanbul'da kalarak, bir taraftan Nasuh Paşa kumandasıyla İrana gönderilen ordunun, diğer taraftan Avusturya üzerine Murad Paşa kumandasında gidecek askerin ihtiyaçlarına nezaret etmeye memur kılınmıştı. Sonradan Bostancı başı Derviş Paşa, yaptığı dalavere ile İran serdarlığına tayinini gerçekleştirip, Üsküdar'a geçmek üzereyken, felç illetine tutulup, vefat etti.

Garibdir ki; hastalığı doğrumudur diye kontrola gönderilen Kapıağası, Paşanın durumunun iyi olmadığını padişaha anlattığı zaman, Sultan Ahmed, büyük

bir kemalatla: "O giderse, biri daha yerine gelir." demiştir.

Derviş Paşa gaddar, aksi bir adamdı. Sadrazam olduğu gün, oğlunun kabahatinden dolayı mütekaid bir ihtiyarın boynunu vurdurmuştu. Bu Paşa, her türlü cevir ve zülumlardan başka, istanbul ahalisinin adam başına biner akça almak gibi, bu gün Avrupadaki pencere vergisini hatırlatır şekilde bir muamelenin tazyikine başlamıştı. Fakat çok sürmedi. Demirkapı hizasında yaptırılmakta bulunan saraydan, padişahın sarayına bitişik duvarın altına (kendisinin masraf emini bir yahudinin masraf çok oldu, Paşa beni mavh eder korkusu ile) açtırdığını haber verdiği dehlizin, padişaha suikast var diye tefsir edilmesiyle bir gün huzurda boğduruldu.

Naima diyor ki:

Boğulduktan biraz sonra ayağını oynatmaya başlayınca, padişah hançerini çekip, boğazını kesti. Sadaret mührü, Belgrad'da bulunan Belgrad tarafı serdarı Murad Paşa'ya verildi. Paşa, derhal Budin'e geçti. Avusturyalılar tarafından yapılmış bulunan sulh teklifini hemen kabul edip, konuşmalara Budin Kadı'sı Habiil Efendiyi ve arkadaşlarını memur etti. Kumran ile Estergon arasındaki Zeydive boğazında Avusturya ve Macar murahhaslarla buluşup, kayıklara binilip Tuna Nehri üzerinde konuşuldu. Yirmi sene sürmek üzere bir antlaşma imzalanması kararlaştırıldı.

-3-

Anadolu'nun Düzeltilmesi: Onbeş senedenberi Anadolu'da asayiş kötüydü.(444) Bir kasabadan bir kasabaya gitmek adeta imkansızdı. Karayazıcı belasından sonra Deli Hasan çıkmıştı. Bu ikisinden başka Kalenderoğlu Mehmed, Kara Said, Sekban Tavil, Yusuf Paşa, Deli Derviş, Beyzade, Arnavud Hüseyin, Kulkapılı Ahmed Bey, Konyalı Tavil, Mustafa, Kerzidavetkar, Arnavut Süleyman, Tepesi tüylü Deli Arslan, Deli Kaplan, Kör Hüseyin, Kara Mirahor, Büyük Halil, Yağmur namlarında birtakım eşkiya da yer yer dolaşmaktaydı. Fakat Canbuladoğlu Ali Bey, hepsinden fazla kök salmıştı. Hatta Cebel-i Lübnan'da bulunan diğer bir şaki Dürzi Fahrettin ile birleşerek Şam Valisi Emir Yusuf'u Şam şehrinde muhasara ve onuda aralarına almaya ikna ve mecbur kılarak, ilan-ı istiklal ettirdikten başka adına hutbe okutup, para bastırıp, Toskana Garandükasıyla antlaşma yapmak, diğer Avrupa devletleriyle de, aynı şekilde muahedeye talip olmak gibi harekatlara kalkışmıştı.

Murad Paşa, Avusturyalılardan sulhunbedeli olarak gelen malı getiren elçileri beraberine alarak istanbul'a geldi. Az sonra da Anadolu'nun tanzimine, eşkiyanın hizaya getirilmesine memur edildi. Sadrazam, H.1016 / M.1607 senesinde Rumeli Beylerbeyliğini Tiryaki Hasan Paşa'ya, Anadolu Beylerbeyliğini Mariyol Hüseyin Paşa'ya verdi. Bursa muhafızı Mustafa Paşaya da sadaret kaimmakamlığı görevini teslim etti.

Üsküdar'dan harekatında Ankara taraflarında bulunan haydudlardan Kalenderoğlunu, ordunun geçişine mani olmaması için önce mükafatlandırıp, Konya'ya geldiğinde eşkiyadan Minkârcı gibi adamları katil ve Saraczâde Ahmed Bey gibi 30 bin avareye sahip bir zorbayı, idam edip, kuyulara attı. Silifkede Muslu Çavuşu, Adana da Cemşid ve avanesini perişan, kendisini firara mecbur kıldı. Ankara'da bulunan Kadı olan Vildanzade Ahmed Efendi'nin akıllı tedbirleri ve cesur halleri ile gönderdiği Tekirli Mehmed Paşa ile ulaşan asker vasıtasıyla Kalenderoğlunu mağlup ettikten sonra esas maksat ve hedef Canbuladoğlu üzerine yürüyerek, adıgeçeni 20 bin piyade, 20 bin atlı ile Bikras denilen yerde hendekler ve metrisler kazarak yolu kapattığını anlayınca, yol değiştirip, güvercinlik sahrasına geçti. Oruç ovası adı verilen bölgede Canbuladoğlu ile savaşa girişerek, Rumeli Valisi Tiryaki Hasan Paşanın gayret ve hikmetiyle Canbulad'ın hücumlarını def etmeye muvaffak olunup, 26 bin şakinin sonu getirildi. Murad Paşa'nın otağı önünde, 20 tane cellat bulunmakta, eşkiyalardan ele geçirilmiş olanları durmamacasına kelleleri kopartmaktaydılar. Velhasıl Canbuladoğlu öyle bir hezimete uğramıştı ki, kendini zar zor Kilis'e atabildi. Orada da tutunamayacağını hissedince Haleb'e geçti ve bu geldiği yeri darmadağın etti. Haleb'den de kaçmaya çalışırken ahali başından aşağıya kazurat ve idrar döktü. Canbuladoğlunun şehirde saklanmış binden fazla adamını ahali yakalayıp kesti. Maanoğlu Fahretti,

Canbulad ile birlikte kaçma şıkkını tercih etti. Şekif kalesine sığındılar.

Murad Paşa, Haleb'de kışlamaya karar verdi. Her gün yakalanmakta olan eşkiyadan yüz-ikiyüz kişi kesiliyordu. Bu sırada Tavil Ahmedoğlu Mehmed isimli şakinin kardeşi Mustafa , Bağdad'da isyan bayrağını kaldırdı.

Çağalazadenin oğlu Mehmed Paşa bu isyanı söndürmeye vazifelendirildi. Mehmed Paşa, haydudu mağlup edip şehri de ele geçirdi. Kalenderoğlu, Murad Paşa'nın Halep'de bulunmasından istifade ederek Bursa üzerine yürüyerek Kanlıoğlu ismiyle tanınan haydudla birleşti. Canbuladoğlu ali Paşa bu sırada ise derbeder bir vaziyette Eskişehir yakınlarına gelmiş ve buradan istanbul'a Haydar isimli ihtiyar bir zat olan amucasını ricacı olarak yollamıştı. Kalenderoğlu, Ali Paşa'nın geldiğini duyunca: "Benimde maksadım af talebinde bulunmaktı." Diyerek, yanındakilerle birlikte yanına davet etti. Ali Paşa, Kalenderoğlunun niyetini anlayınca, bir gece oturduğu yerin duvarını delerek İstanbul'a doğru kaçmak üzere yola çıktı. Ancak yanında bulunan levendler Kalenderoğlu ile birlikte kalmış oldular. Kalenderoğlu haydudu Bursa'yı yakıp, yıktı. İstanbul'dan gönderilen Nakkaş Hasan Paşa'nın gelmesi üzerine, Mihaliç taraflarına kaçıp, Silistire Mutasarrıfı Dalgıç Ahmed Paşa'yı mağlup edib, bilahirede öldürdü. Sonra Saruhan, Hamideli, Karaman hududu bölgesine saldırarak Ağacdanbiri isimli eşkiya ile birleşip Antalya'ya gitmişti.

Kalenderoğlu, Kara Said, Göynüklü Halil, Kör Hüseyin, Kec Mehmed, Ağaçdanpiri, Köse Ahmed, Laz Hüseyin, Kâfir Murad, Sakaloz Ahmed, Dağlar Delisi, Tekri Bilmez, Baldırı Kısa, Kör Mehmed gibi yardakçıları ile müşavere ederek, Murad Paşanın üzerine varmak ve mağlup ederek, Üsküdar'dan başlayarak bütün Anadoluyu zapt edip eline geçirme hayalini taşıyordu. Muslu Çavuşu da yanına almak istediyse de, Paşa daha evvel davranıp, Muslu'ya İçel sancak beyliğini vermişti. Kalenderoğlu 20 bin asker ile Göksun derbendi ağzında durdu. Murad Paşa tereddüt etmeden bütün kuvvetiyle bunun üzerine yüklenince perişan etti. Kaçmaya başladılar. Kaçanların peşinden onbin kişiyi takiple görevlendirdi. Kalenderoğlunun avanesi yollarda ve köylerde kırıla kırıla ta Revan'a kadar kaçtı. Şah Abbas'ın komutanlarından Emirgüna han'a iltica ettiler. Çoğu sakallarını kesip, ashab-ı kiramdan bazı zevata küfretmek suretiyle mezheb-i şia olduklarını ispatlama dünluğu gösterdi. Şah, bunların artık mezheb-i şiayı kabullenmiş olduklarını görüp yüzer, ikiyüzer kişilik kafileler halinde çeşitli bölgelere ve ahalisinin arasına serpiştirdi.

Sıra Tavil Mahmud'un kardeşi Meymun'a gelmişti. Kuyucu Murad Paşa 90 yaşını asmış bir ihtiyar olduğu halde Sivas'tan kalkarak altı gün yedi gece at üzerinde yılmadan, kendini ata bağlayarak takip edip, sonunda Kara Hasan Gediği isimli derbendde yetişip perişan eyledi. Meymun'da aynen Kalenderoğlu'nun baş vurduğu yola karar kıldı. Muradhanlılar namıyla şöhret bulmuş üç haydut daha bu arada temizlendi.

Kuyucu Murad Paşa, Anadolu topraklarında sayıları 60 bin ila 100 bin arasında olduğu söylenen haydudu tepelediği görüldü. Murad Paşa,savaşlarda kuyular kazdırıp, leşleri bu kuyulara attırdığı için ünvanı kuyucu olarak anılmıştır.

İstanbul'a dönüşünde üzerlerinde Celali zorbalarının isimleri yazılı, 400 kadar bayrağı baş aşağı indirerek, padişah köşkü önünden geçmiş ve büyük iltifatlar, ikramlar, iki kat hilatlar ve sorguçlar hediye edilmiştir. Kuyucu Murad Paşa'nın eşkiyayı takipte ve ifnada kulandığı metod ve şiddet bazı kimselere pek zalimane bulunurken, genel kanaat tedbirlerin makul, böyle olması kanaati taşımaktaydı. Zitvatorok antlaşmasından sonra kırk veya elli gün geçmiştiki Puçikayi öldü.

Böylece ölenin yerine yenisinin tayini meselesi Osmanlı devleti ile Avusturya arasında ihtilaf sebebi oldu. Avusturya Estergon, Kanije ve Yanıkkale iadanun gönderileceğini bildirdiğinden red edildi. Daha sonra Uyvar'da imzalanan bir mukavele ile elçiler ikiyüz bin altunu vererek babıalice islah ve değişikliğe tutulan antlaşmayıda alarak döndüler.

Kuyucu Murad Paşa İran seferine hazırlanırken, haydudlardan Muslu Çavuşu Karaman Beylerbeyi tayin ederek, selefi Zülfikar Paşa vasıtası ile tuzağa düşürtüp, öldürttü. Diğer bir haydut Yusuf Paşa'yı da yaptığı siyasetle İstanbul'a getirtip, onu da burada cellata verdi.

Zamanımızda da, onda önce de, başımızda büyük bir gaile olan kapütilasyon adı ile tanınan "ahd-i atik"

yani eski antlaşma Fransa kralı 4. Hanri'nin Savari dö Breves ile Jan dö Gdntibron isimlerindeki murahaslarının gösterdiği maharetler sayesinde yenilendi. İngiliz H.1008 / M.1600 tarihinde kendi sancaklarıyla doğu iskelelerinde yanaşma ruhsatını almışlardı. (Hamiş)

Hamiş: Venedik ve İngilizlerden başka, Ceneviz, Portekiz, Katalan, tüccarı, Sicilya, ankona, İspanya ve Floristadan Fransa kralı namı ve sancağı ile Osmanlı memleketine gelip, gitmeye ruhsat verilenler kemakâne gelip gidip Fransa sancağı nasp eyleye. Bandıralarda Fransa konsoloslarına müracaat ederler. Halkından, Kudüs-ü Şerife ziyarete varup gelenlere ve Kamame'de yâni (Hz.İsa'nın medfeni olan kilisede yerleşmiş rahiplere sataşılıp, vurulmaya. Pamuk ve pamuk ipliği ve sahtiyan, balmumu gibi yasak olan eşyadan verilmeye. Getirdikleri guruştan alınageldiği rüsum alına. Fransa gemileri harbi vilayetlerden zahire alıp, harbi vilayetlere giderken İslam gemileri tarafından tutulmaya. Getirdikleri metalardan kanun üzere gümrük alınıp, yeni icad olunan, mısdariye, kasabiye, Reft ve bac, yasakçılık ve üçyüz akçadan fazla selametlik resmi alınmaya. Fransalular Cezayir ve Tunus kıyılarında mercan ve balık avlanabile ve sefaret tercümanları haracdan ve kasabiyeden vesair tekliflerden muaf olalar. Fransa tebeası elçilerine ve konsoloslarına aid olan resmi verip, anlaşmazlıklar onlar marifetiyle fasl oluna. Kimesne taarruz etmeyip, konsoloslarıyla davası olanlar İstanbul'da göre. Fransa elçileri divan-ı hümayuna geldiğinde ve vezirlere uğ-

radıkta, İspanya vesair krallıkların elçileri üzere takaddüm edip, öncelik verile. Fransadan esir bulunup konsoloslar Fransaludur diye taayyün ederlerse sahib veyahut vekili ile, dar-u devlete gönderilip kaziyesi görüle. Fransalu ve ona tabi yerlerden memalik-i mahrusada temekkün edenlerden harac taleb olunmaya. iskelelerde konsolos tayinine kimse mâni olmaya ve tekaliften muaf ola. Fransa tüccarı ile nizası olan, kadı'ya vardıkta tercümanları hazır bulunmazsa kadı davalarını istima (dinlemeye) eylemeye, Fransa gemileri İstanbul'da kanun üzere, aranıp gittikten sonra bir daha boğaz hisarında aranmaya ve deniz üzerinde donanma ve diğer gemiler, Fransa gemilerine rastladıkta birbirleri ile dostluk edip, kendi rızalarıyla bir miktar hediye vermediği takdirde cebren her hangi birşeyler almayalar. (Naima Tarihi)

Biz bu kadar iktiyazı Fransaya verdiğimiz halde, kendi tarihlerinin dahi bildirdiği gibi 4. Hanri, doğu'yu ele geçirme politikası gütmekte hatta ordumuzun Avusturya ordusuna, donanmamızın İspanyol donanmasına mukabil bulunduğundan, Fransanın istediği gibi hareket etmekte hür kalacağını söylemekteydi.

İran Seferi: Kuyucu Murad Paşa ilk baharda doğruca İran seferine giderek, Tebriz üstüne yürüdü. Tahrib ettikten sonra kış münasebetiyle geri çekildi. Şah Abbas ise, dedesi Tahmasb zamanında Süleyman Kaanuni ile yapılmış antlaşmaya mucib olarak hudud tashihini uygun görüyordu. Murad Paşa ise, 3. Murad zamanında padişahın adına hutbe okunan yerlerin

kurtarılması şartıyla antlaşma yapma arzu ve emelindeydi. Ertesi sene Şah Abbas, yine haberler gönderdi. Aldırmadı. Diyarıbekir Beylerbeyi Nasuh Paşa, veziriazam Kuyucu Murad Paşayı azlettirmek ve yerine kendisi geçmek şartıyla hazineye 40 bin altun vermeye ve sefer sırasında askeri kendi malından idare edeceğini gizli bir şekilde padişaha takdim etmişti. Padişah kendine gelen bu yazıyı Kuyucu Murad Paşa'ya yolladı. Murad Paşa, Nasuh Paşayı yanına çağırtıp, padişaha vaad ettiği 40 bin altun ile askerin zahiresini toplayıptakdim etmesini emretti. Nasuh Paşa mecburen emri yerine getirdib Fakat Murad Paşa bütün gücüyle İran seferine hazırlanmaktayken, ecel kendisini bulup, ahiret yolculuğu başladı (H.1020 / M.1611).

Nasuh Paşa olmak için kıvrandığı sadarete nihayet gelebildi. Şah Abbas, Murad Paşaya yapmış olduğu sulh tekliflerini Nasuh Paşa taraflarında yeniledi. Zapt edilen yerler için 200 yük ipek parası verilmesine muvafakat eylemişti. Bu teklif serdar tarafından münasip görülerek, elçiler ve bir senelik ipeği alıp İstanbul'a geldi. Burada yapılan antlaşma şartları Sultan Kaanuni zamanındaki sınırlar baki kalmak şartıyla her sene 200 yük ipek vergi vermek şartıyla kabul gördü. Sultan Ahmed av merakıyla Edirne ve Gelibolu'ya gitti. Dönüşünden biraz sonra müskiratın menedilmesi maksadıyla emanat-ı hamr ismiyle mevcud olan şarap gümrüğünü kaldırdı. Tarihler H.1021/M.1612'de şehzade Murad İstanbul'da dünyaya geldi.

Donanma-Kaptan-ı Derya Halil Paşa H.1019 / M. 1610 senesinde Sakız'a gitti. Peşine takılı takip ettiği

altı korsan gemisinden 500 esir, 160 top, 2 bin tüfenk ile beraber, sağlam kalan dört kalyonu ele geçirdi. Bunlar arasında Karacehennem adlı çok büyük bir gemi vardı. Halil Paşa bu başarısından dolayı iltifatı şahaneye mazhar olup, hilat giydirildi. Bir sene geçince Paşa bu sefer Akdeniz seferine çıktı. Kaptan Paşa emrinde bulunan kaptan Mehmed Bey, Maltalı Kör Kaptan adı ile tanınmış korsanın kalyonunu zapt edip, Rodos'a getirdi. Lala Cafer Bey adındaki bir kaptanımızda iki kalyon ve dört kalita zapt ederek tersaneye döndü. Halil Paşa ise yüz tane esir ile İstanbul'a döndüğünde bir çok hizmetler görmesine rağmen, Mısır eski valisi Mehmed Paşa kaptan-ı derya makamına getirileceğinden, azle maruz kaldı. Yeni Kaptan Paşa'da H.1021 / M.1612'de taraflarına gitti. Canbuladoğlu'nun müttefiklerinden Maanoğlu'nu amana getirerek, Osmanlı devletine vermekte olduğu emvali arttırdı. Dönüşü esnasında Sisam boğazında 9 gemimizi korsanlara kaptırdığından mazul olarak yani görevden alınarak, yerine 2. defa Halil Paşa kaptan-ı derya tayin olundu. Halil Paşa bu defasında 45 parça gemi ile akdenize açılıp, Malta'yı vurdu. Buradan Trablusgarb'a giderek, Sefer Dayı adı ile yeni türeyen bir mutegallibeyi Baftova Kalesi kapısına astı. Ne varki bu sıralarda ihmal olunmuş ve donanmasız kalmış Karadeniz'de, Kazaklar kayıklarıyla gelerek, Sinop'u yağma ettiler. Yakıp yıktılar isede Tuna ve Karadeniz sahili muhafızı Şakşaki İbrrahim Paşa, 60 şayka ile bunlara Don Nehri civarında yetişti. Kazaklar, gasp ettikleri malları bırakıp, tatarlarda arkaların-

dan yetişince çoğu öldürüldü ve bir haylide esir alındı. Bu vakanın padişahdan gizlenmesi, padişahın onüç yaşındaki kızıyla izdivaç arzusunu çekemeyen şeyhülislam efendi ile sultanın hocası ve kızlarağasının telkiniyle (devr-i istibdadda) olduğu gibi o zamanlarda dine ve padişahın kendisine dokundurmaktan ibaret olan iftiralar ile, mesela Nasuh Paşa'nın maksad-ı taht-ı saltanattır,veyahud Sultan Ahmed Edirnede avdayken, Kırm Han'ının kardeşi Mehmed Giray'ın üzerine hanlığı alıvermek için Nasuh Paşa Edirne'ye davet ettiğinde, devletin başına daima bir bela kesilmiş olan padişahın yakınında bulunup mukarribin adı verilen zümre, Efendim, Nasuh Paşa cengiz soyundan birini buraya getirtmesinin sebebi taht-ı Osmaniye çıkarmak içindir, tarzındaki telkin ve ifadelerle gözden düşürdüler. Bu hallere Paşanın ağalarından birinin saadattan birinin haremini iğva etmesi üzerine yani baştan çıkarması üzerine, seyyidin camide adalet isterim diye bağırmasıda üst üste gelince padişahın düşünceleri bütün bütün Nasuh Paşanın aleyhine döndü. Nasuh Paşa bir gün huzurda: "Ya doğrudan doruya maruzatımın veyahud istifamın kabulünü isterim. Ben kendimi zehirleyip, helak ederim" şeklinde ifade-i meramda bulununca: "Senihani seni, demek Murad Paşa lalamı sen zehirledin." diyen padişah, bir cuma günü bostancıbaşı ile yüz bostancı yollanıp, konağında boğduruldu. H.1024/M.1615. Paşa'nın zulüm ve şiddeti hasebi ile irtikab ettiği fiil ve rüşvetler yanında adamlarının da yapmadıkları kötülük ve hiyanet kalmadığı, hatta nişancılık verdiği Hızır Efendi adında

birinin doğrudan yana olmasından rencide olduğundan, Anadoluya sürüp, arkasından da gönderdiği haberle katlettirmesinden sonra, merhum'un meziyetlerini sayanlara, bizde; onu rütbe-i şahadete erdirdik. Cihanın faniliği karşısındaki zahmetten kurtardık. Bizim yüzümüzden Cennet'e girecek, ferman ettik- gibi sözlerle alaya alır bir gaddar olduğu tarihlerimizde yer almıştır. Naima Tarihi dahi: "İnsanların katledilmesini, tavuk kesmekten kolay, cam kırmaktan basit ve güzel görürdü." diyerek caniyane bir anlayış taşıdığını bize duyuruyor. Bunları size yazmaktan maksadım, o zaman ahlak-ı tabiyyenin bir küçük nümunesini anlatmaktır.

Tarih-i Siyasi diyor ki:

"Paşanın ahlâkı, müzayaka-i maliyenin defîne medar oldu. Bıraktığı maldan bir milyon düka değerinde kileler dolusu inci ve o mikdarda da nakit para, altun ve gümüş kaplanmış, çok kıymetli taşlar ile süslü olan bir tanesine 50 bin düka kıymet tahmin olunmuştu. Mağazalar dolusu acem ve mısır halıları, sırmalı kumaşlar, atlas, kadife ile 400 tane safkan kısrak olmak üzere 1100 başat, dörtyüz çift özengi, bu özengiler altundur. 18 bin deve, 4000 baş beygir, 6 bin inek, öküz ile 5 yüzbin koyun bulunduğu görüldü.

Önceleri öküz lakabı ile anılıp, padişaha damad olunca Damad Mehmed Paşa denilen zat veziriazam oldu. Şeyhülislam Mehmed Efendi bu sıralarda vefat edince, kardeşi Esad Efendi (Tac üt Tevarih) sahibi, makam-ı meşehata geçti. (Çok kıymetli Ahmed

Rasim Bey merhum, burada bir zuhul eseri olarak tarih eserleri arasında önemli bir yeri olan Tac üt Tevarih adlı kıymetli eserin yazarı, Haçova Meydan savaşının manevi kahramanı Hoca Saadeddin Efendi ile esad Efendiyi birbirine karıştırmış olmalı. Hoca Efendi Saadeddin, Sultan 3. Murad'ın okunucak mevlidine gitmek üzere hazırlanırken 1599 yılında fenalık geçirmiş, ahirete intikal etmiştir.)

İran: Nasuh Paşa ile beraber gelen İran elçisi Kadı Han H.1021 / M.1612'de İrana dönüşünde, yanında dergâh-ı âli çavuşlarından meşhur İncili Mustafa Çavuş'da bulunmaktaydı. O zamandan beri geçen iki sene zarfında ne vergi ne de çavuş ile 200 yük ipek gelmediğinden, veziriazam İran üzerine seferle vazifelendirildi. O da, Haleb tarafına gitti. Her ne kadar bu aralık, Şahin Kasım Bey isimli bir elçisi hızla Revan şehrine gelerek ispatı vücud etmeye çalıştıysa da, padişahın bütün gazabı ile verdiği sefer emri üzerine kimseden iltifat görmeden elçi İstanbul'da bir meçhul yere kondu. H.1025 / M.1617 tarihinde veziriazam Haleb'den hareket ederek Erzurum, oradanda Kars'a geldi. Kars Kalesini tamir edip, Şah'ın elindeki Nahcıvan kalesini toplarla dövdü. Van Beylerbeyi Tekeli Mehmed Paşa'da, Erivan Kalesini muhasara ederek, İranlıları yendi. Nahcıvan önce Nasuh Paşa ile yapılan sulh antlaşması gereği, fakat ipek vergisinin yarı yarıya indirilmesi şartıyla teslim oldu. Ordu kışın yaklaşması yüzünden dönüş yoluna çıktıysa da Soğanlı yaylasında şiddetli soğuklara yakalandı. Büyük zaiyat verilmesine rağmen, Revan gibi toprak

olan bir kale dahi fetholunamadı. Damad Mehmed Paşa, bunca telafet maddi zarar karşısında başarılı olmamasına rağmen azledilmeliydi ve öyle oldu. Yerine Kaptan-ı Derya Halil Paşa getirildi.

Acem elçisi Yedikuleye haps edildi. Halil Paşa Diyarıbekir'de kışlayıp mevsimi beklerken, Kırım Han'ı Canbek Giray da yanında 40 bin askerle Kefe'den karşıya geçip Gence, Nahcıvan, Celha taraflarını yağma yapıp, elde ettiği bin kadar esirle birlikte geldi. Canbek Giray'a süslü kılıç, gaddare, süslü at takımları ile çok güzel bir at ayrıca beşbin altunda harçlık verildi.

Buğdanlılar, Kazaklarla anlaşarak Voyvoda Etyen Tomaza'yı koğduklarından Rumeli, Budin, Kanije askeri iskender Paşa komutasına girip, ihtilalb ölgesinde serserilerden 500 kişiyi esir alıp, istanbul'a gönderildi. Yerinden yurdundan kovulmuş Voyvodayı yine makamına oturttu.

Bu Kazakların meselesi gün geçtikçe azıtıyor, problem büyüyordu. Turla Nehri kenarında Podelya isimli palangada Lehistan velayeti Hetmanı İstanislas ile yapılan görüşmede Kazakların Özi suyundan, Karadeniz'e inmeyeceklerini, Erdel, Eflak ve Buğdan taraflarına ilişilmeyeceğini İskender Paşa'da tatarların tecavüzüne son verileceğini taahhüt ederek sulh muhafaza edildi.

H.1026 / M.1617'de bazı mahalli vakalar oldu. İstanbul'da bulunan Cizvit papazlarının, Rum Patriki vekilini elde ederek, Napoli kralıyla Papa'ya kendi haklarında mektup yazdırdıkları haben alınınca, hepsi

tevkif olundu. Patrik vekili işe idam olundu. (Burada patrik vekili ne kadar küçük görülmüşki, herifin isminden bile bahsedilmiyor. 1996 Türkiyesinde Patrik nerede ise dünya imparatorluğunu ilân edecek)

Bu hapsedilenlerle Fransızlar meşgul olup, 30 bin düka vererek mahpuslarını kurtarabildiler. Hristiyanlar ileYahudilerin sarı renkte tülbend sarmaları yasaklanarak, siyah ve kırmızı çukadan takke giymeleri ferman olunmak gibi bir ucube-i riayet meydana getirildi. (Ah, Ahmed Rasim Bey, ömrünüz olsaydı da 1996 Türkiyesinde başörtülü insanların okuma mücadelesi verdiklerini göreydin. Hoş, 1926'larda şapka için yapılan idamlara yetiştiniz. Acaba bu idamları, acaip bulduğunuz yukarıdaki kıyafet emrinin intikamı olarakmı gördünüz?) Yine Galata Kadı'sı yahudilerin kalpakları, hiristiyanların başlıkları aleyhine bir karar çıkardı. Defterdar Baki Paşa isimli biriyle bu şapkaları giymeye devam edenlerden para cezası almaya karar verdiler. Hatta Ceneviz elçisinin hanımına böyle bir para cezası kesildi. Bilahire edilen şikayetle kadı'nın bu hükmü tatbik alanından ref olundu.

Evvelce yapılmış olan Zitvatorok muahedesinin ahkâmında yani hükümlerinde anlaşmazlık çıkmıştı. Bu defa Viyana'da toplanacak murahhaslara Osmanlı heyeti de katıldı. Yapılan münakaşalardan sonra sulhun 20 sene uzatılmasına iki tarafın Macaristan topraklarında yaptırdıkları istihkamların yıkılmasına yine iki tarafın elinde bulunan esirleri iade etmesi ve Osmanlının iddia etmiş olduğu 68 tane köyün vergi

vermeleri ve konsolosların tayinlerinin yapılmasını içeren 20 maddelik bir antlaşma tanzim edilip, imzalandı.

Avusturya, İstanbul'a yeni bir sefir atadı. Bu sefirin adı Kazarenin olup, yüzelli kişiye bâliğ olan bir heyetle geldi. Şehir dışında Çavuşbaşı ve maiyeti tarafından karşılandı. Sefir'de o ana kadar İstanbul'ca görülmemişbir şekilde 6 sefaret süvarisi, 5 trompetçi, borazan. Bir tarafında salip (haç) üzerinde Hz.İsa'nın ve diğer tarafinda kartal resmi konmuş bir bayrakla girmiş. Bu hal heyecanla protesto olunduğundan elçi nezaret altına alındı. Hiristiyanların evlerinde aramalar yapılmasına karar verilip, karar icra olundu. Bilhassa Galata'da Fransisken, denilen papazların reisleri denize atılarak 4 tane cizvitte Yedikulede hapsedildi. Hatta padişah bile gece şehiri dolaşmaya çıktı. Ancak bu durumun yalan bir rivayet olduğu anlaşıldığından sefir tahliye olunup, huzuru hümayuna çıkma şerefine erdi. İmparator tarafından getirdiği 50 bin flori kıymetindeki hediyeyi takdim etti. Elli maddeden müteşekkil bir ticari antlaşma tastik olundu.

Sultan Ahmed, Zitvatorok antlaşmasının yenilendiği sırada bir rivayete göre şir pençe, diğer bir rivayete göre mide rahatsızlığı sebebiyle 28yaşında olduğu halde H.1026 / M.1617 yılında garik-i rahmet olmuştur.

Herkesçe meşhur olan taraflarından bir yönü, 14. padişah olarak 14 yaşında tahta geçmiş ve 14 sene hüküm sürmüştür. At meydanı (Sulltanahmet)nda bulunan Ahmed ve Mehmed Paşa saraylarını yıktırıp,

Mimar Mehmed Ağa'ya altı minaresiyle elan gözbebeğimiz olan Sultanahmed camiini yaptırmıştır. Bu altı minaredeki şereflerin sayısının da 14 olduğu görülür.

Sultan Osman, Mehmed, Sultan Murad, Bayezid, Süleyman, Kasım ve İbrahim isimleri verilen yedi tane şehzadesi vardı. Bunlardan birincisi olan Genç osman, amucası Sultan Mustafa'dan sonra padişah oldu.

Sultan 1. Ahmed'de görülen şiddet ve meramında sebat ve ısrar, büyük ihtimalki gençlik sebebiyledir. Yoksa teşebbüslerinde sağlam kalbli olduğu da bir iki hadise ile anlaşılıyor:

Hicri 1014 / M.1006 ramazanında ki, miladi ay olarak ocak ayına rast gelir. İşte bu ayda yeniçeriler maaş ve elbise alamadık diye sözlerini çoğaltıp huzursuzluk göstermeye başladıkları gibi, ertesi günde sipahiler ulufe ve haraç defterleri bahanesiyle itirazlara kalkışarak, divana girmeyiz, cilveleri meydan buldu. Ağalarını taşlayıp, defterdara da söğüp sayıp kovalamak istedikleri görüldü. Sabahleyin padişah kırmızı elbiseleri giymiş olduğu vaziyette Bayezid köşkünde vezirler ile bölük ağalarını ve kâtiberiyle, ihtiyarlarını çağırarak gazab dolu bakışlarla: "Ben size hat gönderip, tahsile giden defterdarım bir kaç güne dek, geldiklerinde ulufeleriniz çıkarılıp, kanunu hali neyse onun üzre harac defterleri de dağıtılır demişken, kapımın önünde biedep içinde kabul etmediğinizi bağırıp, çağırmanız niçindir? Aranızda böyle küstahlığa cüret edenleri çıkarın" diye hitap ederek,

Silahdar Ağası Şahbaz'ı, sipahiler kethadesı Kargazadeyi, Yekçeşm-i Mahmud'u ve daha bir kaç kişiyi idam etti. "Bir daha haddinizi aşarsanız hepinizin hakkından gelinir" azarlamasını yaparak bir güzelde tehditte bulundu. Fakat böyle şiddetli icraattan ne çıkar? Marifet ayağa kalkanları kesmek değil, kimseyi ayağa kaldırmayacak tarzı uygulamaktır. Kuyucu Murad Paşa'nın, Sultan 1. Ahmed üzerinde büyük bir tesir bıraktığı kabul edilse yeridir. Meşhur Avusturyalı Baron Hammer; Sultan Ahmed hakkında: "Sultan Ahmed kendi kendine ne bir şey istemiştir, ne de yapmıştır. Ömrü boyunca hocası Mustafa'nın (Mustafa Ağa olacak) tesirinden kurtulamamıştır" diyor.

Kasım, Derviş, Nasuh, Sarıkçı Mustafa Paşaları öldürtmüş ve zamanında icraat sahibi olarak yalınız Kuyucu Murad Paşa yetişmiştir.

Babası 3. Mehmed zamanında 50 bin dinara alınmış olan Şebçerağ isimli elması 227 elmas parçasına çevirip, bir altun levha üzerine yerleştirerek, Kubbe-i merkadi Hazret-i Peygamberide asılı bulunan kevakib-i dürri "yani inci yıldız"ı isimli cevherin yerine astırtmıştır. Şiire eğilimi vardı. Bahtiya mahlası onundur. Hatta Avusturya ile yapılan antlaşma için söylediği tarihte:

"Bahtiya baş eğdirip kat'a haraca düşmeni
Oldu tarih haliya cehd Murad Paşadır"

dediği gibi başına taktığı sorguça dahi Kadem-i Şerif yani Hz.Peygamberin ayak izinin resmini yaptırıp, pek güzel olan şu kıtayı üzerine yazdırtmıştı:

"Nola tacım gibi başımda götürsem daim
Kademi reski dürür Hazreti Şahı resulun
Gül gülzârı nübüvvet o kadem sahibidir
Bahtiya durma yüzün sür kademine o gülün"

Bahtiya kelimesindeki sayı tahta geçişinin tarihidir.

Sulltan 1. Ahmed'in bütün iyiliklerinin üzerinde sayılan bir tahta geçiş usulü getirip, eski usulü iptal etmesidir. Çünkü, Sultan 1. Murad'ın Kosova sahrasında meydana gelen şehadeti sonrası Yıldırım Bayezid Han tahta çıktığında mevhum bir fitneyi def etmek için kardeşi Yakup Çelebi'yi öldürttüğünden daha sonra bu kötü durum devam etmişti. Yıldırım Han ve 2. Bayezidin şehzadeleri gibi makam ve asker sahibi olupta, kavgay-ı saltanata cüret edenlere karşı tedbir sayılsa bile bu gaddarlık, Sultan 2. Süleyman ve Sultan 3. Murad'ın saray-ı hümayunda köşelerinde inzivaya çekilmiş masumlarına kadar sirayet eylediğinden, halkın yüreğini kanattığından zihinlerde beliren üzüntüyü hafifletmek için nice efsaneler düzenlenmiştir. İşte Sultan 1. Ahmed Hz.leri kardeşleri Sultan Mustafa'yı öldürtmeyip, yalnız şehzadelerin dışarıya mansıplara gönderilme usulünü kaldırarak ve sakal salıvermek ile doğum yapmalarını men eyleyip, saltanatı büyük şehzadeye eylemekle vasiyetine uygun olarak kardeşi şehzade Mustafa padişah yapıldı. Osmanlı devletinde Alaaddin Paşa müstesna olmak üzere kuruluşundan beri geçen üçyüz bu kadar sene içinde büyük evlâda intikal etmişti. Fakat, Sultan

Mustafa tahtta duracak padişahlardan değil idi. Hacı Halufe isimli zatın "Teskire"sinde yazdığı gibi aklı bozulmuştu. Garib davranışları halk arasında duyulup şöhret buldu. Türbeleri gezer, balıklara altun atar, yollarda abes yere para saçardı. Bu haller Sultan I. Ahmed devrinde büyük nüfuz sahibi olan Darüssade Ağası Mustafa Ağa'nın dikkatini çektiğinden, şeyhülislam Esad Efendi ile kaimmakam Sofu Mehmed Paşa'ya anlatıldı. Padişahın hali bütün ahalinin malumu, herkes durumu görüyor, saklanacak taraf, örtülecek durum yok. Bu hususta ihmal gösterilirse hazinenin bitirilmesinden başka netice getirmez. Pişman olmak muhakkaktır. Bir gün evvel vacib olan tedbire baş vurmak lazımdır. Dendi. Devletin ayan ve erkânını ulufe bahanesiyle topladı. Sultan Mustafa'nın tahta geçişinden üç ay on gün geçmişti. Kızlar ağasının bu tedbiri, şeyhlerin işine gelmiyordu. Onlar apdal bir padişahı elde ederek, kendileri hükümran olmak istiyorlardı. Bu yönüyle Valide Sultana haberler gönderi, Ağa'nın fikrini anlattılar. Ağayı uzaklaştırmasını tavsiye etme yolunu seçtiler. Fakat Mustafa Ağa, şeyhülislam ve kaimmakam ile anlaşarak, Sultan Mustafa'yı haliğ edip, dairesine kapadı. (471)

Onaltıncı Bölüm

Sultan İkinci Osman (Genç)

-1-

H.1027 / M.1618 tarihinde Osmanlı tahtına 2. Osman ünvanı ile cülus etmiştir. Sultan 1. Ahmed'in en büyük şehzadesi olup, henüz 14 yaşındaydı. Dikkat edilirse babası merhumda aynı yaşta taht-ı ali osmana câlis olmuştu.

Kızlar Ağası Mustafa Ağa, Sultan Mustafa'yı dairesine kapattıktan sonra ulufe bahanesiyle topladığı asker ve erkan-ı devletin önüne genç padişahı çıkarıvermişti. Herkes biat ederken, askere duyurulan cülus bahşişi verilecektir havadisi pek memnun edici oldu ki, asker genç padişahı alkışladı. Ancak olan hazineye oldu. Çünkü üç ay gibi kası bir zaman zarfında 6 milyon düka para dağıtılmıştı. Her cülus bahşişinde 3 erbin akçe ile ancak baş edilebiliniyordu. Osmanlı devleti, çok büyük bir fetretin başlangıcından ortalarına doğru gitmekteydi. Genç Osman'ın annesi Valide Sulltan Mahfiruz Sultan ile diğer 6 şehzadenin annesi olan Mahpeyker Kösem Sultan, bir ara nüfuz yarışına kalktılarsa da, Haseki Sultan ile Darüssade Ağası ikisinide geçtiler.

Tahta çıkıştı, inişti gibi velveleler esnasında Yedikule'deki hapishaneden kaçak Mehmed Giray'ı

İskender Paşa, Prevadi'de yakalayıp, getirdi. iran seferine gönderilmiş bulunan Halil Paşa, Tebriz üzerine yürümekteydi. Tatar Han'ı Canbek Giray'da yanında bulunmaktaydı. Paşa Tebriz'e gelince aklı erenler, Şah'ın bulunduğu erdebil üzerine yürümeyi tercih etmişlerse de, sulh teklifine karşılık olarak gönderilen defterdar Hekim Osman Efendi, Erdebil yakınlarında bulunan Karcıağla Han'ın üzerine bir kaç bin tatarla gitmeği tavsiye etti. Buna bağlı olarak tatarlar ile on sancak askeri ve daha saire hayvanlara yem kestirmeden 8 konak ötede bulunan Serav sahrasına ikibuçuk günde gittiler. Karcıağla önceden haber almış bulunduğundan pusu kurup, bu yorgun askerin üzerine saldırdı. İki saat süren savaştan sonra komutan Hasan Paşa ile Rumeli Beylerbeyi arslan, Diyarıbekir Beylerbeyi Mustafa Paşalar şehid, Elmacı Mehmed Paşa ile Şirvanlı Mustafa Paşa esir düştüler.lık cesareti ile kurtarıldı. Ancak tatar komutanların büyük çoğunluğu meydanı harbde kalıp, şehid oldu. Bu haber geldiğinde Halil Paşa, ordunun tamamı ile Erdebil taraflarına gitti. Serav Sahrasında Şah Abbas'ın elçisi Burun Kasım Bey geldi. Şah, Erdebil'i boşaltıp, çekildi. Yapılan müzakereler neticesinde Nasuh Paşa zamanındaki sulh maddeleri üzerinde anlaşma olup, her sene 200 yük ipek ve yüz yüktefarik verilmek üzere senetler yazıldı. Şah bu münasebetle askere 800 deve yükü zahire yolladığı gibi veziriazam ile diğer komutanlarda olmak üzere hediyeler gönderdi. H.1027/M.1618.

Halil Paşa, Erzurum üzerinden Tokat'a geldi. Orada askere izin verip İstanbul'a geldi ve hemende azledildi. Sadaret Damad Mahmud Paşa'ya verildi.

İran elçisi Burun Kasım Bey H.1029 / M.1620 yılında 100 yük ipek, 4 fil ve bir gergedan ile bazı hediyeler ile birlikte İstanbul'a gelip 2. vezir Halil Paşa ile yaptığı müzakereler neticesinde Ahıska eyaleti Osmanlılarda kalmak ve Bağdad hududunda bulunan Derne, Dertenik sancakları iran'a verilmek üzere anlaşma oldu. Bu antlaşma metnine Hevize hakimi Reşad ve Mehan hakimi Helo Han müracaatları İran tarafından men olunmaya ve Şemhal ve diğer Dağıstan hakimlerinin memleketlerine zarar erişdirilmeye, iki taraftan alınmış adam varsa hiç durmadan icazet verile ve İran topraklarında sebbi şeyhayn (yani Hz. Ebu Bekirüssıdıyk ve Hz. Ömer ül Faruk (R.A)lara, Hz. Osman (R.A) ve Hz. Resulullahın eşi validemiz Aişe (R.A)ya her türlü kötü söz ve hareketin menedilmesi antlaşma içine konuldu.):

Sadaret Kavgası: Bir müddetenberi sadaret makamı için birbirini takip eden kavgalar yaplmaktaydı. H.1029 / M.1620 yılında veziriazam olan Öküz Mehmed Paşa ile Kaptanı Derya Güzelce Ali Paşa arasında iyice şiddetlendi. Ali Paşa, bir sene evvel bir ecnebi gemileri zapt etmişti. Bol ganimet ile gelip, padişahada büyük hediyeler sundu. Mehmed Paşa kıskançlığından vaziyeti çekemedi. Yalnız eskiden beri antlaşmalı olduğumuz Venedik ve Fransızlara bu gemilerin ait olduğunu ileri sürerek elçilerini dava açmaya teşvik ettiği gibi, padişaha da, onda biri ve-

rilmemiştir diye şikayette bulundu. Ali Paşa (desisede usta bir kimse olduğundan) öküz'e (mehmed paşaya) beş kese akçe verip, bir kaç tanede esir hediye etmesi şikayetçinin gözünü boyadı. Diğer taraftan da padişaha gizlice sokulup, daha fazla verdiği gibi eğer sadaret tevcih olunursa daha fazla faydalar sağlayabileceğini temin edici ifadelerde bulundu. Bu teminat itimat verici bulunmuş olmalı ki, müzayedeye çıkan sadaret makamı Ali Paşa'ya ihale olundu. Sadarete getirilen Ali Paşa'nın ilk işi Öküz Paşa'dan 30 bin altın alarak onu Haleb'e yollamak oldu. Bu muameleye çok üzülen Mehmed Paşa kederinden terk-i hayat eyledi.

Ali Paşa her hafta padişaha hediye ve nakit para göndermek için zenginleri birer birer soymaya başlayarak, askerin mevacibini verdiği gibi hazineyi de doldurduğundan, padişahın iyice gözüne girdi. Bu arada kendi velinimeti olan meşhur kızlarağası Mustafa Ağayı iki buçuk milyon lira vermeye icbar edip, Mısır'a sürdü. Sultanın hocası Ömer efendinin ulemaya ve hükümet işlerine karışmaması için irade alarak onu da, Mekke-i Mükerremeye yolladı. Defterdar Baki Paşa'ya da el uzatıhp 2 milyon dükasını müsadere edip, kendisini Yedikule'de hapis ettikten sonra Cezayir'e gönderdi.

Buğdan Voyvodası Garatyani: Bir zamanlar Avusturya ile diğer yerlerde bulunan müslüman esirleri alıp vermekle ticaret ederken Özi Beylerbeyi İskender Paşa'nın tavsiyesi ile bir iki defa Nemçelilere elçilik ile gönderilmiş, hatta Sultan 1. Ahmed devrinde Zitvatorok antlaşmasının yenilenmesi maksadıyla

H.1026 / M.1618 senesinde Viyana'ya giden Ali Bey'e refakat etmiş olan Garatyani Gaspar, ki tarihlerimizde Gaşpirdiye geçmektedir. Bu adam bir aralık para vererek Buğdan Voyvodalığını almıştı. Garatyani denen bu adam iki sene sonra Voyvodalıktan azl edilmişti. Daha önceleri lehlilerle arasında vukubulan samimiyete binaen Leh kralına iltica yolunu seçmişti. Zaten Lehlilerde eskiden beri Buğdan üzerinde hayalleri bulunduğundan kumandanları Stanislas Zulkievski (bizim tarihlerimzde Zilkoski diye yazılıdır) komutasında büyük bir ordu ile Özi yani Dinyester nehrini geçerek, Prut nehri üzerinde Curcura adlı yerde ordusunu kurdu. Özi Beylerbeyi iskender Paşa, Zolkievski'yi pek fecii bir mağlubiyete duçar eti. 120 top, binlerce yüklü araba ve bol miktarda zahire ve eşya ele geçirdi. Zolkievski'nin kesilen kellesi İstanbul'a gönderildi. (Daha sonra hanımı gelip kocasının kellesini istemiş ve bu isteği yerine getirilmiştir.) Garatyani de, Lehlileri bırakarak Buğdan taraflarına kaçmışsa da, bir köylü kendisini yakalayıp, kafasını iskender Paşa'ya yollamıştır.

H.1030 rebiülevveli/M.1621 ocak ayına rastlar ki, Saraybumu ile Üsküdar arası donmuş, Galatadan istanbul'a Hasbahçe denilen yerden Kireçkapısına insanlar geçebilmiştir. (479)

-2-

Hotin Seferi: Sadrazam Güzelce Ali Paşa, zapt edilen bir geminin iadesini ısrarla taleb eden Venedik ter-

cümanını iradeye lüzum görmeden idam ettirdi. Venedik elçisi, Paşa'nın Venedik aleyhine savaş açacağı korkusunu taşıdığından çekinerek, 10 bin düka altunu vererek, sulhu sağladı. Ali Paşa gayet memnun olup, hazineye para toplamaya gayret göstermekte bulunduğundan, Rum Patriğinden de 30 bin altun almayı başardı. Mısır Valisi Cafer Paşa merhumunda terekesine el koyarak 200 bin düka da oradan almış oldu.

Paşa bir taraftan para toplamaktayken diğer taraftan da, padişahı Lehistan üzerine sefer yapmaya teşvik ediyordu. Sultan Osman sefere karar verip, niyeti sabitleştirince ilk işi babasının kaldırmış olduğu katil usulünü ihya edip, sefere gideceğinden, ammenin rahatını temin için kardeşi şehzade Mahmud'un idamını emretti.

Öldürmek üzere şehzade Mehmed'in üzerine saldırılınca şehzade Mehmed:

- Osman, Allah'dan dilerim ki, ömrü devletin berbad ola, beni ömründen nice eyledin dilerimki sen de, behremend olmayasın.

demiştir.

Velhasıl Ali Paşanın muradı yerine gelerek, Sultan Osman Hotin Seferine çıkmaya karar verdi. Fakat Ali Paşaya sefer hazırlıkları yapma esnasında çalışırken esasında ahiret seferi gelip çatmış, mesanesinde toplanan taşların verdiği rahatsızlıktan sefer ahirete oldu. Eski bostancı başı Hüseyih Paşa sadrazam oldu.

Bu arada Sultan Osman'da onsekiz yaşına gelmişti. Lehistan seferine çıkacağından gelen elçiyi geri çevirdi. İngiliz elçisininde tavsiyelerini dinlemedi. E-

dirne yolunda rastladığı ve kendisine ihsan talebi ile haykıran dört hindliyi öldürttü. Balkanlara çıktığında meydana gelen yağmurlar ve bozulan yollar yüzünden adamakıllı sıkıntılarla karşılaştı. Selanik Beyi Abdulah Paşa ki, Hacı Paşa diye tanınmıştır. Ona Leh topraklarına dalması emrini verdi. Bu sırada Kazaklar, Özi nehri ve civarında çapulculuk yaptıklarından üzerlerine gidilip, hezimete uğratıldılar. Leh'lilerin Dinyeper, Turla suyunu 40 bin askerle geçtikleri haber alındı. Hemen Tuna üzerinde köprü yapılmaya geçildi. Köprü tamamlanır tamamlanmaz derhal karşı yakaya geçildi. Kaptanı derya Halil Paşa, Kazakların beş şaykasını batırıp, 18 tanesini de ele geçirerek 200 esir ile birlikte gelerek kendini gösterdi. Naima diyorki: "Askerler şenlikler yapıp, kazakların bir kaçını bizzat kendileri ok ile vurup mürted olmalarından dolayı paraladılar. Bir kaç tanesi de fil'e (İrandan gelmiş bulunan fil olacak) çiğnettirip helak ettiler. Geri kalanlar ise, kimi çengele asıldı, kimi ikiye biçilip, büyük bir gazap içinde öldürüldüler.

Tatar Hanı 50 bin asker ile Özi nehrini geçti, Erdel Prensi Betlan'da Avusturyalıların Leh kralına gönderdiği yardımcı askerleri tarumar etti. Tatar Hanı'na akın yapması için emir verilerek, Buğdan Bey'i azledilerek yerine İstefan tayin olundu. Tatarlar, kazakların üstüne yapmış oldukları baskında perişan eylediler. Dördüncü hücum esnasında Karakaş Mehmed Paşa gibi hem cesur ve bu cesurluğu dillere destan zât, sadrazam Hüseyin Paşa'nın kıskançlığı sebebiyle göndermemiş bulunduğu yardımcı asker yüzün-

den,çarpışa çarpışa şehid düştü. Hüseyin Paşa'nın bu yaptığı padişahın gözünden kaçmadı. Hemen Diyarıbekir Valisi Dilaver Paşa makamı sadarete getirildi.

Altıncı hücumda önemli bir netice getirmeyince, ortalıkta antlaşma yapılsın sözleri dolanmaya başladı. Eski sadrazam Hüseyin Paşanın kıskançlığının sebeb olduğu Karakaş Paşanın şehid olması olayı, esir alıp getirenlere verilen bahşişin azlığı askeri üzmüştü. Bu savaşta Ulu nogay Oymağı komutanı Kantemir Mirza'nın pek büyük yararlılıklarına şahid olundu. Buğdan Voyvodası Radol'un araya girmesiyle Hotin'in Buğdan'a iadesi, Kazak haydudlarının yaptıkları tecavüzlerin men olunması gibi, önemsiz şartlar içinde bir antlaşma yapıldı. H.1030 / M.1621 yılında bu savaş nihayete erdiğinde Osmanlılar 60 bin kişiyi kaybetmişlerdi. Adı geçen antlaşma iki sene sonra İstanbul'a gelen Kristof Zibareski'nin elçiliği esnasında tasdik ve imza olunmuştur.

-2- Haileyi Osmaniye: Genç Osman Faciası

Tarihçilerimiz diyorlarki: "Hotin seferi esnasında iki mesele askerin kalbinde uhde olarak kalmıştır. Birincisi; Bağdenşat mevkiine inen orduyu hümayunun nereden çıktığı belli olmayan yeniçerinin yarısı kalmadı sözü üzerine, yarımşar guruş hediye karşılığında birer birer padişahın huzurundan geçirilme şeklinde yapılan yoklamaydı. Bu teftiş, ocak subaylarını kızdırmıştı. İkincisi ise; Hotin kalesine 4. hücumda

Budin Beylerbeyi Karakaş Mehmed Paşa'nın şehid düşmesi üzerine, Sultan Osman otağa dönüşünde, sipahilerle birlikte dönmüş, padişah bunları azarlamış. Bu davranışta sipahilerin çok gücüne gitmişti. Bu sebeplerden olarak Bostancıbaşı Mehmed Ağanın H.1029 / M.1620 yılında yeniçeri ağası Yusuf Ağa ile düşmanlıklarına binaen padişah tebdil-i kıyafet edip yanında bostancılar olduğu halde devriyeye çıkıp, meyhaneleri bastırması, yeniçerileri denize attırması, şehirlileri taş gemilerine kürek mahkumu yapması, Hotin seferinde esir getirenlere bir altun miktarı eksik ikramiye vermiş olduğundan:"

- Biz padişah uğruna can feda edelim, baş alalım deriz. Sohbetçileri ve sevdikleri ile hizmetinde bulunanlar ve hadım ağaları:
- Senin getirdiğin kelle bir akçeye değermi? Diyerek, kalbimizi şiddetle kırıcı olmuştur. Hotin kalesinin fetholunamayışının sebebi, askerin ihmal ve gayret göstermemesine yorulmuş, yüz çevrilmesi, yine padişahın yakınlarının bazıları, Hotin savaşı esnasında:
- Asker mısır askeridir. Bunlara verilen ulufe ziyandır. Tarzında hezeyanlar söyleyerek padişahı yeni asker bulmaya eğilim gösterme hususunda imale ediyorlardı. Padişahın bu fikri fiiliyata geçirme düşüncesi içinde hicaza hacca gitme arzusunu izhar etmesi asker meselesinin hac gibi bir olayla örtülme düşüncesi taşıdığı şüphesi meydana getirdi.

Hakikaten de padişahın Arabistan, Mekke, Şam ve Halep taraflarına gitmek üzere yaptığı ilan veziriazam

Dilaver Paşa ile defterdar Baki Paşaların sefer hazırlıkları yapmalarını Eski Saray baltacılarından Eseki Yusuf'un zahire hazırlanması için Halep, Şam ve Mısır'a giderek , gemi ve zahire hazır etmeye başladığı gibi deveci, deve, at vesaire levazımatıda hazırlayıp, Mekke Şerifine zahire almak için lazım gelen çalışmaları yapmasını bildirdi. Haremeyn ahalisi, yâni Mekke ve Medine halkı, padişahın ziyaretinden dolayı şaşkınlığa ve bir takım yalana dayalı rivayetler sebebiyle vesveseye düştüler. Padişahın maiyetinde yeniçerilerden 500 kişi, Sasuncubaşı, sipahilerden bin kişi kadar bulunacak, askerin diğer bölümü İstanbul'da kalacaktı. Hüseyin Paşa İstanbul'a kaimmakam, Gürcü Mehmed Paşa Edirne'ye ve Recep Paşada, Bursa'ya muhafız tayin edildiler. Vezir-i azam, defterdar, Nişancı ve rikabı hümayun ağalarıyla, gedikli çavuş ve kırk nefer-i müteferrika ve divan katibi 30 tane olarak gidecekti. Ayrıca donanma da hazırlanıp, Halil Paşa kumandasında Akdeniz'e çıkacaktı. Bu teşebbüslere sadrazam yan gözle baktığı halde, Darüssade Ağası ile Hace-i Sultani Ömer efendi ise teşvik etmekteydi. Bütün bunlara bir de, Sultan Osman'ın görmüş bulunduğu çok manidar bir rüya intizam etmişti. Osman, taht üzerinde kur'an okumaktayken, Cenab-ı Fahri Alem Efendimiz (s.a.v) gelerek, elinden mushaf-ı şerifi ve arkasından cübbe ve zırhını alıp bir tokat vurmuşlar ve taht'tan düşürmüşler. Sultan Osman, iki cihan serverinin mübarek ayaklarına yüz sürmek için gayret göstermişse de, müyesser olamamış. Sultan'ın Hocası bu rüyanın tabirinde, hacc-ı

şerif niyetinde gösterdiğiniz tereddüt yüzünden size manevi bir ikazdır yorumunu yapar. Fakat padişah bu yoruma kâni olmaz. Üsküdarda bulunan Aziz Mahmud Hüdai Hz.lerine tabir için ricada bulunur. Hazret, "Kelam-ı kadim şer'i şerifidir. Cübbe dünya ve vücuddur. Padişaha islama tövbe ve inabet (hakk yoluna dönmek) gerektir." der. Sultan Osman bu ifadeler kendisine ulaşınca türbe ziyaretlerine başlar. Hazret-i Eyyüb ül Ensari'yi ziyareti esnasında kurban kesmek icab eder. Koyun, sığır tedarik olunsun diye emir çıkar. Koyun bulunur ama, sığır bulunamaz. Karagümrük semtinden buldukları arabaların öküzlerini getirip, boğazlarlar. Sahiplerinin feryadlarına bakılmaz. Öküzlerin değerinin ancak dörtte bir olan kıymeti ödenir. Tabiiki bu muamele beddua ve inkisara sebebtir. Padiş h, o cuma garip bir tedbire daha başvurur. Halka heybetli görünmek arzusuyla üzerine büyük penbe renkli kaba bir cübbe giyip, Sultan Selim Camiinde Cuma'yı kılmaya gider. Recep ayının 8. günü bir kadırga otağları ve çadırları almak için yanaşır. Bir aralık şeyhülislam: "padişahlara hac lâzım değildir, yerinde durup, adalet göstermesi evlâdır caizki bir fitne zuhur eylesin" manasına gelen bir fetva gönderdiği gibi, Üsküdari Pir Mahmud Efendi Hz.leride nasihat eyler. Kayda alınmaz. Müneccimbaşı Mehmed Çelebi'de işe karışır. Defterdar Baki Paşanın kethüdasına nafile zahmet ediyorsunuz. Sefer yok. "Kur'an-ı Nasihiyn sertani" olduğu gibi talii padişahı olan bir cedde dahi küsuf vuku geldi, ramazana erişemeyecek. Der. Velhasıl asker tara-

fından yapılan meşverette: "Padişahın Hicaz'a gitmesi bizden nefret ettiği içindir. Düşman gelmesi ihtimali var iken memleketi bırakıp gitmek hatadır. Vazgeçilmelidir." kararı çıkar. Ulema adına aralarına karışan bir takım müfsidleride beraberlerine alıp, At Meydanına giderler. Sadrazam bir buyrultu çıkarıp, çavuşbaşıya gönderir. Taşlarlar. Halk ayağa kalkar.

At Meydanında yeni bir toplantı daha yapılır. Şeyhülislam Esad Efendi'den, padişahı kandırıp, böyle sevdalara düşürüp, abes yere beytülmali itlaf edenler ve fesat çıkmasına sebeb olanlar hakkında katletme fetvası alırlar. Bölük ağalarını ve yeniçeri ağasını recm (taşla) edip, öldürürler.

Yedikule'ye gelen donanmadaki yeniçerilerde gemilerden fırlayıp, bunlara katılır. Böylelikle meydana gelen kalabalık evvelâ padişahın hocası Ömer Efendinin konağı önüne giderler. Hoca kıyafet değiştirerek kaçabilmeye muvaffak olur. Konağın kapısı kırılır mal mülk yağma edilir. Oradan sadrazamın sarayına giderler. Bakarlar ki, sadrazamın muhafızları silahlı, bunlar ise gayr-i müsellah (silahsız) sipahi çarşısından buldukları silahları almak üzere dönerler, akşam olur. Padişah ulemayı davet edip, askerin toplanmasının sebebini sorar. Asakir yâni askerler Anadolu'ya geçmenizi istemiyor olup Hocası ve Darüssade ağasını sürsün diyorlar mealinde cevap verdiler. Padişah cevap olarak: "Hac etmekten vaz geçerim, ancak değil istenenleri sürmek görevlerinden azil bile etmem" mukabelesinde bulundu. Artık saflar belirmişti. Bu vaziyet karşısında yalan haber, fitne kol gezmeye

başlayabilirdi. Nitekim de öyle oldu. Bütün gece Yeniçeri oda ve koğuşlarında padişahın bostancıları silahlandırmış olduğu haberi yayılırken, bostancılar arasında dolaştırılan rivayet ise, donanmaya ait gemilerin toplarını saray üzerine çevirmiş bulunduğuna amir sözlerdi.

Ertesi gün, yeniçeri de, sipahilerde bütün silahlarını kuşanmış olarak, Sultan Mehmed (Fatih olacak) camiine doluşurlar; ulemanın ileri gelenlerine haber yollarlar. Yeni camie gelsinler derler (bu yeni cami ibaresi şimdi Eminönü meydanında bulunan Yenicami olmayıp, Mimar Sinan eseri olan Şehzadebaşı camiidir ki, olayın geçtiği tarihe yakınlığı bunu gösterir.) Kibar-ı ulema denen bu ileri gelen zevat ki, Müfti (şüyhülislam, Nakibül Eşraf, Yahya Efendi, Kâfzâde, Bostanzâde, Azmizâde, Kethüda Mustafa, Ayasofya vaizi Ömer, Derviş, Kadızade gibi zatlar camii içinde toplanıp, askerin ihtiyar olanlarını davet ederler. Cemiyetin meydana getirilmesinin sebebini sorarlar. Askerlerin temsilcileri: Padişah hocası ile birlikte Darüssade Ağası Süleyman, Kaimmakam Ahmed, Defterdar Bâki, sadrazam Dilaver Paşaların katileri hususunda arzuhalleri bulunduğunu söylerler." Bu istek karşısında ulema: "Bunların kabahatları nedir?" sorusunu yöneltirler. Padişahın hocası ve kızlar ağası velinimetlerini sefere çıkmağa tahrik ettiler. Biz Dilâver Paşanın konağına gittiğimizde paşanın adamları üzerimize ok attılar bir kaç arkadaşımızın ölümüne sebeb oldular. Defterdar ise; devamlı hileli akçe verir, kaimmakam korucu ve oturak ma-

aşlarını vermez, sekbanbaşı Nasuh Ağada kaimmakam ile anlaşmış olup, korucuları ekmeklerinden mahrum ettiler.

Bu talebleri yazılı olan arzuhali ulema bunlardan alıp, padişaha ulaştırırlar. Padişah ise, isimleri katiyyen vermem cevabını verir. Padişaha ricalarda bulunurlar, en az dediğimiz ehven-i şerle hareket edilmesini aksi takdirde toplanmış bulunan cemiyetin büyüyeceği gibi hadiselerin menfi yönde inkişaf edeceği anlatılıp, bu askerin geçmiş ecdadınızdan da istediklerini almış askerlerdir, sözüyle hatırlatmada bulunmuşlardır. Bu sözleri bir an teemmül eden Sultan Osman: "Galiba bunları siz tahrik ediyorsunuz! Bakın önce sizi keserim. Zaten onların tedariki görülmüştür" Der. Diğer taraftan da, saraya arzuhalleri götürmeye giden âlimlerden haber gelmeyince: Bostancılar kapıları tutmuşlarını? Diyerek Ayasofya Camii minarelerine adam çıkarırlar. Böyle bir hazırlık olmadığı görülünce sarayın kapısına varırlar ve içeri girerler. Kapıcılar, bunlara: "Sakının, bostancılar gaafil olmayın." derler. Bunun üzerine bir kaç tüfenkendaz yani tüfekçi koyup, topçu ve cebeci ile acemi oğlanlar ile ahaliden silahsız olanlar anbardan odun alırlar. Dilaver Paşa ile Darüssade Ağasını ve hocayı isteriz diye nara ata ata, ikinci kapıdan girerek, divan-ı hümayuna toplanırlar. Burada üç saat kadar durduktan sonra üçüncü kapıdan girip, içlerinden birinin feryadı üzerine birdenbire hep bir ağızdan "Sultan Mustafa'yı isteriz" demeye başlarlar. Artık hepsi içeri girip, haremin kapısını kırıp, Sultan Mus-

tafa'nın odasını bulurlar. Kapısı içeriden olduğundan odanın kubbesine sopalarla çıkıp:

- Şer'a ile Sultan Mustafa'yı isteriz. Diye bağırdıklarında içeriden:

- Sultan Mustafa buradadır. Diye yavaş bir ses cevap verince hemen mutfaktan baltalar getirerek kubbeyi delerler. Aşağıya iple bir adam sarkıtırlar. Sultan Mustafa bir minder üzerine oturmuş, karşısında iki cariye ayakta duruyormuş. Aşağı inen adam yer öpüp: "Dışarıda asker sizi beklemektedir sultanım" dediğinde, biçare sultan: "Aman biraz su verin" der. Meğer bulunduğu yere üç gündür ne su ne ekmek ve yemek verilmezmiş, tabii karışıklıklar, bu hizmetinde yapılmasına mani teşkil etmiştir.

Bir taraftan Valide Sultana müjde verilirken, diğer taraftanda Sultan Mustafa'yı kapıdan çıkararak şeyhülislamın atına bindirirler. Sultan Mustafa pek zayıf olduğundan at üstünde duracak hali yoktur. Arz odasına götürürler.

Sultan Osman, askerlerin sarayın içine girdiklerini duyduğunda, Dilaver Paşanın getirtilmesini temin için bostancıları yollarsa da, iş işten geçmiştir. Askerler Dilaver Paşa ile Darüssade ağasını görünce katlederler. Velhasıl artık nasihat dinlemez hale gelip, ulemayı da Sultan Mustafa'ya biat etmeye mecbur kılarlar. Biat merasiminin tamamlanmasından sonra askerer Sultan Mustafa'yı bir hasta arabasına bindirip, eski saraya oradan da, Sultan Osman, bostancılarla basacakmış korkusuyla orta camie götürürler. (İstidrat: Orta cami; İstanbul'da biri Murad Paşa camiinin üst

tarafındaki cadde olan Sofular Hamamına giden yoldaki bostanın karşısında ve Et Meydanına çıkan caddenin başında. Diğeri ise,Şehzadebaşında Kapamacılar caddesinden Çukurçeşme tarafında bulunan ada etrafında yeniçeri kışlaları var idi. Et Meydanı tarafındaki bulunanlara yeni odalar, Şehzadebaşındakilere de eski odalar denirdi. İşte bu yeni odaların ortasında Tekke Meydanı adıyla anılan büyük bir meydan ve bu büyük meydanın ortasında da bir cami vardı ki, orta cami bu camidir. Ancak, Sultan 2. Mahmud yeniçerileri ortadan kaldırma hamlesi esnasında bu camiyede hayat hakkı tanımamış, temelinden yıkmıştır.)

Burada çok dikkat çekici bir husus şu olduki, yolda halkın araba etrafına üşüşerek, kimi elbisesinin yenini, kimi de eteğini içeri sırakıp mükafat alma ümidiyle kendisine nişan vermeye çalışmalarıdır. Bu herhalde adet olsa gerek. Her neyse orta camiden doğruca Baba Cafer ve Galata zindanlarına girerek, orada bulunan mahpusları ve taş gemileri ile tersane mahpusanesinde bulunanları salıverdiler. O günün akşamı kapıcı başı Kara Ali Ağanın hanesi yağma edilir. İsyancılar, biraz tedbirli davranmış iskelelerde kayık bırakmamışlardı. Sultan Genç Osman Anadolu cihetine kaçmak isterse de, kayıkların orada olmaması yüzünden başarılı olamaz. Merre Hüseyin Paşa, sonunda Sultan Genç Osmanı akşam üzeri Ağa Kapısına götürür. Burada Yeniçeri Ağası Ali Ağa ile müzakere edilir. İsyanı bastırmak üzere yeniçeriye 50'şer altun ikramiye ile sipahilere 30 akçe terakki verilmesi kararlaştırılır. Ali Ağa ertesi sabah meseleyi askerlere

açınca, odabaşıların öğrettiği gibi Ağa'yı parça parça ederler. Cesedini Aksaray'da yol üzerine bırakırlar. Meydanda bir valde sultan ile ocak ağalarından kethüda bey, zağarcıbaşı, yedi sekiz kişiden başka kimse kalmadı. Bunlar aralarında müşavere ederek Damad Davud Paşayı sadarete geçirirler. Derviş Ağa isimli bir silahdarda yeniçeri ağası olur.

Askerler, yeni padişaha bir dilekçe vererek kaimmakam Ahmed ve Defterdar Baki paşalarla, Genç Osman'ın hocası Ömer Efendi ile Sekbanbaşı Nasuh ve Ayas Ağaların başını isterler. Tabii hemen ferman çıkar. Öte taraftan Ali Ağa'nın öldürülmesi esnasında Sultan Genç Osman'ın Ağakapısında bulunduğuna dair sözler duyulur. Bir miktar asker bu şayia üzerine bahsedilen yere gider ve yapmış oldukları bir saldırı neticesinde, saklanmış bulunduğu yerden talihsiz Genç Osman'ı çıkarırlar. Sırtında beyaz bir entari varmış. Başı açık olup, bir arakiye bile yokmuş!. Sipahinin biri kirli tülbendini vermiş, bir beygire bindirerek götürürlerken, Genç Osman'ın yanında bulunan eski sadrazam Hüseyin Paşa kaçma teşebbüsünde olduğu sırada yakalanıp hemen başı kesildi. Bunlar eski padişahın gözleri önünde cereyan ediyordu. Dayanamayan Genç Osman:

- Bu mazlum, bigünah bir kimseydi. Her zaman siz askerler için bana iyi şeyler söylerdi. Ben onun sözlerini dinlemiş olsaydım, başıma bu gelen vuku bulmazdı. Beni Hoca Ömer ve Darüssade Ağası yanlışa sevketti.

şeklinde konuştu. Bu arada bazı rezil ve alçak insanlar, sabık padişaha çirkin ifadelerle hitap ederken, bazıları da elle sarkıntılık yapma küstahlığını icra etmekteydiler. Şöyleki: "Canım Osman Çelebi, meyhane basıp, yeniçeri ve sipahiden yakaladıklarını taş gemisine haps etmek, denize atmak nasıl imiş? Diye eylenmekteydiler. Altıncıoğlu isimli bir rezil, Genç Osman'ın baldırını sıkıp, edepsizce küfürler sıraladı.

Bu rezil yolculuk nihayet orta camie gelinmekle sona erer. Bu sırada adı geçen camide sâlâ verilir. Verilen bu sâlânın manasının Sultan Genç Osman'ın öldürülme haberi olarak anlayan askerler bağırışmaya başlarlar: "Asla Sultan Osman'ın hayatına kasd olunmaya"

Tarihçi Naima diyor ki:

> "Sultan Mustafa'nın annesi oğlunu caminin mihrabına oturtup yanına vermiş olduğu iki cariyede eteklerini tutmaktaydı. (Göriiyorsunuz camide, mihrapta bir padişah yanında iki cariye iş mi bu yâni?). Dışarıda meydana gelen bağırışma veya yüksek bir ses kulağına eriştimi derhal pencerelere koşup, dışarı bakmak arzusu izhar ederdi. Böyle pencereye koşmasını önlemek için zorluk çekilmekteydi."

Sultan Osman ise: "Hey ademler, padişah ettiğiniz adamın haline bakın. Bu devletin çökmesine, yıkılmasına sebeb olup, ocağınızı söndüreceksiniz. Yakında pişman olursunuz." Dedikten sonra başında bulunan kirli tülbendi çıkarıp ağladı. Arkasından Ağalara hitap etti: "Bilmezlik ile size cefa ettim. Beni affedin. Siz

etmeyin, dün sabah padişahtım. Şimdi çıplak kaldım. Hâlimden ibret alın. Dünya size de kalmaz. Hangi padişahın kulları padişahlarına bu ihanete tevessül ettiler" diye söylenerek halkı ağlattı. Turnacıbaşı, keçesinde bulunan tülbend makremeyi çıkarıp: "Padişahım, temizcedir, mübarek başınıza sarın" sözlerini ifadeyle takdim etti! Önce almak istemedi. Sonra ne düşündüyse aldı. Sarındı. Gelecek tafsilata iyice dikkatinizi çekmek isteriz. Bakın padişah ve hükümet ne haller geçiriyorlar!

O sıralarda sadaret mevkiine getirilen Damad Davud Paşa, yanında cebecibaşı denilen dinsiz, elinde kemend olduğu halde gelip, Sultan Osman Han'ın üzerine boğmak maksadıyla kemend attı. Sultan Osman dönüp kemendi tuttu. Orada bulunan ağalar yürüdüler.

- Ne yapıyorsunuz? Şimdi dışarıya duyulursa hepimizi parçalarlar. Deyip men yoluna gittiler. Sultan Osman, Davud Paşaya dönüp: "Behey zalim. Ben sana neyledim? İki defa katl olman gerekirken afv eyledim. Makam ve mansıp verdim. Bana olan düşmanlığın nedir? Diye söylendikte Yine Ağalara dönüp: Bu zalim beni komaz. Öldürür." Dediğinde, onlar da:

- Yok padişahım hatırınızı hoş tutun. Ortalık biraz sakinleşsin, yine padişahımız sizsiniz. Diyerek teselli verdiler. Fakat Sultan Mustafa'nın annesi, ağalara "Siz bilmezsiniz, bu ne yılandır. Buradan sağ kurtulursa bizden ve sizden kimseyi sağ bırakmaz." Diye gizli gizli fitne veriyordu. Yine tekrar Davud Paşa, Cebecibaşıya işaret edip kemend attırdı. Sonra asker

dışarıdan asker tenbihte bulunduğundan ellerini çekmişlerdir.

Velhasıl Sultan Genç Osman kendisinden doğan hataları itiraf eyleyerek her hususta muvaffakatını bildirdi. Kardeşinin hapis edildiği yerde barındırılmasına müsaade edilmesini ister. Ancak Davud Paşa, Yeniçeri Ağası Derviş Ağa, Genç Osman'ı bir arabaya bindirerek yanına Kilindir Uğrusu adlı rezil bir subaşı kethüdasını verirler, Yedikule zindanlarına doğru yola çıkılmasını emrederler. Pazar arabası denilen açık bir arabada genç padişah ve muhafızları seyahat ederken, İstanbul ahalisi bu büyük ve kalabalık kafileyi sadece seyreder.

Yedikule'ye varılıp, öldürülme işine mümanaat eden askerde ayrıldıktan sonra, Davud Paşa, kethüdası Ömer Ağa, Cebecibaşı Ağa, bazı kimselerde kalırlar. Bu andan sonra Osmanlı tarihinin en suzişli dakikaları işlemeye başlar. Cebecibaşının attığı kemend, mücadelenin başlangıcını ilan eder. Çok kuvvetli bir delikanlı olan padişahın vurduğu her darbe, saldıranlardan birinin eksilmesine sebeb olurken, bitermi devleti arkasında olan hainler sürüsü, her eksilenin yerine iki kişi daha ilave olunmaktadır. Nihayet, çok acı bir feryat işitilir. Bu feryat Genç Osman'dandır. Çünkü Kilindir denen namuzsuz, padişahın husyelerini sıkarak patlatmıştır. Bu tarifi sadece başına gelen tarafından yapılabilecek acının ağırlığı, genç padişahın boğulmasına kadar varır. Bir ispat olsun diye Cebeci mevtanın kulağının birini kesip, Sultan Mustafa'nın

annesi valide sultana götürür. Ne derin ve şen'i bir vahşet!

-4-

Devlet-i Osmaniye tarih sayfasına çıkışının 350. senesi yakınlarına kadar böyle bir vakaya duçar edilmemişti. Öldürtme, sürgün, babayı tahttan indirme gibi vakalar meydana gelmişti. Bunları devlet kendi mekanizması içinde yürütmüştü. Sultan Osman vakasında olanlar sistemin dışındadır. Devlet idaresi büyük bir hükümetsizlik içine düşmüştü. Çünkü Sultan 1. Mustafa cidden meczup idi. Başıboş askerin yapacağı tabiiki buydu. Meydana gelen yağma ve taarruzdan ortalık geçilemiyor. Hükümet işi bilen kimseler, hayretlere düşüyorlardı. Biçâre Sultan Mustafa nehaldeydi? Kapatılmış olduğu yerden çıkarıp getirdiklerinde son derece korkmuş bir haldeydi. Genç Osman aynı zamanda onun yeğeniydi. Bu yeğenin katlinden sonra sarayın içinde geziniyor, her kapıyı vuruyor, "Osman, Osman" diye sesleniyordu. "Gel Osman'ım gel, bu hükümet yükünü benim omuzlarımın üstünden al" diye bağırdığı kuvvetli rivayetlerdendir. O zaman bu zat için hüküm olsa olsa saltanat istemez bir kimse olup, olaylarda taksiratı bulunmadığı düşünülmesi insaf sahibinin yapacağı yerdir.

Devlet idaresi, milletin meselelerinin halli bir kenara bırakılmış, sipahiler ve yeniçeriler idaresi hüküm sürmekteydi. Sultan Mustafa taht'a çıkınca meşhur Yahya Efendi şeyhülislam tayin olundu.

Cülus bahşişinin verildiği gün, sipahiler Davud Paşa'nın üzerine hücum ederek:
- Sultan Osman'ı hangi sebeple katlettin? Biz sana emanet verdik.
dediler. Davud Paşa da:
- Sultan Mustafa'nın fermanıyla katlettim.
cevabını verdi.

Bir kaç gün sonra sipahilerle, yeniçeriler yine ayaklandılar. Bu sefer Hoca Ömer. kaimmakam Ahmed Paşa, Kara Ali, Nasuh Ağa ile eski kethüda Hüseyin ağaların katillerini yâni öldürülmelerini istediler. Bunlar Osman vakasında firara muvaffak olmuşlardı.

Bütün bunların karşısında ahali arasında büyük bir memnuniyetsizlik görülmekteydi. Sultan Osman'ın öldürülmesi halkın pek gücüne gitmişti. Herkesin nefreti Davud Paşa üzerinde odaklaşıyordu. Şeyhülislam Yahya Efendinin delaletiyle bu arada Mısır eski valisi Merre Hüseyin Paşa veziriazam yapıldı. Merre Paşa askeri memnun etmek için ne lazımsa yaptı. Hazineyi boşalttı. Koyun akçesi bile çıkarıp vermesine rağmen yaranamadı.

Zaten karışıklık her geçen gün çoğalmaktaydı. Sadrazam Paşa, yeniçeri ağası Derviş'i Karaman eyaletine tayin edip sürme yolunu seçti ise de, yeniçeriler ve sipahiler ayaklandılar. Bu sırada saraydan çıkan bir hattı hümayunda "Davud Paşa, Gürcü Mehmed Paşa, Lefkeli Mustafa Paşalardan asker hangisini tercih ederse o sadrazam olsun" yazmaktaydı. Bu vaziyette gösteriyorduki, hakimiyet bila kaydu şart asker elin-

dedir. Asker bu seçim işinde aralarında bir noktada antlaşma imkanı bulamayınca işi tekrar saraya bırakmaya karar verdi. (Eğer saray, bu neticeyi tahmin ederek, bu hattı yayımlamışsa, bu ince bir siyasettirki, ihtilal dönemlerinde ihtilalcilerin solidarite denilen birlik ve beraberliklerini bu siyasetle iskandil mümkündür.) (s.n)

Saray Lefkeli Mustafa Paşayı sadrazam yaptı. Karaman Eyaleti yoluna düşen Derviş Ağa gönderilen haber üzerine yoldan döndürülüp, İstanbul'a getirtilerek, Yeniçeri ağalına nasbı yapıldı. Bu arada halk içinde yeniçeriye yükselen nefret sözlerle ifade olunmaya başlamıştı. Sultan Osman'ın ölümünü sessizce seyredenlerin "şeytanın muhafızları" olduğu açıktan açığa söylenmeye başladı. Bu söz Erzurum vâlisi Abaza Paşa ile Trablusşam Beylerbeyi Seyfoğlu Yusuf Paşa'ya kadar aksetti. Paşalar, yeniçerileri kırıyordular.

Bir kaç gün sonra asker yine ayaklanarak veziriazam Mustafa Paşa'nın rüşvetçiliğinden dolayı azlini istediler. Padişah askerin her dediğini yerine getirdiği gibi bunu da icra edip, Gürcü Mehmed Paşa veziriazam yapıldı. Tam üç ayda dört vezir değişmiş oldu. Başşehirde husule gelen karışıklıklarartık vilayetlere sıçramaya başladı. Yer yer eşkiya ortalığı sardı. Erzurum Valisi Abaza Paşa, azil edilip, Sivas'a memur olundu. Ancak Abaza Paşa İstanbul'dan gelen bu emirleri dinlemediği gibi Trablusşam Beylerbeyi Seyfoğlu Pir Yusuf Paşa'da yeniçerileri kovup, sekban yazıyordu.

İstanbul ise; hakikaten hükümetsiz kalmıştı. Halk ise artık Sultan Osman'ı katletmiş olan askere çatmaktan başka birşeye bakmıyordu. Bu hal güya askerin gücüne gidiyor, ikide birde biz katil değiliz diye ayaklanıyorlardı.

H.1032 / M.1623'de sefer ayının 28. günü tekrar divana geldiler. *Vilayette bulunan kadı'lar ve ahali bize katil diyorlar. Biz sultanın katili değiliz. Katil kimlerse ortaya çıkarılıp, haklarından gelinsin" diye yakındılar. Bölük ağaları bu yakınanları engellemeye çalıştılarsa da, Orta camide toplandılar. Üç gün sonra yine divan'a gelip:
- Biz, Sultan Osman'ı orta camide emanet verdik, ne sebeple katl olundu? Dediler. Sultan Mustafa adı ile çıkan hattı hümayunda; Ben,. Sultan Osman öldürülsün demedi. Davud Paşa öldürmüş. Katiller öldürülsün. Denildiğinden, askerde bağıra çağıra katilleri aramaya başladılar. Kemend atan cebeciyi yakalayıp, kellesini kopardılar. Davud Paşayı iki gün arayıp, en sonunda Eyüp taraflarında bulunan Toçular semtinde bir sipahinin samanlığında yakaladılar. Yedikuleye haps ettiler. Kilindiroğlunu'da oraya getirdiler.

Damad Davud Paşanın haremi olan hanım sultan, zorba odabaşılarına ve sipahi ağalarına bir miktar para vererek Cellad Süleyman isimli şahsa paşanın öldürülmesi meselesinde acele etmemeye razı ettiler. Davud Paşayı getirdiler. Sırtındaki kapaması paralanmış, başı sarıksızdı. Cellat öldüreceği sırada cebinden iki kazaskerin verdiği fetva ile Sultan Mustafa'nın yazısını çıkardı. Feryada başladı. Bu vaziyet

karşısında sultanın para ile celladı yavaşlatmaya çalışan adamlar, vurma bakalım, gösterdiklerine bakalım, dediler. Sipahi ve yeniçerilerden pespaye takımı sultandan daha fazla para koparmak arzusuyla bağırıştılar. Koloğlu isimli biri parayı alıp orta camie götürdü. Yeniçeriler öldürülsün, sipahiler tehir olunsun diyorlardı. Askerlerden pek çoğu da Davud Paşa yeniden sadrazam olursa bize istediğimizi yapsın diye nişanlar veriyorlardı. Hatta biri başından destarını (sarık) çıkarıp, diğeri sırtından feracesini, bir diğeri altındaki beygiri verdi. Fakat kapıcılar damadı, kırmızı damad adıyla tanınmış bulunan Ahmed isminde akıllı ve mert bir zât yanında 200 üsküflü kapıcı ile birlikte gelip, orta camii bastı. Orada bulunanları dağıttı. Camiinin içine girerek Davud Paşanın yakasına yapıştı. Merhum Sultan Osman'ın bindirildiği arabaya bindirip, Yedikule'ye götürüp orada boğdurdu. Kilindiri'de -bilindiği gibi Osman'ın katillerindendi- parçalatıp, denize attırdı. Budin Beylerbeyi olan mahud katil Yeniçeri Ağası Derviş ile Köstendil Mirmiranı olan Meydan Bey'i öldürmek için özel memurlar gönderildi.

Merre Hüseyin Paşa sadaret makamını büyük bir arzu içinde ele geçirme dolabları başlattı. Erzurum ve Bağdat'ta fitne ateşini körükleyip karışıklıklar başlattı. Arnavut Süleyman adlı bir sipahinin yardımı ile divâna bir hücum tanzim ettirdi. Mütecavizler, Gürcü Mehmed Paşaya sövüp saydılar, öldürürüz diye de tehditlerde bulundular. Paşa istifa yolunu seçti. Padişah yine:

- Asker kimi isterse onu sadrazam yapalım, diye emir verdi. Gelen cevap tabiiki Merre'yi isteriz oldu. Merre Hüseyih Paşa muradına ererken, hükümet etmek kendisi ile valide sultana kalmış oluyordu.

Öte taraftan Erzurum Valisi Abaza Paşa'nın isyanı inkişaf etmekteydi. Kendi yerine gelen Valiyi geri iade etmekle beraber, Ankara ve Sivas üstüne yürüdü. Karahisar'da Murtaza Paşayı, Sivas'ta Tayar Paşayı esir alıp, 40 bin askerle Ankara'yı muhasara altına aldı. Kayserili bir şeyh, Abaza Paşa'ya:

- Sen müeyyid men indillahsın. Cenab-ı Hakk seni bu zalim kavmin üzerine musallat etmiştir. Korkma, fırsat senindir. Diye teşvik ediyordu. Paşa da, nerede bir yeniçeri görürse malını alarak, katlederek, hatta kiminin tabanı yani ayağının altına nal çaktırarak cezalıyordu. Bunun üzerine Çağalazade Mahmud Paşa kumandan tayin edilip, mukabeleye gönderildiyse de, Mahmud Paşa bu güce karşı mukavemet edemeyeceğini anladı. Abaza Paşa ise ankara'yı muhasara etmiş, üç ay süren bir didişmeden sonra ancak varoşlarına hakim olabildi. Fakat kış gelince Niğde'de kışlamaya çekildi.Bu arada Sultan Genç Osman'ın hocası Ömer Efendi bir sene süren gizlenmede yüksek başarısı hayatını kurtarmaya vesile olmuş, öğütlediği genç padişah ise canını kaybetmişti. Ulemanın tavassutu sayesinde Ömer Efendi affı şahaneye uğramış Mekkede bulunan Şeyhül harem makamına getirilmiştir. O da oraya gitmiştir.

Çeşitli dalaverelerle sadrazam olan Hüseyin Paşa, işi iyice azdırmıştı. Hatta bir mirmiranı divan'da dö-

vüp öldürdü. Askere yaranmak emeliyle, iç hazineyi israf etti. Halbuki bunca askeri her zaman memnun etmeye hazineler dayanmaz. Mirmirana yaptığı muameleyi bir Kadı'ya yapmaya kalktığında ulema Fatih camiinde toplandı. Müftü ve diğerlerinin reyleriyle, Merre Hüseyin Paşanın derhal azlini ve vücudunun izalesini padişahtan istemeye karar verdiler. Sipahi zorbalarından Bıçakçı Ülkü'nün tehdidini dinlemediler. Müftü saraya gitti. Durumu öğrenen Merre Hüseyin Paşa hemen Ağakapısına iltica etti. Burada Yeniçeri Ağası Kara Mustafa ile kazaskerleri ve saireyi toplayıp, Fatihte toplanmış olan ulemanın ve ahalinin dağılmaları için emirler gönderdi. Zaten İstanbul karışmıştı. Bu vaka üzerine daha ziyade karıştı. Her iki taraf sözünde durarak, hatta Fatih'e nasihat için yollanılan Nakibüleşraf Gubari Efendi'yi dahi dinlemediler. Diğer taraftan yeniçeri ve acemilerde silahlanmışlardı. Akşamüstü başçavuş Karamazak isimli bir zorba Fatih camiine hücum ederek oradaki ulemayı darb ve çoğunuda katleyledi. Ölülerin cesetlerini kuyulara doldurdu. Bu hadise de halkı yeniçerilerden iyice soğuttu.

Merre Hüseyin Paşa ki, aşağılık bir kimse olduğunu göstermekten geri kalmıyordu. Bu vakayı savuşturduktan sonra sipahileri kaldırmak düşüncesi istikametinde bir hile düzenledi. Saraydaki bostancılarla yeniçeri zorbalarından meydana gelen bir pusu tanzim ederek, bunları kırdırmak istedi. Fakat kendi adamlarından biri, bir sipahi ile dükkanda oturmak, oturmamak kavgası sırasında :

- Siz bayram ertesi belanızı bulacaksınız. Tarzında söylediği bu cümle ile Paşanın düşündüklerini ağzından kaçırmış oldu. Bu sözü işiten sipahiler bir daha ayaklandı.
- Biz irz sahibi bir vezir isteriz. Diye bir hücum daha yaptılar. Merre yine yeniçerilere sığındıysa da, yeniçeri kethüdası askeri akıl ve dirayetle doğru yola getirerek, onlarıda: "Bizde böyle bir vezir isteriz." demeğe mecbur etti. İki asker gurubu birleşince, Merre'ye mührü teslim etme şartı getirilmiş oldu. Onun yerine Bağdad eski valisi Kemankeş Ali Paşa veziriazam oldu. (505)

Onyedinci Bölüm [BAB]

Sultan Dördüncü Murad

-1-

1032/1622 senesinde tahta çıktı. Tahta çıktığında 11 yaşında idi. Veziri azam Kemankeş Ali Paşa başbakanlığa (sadarete) geçer geçmez şeyhülislamı, kazaskerleri1, alimleri ve ayanı2 toplayıp Sultan Mustafa'-nın deli olduğunu ortaya koydu. Mali sıkıntı olduğu için verilecek iki milyon dukalık tahta oturma ve çıkma bahşişi için dahi askerin cömertlik yapmasına karar verildi. Sultan Mustafa'yı Davut Paşa sarayından alıp eski kaldığı yere götürdüler. Onun yerine Sultan IV. Murat'ı tahta çıkarıp oturttular. Padişah henüz çocuk olduğu için hükümet idaresi annesi Kösem sultanın eline geçti. Tahta çıkışının ertesi günü kılıç kuşandı (3) ve beşinci günü de sünnet oldu.
Yeniçeriler ve sipahiler tahta oturma (cülus) bahşişi almayacaklarına söz verdikleri halde bir ay sonra "İsteriz!" diye ayaklandılar. Hazinede para yoktu. Derhal sarayda bulunan altın kaplar para ve sikke haline konulup verildi. sadrazam Kemankeş Ali Paşa; "Tamahkar, rüşvetçi ve Allah'tan korkmayan" biri olarak tanınırdı. Şeyhülislam Yahya Efendi bir gün rüşveti terk etmesi için kendisine nasihatte bulunmuş bundan dolayı Paşanın kinini ve düşmanlığını ka-

zanmıştı. Ali Paşa Şeyhülislam Yahya Efendi hakkında Sultan Murat'a "Bunun sizin tahta çıkışınıza rızası yoktu diyerek ve yanına bir sürü iftira daha katarak şeyhülislamı vazifeden aldırdı. Yerine Esat Efendi şeyhülislam oldu.s

BEKİR SUBAŞI; 4 Sultan Mustafa henüz tahtta iken Bağdat'tan heyecan verici haberler gelmeye başladı. O zaman Bağdat Beylerbeyi5 Yusuf Paşa idi. Fakat Bağdat'ta bulunan on iki bin yerli kulu ile, Bekar Askerlere BEKİR adında bir subaşı kumandandı. Bekir, burada uzun müddetten beri bulunduğu için fevkalade sözü geçer, saygı duyulur hale gelmişti. Askerin çorbacıları ile gediklilerin çoğu kendi çırağı idi. Şehirde başka Bekir Ağa namında biri daha vardı. Bu Bekir'in çıraklarından biriyle arası bozulmuş, adamlarını ve ailesini alıp (Arca) ve (Semavat) taraflarına giderek kendi adına vergi toplamaya başlamıştı. Bekir Subaşı bu kişinin kendi adına vergi aldığını duyunca beş bin kişi ile üzerine gitti. Bu arada Bağdat'ta bulunan Azaplar Ağası Yüzbaşı Mehmet Ağa Bekir Subaşı'ya düşmanlığından dolayı, oğlu Bölük Başı Mehmet'i öldürmek maksadıyla bayrak açarak subaşının evini abluka altına aldı. Ama Bekir'in oğlu daha kurnaz ve haberdar davranarak yüzbaşıyı çevirip bozdu. O da, vali Yusuf Paşa'nın bulunduğu iç kaleye kaçıp sığındı. Paşa Yüzbaşı'yı azarlayıp tekdir etti ise de iş işten geçmiş idi. Subaşı'nın oğlu Paşa'yı da abluka altına aldı. Yüzbaşı'yı istedi ve babasına haber gönderdi. Bekir Subaşı düşmanı olan öbür Bekir'e galip gelmiş dönüyordu. Bu haberi alınca bera-

berindeki Azablardan6 beş yüzünü ve o yüzbaşının oğlunu öldürdü. Son derece süratli bir şekilde Bağdat'a yetişip Paşa'yı muhasara ederek yüzbaşıyı istedi. Paşa: "Mülteci bir adamı teslim etmek vezirliğin şanına yakışmaz" diyerek bu isteği reddetti. Hulasa Yusuf Paşa cesur bir zat olduğu için muhasaraya dayandığı gibi şehre gelen erzak ve zahireleri de bir çok defa ele geçirerek açlık ve kıtlıktan kurtuldu. Ama en sonunda kurşunla vurularak bu hayatı terk etti. Yüzbaşı, Paşa'nın vefatı üzerine bütün bütün sersem olarak subaşıdan aman diledi. O da bu isteği kabul eyledi. Yüzbaşı, o zamanlar af ve aman dilemek demek olan başına mendil koyup yüzünü yere sürdü ise de, Bekir tıynetinde ve cibilliyetinde bulunan vahşetin gereği olarak zavallı ve biçareyi oğullarıyla beraber bir kayığa bağlayıp üzerlerine gaz döktü ve ateşe vererek onları ırmağa bıraktı. Yüzbaşı cayır cayır yanarak mahvoldu. Bekir, iç kaleye girerek hazine ve cephaneyi ele geçirdi ve yerlilerden vali taraftarı olanlarla diğer adamlarını kılıçtan geçirdi. Sahte bir kararname tanzim ederek, kendi kendine Paşalık vererek Bağdat valiliğinin kendisine verildiğini ilan etti. İstanbul'a da; "Yusuf Paşa bana zulmetti, onun için durum böyle oldu" diye haber gönderdi. Mürre Hüseyin Paşa veziri azamdı. Eski Diyarıbekir Valisi Süleyman Paşa'yı Bağdat eyaletliği rütbesiyle yolladıysa da Subaşı Bekir, Paşayı kabul etmeyip yarı yoldan geri gönderdi. Bunun üzerine Diyarıbekir Valisi Hafız Paşa Bağdat üzerine Ordu komutanı tayin edildi.

Bu esnada doğu hududumuz üzerinde bulunan on yedi sancak İranlıların elinde bulunuyordu. Şah Abbas Bağdat'ı zabt etmek isteğini açıktan açığa göstermişti. Hafız Paşa'nın Maraş, Sivas, Musul ve Kerkük askeriyle üzerine yürümesi ve diğer eyalet askeriyle Arapların saldırmaları Bekir'in gözünü yıldırdığı gibi, bir iki muharebede de yenilerek Bağdat'ın şiddetle kuşatmada kalması üzerine bu kişi Şah Abbas'a:

- "Eğer Şah, Osmanlıları yener ise Bağdat'ı kendisine teslime hazırım" diye haber gönderdi. Şah Abbas Karçağay Hanı otuz bin askerle Şehriban tarafına yollamıştı. Bunun için Subaşıya Hazır Kulu Hanı ve bir acem sarığı yolladı. Bekir hile yoluna saparak Hafız Paşa'ya da haber gönderdi. Bağdat valiliği kendisine verilmek üzere isyandan vazgeçeceğini, yoksa Şah Abbas'a teslim edeceğini bildirdi. Hatta Cuma günü şah adına sikke basılacağını ilan etti. Hakikaten "Sofi Han" fırkasıyla geliyordu. Bunun üzerine Hafız Paşa bir toplantı yaparak Bağdat Valiliğinin Bekir'e verilmesini kararlaştırdı. Bu esnada Sultan IV. Murat tahta çıkmıştı. Bekir Bağdat Valiliğini duyunca Şah Abbas'a haber gönderdiğine pişman oldu. Sofi Han'a izzet ve ikram edip sonunda:

- "İranlıların kendisini kurtardıkları gibi o da İranlılara aynı hizmeti yerine getireceğini" söyleyerek Bağdat'ın anahtarlarının verilmesini bekleyen Han'ı şaşırttı. Han durumu Şah'a bildirmek üzere gittiğinde şahın yolladığı sarığı, Bağdat'ta kalan üç yüz İran askerinin önünde çiğneyip, askerleri de Bağdat kale-

sinden baş aşağıya astı. Fakat Hafız Paşa'nın dönmesi üzerine "Karçağay Han" Bağdat kalesi önünde göründü. Paşa zaten, Abaza Paşa'nın cezalandırılmasıyla görevlendirilmişti. Bekir subaşının yardım istek mektubunu alınca Kürdistan Beylerbeyi Süleyman Paşa'yı askeriyle yolladıysa da yolda Karçağay Han kendisine barış teklif edip oyalayarak Paşayı iğfal ederek basıp askeriyle beraber öldürüp yok etti.

Karçağay Han ile diğerleri Bağdat'ı kuşatıp Bekir subaşıya teslim olması için haber gönderdiklerinde Bekir:

- "Ben sizden yardım istedim sizde komşuluğunuzu yaptınız, Allah razı olsun. Fakat boş gitmemeniz için size on katar deve ve on bin kuruş harcırah gönderiyorum, mazur görün ve dönüp gidin. Yoksa Bağdat'ı, size değil on şah gelse yine vermem." demişti. Bu haber şaha ulaşınca oda askeriyle geldi.

Gerek Hafız Paşanın, gerek Bekir Subaşı'nın İstanbul'a yolladıkları imdat mektuplarını sadrazam Kemankeş Ali Paşa Nazarı itibara almadı. Üç ay uzayan kuşatma esnasında ahali kıtlıktan son derece bizar olarak çoğu İranlıların tarafına geçti. Bunların arasında bulunan Subaşı Derviş ve bölük başı Rahman kalenin zaruret ve sıkıntısını haber verirlerdi. Şah bu iki herif aracılığı ile Bekir'in oğlu "Mehmet'i" kandırdı. Bağdat Valiliğini vaat ederek bir sabah Mehmet'e Bağdat'ın kapılarını açtırdı, İran askerleri sura çıkarak nakkarelerini, girenaylarını çalmaya başladılar. Şah af ilan ederek asker ve ahaliden kimsenin rencide olmayacağını tellallarla ilan edip bildirdi. 1033. Bekir,

kardeşi Defterdar Ömer ile bir deliğe gizlenmişti. Yakalandılar, şahın huzurunda oğlu Mehmet ile murafaa ve muhakeme edildi. Şah, Bekir'e:
- "Niçin böyle yaman iş işledin". Bekir:
- "Ben yaman iş işlemedim (oğlunu göstererek) yaman işi bu veledi zina (piç) işledi." deyince oğlu Mehmet:
- "Sen Bağdat'ı vermeye söz verdin, sözünde durmadın. Ben senin sözünü yerire getirdim. Şimdi mallarını ver de canını kurtar." şeklinde şeytanca bir cevap verdi. Bekir hapsedildi. Ahalinin ve askerin silahları toplanıp nüfus sayımı yapıldıktan sonra var olan mallar deftere tespit edilip kaydolundu. Adamları hapse atıldı. Yedinci gün şehrin kapıları kapanıp Sünnilere yedi gün yedi gece işkence edilerek çoğu öldürüldü. Bağdat kadısı "Nuri Efendi" ile Camii Kebir hatibi Mehmet Efendi, Hazreti Ömer ve Osman'a sövmeyip yüzüne karşı Şah'a sövdükleri için ağızlarından çeneleri altına bir ip geçirilerek asıldılar ve: "Ali'yi seven birer kurşun atsın" diyerek öldürüldüler. Bekir'i de bir demir kafes içine koyup yedi gün yedi gece uyutmadılar. Konuşturup bütün mallarını elinden aldılar. Sonra bir meydana ateş yakıp Bekir'i yağı eriyinceye kadar yaktılar. Oğlu Mehmet, Şah Abbas ile beraber babasının kebap olmasını seyrederek şarap içti. Daha sonra Bekir'i bir kayığa koyarak kendisinin Yüzbaşı Mehmet'e yaptığı gibi gaz dökerek tutuşturup, ırmağa salıverdiler. Şah Bağdat'ta işini bitirdikten sonra; "Babasına hayrı olmayanın bana ne hayrı olur." diyerek Bekir'in oğlunu da Horasan'a sürdü. İmam-ı

Azam ve şeyh Abdülkadir Geylani ve diğer ehli sünnet imamlarının kabirlerini tahrip ederek, gümüş kandil ve çivilerle kapı ve merdivenlerini ve diğer kıymetli süsleri gasp ederek aldı. Bağdat'a Sarı Han adında birini tayin ederek Karçağay Hanı da Mardin taraflarına yağmaya gönderdi. Yavaş yavaş ilerleyerek Musul'u ve Kerkük'ü de aldı. Fakat Hafız Paşa gelen emir üzerine Diyarıbekir askeriyle yürüyordu. Küçük Ahmet adında Mardin Voyvodası olan zat, Musul'u tekrar zabt etti.

Şeyhülislam Esat Efendi, Sadrazam Kemankeş Ali Paşanın rüşvet ve zulmü ve Bağdat'ın İranlılar tarafından zabtı hakkında mühim şikayetlerde bulunduğu için Paşa idam olundu. Yerine Çerkez Mehmet Paşa veziri azam oldu. Görüldüğü gibi bu zamanda yekdiğerini öldürtmek modası çok ileriye varmıştır. Kim padişahın aklını çelerse hasmını öldürtüyordu. Hatta öldürülen Sadrazam Ali Paşa, Budin Beylerbeyi "Pir Mehmet" Paşa'yı yanına çağırarak merdivenden çıkarken göğsüne muşta vurarak yuvarlamış ve bostancılara8 alın şunu, hakkından gelin diyerek boğazlatmıştır. İşte devlet bu zamanda böyle bir vahşet içinde, bu vahşi canavar idarecilerin ellerinde bulunuyor, on iki yaşında bir padişah bir sene içinde iki vezir öldürtüyordu. Daha küçük yaşta iken öldürme işini öğrenen, "hükmün icrası için "ferman vermeye alışan bir hükümdar, buluğa erip rüştüne ulaştığında ne canlar yakacağını tahmin etmek pek güç değildir zannederim.

Abaza Paşa Sultan Osman'ın kanını dava bahanesiyle uyandırdığı ihtilali büyüte büyüte kırk bin kadar askerle Sivas'ta bulunan yeniçerilerin, topçu ve cebecilerin9 hepsini kesmiş ve İstanbul'a yürümek üzere Tokat'a kadar gelmişti. sadrazam Çerkez Mehmet Paşa ordu ile Kayseri'de karşısına çıkarak Abaza'yı bozguna uğratıp Erzurum'a kadar takip itmiş ise de daha fazla kan dökülmemesi için Erzurum Valiliğini yeniden Abaza Paşaya vermiştir. Abaza'nın Sivas'ta yaptığı zulümlerden biri: Oradaki yeniçerilerden Kırkık Musli, Hasan Çelebi ve Mahmut adlarındaki üç yiğidi huzuruna getirtmiş, bunları Sultan Osman'ın şehit edildiği günde orada bulunmakla itham ederek üçünü de develer üzerinde çarmıha germiş ve omuzlarında açılan yara deliklerine balmumu geçirip:
- "Padişahlarına kıyan hainlerin hali budur" diyerek, zavallıları yana yakıla teşhir ettikten sonra öleceklerine yakın Hasan'ı asmış, Mahmut'u leventlere parça parça ettirmiş ve Musli'nin de boynunu vurmak suretiyle öldürmüştür. Abaza kendisine iltihak eden Maraş beylerbeyi Kalavun Yusuf Paşayı korkusundan öldürmüş ama Sivas valisi Tayyar Paşa hile ile kurtularak Kayseri muharebesinde Veziri azamın ordusu tarafına geçip Abaza'nın bozulmasına sebep olmuştur. 1033 senesinde meydana gelen hadiselerden mühim olanlardan biride, Fransa kıralı on üçüncü Lui'nin Osmanlı devletinin tebaiyetinde bulunan Cezayir hükümeti ile anlaşma imzalamasıdır. Bu hadisenin delaletiyle anlaşılıyor ki Devlet,Tunus ve Trablus garp eyaletlerinin korsanlığını men edip önleyemi-

yordu. Halbuki böyle bir sözleşme yapılması Cezayir'in Osmanlıya tabi olmasını ihlal ediyordu. Yine bu sene içinde Fransa, İngiltere ve Felemenk devletleri ile sözleş meler yeniledi.

Mehmet Giray'ın Başkaldırısı: Bu hadise de aynı sene meydana gelmiştir. Mehmet Giray, Eski Sadrazam Nasuh Paşa zamanında hile ile İstanbul'a getirilip Vefada bir konakta yerleştirilmiş, Sultan birinci Ahmet'in Edirne'ye gittiğinde rikabda10 bulunmuştu. Padişah av esnasında Bir ceylan kovalarken, Mehmet giray bir taraftan çıkarak Bir okla hayvanı öldürmüştü. Han'ın bu hareketi padişahın gücüne gitmiş, ayrıca Padişahın yakınlarından bazıları da:
- "Allah esirgedi efendim, Ya attığı ok vücudunuza isabet edeydi Allah korusun nice olurdu" gibi kışkırtmalarda bulunduklarından Padişah Mehmet giray hanı İstanbul'a geri çevirmiş ve yedi kuleye hapsettirmişti. Mehmet Girayın kardeşi Şahin Giray biraderinin tutuklandığını işitince Acem Şahına sığınmıştı. Mehmet giray,Sultan Mustafa'nın tahta çıkışında hapisten kaçtı ise de yeniden yakalandı, Rodos'a sürüldü. Ama koca Halil Paşanın İran seferinde Karçağay Han galip gelerek pek çok tatar telef olmuştu. Tatarlar bunu Can bey girayın uğursuzluğuna vererek Mehmet Girayı istemeye başladılar. Mürre Hüseyin Paşa bu hususta çalışarak bu zatı en sonunda HAN tayin ettirdi. Daha sonra Şahin Giray da dönerek KALGAY11 olmuştu. Bu iki kardeş bir biriyle uyuştuktan sonra kendilerine muhalif olan "Mirzaları" öldürerek haksızlık ve zulüm etmeğe, devlet tara-

fından verilen emir ve hizmetleri dinlemeyip yerine getirmemeğe başladılar.

Sultan Osman'ın şehit edilmesine sebep olan karışıklıklar üzerine her tarafa eşkıya türeyince Şahin girayın aldatma ve kışkırtmasıyla Mehmet Girayda isyan etti. Naima derki:"Şeyh kılıklı mürşit görünümünde biri Şahin giraya dermiş ki " Adı kuş ismiyle isimlenmiş bir kimse Âleme padişah olup hükmetse gerektir." Hânın ismi kuş ismi olduğu için havalandıkça havalanmış ve asker toplayarak Edirne'yi almak mümkün olursa bütün Osmanlı memleketlerini yağma etmeğe, olmadığı takdirde yağma edebildikleri yerleri edip Aceme sığınmaya karar vermiş. Bu haber alınır alınmaz Rodos'ta bulunan eski Hân Can Bey Giray tekrar Hanlığa tayin olunarak, Hasan Paşanın komutanlığı ve İbrahim Paşanın kafadarlığı 12 ve dört kaduga ile Kefeye doğru azm edilerek hareket edildi. Kaptânı derya Recep Paşada harekete memur kılındı. Mehmet ve Şahin Girayların verilen nasihatları dinlememeleri üzerine iki ay kadar savaş yapılıp en sonunda Mehmet Giray, yüz bin Nogay ve bir miktar Kazak tüfek atarak hücuma geçip askerleri yendiler. On yedi top ve kaptan Paşanın hazinesini aldılar. Hasan Paşa, İbrahim Paşa öldürüldüler. Kurtulanlar gemilere bindiler, fakat Kefedeki Osmanlı vatandaşının üç güne kadar gitmeleri ilân edilince Meselenin rengi değişti. Bizim tarafdan özel bir memur gönderilerek Alınan toplarla esirlerin geri verilmesi,Ve Mehmet Girayın Hanlıkta, Şahin Girayın da Kalgaylıkta kalması hususunda karar verilerek kaptan

Paşa geri döndü. Ne yazık ki Mehmet Giray daha fazla yüz bularak Silistre Valisi Kantemir Paşanın aile ocağını, ev ve barkını mahv ve perişan etti. Hamile karısını şişe geçirip kebap yapmak derecesinde alçaklıklar ile de kanaat etmeyerek,müthiş bir ordu ile Rumeli'nę yürüdü. Tuna taraflarında; Akkirman, Kili, İsmail, Yergögi gibi şehirleri yağma ederek Edirne'ye ilerlemek sevdasına kapıldı ise de, Kantemir Paşa İstanbul'da Padişahtan izin alarak otuz bin tatar ile harekete geçti. Dobruca'da Şahin Girayı Fena halde yenerek pek çok Tatarı kırarak kılıçtan geçirdi. Şahin Giray kendini bir kayığa atarak Güç bela zor kurtuldu.

Donanma Kefe'deyken Tensuyu Kazakları Karadeniz'i boş bularak yüz elli Çayka ile boğaz içinde Büyükdere, Yeniköy ve İstinye taraflarını yağma ederek kaçmışlardır.(1033)

-2-

İRAN SEFERİ;- Abaza Paşayı kaçmaya mecbur eden Sadrazam Çerkez Mehmet Paşa Tokat muştasında vefat etti. Sadrazamlık mührü Hafız Paşaya verildi. İran'a sefer kararlaştırılmıştı. Bu arada Karaman beylerbeyi Hasan Paşa, Kerkük civarında Altın Köprüde on bin kadar İran askerini bozguna uğrattı. Kerkük alındı. Diğer taraftan İranlıların Gürcistan'da hile ve zulümleri arttığı için ZEGEM ha kimi Tahmarus Han onlara karşı ayaklanmıştı. Ayrıca Kartil hakimi ve diğer ha kimler birleşerek Gürcistan'ı Almaya gelen

mahut Karçagayı, dar bir boğazda sıkıştırarak Kartil hakimi Karçagay ile oğlunu öldürmek suretiyle İranlılar büyük bir bozguna uğradılar ve otuz bin Askerden ancak üç bini kurtulabildiler. Gürcü beyi Magıro Han sadrazama yedi bin kelle yollayıp devletin Gürcistan'a askerle yardım etmesini istemiş ise de buna gereği gibi ehemmiyet verilmedi. Bu arada Karasi taraflarında "cennet oğlu" adıyla bir Şaki türemişti. Dişlek Hüseyin Paşa onun yola getirilmesiyle görevlendirilmişti. O da merhumu Manisa Sahrasında cehenneme yolladı. Paşa, Cennetin ele geçirdiği onun avenesinde kazığa oturtmak suretiyle pekte hoş olmayan şiddet eseri gösterdi.

Bağdat tarafından gelen haberlerde, İran askerlerinin Hazreti Alinin mezarını ziyarete gittikleri bildirildiği için serdarı Ekrem Hafız Ahmet Paşa, dört parça Top ve on beş yirmi bin askerle giderek Bağdat'ı kuşattı. Diğer taraftan Şah Abbas da Acem Irak'ından Bağdat'a doğru yürüyerek Şehriban üzerine geldi. Zeynel Han kumandasıyla sevk ettiği on bin asker ŞAT ırmağından orduya gelen zahire küleklerini zabt etti,ve at oğlanı13 ve zahracı kısmından üç bin kişiyi Şehri ban tarafında öldürdü. Ordu da Hafız Paşa başkanlığında toplanan mecliste Şaha Karşılık vermeye karar verildi. Gerçektende Şah Abbas ordusuyla gelerek Dayala suyu yanına kondu. Murat Paşa kumandasıyla Şahın Zeynel Han kolu üzerine yollanan asker bozguna uğradı. Bir kaç gün sonra Şah Abbas Saldırma emareleri gösterdi. Ama üçüncü karşılaşmada iki taraftan da pek çok kayıp meydana geldiği için on

beş gün sonra Şahdan barış için haber geldi. İki tarafın memurları sadrazamın ordugahında toplantı yaptılar. Hazret Ali r.a. Mezarı ile ırmağın sol tarafındaki yerlerin İran'a, Bağdadın Osmanlılara bırakılması hususuna ret cevabı verildi. Fakat barış ümitleri artmışken Asker; "yiyecek yok, harp edecek mühimmat yok" diye ayaklanarak sadrazamın çadırına saldırarak yıktılar. Paşayı hapsettiler. Ocak eskileri Nasihat vererek Paşayı yerine yolladılarsa da yüklerini yakarak, madeni eşyaları Dicle ırmağına atarak topları parçaladılar. Sultan Süleyman'ın o zaman için gayet kıymetli topunu yere gömdüler. Geri dönmeye başladılar. Bunu üzerine Şah Abbas barış müzakeresi için giden Osmanlı mebusu Mustafa çavuşu geri çevirip; "ricat eden askere Bağdad'ı vermek devletin ve hükümetin şanına yakışmaz"diyerek verdiği muvafakat namesini alıp yırttı. (Şah bir müddet sonra Sultan Süleyman'ın topunu bulup ganimet malı diye İsfa hana yollamıştır.) Orduyu takibe başlayarak üç konak ötede meydana gelen savaşta bozguna uğradı. Savaştan sonra Askerin Bağdat'tan ricatına sebep olan Murat Paşa,sadrazamın emriyle boğduruldu.

Bu aralık İstanbul'da yine bir Asker ayaklanması meydana geldi. Kaymakam Sadareti meşhur, gürcü Mehmet Paşa parayı (Sikkeyi) yenilemişti. Kaptanı derya Recep Paşanın kışkırtmasıyla zorbalar ayaklanarak: "Gürcü Mehmet Paşa Sikkeyi değiştirdi, Bağdat'taki askere yardım göndermedi, kellesini isteriz!"diye direndiler. Derhal isteklerine uygun ferman çıkarak zavallı ihtiyarı sarayında boğdular. yerine

Recep Paşa kaymakam oldu. Fakat bir müddet sonra bu çeşit fesada ve karışıklığa sebep olanlardan sekban Başı sarı Mehmet ile yeni çerilerden Lofçalı Ömer ve diğerleri boğulup denize atıldılar.

İranlılar Kerkük üzerine saldırdılar. Musul valisi Hasan Paşa karşılık verip hücum ederek şehit oluncaya kadar savaşta sebat etti. Hatta kendi eliyle elli tane İranlı öldürmüştür.

Hafız Paşa ile Halep'e gelen yeni çerilerde isyan ederek yeni çeri katibi Malkoç efendiyi parçalamak istedilerse de kaçtı. Sultan Osman hadisesine karışmış olan "Kara müzak" turnacı13 başlığı ile bulunmakta idi. Oda kaçtı, fakat yetişerek idam ettiler.

1306 da Hafız Paşa sadrazamlıktan alınıp vekalet mührü eski sadrazam Halil Paşaya verildi. Yeni çeri Ağalığı adete aykırı olarak çavuş başı Ali Ağaya havale kılındı. Halil Paşa karlı bir günde sefer hazırlığı yaparak İstanbuldan hareket ederek Konya'ya, oradan da Adana yoluyla Halep'e vardı. Yeniçeri Ağası diğer Halil ağa hastalanarak ölmesi neticesinde yine kanuna aykırı olarak ağalık, bölük Ağası Halil ağaya verildi. Naima diyorki; "Sultan Osman hadisesinden beri rezil ve alçakların ihtilâli sebebiyle liyakat ve uygunluk yönü asla gözetilmeyip, kimi rüşvet kimi zorlayıcı aracı vasıtasıyla öne çıkar oldu."

Abaza Paşa bu ara İranlıların Ahıska kalesini kuşattıkları haberini alınca, Anadolu valisi dişlek Hüseyin Paşayı ordu komutanı tayin ederek harekete geçirdi. Bostan başıda14 Ahıska'ya yardım için Erzurum'daki Abaza Paşaya gönderildi. Abaza, serdarı

ekremin kendisine yazmış olduğu "bu sefere çıkıp bir hizmet meydana getirmeye çalışırsan inşallah suçun af olur." sözünden kendisinin öldürülmesi için serdar tarafından gönderilen mektupların muhafaza olunduğunu anlayarak endişeye kapıldı. Dişlek Hüseyin Paşa davranış ve sözleriyle Abazanın şüphesini bütün bütün artırınca, Abaza kendi askerine gizli bir emir vererek bir gün seher vakti yeni çerilerin üzerine saldırarak hepsini kesti. Ondan sonra Paşanın üzerine saldırarak Paşayı yaraladı ve ordusunu da perişan etti. Öldürülenler arasında Trabzon beyler beyi Hüseyin Paşa, bostan başı ve bir çok ümerada vardı. Erzurum'a döndüğünde esir ettiği ne kadar yeniçeri varsa hepsinin boynunu vurdurdu. Diyarbekir Valisi Hüsrev Paşayı hapsettiği kalede boğdurdu. Yeniçeri çorbacılarından Sarı Ali ile bir kaçını daha dörder parça ettirip Erzurum kalesinin burçlarına astırdı. Ondan sonra nerede bir yeni çeri varsa buldurup öldürmeye başladı.

Diğer taraftan Şah Abbas da Ahıska'ya yardım gitmediği için kaleyi alarak içinde ne kadar Sünni varsa hepsini öldürttü. Halil Paşa bu mühim olay üzerine Abaza'yı cezalandırmak üzere Erzurum'u kuşattı. Ve gürcü beyi Magıro hânın getirdiği top ve diğer başka yerlerden de getirilen ateşli silahlarla Erzurum'u yetmiş gün ateşe tuttu ise de almaya muvaffak olamayıp şiddetli bir kış içinde dönmeye mecbur kaldı. Dönüş esnasında Abaza kaleden çıkarak ordunun güç kaynağına pek çok hasar verdi. Asker yirmi gün kadar kar üzerinde yürüyerek güç bela Toka da

ulaştı. Hatta Obaş Beli denilen yerde pek çok kişi dondu. Tokatta, soğuğun şiddetinden donmuş bin kadar askerin eli ve ayağı kesilerek kangren sebebiyle öldüler. Yolda dağlardan düşen çığlar yüzlerce askeri mahvetti.

1037 de Halil Paşa azl edilip yerine eski yeni çeri Ağası Hüsrev Paşa tayin olundu. Tabiatıyla oda Abaza Paşa üzerine sefer hazırlığına başladı. Tokat'ta zülüm ve tecavüzlerle halkın canını yakmış olan defterdar emiri ile hümayun nişancısı Tokatlı Osman'ı ve Manisa Beyi Sultanzâde Hacı Paşayı öldürdü. Gerekli ikmali aldıktan sonra Erzurum'a yöneldi, tophaneden gönderilen on iki top da Samsun'a çıkarıldı. Yolda, Abaza Paşaya daha önce uymuş olanlar bölük bölük itaatlarını arz ediyorlardı. Serdar, orduyu çok çabuk yürüterek ,dört günlük yolu iki gün de alarak birden bire Erzurum önünde göründü.Abaza şaşırarak kaleye kapandı isede dışarıda kalan mühimmat ve harb Âletleri, erzak vezahireleri ve hayvanları yağma edildi. Paşa aman dileyenlerin bölüğe alınacaklarını kuşatma altında olanlara bildirdi. En nihayet Abaza direnemeyeceğini anlayarak meşhur Şeyh Abdurrahim ile başka bir kaç kişi kefenleri boyunlarında olduğu halde Serdara sığındı. İlticası kabul edilip kendisine ve adamlarına Hil'atlar (15) giydirildi (1038). Abaza, daha serdar gelmeden önce acem şahına haber yollamış, oda dört beş bin askerle Şemsi han adındaki kumandanını görevlendirmişti. Şemsi Han, Erzurum'un kuşatma altında olduğunu duyunca Kars tarafına dönerek yağmaya başlamış ise de Kars valisi Köse Sefer

Paşa onu ansızın basmış ve bir bölük ile beraber hanı yakalayarak Serdara yollamıştı. Hüsrev Paşa sınırların durumunu düzenledikten sonra Abaza Paşa ile Şemsi hanı ve orduyu aldıktan sonra İstanbul'a döndü. Kendisine büyük iltifat olarak iki tuğlu mücevher sorguç ve bir süslü kılıç verildi. Abaza da af olunarak kendisine Bosna beyler beyliği verildi. Kanuni devrinde vezirlerin sayısı dört iken Hüsrev Paşanın dönmesiyle divana çıktığında dokuza ulaşmıştı. Bundan başka Hüsrev Paşa şiddet ve hiddetiyle pek sagı kazanarak hünkar adeta gölgede kalmış, öldürme ve idam ettirme hususunda çok ileri gitmişti. Mısır valisi Bayram Paşayı askeri kışkırtıyor bahanesiyle yedi kuleye hapsettirmiş ve ne kadar malı varsa hepsini elinden almış idi. Yemende Zeydîlerin imamı Mehmet, kendisine Emirül mü'minin unvanı vererek "Kevkeban" da adına sikke bastırmış ve beyler beyi Haydar Paşayı San'a da kuşatma altına almıştı. Yardımına Mısırlı Kansu bey onbin kişi ile gönderildi. Bu on bin kişi ayak takımı çapulculardan idi. Kansu Yemende Maha iskelesine çıkar çıkmaz Haydar Paşanın yerine yemen beyler beyi tayin edilen Aydın Paşayı öldürdü. Yemende bir müddet oturdu. San'a ile diğer yerleri imama teslim ederek Cidde'ye ulaştığında da şerif Ahmet'i boğarak öldürdü. Bununla beraber devletin nazarı dikkati hala İran üzerindeydi. Hüsrev Paşa sıhhatine kavuşur kavuşmaz doğu seferine memur kılındı. Şah Abbas bu arada vefat ederek yerine torunu sam Mirza, Safi Abbas adıyla İran tahtına oturdu 1038.

Hüsrev Paşa giderken yolda kesip biçiyordu. Hatta Konya'da Durmuş Bey adında eski kahramanlardan seksenlik bir ihtiyarı, Ahaliye zülüm ve zarar veriyor şikayeti üzerine meşhur Körükçü beyi Magırav'ı-ki Müslüman olduktan sonra ismi Mehmet olmuştu.- Halep'te oğlu ve kırk elli kişi adamıyla, Koçhisar'da bazı işlerde kendisine muhalefet eden meşhur Defterdar Bekir Paşayı evvela Mardin'de hapsedip sonra Musul'a giderken yolda öldürdü. Bundan sonrada Dördüncü Muradın saltanatının sonlarına kadar bu ölümler devam etmek üzere Hüsrev Paşanın zalim ve gaddar icraatlarından feyiz aldı. Paşa Ordu ile Diyarbekir'e ulaştığında tufan gibi yağmurlar yağarak Dicle ve Fırat ırmakları taştı. Halk dağlara çıktılar. Bu arada kışta şiddetli bir şekilde bastırdı. Musul sahrasında bir çadırdan bir çadıra beygir ile gidilebiliyordu. Hele kar, son derece yükseldi. Sahrada yetmiş gün kadar kaldıktan sonra "Şehr-i Zur"a doğru harekete geçildi. Delek ve Kerkü'ü İranlılar boşalttılar. Kürdistan beyleri hediyeler ve peşkeşler yolladılar. Bunlardan İmadiye hakimi Seyyid Han, Suran Hakimi Meye bey ve Baclan kürtleri kırk bin kadar kişi ile itaatlarını arz ederek hıl'atlarla mükafatlandırıldılar. Suların kabarması dolayısıyla yollar son derece çamurlu idi. Serdarı Ekrem Kürt beyleri ile yaptığı danışma neticesinde, Sehran, Erdilan, Şehr-i zur taraflarına yönelmeye karar verildi. Suran hakimi şüphelenerek kaçtı ve Bestam bey adında diğer bir Kürt beyinin İranlılar ile münasebeti haber alındığı için memleketleri yağma edildi. Orduda Et çok ucuzladı. Bir

koyun bir akçaya satılıyordu. Fakat ırmakların kabarması ordunun ilerlemesine mani oluyor, hayvan derilerinden tulumlar yapılıp geçiliyordu. Erdilanda bütün şeyhlerle hakim han Ahmet, Suruç hakimi Timur Han, Hazo hakimi İbrahim Han ve Mehmet Han ve diğer yirmi kadar Hân daha gelerek Ondokuz sancaklık Erdilan vilayeti alındı. Paşa, Şehr-i Zora ulaştığında Kaleyi Şah Abbas'ın zulüm ve tahribine uğramış olarak buldu. Derhal tamirini emrederek Askeri boş yere meşgul etti. Çünkü Bağdat alınmadığı takdirde Ne kürt beylerinin itaatı, ve nede Şehr-i Zurun metaneti bir neticeyi fayda vermeyecekti. Orduya katılmak üzere gelen fırkalardan Parmaksız Mustafa Paşa, Kerbela'daki İranlıları kovdu ve genç Osman Adında bir başbuğumuz da Arab Irakı taraflarını dolaşmaya başladı.

İşte ordu bu şekilde yürüyerek ve hatta gideceği yeri bilmeyerek ilerlemekte iken ordunun yolu üzerinde bulunan Mihriban da İranın Zeynel Han fırkası fena halde bozuldu. Ondan sonra Hemedan, Hasan Abat, ve Dergüzin alındı.

Hulasa ordu bu yolla en sonunda Bağdat üzerine yöneldi. Çemhal sahrasın da Loristan Hakimi Hüseyin hanın askeriyle meydana gelen harbde "Hunrizan"e de Osmanlılar galip geldiler. Ordu Bağdad'a ulaşarak bağdadı kuşattı. Paşanın harb kurallarını bilmemesinden dolayı pek çok hata ve bunun neticesinde de hayli zayat meydana geldi. Bağdadın zabt edilemeyeceği anlaşıldı. Geri dönmeye karar verilerek Mardinde kışlamak üzere geri dönüldü. Fa-

kat hüsrev Paşanın hatalarına Şehr-i Zur ile Dertenk de bulunan askerler uğradı. Bağdat alınamayınca kürt beyleri yüz çevirdikleri gibi Erdilan hakimi Ahmet han ile diğerleri de otuz bin kadar İranlı ile Şehri zur üzerine hücum ettiler. Şehrin muhafızı Arnavut oğlu Mustafa Paşa yaralanıncaya kadar harbden çekinmedi ise de askerin bir kısmı kaçmış bir kısmı öldürülmüş veya yaralanmıştı. Paşanın şehit düşmesi üzerine asker tamamıyla bozuldu. Hüsrev Paşa bu bozgunu kendi tedbirsizliğine vereceği yerde Paşaların güçsüzlüğüne vererek Parmaksız Mustafa Paşa ile Abdal ve Ömer Paşaları öldürttü. Şah safi ise, diğer taraftan Bağdad'a gelerek "Hulle"yi kuşatarak üç ay sonrada şehri aldı. Serdar Hüsrev Paşa tecrübesizlik ve bilgisizlik ile beyhude yere uğraşarak hatalarını düzelteceği yerde Ümara'yı öldürmekle uğraşıyordu. Musul'dan sonra Mardin'e dönerek orada kışladı. Ertesi sene'yede Tatar askerlerinin gelmesi bahanesiyle geçiştirdi. Buna sebep yeniçeri ve sipahilerin: "Geçen sene bu kadar sefer ettik, bu yılda altı yedi ay çölde oturduk biz artık gedemeyiz"demeleri ve kendisinin askere hoş görünerek onların arzu ve isteklerine arka çıkmakta kurtuluş ve yükselme aramasıydı. Anadolu'-da ahaliyi döverek, zincire vurarak, hapis ve işkence ederek çizme, tavuk arpa pahası diye türlü vergiler alarak etrafa dehşet saçtı. Hatta evkaf tevliyetlerini16 bile sipahi zorbalarına vermişti. Halbuki padişahın isteği olan Bağdadı alamadı. Bunun için dördüncü Murat Hüsrev Paşayı vezirlikten alıp (azl edip) yerine Hafız Paşayı tayin etti. Paşa'nın azil fermanı

Diyarbekir'e varınca kendisinden yüz bulmuş olan yeni çeri ayak lanarak "bize senden başka serdar gerekmez "diye emri getiren çavuşu parçalamak istediler. Hüsrev Paşa askerin bu halinden memnun olmakla beraber nasihat ederek:-"Biz Padişaha asi değiliz, emir kendisinindir. Ben ve siz hepimiz onun kullarıyız, herkimi dilerse hizmete tayin edebilir." diye nasihat verdiyse de asker,"biz padişaha dilekçe ve çok imzalı bir talebname göndeririz. siz Diyarbekir'de kalın"dediler. Paşa bu beklemeye razı olamayıp Tokat'a doğru yöneldi.

Halbuki Diyarbekir'de askerler, Defterdar Ömer Paşadan Ulufe (17) (Maaş) istediler. Verilemeyincede ayaklandılar. Defterdar kaçtı, Eşkıya sokaklarda, evlerde yağmaya başladılar. Anadolu'daki zorbalar birer birer uyandılar. Dağlar delisi Süleyman adındaki zorba vefat ederek yerine geçen "deli ilahi" seydi şehrinde oturduğu halde Bozkır, Larende ve Konya sipahilerini kendine uydurdu. Beyşehir sancağına adeta hükmeder oldu. Diğer taraftan Rum Mehmet adında biri Kon ya da doğrudan doğruya hükümeti ele geçirdi. Karahisar'da baba Ömer, Aydın ilinde Hınalıoğlu, Eskişehirde kör Ali, İskilip'te Köse Şaban ve diğerleri Hüsrev Paşa lehine ayaklandılar. Bu esnada Uzı Muhafızı serdar Murtaza Paşa Lehliler ile yedi madde üzerine barışı yeniledi.

Mehmet Giray Kırım Hanlığından yine azl olunarak yerine Canbey Han tayin olundu ve iki taraf arasında meydana gelen muharebede Mehmet Giray öl-

dürüldü, Şahin Giray da Lehistan'a kaçtı. Avusturya ile yapılmış olan Zitvatoruk anlaşması yenilendi.

-3-

Hafız Paşanın sadrazamlığının peşi sıra toplanan vekiller meclisinde askerin İstanbul'a gelmesine karar verilmiş ve emri yollanmıştı. Asker Diyarbekir'den kalkarak İstanbul'a yöneldiği sırada zorbalarda Ulufe zamanıdır diye yürüdüler. Hulasa Payıtaht, reziller, edepsizler ve terbiyesizlerle hınca hınç doldu. Anlaşılmaz bir bilmece ki; O zamanların sadarazamlığı ne kadar makbulmuş ki, bu defa da kaymakam Recep Paşa Hafız Paşayı kıskanarak Saka Mehmet, Hüseyin Ali, Mahmut Ağa oğlu, Salih efendi, Emir Halife, Osman, Bıçakçı oğlu, Kütahyalı Kalem bey, Nazlı Maslı, Rum Ahmet gibi zorbalar (Mafya babaları) birbiriyle anlaştılar, kışkırtmalara başladılar. Fitne meydan bulunca Zorbalar Askeri at meydanına topladılar: - "Hüsrev Paşa gibi ünü ve kahramanlığı Aceme sarsıntı ve velvele salmış bir vezirin azline sebep olanlar padişahın ve devletin dostu değildir." diyerek Şeyhülislam Yahya efendi ile Sadrazam Hafız, defterdar Mustafa Paşaların, yeniçeri ağası Hasan'a halifenin ve musahip18 Musa Çelebinin ve padişahın yakınlarından daha on yedi kişinin kellelerini istediler. Padişah'a haber gönderip: - "Bunları ver parçalayalım" dediler. Yeniçerilerde bunlara uymuşlardı. İstanbul'da dükkanlar kapandı, herkes evlerine gizlendi. Bu grup saraya saldırdı. Padişah tarafından: -

"Bu gün sabredin yarın cevap verilir." diye açıklama geldi. Döndülerse de geceyi At meydanında geçirdiler. Sabah olur olmaz yine saldırdılar. Hulasa üçüncü gün alimleri topladılar, ileri geri konuşmalar daha fazla arttı. Orta kapıya kadar vardılar. O gün vezirlerden Bayram Paşa, sadrazam Hafız Paşaya: - "Divana gelmesinler tehlike vardır, diye haber gönderdi ise de veziri azam gülerek: - "Ben ölümümü rüyada gördüm. Ölmekten gam yemem." diye cevap vererek geri dönmedi. Yeni saray kapısından içeriye girince toplanan halk iki taraf oldu. Ortasından geçerken bir sipahi çıkarak - "Bre vurun!" narasıyla taş attı. Meğer hepsinin cepleri taş doluymuş, taşlar yağmağa başladı. Hafız Paşa atından düştü. Atının yanında giden hizmetkarları koluna girip sarayın iç tarafına kaçırdılar. Hatta bunlardan birini öldürdüler ve birini de yaraladılar. Paşa sarayda huzura girip sadaret mührünü teslim etti. Padişah, Paşa'nın gitmesine müsaade edince o da yalı köşküne inip kıyafet değiştirerek Üsküdar'a geçti. Olay Sultan Osman hadisesine benziyordu. Zorbalar orta kapıdan da ilerleyerek divanhaneye kadar girdiler. "Padişahı isteriz! Sözümüz var" diye bağırdılar. Sultan Murat çıkarak: "Muradınız nedir?" diye sorduğunda Hafız Paşa ile isim listesini yaptıkları on yedi kişinin kellesini istediler. Padişah bunlara nasihat ettiyse de dinlemediler. Hatta daha ileri giderek: - "Elbette vereceksiniz yoksa iş başka olur!" dediler. Dördüncü Murat'ta son derece kızarak - "Mademki cevaba kulak vermiyorsunuz, siz muhatap alınacak adamlar değilsiniz, beni niçin divana çağırdı-

nız?" diye tahtından inip içeriye girdi. Eşkıya arkasından harem dairesine girmek üzere ilerlediler. Ama "Harem has ğulam" ları kapıları kapadılar, bunun üzerine aralarında padişahı tahtdan indirme sözleri dolaşmaya başladı.

Size lanet bir riyakarlık örneği sunmak isterim. Bunu Naima tarihinden dinleyin; "Recep Paşa Hüsrev Paşayı sever, Hafız Paşay'a ise düşmanlığı var idi. Fitneyi kışkırtan da o idi. İyilik sever bir ıslahçı pozuna bürünerek üzüntülü ve ağlamaklı bir görüntü ile padişahın ayağına düşüp; - "Padişahım, bu müfsitleri teskin etmek lazım. Yoksa başka bir yolla bunlara cevap vermek mümkün değildir. Eğer ben kulunu dahi isterlerse ver ki kul efendisinin yolunu kurban olmak için vardır. Bunlar istediklerini geçmiş padişahlardan dahi almışlardır. Bir kaç kulunuz gitmekle bir şey lazım gelmez. Ama Allah saklasın, eğer bu kötü huylular sakinleştirilmezse durum daha karışır, devlet nizamı alt üst olur." diye güya devletin yıkılmamış bir düzeni varmış gibi çok temenni ve niyazlarda bulundu.

Görüyorsunuz ya, bu devlet ne ayar ve değerde vezirlerin elinde kalmıştır. Dördüncü Murat bunların gönül birliği içinde olduklarını anlayarak "şerlerden en hafifi tercih olunur" kaidesine uygun olarak Hafız Paşa'yı Üsküdar'dan geri çevirdi. Paşa gelince kendisi de dışarı çıkarak yanına iki sipahi ve ikisi ocaktan çorbacı olmak üzere dört kişi çağırdı. "Bu hallerin din ve devlete uygun olmadığını" anlatmak istediyse de kim dinler? Hafız Paşa kapı önünde duruyor idi.

Padişah'ın sözünün geçmediğini görünce- "Padişahım Hafız gibi binlerce kulun yoluna feda olsun. Ancak ricam budur ki beni sen öldürme, bu zalimler şehit etsinler. Cenazemi Üsküdar'a defnettir." deyip besmele çekerek (lâhavle velâ kuvvete illâbillâ hil aliyyil azım, İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi raciun) Yani: güç, kudret ve kuvvet ancak büyük olan Allah'a aittir. Biz Allah içiniz -ondan geldik- ve yine ona dönceğiz. "Cümlelerini okuyarak meydana yürüdü. Padişah makremesini yüzüne tutmuş ağlıyordu. Hafız Paşa meydana girince her taraftan sipahiler saldırmaya başladılar.

Dikkat ediyorsunuz ya, ne devirdeyiz. Asker asi, padişah güçsüz, bir veziri azam tek başına ortaya atılmış can pazarlığı ediyor. İşte nizam ve intizamı bozulmuş hükümetlerde bu haller her zaman meydana gelir. Müstebit ve baskıcı hükümetlerde ya cebir ve zülüm yahut zaiflik ve böyle rezaletlerin meydana gelmesi muhakkaktır. Hafız Paşa üzerine saldıran sipahinin ağzına öyle bir yumruk vurdu ki herif yere düşüp başından sarığı yuvarlandı. Başka bir sipahi sıçrayıp hançerle Paşa'nın başından vurup kulağına kadar başını yardı. Başka biride göğsünden bir hançer vurup Paşayı yıktılar. Ondan sonra kılıç ve hançerle on yedi yerinden yaraladılar. Tam ruhunu teslim ederken yeniçerinin biri kafasını tamamen kesip vücudundan ayırdı. Burada Naima diyorki; "O bi günah şehit edildikten sonra saray hizmetçileri üzerine bir yeşil ipek örttüler. Gayretli padişahın bakmaya gücü kalmayıp, İçinden "Eh Hak Teala bana güç verirse

bunun intikamını nasıl alacağım görürsünüz." deyip, açıktan da "Bre Hak'tan korkmaz, Peygamber'den utanmaz şeriata ve padişaha itaat etmez zalimler!" diyerek içeriye girdi (1041). Hakikaten ne devirmiş ki memleket fertlerinin en büyük hakimi, karşısında sadrazamı öldürüyorlar da Hükmedici gücü temsil eden kişi buna mani olamıyor.

Recep Paşa sadrazam oldu. Zorbalar buradan At Meydanı'na gidip Şeyhülislam Yahya Efendi'nin evini bastılar. O daha önce davranıp saklanmış idi. Padişah onu görevden alıp onun yerine "Ahizade Hüseyin Efendi"yi tayin etti. Yeniçeri Ağası Hasan Halife, Yeniçeri ocağına sığındı. Sipahiler onu istedilerse de Yeniçeriler vermediler. Padişah, askerin Hüsrev Paşa adına yaptıkları zulümlerden pek çok üzülmüş olarak Uzi muhafızı Murtaza Paşa'ya Diyarbekir vilayetini verdi. Gizli bir hattı humayun19 ile Paşa'nın idamını emreyledi. Murtaza Paşa Üsküdar'a geçtiği zaman Sadrazam Recep Paşa Hüsrev Paşa'ya, "gafil davranma" diye haber göndermişti. Murtaza Paşa Tokat'a yaklaştığında Hüsrev Paşanın adamları karşı gelmiş, hatta iki taraftan da zayiatlar olmuş, en sonunda oturduğu konağa top atılarak etrafı kuşatılmıştır. Paşa savaşı çabuk kesmek ve Hüsrev Paşa'yı kaçırmamak maksadıyla; - "Hüsrev Paşa'nın başı Padişah'ın, malını yağma edene müsaade var." diye tellallarla ilan edilince halk üşüşmüş ve yakalanıp idam edilmiştir. En sonra Hüsrev Paşa'nın başı da ihtilala sebeb oldu. Sadrazam Recep Paşa Hüsrev'in öldürülmesinden memnun olduğu gibi, kendisi tek başına kalmak istek

ve arzusunda olduğundan Paşa'nın öldürülmesine sebep olanlardan intikam almak bahanesiyle askeri yine kışkırttı. Zorbalar saraya yürüdüler. Padişahı dışarıya çagırıp: - "Sen niçin Hüsrev Paşa gibi faydalı bir veziri öldürtüp kendi devletini yaraladın? Onun intikamını almamız için bize Hasan Halife'yi, Musa Çelebi'yi ve defterdar Mustafa Paşa'yı ver parçalayalım. Hem şehzadeler bizim efendimizin oğullarıdır. Artık sana itimadımız kalmadı. Sen haksız yere Hüsrev Paşayı öldürdün, şehzadelere de kıyarsın, bize onları göstermelisin." diye ısrar ettiler. Vehasıl fitne o raddeye kadar çıktı ki Padişahı tahtından indirme sözleri dolaşmaya başladı. Padişah, Şehzade Bayazıt ile Süleyman, Kasım ve İbrahim'i Haremden çıkarıp gösterdi. Çok gariptir ki asker, Padişahın şehzadeleri öldürmeyeceğine dair sadrazam ile Şeyhülislamı kefil yapıp dağıldılar. Ama İstanbul tamamen asayişten mahrum idi. Her gün saraya hücum edip bilinen üç kişinin kellesini istiyorlar, bunların evlerini basıp araştırıyorlardı. Eski yeniçeri ağası gizlenmiş idi. Bir gün mehter hanede yakaladılar. Bir ata bindirip at meydanında öldürüp ayağından sürükleyerek oradaki ağaçlardan birine baş aşağı astılar. Bu sırada İstanbul'da üç gün dükkanlar kapandı. Asker kana susamıştı. Defterdar Mustafa Paşayı'da Vefa da bir evde yakalayıp at meydanına götürdüler. Recep Paşa defterdarın öldürülme emir ve iradesini aldı ve Sadrazamlık elamanlarıyla kendi konağı önüne geldiğinde Mustafa Paşayı eli ayağı bağlı getirdiler. Cellat başını kesti. Sipahiler onunda cesedini sürükleyerek Hasan

Halifeyi astıkları ağaçta başı aşağı asarak sallandırdılar. Musahip Musa Çelebiyi de, Recep Paşa hile ile padişahın elinden alıp sanki saklayacakmış ve koruyacakmış gibi teminat verdi. Aldığının ertesi günü o belli reziller çetesi, anarşistler topluluğu Recep Paşanın konağına üşüştüler. Paşa iç ağalarına20 verdiği talimat icabı merdivenden iterek parça parça ettirdi. Padişah Musa Çelebi'nin öldürülmesinden son derece üzüldü. Memleketin bu hali Dördüncü Murad'ı çok kızdırıyordu ama, Valide Sultan'ın tesir ve idaresini de sallayıp atmak gücünü gösteremiyordu. Hele Saka Mehmet, Hüseyin Ali, Salih Efendi, Çalık Derviş ve Yemişçi Mustafa gibi Mafya babası anarşist ve zorbaların kendisini tahttan indirip şehzadelerden birini yerine çıkarmak üzere alenen toplantılar yaparak müzakerede bulunduklarını ve Musa Çelebi'nin öldürülmesinde Recep Paşa'nın hilesi olduğunu yeniçeri ağası Köse Mehmet'ten haber alınca bütün bütün öfke ateşi haline geldi.

Faide 107: Lakablar-Ünvanlar

Emir: Yıldırım Bayezid'in büyük şehzadesi Süleyman Çelebi'nin paralarında bu ünvan vardır. Başkaca osmanlı paralarında yoktur.

Hân: Çelebi Sultan Mehmed zamanında, Sultan 3. Ahmed devrine kadar, padişahların yalnız babaları adına ilaveten kullanılmıştır. Paralara han ve sultan ünvanlarının konması Çelebi Sultan Mehmed'in buluşudur.

Hadimül Haremeynel Şerifeyn: Yavuz Sultan Selim, Haleb'i fethettiği mıntıkanın Cuma namazını Melik ül Zahir cemiinde kılmıştı. Hatib, hutbe de, "Malik ül Haremeyn el Şerifeyn" diyerek adını yad eder etmez, Yavuz Selim derhal yerinden kalkarak: "Haremeynin mâliki olmak ne haddimedir. Ben, haremeynin hizmetkârı olmakla iftihar ederim" diyerek büyük bir tevazu göstermiştir. Bu ünvan önceleri Hile şehrinde kesilen sikke(para)lere basılmıştır.

Sultan: Sultan Orhan ile 1. Murad ve Yıldırım Bayezid zamanlarında basılan paralara bu ünvan konulmamıştı. Çelebi Sultan Mehmed ilk defa olarak bu ünvanı kendi sikkelerine yazdırmıştır. Elde bulunan bazı paralarda "Sultan bin Sultan" son senelerde de "Essultan İbnüs Sultan" yazılıdır. Yavuz Sultan Selim'in H.923/M.1517'de Mısır'da

kestirdiği sikkeler üzerinde de Sultan ünvanı olup, bu altınlara Sultani denirdi.

Sultan ül Berrin ve Hakan ul Bahreyn Essultan İbn el Sultan: Bu ünvan ilk önce 2. Bayezid devrinde kesilen altun sikkelere darp edilmiştir.

Şah ve Şehinşah: Yavuz Sultan Selim Hz.lerinin İran'a galip gelmesi üzerine bu ünvanlar vesair lakablar padişahın diğer ünvanlarına ilave edilmiştir. Sultan Süleyman Kaanuni ile 2. Selim ve 3. Murad'a ait paralarda Şah ünvanı bulunmaktadır. Yavuz Sultan Selim'in altunları üzerinde Memalik-i Osmaniye ile Arabistan ve Mısır'da bu altunlara Şahı denirdi.

Darbün Nasr sahib elaz velnasr fi elberr vel bahryn: H.855/M.1451 senesinden H.1171/M.1758senesine kadar basılan bazı paralarda vardır.

Melik-i Azam: Yalnız Fatih Sultan Mehmed Han'ın ibareleri ve rumca olarak basılmış paralar üzerinde bulunmaktadır.

Malik el Devlete el Osmaniye vel müstenid bitevfikat-ı elrabbaniye: Sultan Abdülaziz Han'ın bazı madalyalarıyla, şimdiki imtiyaz madalyaları üzerinde ve Osmanlı armasının merkezine nakşedilmiştir. (Takvim-i Meskukat-ı Osmaniye)

Faide 108: Sultan Süleyman ve Fransa Kralı 2. Hanri

H.950 ve 951 / M.1544 senesinde Fransanın Krepi şehrinde Fransız kralı 1. Fransuva ile Almanya imparatoru Şarlken arasında yapılan sulh antlaşması, Fransız ittifakının sağlamlığı hakkında Sultan Kaanuni'nin içine şüphe düşürmüştü. Padişah bundan dolayı üç sene sonra İstanbul'da Şarlkenle bir antlaşma bile imzalamıştı. Bu antlaşmanın beş senelik bir mütareke olduğu hali hazır hudud muhafazasına yâni her iki tarafın hududunun aynı vaziyette kalması, Avusturya'nın senede otuzbin düka altunu vermesini kayıt altına almıştı.

Avusturya bu haracdan, bu zillet-i mecburiyeden birbuçuk asır sonra, (Karlofça Antlaşması zamanında) kurtuldu. Ancak; bu mütareke zamanından evvel bozuldu. Fransa kralı 2. Hanri; Türkler ile olan münasebetinde daha fazla sebat ve uygunluk göstererek babasının imza etmeye çalıştığı bu mütarekeyi men etmek istemişse de, adamlarından Dö Aramon'u Sultan Süleyman'ın iran seferinde yanında bulunmasıyla vazifelendirmişti. Maksadı Fransanın kayb ettiği nüfuzu yeniden elde etmek içindi.

Avrupada muvazene-i siyasiyenin muhafazası için, İngiltereye güvenmek caiz olmuyordu. Çünkü kral 7. Henri ölmüş yerine bir çocuk tahta geçmişti. Şarlken H.954/M.1547'de Molburg'da Almanya Protestanları-

nı darmadağınık etmişti. Cenova'da meydana çıkan bir ihtilalle beraber Papa 3. Pol'ün oğlu Piyer Luiçi'nin Parma Dükasını öldürmesi üzerine İtalya hakkındaki istila arayışları arzusu meydana çıkmıştı. 3. Pol, pek büyük bir keder içinde bulunduğundan, Osmanlıları İtalya'ya davet edeceğini söylemişti. Bu arada Napoli'de de bir ihtilal çıkmıştı. Fakat Sultan Kaanuni Hz.leri Asya topraklarında at sürmekteydi. Hayreddin Paşa da Allahın rahmetine kavuşmuştu. 2. Henri, Hayreddin Paşanın, hayırlı halefi Turgud'ur Fransa hizmetine girdiği ve Marsilya limanının onun için mühimmat ve yiyecek deposu seçildiği rivayetleri duyuldu. Şarlken, Tunus'da Afrika ve Monastr mevkilerini alınca , Turgud reis, Malta Şövalyelerine tabi olan Trablusgarb'ı aldı. Sicilya'yı tahrib etti. Ancak Malta'da muvaffak olamadı. Yine bu sene 2. Hanri İtalya ile savaşa başladı.

Turgud Reisin, meşhur Andera Dorya'yı Napoli sularında mağlup ettikten sonra Fransa Amirali Polin Dö Lögard ile birleşerek Cenevizliler elinde bulunan Korsika Adasının bütün deniz mevkiini zapt ettiği bilinir. Bu olaydan sonra İspanya Veliahdının 12. Lui'nin karısı olup, Fransa kraliçeliğinde bulunmuş olan Maria Dangaltr ile izdivacı meselesinde Fransa, Osmanlıların yardımına muhtaç olmuştur. Sultan Kaanuni Süleyman Han, bu sıralarda İran seferinde bulunmaktaydı. Böyle olunca Fransızlar Kodiknak isimli bir elçi gönderip, Osmanlı askerinin Avrupa

kıtasında bulunması hakkında Amasya'da bir muahede imza ettirdi. Avusturya imparatoru Ferdinandın adı geçen şehire gönderdiği Verantios, Zay ve alim Busbek'den meydana gelen elçilik heyeti ancak bir mütarekeye nail olabildiler. Bu mütarekede Şarlken ile müttefikleri dahil değildi. 2. Henri, Turgud'u Napoli kralı aleyhine saldırtmak istediysede Turgud vaktinde yetişemedi. Bunun üzerine Fransızlar Korsika'daki Koret mevkiini kayıp ettiler.

2. Henri, Sultan Süleyman'a yazdığı mektuplarda "Muhibbi eaz ve ahsım" terkibini kullanırdı. Hatta 961 ve 962 yâni miladi tarihle 1553 ve 1554 yıllarında yazdıklarında İtalya, Napoli, Sicilya, İspanya ve Flandar ahalisinin ve hindlilerin ağır vergilerle tekalifi zalimane ve askeriye altında kalarak isyana hazır olduklarından buraları kolaylıkla zapt edebileceğini ve imparator Ferdinand'ın elçilerinin tekliflerine aldırmamasını bildirmiştir. Tarihlerde Piyale Paşa kumandasında bulunan donanmayı hümayun İtalya'nın Toskana sularında görünerek Pombino mevkiine hücum etti. Sonra Turgud Paşa, Fransa donanmasıyla birleşerek Korsika'daki Kaloy şehrini muhasarasına yardım ve Bastiya mevkiindeki deniz nümayişine iştirak etti.

Şarlken'in durumu zora dönüşmüştü. 2. Henri ile Voçel'de imza ettiği mütareke imparatorluktan istifasının giriş bölümüydü. Bu münasebetle imparator

Ferdinand, Osmanlılarla mutlaka sulh yapılması gerektiğini tavsiye etti.

Voçel mütarekesine Sultan Süleyman iyi gözle bakmadı. Bunun üzerine 2. Henri, bir mektup yazarak Şarlken'in istifaya mecbur kalacağını, oğlu ise zevk ve sefaya müptela bulunduğundan, bir savaşçı olmadığından, bundan böyle bununla uğraşılacağını bildirdi. Diğer taraftan elçisi Kodinyak vasıtasıyla Avusturya ile sulh imzalama sebeblerini hazırladı.

Faide 109: Harem-Kadın Efendi

Bir Ecnebi Tarihi umumisinden alınmıştır: Sultan Kaanuni Süleyman zamanında bir kadın, Osmanlı devletinin istikbalinin talihsizliğe düşmesinde büyük bir rol oynamıştır. Tatarların, kırmızı Rusya içlerinde icra yaptıkları akınların birinde Rogatino isimli bir papazın kızını esir etmişlerdi. Bu kız, haremin sultanı için satın alındı. İhtimalki; güzelliğinden çok letâfeti, yüksek zekası, şuh-u tabiisi, sarayda bulunan diğer kadınları -az sonra- gölgede bıraktı. Bu kızın adı Hürrem yahud Roksalan (ihtimalki rus demektir) idi. Sultan Süleyman'ın, ordunun, ahalinin fevkalade sevdiği bir kadın olup, şehzade Mustafanın annesi olup bir çerkes kızı olan Haseki Sultan. Hürrem'in nail olduğu teveccühü son derece kıskandı. Bu yeni gözde aleyhine harekete kalkıştıysa da, intikam savaşında zafer kazanamadı. Mağlup düştü. 1553 sene-i miladi-

sinde Venediklilerin Osmanlı nezdindeki elçileri olan Bernardo Nevajera şöyle bir hikaye nakletmiştir: "Bir gün bu ikili kavgaya tutuştular. Çerkes; rus kızına:

- Ey haine! Ey satılmış et! Senmi benimle rekabet edeceksin? Dedikten sonra tırnaklarıyla yüzünü yırttı. Bu sırada da padişah, Roksalanı çağırtmıştı. Roksalan gitmeyip:
- Benim artık efendimin huzuruna çıkacak yüzüm kalmadı. Ben, satılmış et parçası imişim. Yüzüm gözüm yırtık, saçlarım kopuk. Padişahımın bakışlarını rencide edeceğimden korkarım. Cevabını yolladı. Padişah ısrar edip getirtti. Roksalan gözyaşları içinde olanları bir bir anlattı. Çerkes, padişahın tekdirine:
- Bu daha az. O, bundan beterine layıktır. Bu esir bütün harem-i hümayun erkanının huzurunda baş eğmemelerini beynine koymuş. Cevabını vererek, sultanın kızgınlığını kendi aleyhine çevirmiş. Çerkesin sözleri padişahı o kadar hiddetlendirdi ki, bir daha yüzüne bakmaz oldu.

Roksalan, Haseki Sultan oldu. Venedik sefiri bu münasebetle bağlı olduğu hükümete yazdığı raporda "zât-ı şahane ecdadının hilâfı adeti olarak, Roksalan'ı nikahı altına alıp kadın efendi seçti." Demiştir. Hürrem Sultan yalnız Süleyman Han'nı makbulu olmayı, sözü en çok geçen bir danışmanıydı.

İran üzerine açılacak seferin isteklisiydi. Daha sonra Şah Tahmasb'ın gözdesi Sultan Hanım ile dikkat

çekici muhaberatta bulunmuş ve her iki kadın tarafından şark usulubu beyanı üzerine birbirlerine methiyeler yollanmıştır.

Roksalan gerçekten bir imparatoriçe idi. Avrupada herkes kuvvet ve nüfuzunu öğrenmişti. Polonya Ayanı 1. Sigismund'un elçisi Opalenski marifetiyle Hürrem Sultana bir vatandaşa yollanırcasına bir tebrikname takdim edilmiştir. Neşat ve neşesi arasında bir hırsı namahud, hatırı engiz ve bir fikr-i ihtiyat ve bir ruhi intikamperveri gizli dururdu. Çerkesin koğulmasından sonra onun oğlu veliaht şehzade ile uğraşmaya başladı. Daha sonra veziriazam İbrahim Paşa aleyhine dönüp, her ikisinide mahv etti. İbrahim Paşanın öldürülmesinden sonra devlet işleri bütün bütün eline geçmişti. (Şehzade Mustafa, İbrahim Paşa ve şehzade Bayezid ile Selim vakaları kitabımızda yazılmıştır.)

Faide 110: Timarlar ve Arazinin İdaresi

Timarlar üç çeşitti: Birincisi; Eşkinci Timarı idiki, mutasarrıfları Alaybeyi bayrağı altında harbe ve sefere giderlerdi. İkincisi; mustahfız timarı idiki, hududlarda bulunan camiler imamlığı ve hatibliği ile saraylar hizmetinde bulunanlara mahsustu. Hatta padişahın sarayına senede 30 bin sünbül soğanı getirmek ve Çakır, Şahin denilen kuşları tedarik ve takdim etmek ve daha bu gibi işleri görmek içinde özel

timarlar vardı. Padişahlar emektar sipahilerden bazılarını da, mutasarrıf oldukları timarları mülk olarak vermişlerdi ki, varisine de kalırdı.

Bu timar ve zeamet sahibi vefat edipde sahipsiz kalındığında müteveffanın savaşacak kudrette evladı varsa ona intikal ederdi. Eğer çocuk sabi ise hizmet verecek yaşa kadir oluncaya kadar -cebelü göndermek şartıyla- uhdesine tevcih olunur. Çocuğu olmadan vefat ederse timar ve zeamet sahibinin dirliği cebelülerden müstehak olana verilmek üzere Beylerbeylerine tezkere yazılırdı. Sonra İstanbul'dan gelen be'rat ile vazifelenilirdi. Fakat boşalan timar mesela onbeşbin akçalık, otuz kırkbin akçalık zeamet ise, icabına göre timarın üç beş bini, zeametin yirmiyirmibeş bini müstehak olan cebeliye verilip, üst tarafı mükafata şayan görülen başka dirlik sahiplerine terakki adıyla taksim olunurdu. Böyle terakkilerle bir sipahinin timarını değeri 20 bin akçayı geçerse zeamet tanılırdı.

Başlangıç yıllarında her yüz senede bir yazılı çalışmalarla tesbit yapılırdı. Fakat 2. Selim zamanındaki yazımdan sonra böyle bir muamele yapılamadığından arazilerin idaresi karışmıştı. Daha sonra beratlara yazılan akçalar bir emri itibari olmuştu.

Bir sancak veya eyaletin eşkinci zaimi ve erbab-ı timarın sefere vazifelendirilmesi hem vatanın muhafazası hem de arkadaşlarının dirliği işlerini tesviye eylemek için bunlardan ondabirini korucu adıyla

memleketlerinde kalırlar ve diğerleri seraskerin maiyetine vardıklarında yoklama olunup, gerek dirlik sahibi, gerekse cebelileri ayrı ayrı deftere yazılarak filan sipahi ve filan cebelü, falanca Paşanın defterlisidir denilirdiki, seferde varlığını isbat etmiş demekti. Hudud boylarında kışlama icab edince her sancak sipahisi içlerinden beşer-onar adam seçip, memleketlerine yollarlardı. Bunlara harçlıkçı ismi verilirdi. Bunlar memleketlerine gidip, hudud boylarında kalanlara timarlarından harçlık getirirlerdi. (Netayic ül Vukuat)

Faide 111: Şah Abbas

Şah Abbas H.995 / M.1587 senesinde babası Hüdabende'nin yerine zorla geçti. Hamza Mirza'nın öldürülmesinde ortaklığı olduğu söylenir. Henüz 28 yaşlarındaydı. Tahta çıkışında bir taraftan Osmanlılar diğer taraftan da Özbek Hânı olan Abdullah ile uğraşmaya mecbur kaldı. Özbekler Herat'ı ele geçirip, şiileri kılıçtan geçirmişler ve Horasan eyaletini çiğneyip, Meşhedi de istila ederek orada ne kadar İranlı varsa hepsi de öldürülmüşlerdir, Aynı katliam Nişapur, Sebzuar, Esferayn vesair şehirlerde de yapılmıştır. Şah Abbas İran'ın iki tarafla uğraşacak halde olmadığını biliyordu. Bu yüzden ilk önce Osmanlı devleti ile antlaşma yapmaya çalıştı. Bunda da bir antlaşma temin etti. Ancak, Şah Abbas böyle bir ant-

laşmaya uzun zaman baş eğecek bir adam değildi. Kabul yüzü göstermesini Özbekleri temizlemek, iç dinamiklerde ihtilal havasını söndürmek, suistimaleri kaldırmak için vakit kazanmaya başlamıştı. Bu fırsatla Kiylan, Mazenderan, Buristanı isyan ehlinden kurtardı. Herat yakınlarında Özbekleri mağlup etti. Horasan eyaletinden onları def etti. H.1000/M.1591 tarihinde de Özbekler Hanı Abdülmü'min ile çarpışmak üzere önce Nişapura sonra Damağana girip Sebzuar ve Esferayn'ı alıp, yine Kazvin'e döndü. Hatta Özbeklerin arazisine de tecavüz ederek Belh şehrini aldı. Kandaharın zaptı üzerine bütün Afganistan'a hâkim oldu. O zamanlar Hindistan'da bulunan Hind-i Şarki isimli kumpanyasının yardımıyla Portekizlilerin elinden Hürmüz'ü aldı. İnci avı ile meşhur olan Bahreyn adaları karşısındaki, Gomibon limanını işgal ederek burasını Bender Abbas ismiyle adlandırdı. İleride göreceğimiz gibi 2. İran seferinde Azerbeycan, Gürcistan, Şirvan gibi kafkas bölgeleri Bağdad ve Diyarıbekir'i zapt ve ele geçirme esnasında İran Devleti, Sind nehrinin Fırat'a kadar uzanan ve bir cihetten Kafkas ve Hazar Denizine dokunarak Ceyhun nehrini tecavüz etmek üzere bulunmuştu. Şah Abbas; İran'ın sonra da islamın büyük hükümdarlarındandır. Avrupa tarihlerinde yer alan ifadelere göre; Şah Abbas'a fikri ve ilerleme tavsiyesini yapan iki ingiliz asılzadesidir. H.997/M.1589'da Antoni ve Robert Şorley adlı bu iki ingiliz, yanlarında 26 süvari

bulunduğu halde, Kazvin'de Şaha iltihak ettiler. Kendisine hizmetlerini sunmaya başladılar. Osmanlı askerinin Yeniçerileri mukabilinde, Gulam-ı Şah adı ile kurulmuş İran piyade askerine, bu iki İngiliz öğretmenlik yapmaya başladı. Şah Abbas o sıralarda, İran'ın yegâne kuvveti olan Zeama askerlerini elde etmek düşüncesindeydi. İran'da; Şah'a bağlı olrak meydana gelen ilk ordu, işte bunlardır. Bu iki ingiliz muallim, İran topçuluğunu kurmuşlardır. Kısa zaman içinde beşyüz top, altmış bin "alay bozan" denilen fitilli tüfenk temin ettiler.

Şorley, Şah Abbas'ı Avrupa politikası istikametinde yönlendirmeye muvaffak oldu. Hatta, Osmanlı devleti aleyhinde bir pakt meydana getirmek için, Şahın adamları Moskova, Viyana, Londra ile diğer ve önemli Avrupa şehirlerinde dolaştılar. Vakit pek geçmemişti ki, Şaha Moskovadan, Fransa, Hollanda, İspanya, Garan Moğol, Almanya'dan elçiler geldi. H.1036/M.1626 senesinde de, İngiltere tarafından Dodmoor Kotton isimli bir elçi Şah'ın nezdine geldi. Şah Abbas, ülkenin içinde ticaret yapacak tüccarlara çeşitli imtiyazlar verdi. Kilise yapmalarına ve içlerinde papaz bulunmasına müsaade etti. İsfahan'ı başşehir ilan eyledi. Gürcü hiristiyanların sanatkarlarının Mehberi olan Celfe varoşunu düzeltti. Büyük camii güzelleştirdiği gibi; Çetresun ve Çarbağ saraylarında Zenderud köprüsünü tamir eyledi. Mazenderan de Merdap bataklıklar olması yüzünden ordu için cadde

haline getirildi. Ferahabad v.s gibi isimlerle kasırlar yaptırdı.

Şah Abbas'ın zulüm ve şedidliğide vardı. Büyükoğlu Sofu Mirza'yı idam ettirdiği gibi, diğer iki oğlunun da gözlerine mil çektirdi. Fakat ölünceye kadar, öldürttüğü Sofu Mirza için nedametini dile getirmiştir. Neye yarar değilmi?

Faide 112: Padişah İltifatı

Özdemiroğlu Osman Paşa, iran Seferinden Kefe'ye gelerek, oradan da İstanbul'a dönüşünde özel bir alaka ile karşılanmıştı. Padişah hazretlerinin iltifatlarına nail oldu. Boğaziçinde bulunan Yalı Köşkünde Hz. Padişahın huzuruna çıkan Paşa'ya alışılanın haricinde:

- Hoşgeldin Osman, otur. Diye hitab eden padişahın bu iltifatı karşısında yer ve etek öpüp, yine irade bekledi Özdemiroğlu.
- Otur.

Emrine uygun olarak Osman Paşa hemen bir ilişti ve tekrar ayağa kalktı. Bu hal üç defa tekrarlandıktan sonra dördüncüsünde emre uygun olarak oturdu. Yaptığı savaşların anlatılması fermanı karşısında Özdemiroğlu Osman Paşa son seferini büyük bir tevazu içinde anlatmaya başladı. Aras Hanın nasıl mağlub edildiği bölümüne gelindiğinde, zât-ı şahane sözü kestirip, kendi başından çıkardığı tuğ'u Osman Paşanın başına, kendi eliyle takmış ve anlat Osman

diyerek, dinlemeye devam etmek üzere oturmuştur. Osman Paşa anlatıma devam ettiği sırada söz, Hamza Mirza vekayii geldiğinde, Hünkar sözü yeniden kestirip, "Bunun semeresini göresin" buyurarak, kendi belinden çıkardığı altın kaplı bir hançeri yine elleriyle Osman Paşanın beline yerleştirdi. Tabii zatı şahane ayağa kalktıkça Osman Paşanın ayağa fırladığını yazmamız herhalde zaittir. Önceki gibi vakaların tefsiline devam olunurken, İmam Kulu Han'ın, nasıl bozguna uğratıldığı tafsilatına gelince Hz. Padişah yeniden ayağa kalkıp biraz evvelki tuğ'dançok daha kıymetli bir tuğ'u, adı geçen Paşamızın başına taktı. Velhasıl Osman Paşa Kefe'de Tatarların muhasarasında üç dört bin askerle nasıl dayandığı ve Han"ın nasıl idam olunduğunu bütün tafsilatıyla anlatmasından sonra lafın sonuna geldiğini ifade buyurmuştuki, 3. Sultan Murad ellerini açarak ayağa kalkmış şair ruhunun kendihe agah ettiği yüksek bir belagat ile dualar etmiş, kurenaya işaret edilerek içerde bir odaya Paşayı aldırıp, kendi giydiği elbiselerden bir takım hediye ve giymesine muntazır olarak duyurmuştur. Bu yüksek iltifata nailiyet kolay olmaz görüldüki onbeş gün sonra Özdemiroğlu Osman Paşa İran seferi başkumandanlığına ilaveten Sadrıazamlık da uhdesinde olarak tayin olunmuştur. (Tarih-i Siyasi)

Faide 113: Osmanlı Tarihleri Numunelerinden Eflak Voyvodası Mihal'in İsyan Haberi

Eflak topraklarında koyun ve sığır çok olup, Voyvodalar değiştikçe İstanbul tüccarı ve zenginleri para verip karşılığında halktan hayvan dugan toplamalarını isterdi. Çoğunlukla murabaha yani tefecilik karşılığında bu eşyayı istedikçe nice büyük kavgalar çıkardı. Hatta muameleciler para isteyip, beylere sövüp saymak ile cefa ederlerdi. Adı geçen Mihal'ın idaresinde olan Bükreş'de dörtbinden çoklardırki çoğunluğu yeniçeriler ve ekâbir kulu riba severler(faizciler)di. Her gün üzerine hücum edip,sarayını taşlayıp ellerine geçen eşyayı alıp, kapısında bulunan adamları döverlerdi. Verdikleri cefa ve eziyet melun Mihal'in canına tak eder. Bir gün bu adamları davet edip, nasihatta bulunur. "Beni öldürürseniz malınız kaybolur. Gelin sözüme uyun, Eflak memleketi nahiyesine tayin olunan adamlar ile varıp, tahsil edilen malı getirin ve içinden akçanızı alın" dediğinde: Bir çok tereddüd ve inatçılıktan sonra razı olurlar. Sonra dan tahsil edip getirdiklerki mal bütün alacağı ödemeye yetmeyince murabahaları isterler. Hesapları görülmeğe Yerköy kasabasına davet eder. Hasta bulunduğundan nâibi Ali Can Efendi vardır. Çünkü Eflak'da müslüman ile bir dava ortaya çıksa Yerköy kadıları gelip davayı hall u fasl etmeye vazifelidirler. Ali Can hesaplarını görür. Mesela 60 yük akça dava eden senet sahibi

ibraz eder. Mihal ise, gerçek senet benim amma ne verdin tür ve fiatla diye cevap ver dediğinde, nice kavga ve münakaşadan sonra yapılan beyana razı olur. Meselâ, nakit onyük akça bir murassa hançer, yirmiyük akça, beş yük, altmış yüke çıkar. Şimdi müslüman verdiğin şeyi bir yüke al vereyim diye bin kavga ve mücadeleden sonra 60 yükü 30 yüke razı eder. Kadıya sicil ve kıymet ettirir. Kendi kitaplarına dahi yazdırır. On yükten aşağı olanları bunlar azdır diye hesaba dahil etmez, böylece alacak 6 bin akçeye indirir. Adı geçen Ali Can derki: Dışarı çıktım, eskiden görmüş olduğum bir kafir yanıma geldi. "Ali Can Hoca, yirmi yıllık dostumsun. Bu saat çıkıp ikindiye kalma. Yerköy'de bile durmayıp Rusçuk'a can atta gör. İş işden geçti." Deyip gitti. Vakıa Bükreş'te her zaman olmayan hareket ve bigane küffar gurubunun köşede bucakta topladıklarını görüp, arabaya binip, Yerköy'üne gelip, Kadı'yı haberdar eyledik. Kalkınca meğer o melunlar o saat bütün alacaklıları ve orada bulunan müslümanları katlima tabi tutmuşlar. Arkasından Yerköy'ü bastılar. Çare kalmadığını görünce Tunayı yüzerek geçip karşı sahile çıktım. Bir kişi daha geçti. Ancak ikimiz kurtulabildik. Yerköy'de bulunan dörtbin kişilik erkek, kadın öldürüldü bazılarıda esir alınmış oldu. Ortalığıda ateşe verdiler. H.1006 Cemaziyelevvel/M.1597 Aralık. (Tarih-i Naima 1.cild)

Faide 114: Nedimler ve Yakınlarının Hataları

11. hicri asrının devlet işlerinde görülen değişikliğe ve hataların tarihçesine bakmaya ve bu husustaki izahata önem vermek lazımdır.

H.982 / M.1575 tarihine gelince veziriazamda tam bir selahiyet ve istiklal olup bunlara bir başkasının müdahalesi imkansızdı. Tayinler ve terfiler, aziller onun elinde olup, veziriazam ile padişah arasında geçen konuşmalara kimsenin agah olduğu yoktu. Ancak zaman geçtikçe, padişahın nedim ve sevdiği kimseler devlet işlerine müdahale eder duruma girdiler. Veziriazamın önünde nice makul olmayan tekliflere cesaret eylediler. Eğer veziriazam bunların istediklerine sed çektiği takdirde bunlar artık hep birden aynı noktada ittifak edip çeşitli iftiralarlla padişahı gazaba getirirlerdi. Artık, padişah canımı alır, malımı alır. Yoksa çeşitli hakaretlere maruzmu bırakırdı, meçhul? Bu iftiralara duçar olmuş kimselerden biri Acem toprağı üzerinde kumandan tayin olunan Ferhad Paşa idi ki, cihad yoluyla gerek İranda gerekse Yemen'de devlet-i aliyye için görülen hizmetleri acemlerden oniki eyaleti padişahın ülkesine ilave etmeye muvaffak olmuştu.

İran Şahı: "El aman ey asaf-ı ali hemim sahipkıran" diye sulh teklif eden yazı ile birlikte kardeşi Haydar Hamza'yı çeşitli hediyelerle ve bunca pahalı hediye ile paşanın yanına gönderip yalvarıp

niyazda bulununca Paşa da, isteğine müsaade edip: "Feth ve nusret bir yemin ve baht-ı devlet bir yesar"

İstanbul'a işin olma yoluna uygun tarafa gidip, kardeşinin oğlu şahı bile yaşça beraberinde devlet kapısına götürüp teslim etti. Bunca hizmetler karşılığında Osmanlı devletinden tebrikler, teşekkürler ve ikramlar beklenirken nedimler ve yakınlar bu hased edenlerden bazıları İbrahim Paşa ve Sinan Paşa vesaire müşarileyh Ferhad Paşayı, hakkında nice iftiralar yapıp daha sonra bigünahı öldürttüler. Önce Sultan Murad Han ve 3. Mehmed Han Hz.lerinin yüksek saltanatı zamanlarında sipahi askeri itaat etmekten kaçınıp, vükelayı devlet ve başındakileri Rumeli Beylerbeyi Kara Mehmed Paşayı ve Babüssade Ağası Gazanfer Ağayı istemeyiz diye katlettirip, nice ırz ehline taarruza, riaya'ya zulüm ve cefaya başladılar. Kimse bunlara çare bulamazken, Yemişçi Hasan Paşa merhum ortaya çıkıp almış olduğu güzel tedbirlerle ortalığı yatıştırıp, şehrin kapılarını kapattırmış, isyan ve bozguncuları bir güzel, hale yola koymuştu. İşte bu hizmet sahibini dahi padişaha kötüleyip çeşitli iftiralar ve aslı astarı olmayan sözlerle idamını emreden fermanı elde ettiler. Yemişçi Hasan Paşa, böylece hayata veda etmiş oldu. Derviş Mehmed Paşa ve Nasuh Paşa gibi çok kıymetli kahraman veziri bu istikamet sahibi kimseleri, devlet-i ali osmana kasıtları vardır gibi yine hiç doğru tarafı olmayan iftiralara boğup, öldürülmeleri için padişahın sıfat-ı

gazabiyesini harekete geçirmekte muvaffak oldular. Bu kıymetli vezirlerden sonra gelen devlet adamları durumları anladıklarından artık, sarayın içinin politikasını kendi hayatları için önemli bulduklarından, hesaplarına bu olmaması gereken politikayıda katma alışkanlığı kazanmaya başladılar. Tabiiki bu halde ne devlet için, ne de buna başvuran saray içindeki murakkibler ve nedimler için hayırlı neticeler getirmedi. Nice yüzyıl kılıç ve gaza ile alınmış yerlerin kullanımına göz koyanlar vardıki, bu fırsatları buldular. Bu fırsatları bulanlara hem vazifede kalabilmek hem de, kelleyi kurtarma arzusunu taşıyanlar yardımcı olunca kimine Paşmaklık kimine Arpalık alıp, kiminin dirliğini sattırıp, kendilerine para kazandırdılar. Bir çok kılıç ehlinin zeamet, timar ve dirliklerini ellerinden alınmasını temin ettiler. Beytülmalı büyük zararlara uğratıp, dünyayı böyle karışık bir hale getirdiler. Bununlada iktifa etmeyip, rüşvet kapısını açtılar. Bir çok sancak ve beylerbeyilikler para ile alınır, satılır oldu. Sonunda artık kimse kimseye söz anlatamaz hale geldi. Ulufeli kul dünyayı tuttu. Sipahi gürühunu aştı geçti. Bu asilerin ileri gelenleri vükelaya bağlı olup, ne kadar fitne ve fesat çıktıysa bunlardan oldu. Harem-i Hümayuna Türk ve Yörük ve Çingene ve Yahudi ve dinsiz ile mezhepsiz nice kalleş ve ayyaş şehiroğlanları girer oldu. (H.1041/M.1631'de yazılmış Koçi Bey risalesi)

Faide 115: Osmanlı Paraları (Sikkeleri)

Eşrefi: Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethettikten sonra H.922'de ve adına olmak üzere orada altun para (sikke) kestirmişti. Bu paraların üzerine sadece Sultan ünvanını yazdırmakla iktifa etmişti. Üzerinde Şah ünvanı bulunmayan bu altunlar ve diğer benzerlerine Mısır'da Sultani denildiği gibi Eşrefi de denmektedir. Başka yerlerde olduğu gibi Mısır'da da meskukâtı (paraları), para sahibi olan hükümdarın adına nisbet etmek adet olduğundan, Sultan Selim'e mağlup olmuş bulunan Mısır Melikinin tahtına otururken ecdadının eserine uygun olarak Melik Eşrefi adı verilmişti. Sultan Yavuz Selim'de beraberinde bir miktar altun ve gümüş para bulunduğu halde döndükten sonra Osmanlı altunları Eşrefi, Şürefa, Şerifi isimleriyle anılmaya başlanmıştır. Hatta ecnebi altunları dahi ara sıra bu isimle anılmıştır. Bu altunlar yalnız bir-iki sene darbedilmiş daha sonra o taraflarda kesilen altunlarda Osmanlı kisvesine dönüştürülmüştür.Bir de, Cedid-i eşrefi, yani yeni eşrefi vardır ki, Sultan 2. Mustafa zamanında ilk defa tuğralı olarak darb edilen altun sikkelerdir. Bunlara Tuğralı Altun da denirdi. Mısır'da bu altunlara Zir-i mahbub ismi verilmişti.

Esedi: Ekdeliyon denilen kuruşlar. Kuruş bahsinde bilgi verilecektir.

Aynalı: Sultan 3. Mustafa zamanında kesilmiş bazı büyük boydakı altunlara halk dilinde verilen isim. Bu altunların kenarları nakışlı olup, tuğra ile yazıların etrafındaki sade ve noktalı ikişer, üçer yuvarlak çizgiler bulunduğundan aynaya benzetilmiştir.

Altmışlık: Sultan 3. Mustafa zamanında 60 para kıymetinde.

Ellilik: Sultan 3. Selim zamanında kesilmiştir.

Altılık: Sultan 2. Mahmud zamanında H.1249 / M.1833 yılında parçalarıyla birlikte basılmıştır.

Barbut Altunu: 2 kırat ölçüsünde eski bir altun paradır ki, yüzlük Osmanlı altunu hesabıyla 3 kuruş 3 para kıymetindeydi.

Beşlik: Sultan 2. Mahmud devrinde kesilmiştir. Çihadiye, yeni eşlik ve diğer bir yeni beşlik isimleriyle üç çeşittir.

Pare: H.818 / M.1416 tarihinde Mısır Memlükü Melik Müeyyid'in adına nisbet olunarak Müeyyid diye bir sikke kesilmişti. İşte bu sikkeye H.1045 / M.1635 senelerine doğru pare denilmiştir. Altunun küçüğünü tesbit etmek için kullanılmış olan akçanın muayyen miktarı inip çıkmasından dolayı yeni bir küsür çıkarmaya ihtiyaç görülmüş ve bunun üzerine akçadan daha büyük boyda para kesilmiştir. Bu para Osmanlı kuruşlarının çıkmasıyla beraber onların kesiri yâni ufaklığı olmuştur.

Semen: H.1040 / M.1630 tarihlerinde bol miktarda olan ecnebi kuruş aksamından birçeşit paradır. Bu sikke Marsilya tüccarının beş sav kıymetindeki fransız sikkelerini külliyetle nakil ederek küçük ve şekli zarif olduğundan Osmanlılar alaka göstermişler ve bunu riyal'in sekizde biri zanederek sekiz tanesini bir Ekü yani bir riyal karşılığı olarak alıp kabul etmişlerdir. Semen yâni 8/1 demek olup, adı bundan böyle olmuştur.

Cedid-i Yeni zer İstanbul: H.1127 / M.1715 tarihinde basılıp çıkarılan bir altun ki, buna zincirli de denirdi.

Cedid-i Zincirüklü: Zincirin küçük zinciri demektir. Şimdiki altunlarda olan tırtıla vaktiyle zencir denirdi. Cedid-i zincirüklü H.1138 / M.1725 tarihinde Tebriz, Tiflis ve Revan darbhanelerinde Sultan 3. Ahmed Han adına basılmış altun sikke. Bunlardan her biri 24 ayarında halis altundu.

Cihadiye: Sultan 2. Mahmud zamanında harp masrafları için basılmış beş kuruşlar.

Hayriye Altunu: Sultan 2. Mahmad'un tahta geçişinin 21. senesinde iki sene basılmıştır. Halk dilinde gazi ve sandıklı altunu adını almıştı.

Dar ül Hilafe Altunu: Sultan 2. mahmud zamanının onbeş ve onaltıncı sene-i cülularında kesilip, birinde dar ül hilafetül İslamiye diğerinde Darül hilafet el seniyye yazılmıştır. Bunlara anali sıra altunu derdi.

Rumi Altunu: Atik-i Rumi denilen altunki Sultan 2. Mahmud Han'ın cülusunun 9. yılında dört sene devam ederek 13. cülus yılına kadar basılmıştı. Bir de cedid-i rumi altunu vardı ki, bu da 9. seneden 15. seneye kadar darb edilmiştir. Halk bunlara Yazılı Mahmudiye derdi.

Zolota: Slavca kuruş demek olup, İslavca Zolotadır. Leh dilinde Zoloty gümüş kuruşlara isim olmuştur. Rusça da ise Zoloto, altun manasındadır. Bu kelime bize Lehistandan gelmiş ve tarihlerimizde Zolete, Zolota gibi şekillerle yazılmıştır. Guruşun ufaklıklarından yani ast katlarındandı. Sultan 2. Mustafa Han zamanında tedavüle başlamış ve 1. Abdülhamid Han zamanına kadar devam etmiştir. 30 Para kıymetinde idi. Bir de, 1. Abdülhamid Han zamanından sonra çifte zolota basılmıştır. H.1138 / M.1726 tarihinde tam ölçü ve ayarda yüz adedi, yüz dirhem gelen, kenarı zincirli ve dairesinin etrafı rumi nakışlı, tuğralı, arka tarafının ortasında da "darb-i fi İslambol" yazılı bir altun vardı.

Zir-i Kamertab: Sultan 3. Mustafa zamanında kesilmiş, daha çok hediyelik kullanılırdı.

Sultani: Trablus, Tunus, Cezayir darbhanelerinde basılmış Osmanlı altunlarının eskiden beri kullanılan adıdır.

Şahi: Yavuz Sultan Selim Han'ın şahi ünvanıyla bastırdığı bir sikkedir. Bin tarihlerine yakın bir za-

manlarda dahi akçalara mahsus olmak üzere Şahi adı kullanılmıştır.

Tuğralı (Mısır Tuğralısı): Mısır darbhanesinde kesilen Eşrefilere Sultan 3. Ahmed devrinde verilen isim.

Adli Altunu: H.1223/M.1808 senesinde basılan altun olan üzerinde bulunan Sultan 2. Mahmud tuğrasının sağında Adli ünvanı yazılıdır. Yeni ve eski adli diye iki çeşiti vardır.

Faide 116: 3. Murad Devrinde Komutan ve Bendegan Yövmiyeleri

Yeniçeri Ağası 1 Miralem 1 Kapıcıbaşılar 10 Büyük, küçük mirahor 3 Çakırcıbaşı 1 Çaşnıgirbaşı 1 Sipahi, Silahdar, Ulufeciler, sağ ve sol ile sağ gureba ağaları 6 Çavuşbaşı ve Kapıcılar Kethüdası 2 Cebeci başı 1 Vezir çocukları, ulema ve komutanlar, defterdarlar ve Ağayan (ağalar) harf ehli 5 Divan-ı hümayun katipleri 24 Hazine-i Amire Katipleri 16 Ahkam-ı Maliye Katipleri 20 Şakirdan-ı münecciman (Maneccim talebeleri) 5 Mehteran-ı Hayme 833 Dış hazinedarları 19 Müezzinler 15 Şatırlar 57 Özengi ağalıklarından alınmış olanlar 7 Tekaeüd Ağayan (ağalar) 32 Buğdan ve Eflak Voyvodalarının kapı kethüdaları 13 Hazine-i Amire Şakirdleri (yamakları) 132 Meşahire-i Hoaran 25 Etibba-i Yahud (Yahudi doktor) 41 Mehteran-ı alim 227 Memurler 44 Sakalar 36 Mutbah ve kiler halkı 1129 Has ve Hilat terzileri-319 Hademe-i ehl-i

harf-947 Dergah-ı ali kapıcıları-1925 Bab-ı Hümayun kapıcıları-417 Sarayda bulunan hizmet erbabı vesaire: Enderun Gulamları (Ağalarla beraber)-709 Dergah-ı ali çavuşları-324 Şahinciler-276 Etibba (hekim)-21 Büyük ve küçük ağırda bulunan saraç ve hademe-4322 Teberdaran-ı hassa (Baltacı Solaklar)-109 Dergah-ı ali müteferrikaları-433 Çakırcılar-271 Atmacacılar-45 bütün bu çalışanların genel yekünü 12860 kişiyi buluyordu.

Faide 117: Yeniçeri Nizamına Gelen Bozulma

Yeniçeri ocağına ecnebilerin girişi H.909/M.1503 tarihi olup, sebebi şu olmuştur. Sultan 3. Mehmed'in sünnet düğünü iki ay kadar sürmüştür. (Bu bölümü Koçi Bey risalesinden alan Ahmed Rasim bey ve zamanının insanları kullanılan lisana vakıf idiler. Şimdi son derece kısırlaşmış lisanımızla bunu nakle çalışsak, zevki olmasa da, demek istenen okuyucu tarafından anlamak ihtimal dahiline girecek, aynen koysak, beyhude bir gayret olarak niteledik. Bu bakımdan özetleme yoluyla Yeniçeri'ye gelen bozulmanın sebebini duyurmaya çalışalım. M.H)

İki ay süren bu sünnet düğününde o kadar mükemmel oyunlar, keşifler sergilenmişki, halk bunların hayranı olmuş. Düğün alanının civarında toplanan halk büyük izdihamlara sebep olmuş. Bu izdihamlar neticesinde bir kaç kişi hayatını kaybetmiş. Kalabalığı dağıtmak için çareler aranmaya başlanmış bunlardan

bir çare bezir yağı ile yağlanmış tulumlar temin olunup, ahalinin üzerine doğru yürütülmüş. Bu yağlardan kaçınan halkın biraz seyrekleşmesi temin edilebilmiş. Nihayet düğün sona erdirilmiş. Bunları yapanların mükafatlandırılmasına sıra gelince padişah, boş bulunup, "benden ne dilerseniz dileyin" sözünü ağzından kaçırmış. Bunlarda hemen "Yeniçeri ocağına yazılmak isteriz" demişler. Töre buna müsaade etmediğinden, başka bir şeyler istemeleri taleb olunduysa da, laf anlatmak kabil olmayıp, o sırada Yeniçeri Ağası bulunan Ferhad Ağaya emir verilmiş. Ne varki Ferhad Ağa, Ocağın subaylarıyla yaptığı müşavereden sonra "eğer bu istek kabul edilirse ocağımıza ecnebi ve bigane girer. Ocakta geçerli olan kanun ve kaide elden gider, devletimize bunların Yeniçeri arasına girmelerinin zararı olur" kararına varmışlar.

Ancak talebçilerin ısrarı, padişahın yakınları ve nedimleri tarafından yaptıkları yumuşatmalar, emri tekrarlatmıştır. Ferhad Ağa yine kabul etmeyince, görevden azletme gündeme gelmiş. Azil işi tamamlanınca Ferhad Ağanın yerine geçen Yusuf Ağa bu taifeyi "Ağa Çırağı" ünvanıyla ocağa almıştır. Böylece bir bid'at ortaya konmuş oldu. Daha sonra Aksarayi Mehmed Efendi isimli Yeniçeri katibi Ferzend Sipahi ve H.1030 / M.1620 tarihinde Yeniçeri Ağası olan Mustafa Paşa'da Becayiş adlarıyla birer bid'at daha icad ettiler. Bu yolla Yeniçeri ocağına kıyıldı. Ocaktan revnak ve güzellik gitti. Kendi aralarında geçerli olan kanun bitti. Hercümerç meydana geldi.

Yaşlı ve sakat olandan başkası oturak yani mütekaid demek olup, bu hal kanuna aykırıdır. Sağlıklı ve gücü kuvveti yerinde olan onbin kişiden fazla sayıda korucu ve oturak halinde olanlar ortaya çıktı. Müslümanların hazinesi bu yolla kayıp ve telef oldu. Eskiden kıdemli çavuş üç tane iken şimdi kırk elli çavuşa çıktı. Seraser kuşanan kimselerin sayısı yüz kişiden fazlaya çıkıp, her biri de oda taleb etti. Bu sebeten her sene iki defa savaş halinden haberdar olarak alaylar, taburlar bozup, kalelerfetheden kethüdaların tekaüdlüğünü temin ettiler. Dünya nimetleri uğruna kimini azil, kimini tayin edip, nice hak sahiplerini tekaüd edip, hak sahibi olmayanlarıda baş tacı ettiler. Birini Yayabaşı veyahut Bölükbaşı yaptıklarında biner ikişer kuruşlarını alıp, ithamı doğru olmayan nice emektar, iş yapmış adamları sebebsiz kaldırıp, ahval bilmez, rüzgar görmemiş, dünya zorluğu çekmemiş, nice tazeleri yerlerine getirip, ocağı harap ettiler. Bütün zümrelere tarihin yazdığından beri, millet ve mezhebi bilinmeyen şehir oğlanı, Türk ve çingene, Kürd ve ecnebi ve laz, yörük, katırcı, deveci, hamal ve ağdacı, yol kesici, yankesici, çeşit çeşit insanlar katıldı. Böylece usul ve erkan bozuldu. Eğer bu güne dirayet-i asker ile layik-ı din ü devlette bir iş görmek mümkün olsaydı, zeamet ve timarı hakkı olana ihsan etmezler, kul taifesini senelik bunca hazine vermez idiler. Ancak savaş olduğu taktirde yüz ikiyüz bin asker tedarik ederlerdi. Ve hizmetlerin yerine getirince dürzi olan dürziliğine, bakkal olan bakkallığına, attar olan attarlığına gidip, her biri sanatlarıyla meş-

gul olurlardı. Ancak böyle olan da asker değildir. Hatta merhum Yavuz Selim Hz.leri Halep, Şam, Mısır ve Kahire'yi fetih ettiğinde sefer sırasında yapılan masraftan hazine yetmeyip bir miktar para bulmak mecburiyeti hasıl olunca, defterdar olan zat bir bezirgandan (tacir yahudi) 60 sikke-i hesna borç alıp, sıkışıklığı defetti. Sonra yakın yerlerde bulunan yerlerden gelen mal ve hazine gelince borç alınan yahudi bezirgan çağrılıp, 60 bin flori geri ödenmek istendi. Bezirgan olaydan etkilenip, benim dar-ı dünya'da bir tek oğlum var. Ben bu parayı almayayım. Devlet hazinesine kalsın. Oğlum padişahın devletinde iki akçe ile cebecilik ihsan buyrulsun dediğinde. Bezirganın bu ricası padişaha arz olunduğunda, sadır olan ferman şöyleydi: "Ecdad-ı azamımın ruhu için hepinizi katl ederim. Lakin halk Fatih-i Haremeyn ve Şerefeyn Sultan Selim Han bir bezirganın malına tamah edip, bahane ile katil etmiş ve bir kaç vezir ile defterdarını dahi bigünah idam etmiş şaiyası olur. Ondan kaçarım. Yoksa hepinizi tamahı şemşir gazab ederim. Çabuk bezirganın malını verin, böyle pis şeyleri benden taleb etmeyin. İçinizden her kim benim pak kullarıma yabancı sokmaya çalışırsa dünya'dan ukbaya imansız gidip cehennem ateşinden felah bulmasın." diyer beddua eylemiştir. Bezirganın bağışlamak istediği 60 bin floriyi red ettirdi. Şimdi 60 bin değil, 6 floriye altı kişi cebeci ederler. "Yaalem nice Abadan olsun?" Ya mal ve hazain nice vefa etsin- Asker eba enced asker olanlardır. Ocak ve Ocakzadelerdir. Bakkal, çakkal ile iş bitmez. (Koçi Bey risalesi)

Faide 118: Çorbacı

Çorbacı demek, Yeniçeri sınıfında bölükbaşı makamında olup, yüzbaşı demekti. Her ortada yani Yeniçeri bölüğünde amir ve kumandan olmak üzere bir Çorbacı bulunurdu. Çorbacı, çorba pişiren zabit demek değildir. Yeniçeriler, padişahların ekmek ve nimetlerini anmak maksadıyla kendi heyetlerine ocak veyahut Ocak-ı Amire dedikleri gibi, subaylarına da Çorbacı ve aşıcı usta adını vermişlerdi. Hatta kazanlarına da, Kazğan-ı şerif derler ve ona sancaktan fazla hürmet gösterirlerdi. İsyanlarda kazğan kaldırmak ayaklanma bayrağı çekmek gibiydi. Çorbacı başına kırmızı, Yeniçeri Ağası kalafatından daha yuvarlak bir kalafat giyer ve üzerine beyaz bir sarık sarardı. Arkasına da kırmızı çukadan uzun kollu bir cübbe altına uzun bir entari, bacağına kırmızı bir şalvar giyip beline şal kuşak bağlar ve ayağında sarı mest ve pabuç bulunurdu.

Faide 119: Tarihte Kullanılan Kelimeler

Ocaklık: Ocaklık tabiri tersane masraflarına veya bir kale muhafızlarının veyahut bir şehrin yerli askerinin yövmiyelerine karşılık olarak tahsis olunmuş bir kaç köy, kaza hasılatının öşürü ve arakiyesi demekti. Fakat ocaklı, aşara münhasır değildi. Cizye, Miyan-ı harir ve gümrük gibi rüsümattan da tahsis yapılabiliyordu.

Yurtluk ve Ocaklık: Öşür geliri ve arakiyesi ve hükümetin mutasarrıflarına ait, mutasarrıflarının hizmetleri dahi, hududu muhafaza etmek ve o taraflarda ordu sevk olunursa seraskerlerin maiyetine bulunan bulunmaktan ibaret olan araziye denirdi ki, bunlardan boşalma olduğunda, dirlikleri oğullarına, oğlu yoksa o aileden uygun olanına verilirdi.

"Netayic ül Vukuat" adlı eserde eskiden bizde mevcudolan arazi-i idare kanunu, aşağıda yazılı olduğu gibi pek güzel şerhedilmiştir: Feth-i memalik vaki oldukça arazisi tahrir ettirilip, her kayenin miktar-ı hasılatı öşriyesi ve nüfusu ve kaç haneden ibaret olduğu ve her kazanın müstakilen veyahud müştereken istimal eyledikleri orman veya mera serp ve terkim olunup, mesela bir sancağın yüz yük akçe hasılat- öşriyesi olupta dirliğin her nevi dahi bulunmak farz olunduğu takdirde 20 yükü has, 10 yükü zeamet, 40 yükü timar, 20 yükü evkaf, 10 yükde ocaklık ve yurtluk olmak üzere taksim

Salyane: Vaktiyle has, zeamet ve timar usuyü ile ayrılmış ve taksim edilmiş öşür hasılatı ve arakiyesi devlet hazinesine aid bulunan bazı vilayetler hasılatından Mirmiranlar ile mirlivalara ve yerli kolu denilen o bölge askerine verilen muayyen ulufeye denirdi. Bağdad, Basra, Mısır, Yemen, Habeş, Lahsa eyaletleriyle Bahr-i sefid ve Haleb eyaletlerinde bazı sancaklar salyaneli idi.

Pençik: Hamse-i şeri demektir.

Tabur: Eski tarihlerimizde hemen hemen her savaşta karşılaştığımız bir kelimedirki, bildiğimiz bir binbaşı komutasındaki asker topluluğu değildir. Talebe ve tahsingah (sağlam kale) manasındaydı. Ordu etrafını hendek çevirerek veya başka bir şekilde taarruzdan masun bulundurmak, harbe hazır olmak da, tabur kurmak demekti.

Hedne: Ahd, Antlaşma demektir. Naksı hedne, namsı ahd, antlaşmayı bozmak demektir.

Faide 120: Sultan 3. Murad Hakkında Bazı Tarihlerin Şahadeti

Sultan 3. Murad Hz.leri gayet güzel bir yaşayış içinde değil sefere sarayı hümayundan dahi dışarıya çıkmamıştır. Saray içi kadrosu ile bilhassa şairlerle vakit geçirmiştir. Tasavvufa eğilimi olan, haram edilmiş olan şeylerden kaçınmayı yerine getirmekteydi. Mal toplamaya ve hediye almaya merakı çoktu.

Rüşvet: Vaktiyle Kastamonu hükümdarları olan İsfandiyar sülalesinden müsahip olan Şemsi Paşa bir gün yalısına sevinç içinde gelip, sebebi soruldukta:

- Bu gün Sultan 3. Murad Hz.lerine büyücek bir rüşvet kabul ettirdim. Bundan böyle bu lezzet-i dimaği saltanatında müstakar olur ve devletin intizamını ihlal ile inhitatını (çöküşünü) temin etmek suretiyle bende ecdadımın intikamını almış olurum. Cevabını vermiştir. (Künhül Ahbar:

Timar ve zeamet sahipleri dirliklerinin bulunduğu sancak dahilinde oturuyor olmak bakımından kanunen mecburken, Sultan 3. Murad zamanında eski kanuna aykırı olarak, vezir eskilerine timarlar verilerek, bu kötü misal teşkil etmiştir. Yavaş yavaş bu şehir ahalisinden hatta reayadan nice meçhul kimseler ata binip, kılıç kuşanıp, timar ve zeamet içine karıştılar. Sultan 3. Murad zamanında padişahın yakınında bulunanlar ve nedimler yüz bulmuş olduklarından savaşan müslümanın hakkı olan kır ve tarlaların birer parçalarını üzerlerine geçirme yolunu temam mertebe istiğna geldikde tevabii ve müteallakata pek çok timar ve zeametler yaptırdılar. Devlet de mirasçısı olmayanın malını kendi beğendiklerine vermeye başladı. Böylece önemli timar ve zeametlerin, kimi arpalık, kimi paşmaklık (ayakapı zeametinde Ayni Ali Efendi Tezkiresinde: Merhume Haseki Sultan Hurrem kadın camii şerifi bina edildikte acemi oğlanları bir çok hizmette bulunmakla, Hürrem sultan ricasıyla merhum Sultan Süleyman Han zamanında ayda beş akçe pabuç akçası verilmek ferman buyruldu. Diye yazılıdır.) Kimisi ileri gelen kimi hizmetkarları, kimi köleleri üzerine berat düzenletmiş olduklarından, nam onların, mal ise kendilerinin olurdu. (Cevdet Paşa Tarihi)

Faide 121: Madalyalar

Osmanlı devletinde ilk madalya, Sultan 1. Mahmud zamanında basılmıştır. Bu madalya mustatil (dikdört-

gen) şeklinde tarihsiz, altun olup bir tarafına tuğra diğer tarafına da, "Feallahe hayr hafazen vehüve erhamerrahimiyn" alet-i kerimesi yazılmıştır. Ağırlığı 12 dirhem birbuçuk kırattır. Boyutları 67*44 milimetredir. H.1168 / M.1755 senesinde Sultan 3. Osman devrinde yeni para basımına hatıra olmak üzere beyaz ve altun bir madalya daha bastırılmıştır. Bunun bir tarafına yine tuğra, diğer tarafında da "Sikke-i cedide darb-i fi İslambol 1168" yazılıydı. Ağırlığı 8 dirhek 2 kırat olup boyutları 39*27 milimetredir. Şimdiye kadar devletin bastığı madalyalar aşağıdadır.

Hilâl: İngilizlerin fransız donanmasını Ebukır önünde mağlub etmeleri üzerine 1216 yılında yâni miladi 1801 yılında bastırılan Osmanlı askeri ve İngiltere devleti komutan ve subaylarına deniz ve kara askerine tevzi edilen ilk madalyadır. Üzerinde M.1801 tarihi vardı. Altun ve gümüş olarak iki çeşitti. 2, işkodra madalyası (Nişan-ı İftihar)

3- Rusya H.1249 / M.1833
4- İftihar (tarihsiz Sultan Abdülmecid)
5- İftihar-i nişanı H.1270 / M.1854
6- İftihari Nişânı H.1275 / M.1870
7- Takdir-i Hüner Madalyası (Tarihsiz)
8- Tahlisiye (can kurtaran madalyası tarihsiz)
9- Akkâ ve Beriyetüş Şam madalyası H.1256 / M.1840
10- Yemen madalyası H.1263 / M.1847
11- Kürdistan madalyası H.1263 / M.1847
12- Bosna madalyası H.1266 / M.1850
13- Sivastopol madalyası H.1271 / M.1855
14- Kırım madalyası H.1271 / M.1855

15- Silistire madalyası H.1271 / M.1855
16- Diğer Silistire madalyası H.1271 / M.1855
17- Kars madalyası H.1272 / M.1856
18- Tashih ve tecdidi sikke madalyası H.1259 / M.1843
19- Ayasofya tamiri madalyası H.1265 / M.1848
20- Tanzimat-ı Hayriye madalyası H.1270 / M.1853 21- Sinob hayriye madalyası H.1270 / M.1853
22- Karadeniz ve Tuna madalyası H.1271 / M.1854
23- İttifak-ı selase-i düveli madalyası H.1271 / M.1854
24- Karadağ madalyası H.1277 / M.1860
25- Girid madalyası H.1285 / M.1868
26- Askeri nişan talimlerine mahsus H.1280 / M.1863
27,28- Dersaadette açılan umumi sergiye mahsus ziraat ve sanaat madalyaları H.1279 / M.1862
29- Sanayii
30- Rusya Murebesi H.1294 / M.1877
31- Plevne H.1294 / M.1877
32- Liyakat
33- Yunan
34- Hicaz demiryolu.

Faide 122: Tarihi Kelimeler

Ağa Yamağı: Yeniçeri Ağasının maiyetinde emir çavuşu.

Başçavuş: Yeniçeri ocağının önemli subaylarından olup, beşinci cemaat ortasının çorbacısı ve Ağa divanı (toplantısı)nın teşrifatçısıydı.

Ağa Divanı: Yeniçeri ağasının riyasetinde yapılan toplantı.

Koloğlu Başçavuşu: Sultan 1. Murad zamanında alınan esirlerden başka bir "pençikli kulu" ismiyle bir

asker tesis edilmişti. Bu askerin inzibatı memuruydu. Pençikli kulu feshedildikten sonra da, yine bu tip hizmetlerde kullanılmıştır.

Odabaşı: Çorbacı muavini. Orta askerinin nizam ve intizamına bakar. Sefer esnasında ortaya mahsus çadırın direği yanında oturur ve yeniçeriler de adetleri üzere bunun etrafında halka olurlardı.

Kul Kethüdası: Kethüda Bey'de denir. Yeniçeri Ağasının muaviniydi.

Orta Çavuş: Başçavuş'un mahiyetinde bulunan iki çavuştan biriydi. Cezaya mahkum olmuş askeri cezalandırır, yeniçeriler alay da yürürken, yürüyüşün intizamına bakardı.

Salma Çukadarı: Gece gündüz, tebdil-i kıyafet dolaşıp, kahvehane ve berber gibi yerlerde kumar ve benzeri oyun oynayanları cezalardı. Ezan okunduğunda camie gitmeyen esnafı ve kimseleri kamçı ile döverek camie yollar, fuhuşu men ederdi. Adeta sivil bir başhafiye idi. Emrinde bulunan kimselere de salma denirdi.

Sekbanbaşı: 24 orta(bölük)dan ibaret olan Sekban Bölüklerinin bir rivayete göre de, bütün yeniçerilerin ağası idi. Daha sonra yeniçeri ağası ordu ile bir sefere gittiğinde İstanbulda "Ağa kaimmakamı" adı ile vekil olarak kalırdı.

Subaşı: Gündüzleri kol gezerek çarşı, pazar, sokak aralarının nizamına dikkat etmek, bozuk kaldırımları tamir ettirmek, yıkılmaya yüz tutmuş binaları Mimarbaşıya haber vermek, geceleri ise Asesbaşı gibi kol gezerek, serseri takımını tevkif eylemek

vazifesiyle vazifeliydi. Belediye Baş müfettişi de denilir.

Asesbaşı: Polis müdürü veya Zaptiye nazırı makamındaydı. Yeniçeri ortalarından 28. bölüğün çorbacısıydı. Asılma ve idam edilme infazı olacağı zaman bölüğü ile işin olacağı yerde bulunur, inzibatı temin ederdi.

Bucakbaşı: Bu da zabıta memuruydu. Yakaladığı suçluları Yeniçeri Ağasının ikametgahında (Ağa kapısı) veya ihtisap Nazırının konağına veyahutta Baba Cafer zindanına gönderirdi. İşledikleri suçlara göre kiminin elini, kiminin kolunu kestirirdi. Sabıkalı olanları da idam ve asardı. Emrinde kadın hafiyelerde vardı. Adamları hırsızlıktan, yankesicilikten tövbe ederek gelenlerden olduğundan çalınan mallar çabucak ortaya çıkartılırdı.

Civelek: Yeniçeri mutfaklarında aşçıbaşı emrinde bulunan kimseydi. Bunlar çok ender olarak sokağa çıkarlar, kimse kendilerine ilişmesin diye yüzlerine peçe takarlardı.

Şatır: Ahaliden yolsuz hareketler yaparak cezalanmaya müstehak olanları bunlar yakalayıp, tevkif eder, icab eden yerlere gönderirlerdi. Polis neferi demektir. Savaş zamanında ve barış vaktinde Osmanlı padişahlarının vücudlarını korumakla mükellef olarak yaya halde iki tarafında yürüdükleri padişahı çok tehlikeli yerlerden geçerken atının dizginlerinin yönetimini üstlenirlerdi. Bunların sayısı yüz kişi idi. Yeniçeri ocaklarının 60,61,63 ve 64. cemaat ortalarından bu göreve alınırlardı. Ye-

niçeri ocağı hitama erdirildikten sonra Solakların kıyafeti değiştirilerek başlarına kadifeli ve keçe kordonlu, üstü çeşitli renkte uzun ve enli tüyler takılmış birer kalpak ve sırtlarına da gayet süslü setre denen örtü ve pantolon giydirilmişti. Solaklar, 2. Abdülhamit Han'ın kılıç kuşanma merasiminde yer amışlardı.

Faide 123: Sultan 3. Mehmed'in Cülusunda Verilen Bahşiş

Akçe Akçe
İsim Miktarı İsim Miktarı
Kapıcılar kethüdası 15 bin Rikab ağalarına Hilat
ile 10 bin
Beher Müteferrika 2 bin Beher Cebeci
bin
Beher Sipahi neferi bin Beher saracan neferi
bin
Beher Topçu neferi bin Beher neferi erbabı
harf beşyüz
Beher sarac talebesi beşyüz Ruznamçeci evvel ve
Hazinedarlardan beheri bin sanii,mirahor camiasıyla
Muhasebece-i evvel cami ile 5 bin birlikte
4 bin
Evkaf muhasebecisine Anadolu ve Haraç
camia ile bin muhasebecilerine camia
Mukattacılara 3 bin ile 3 bin

Kale Tezkirecisine 2 bin Mevkufatçıya
2 bin
Beherneferi varidatyan 2 bin Beherneferi mevcudatyan 2 bin
Beherneferi tesliminyan 2 bin Sadrazam Ruznamecisi 3 bin
Ordugah katiplerine 3 bin Maliye Katipleri
bin
Şakirdanı ahkamı divan bin Şakirdanı ahkamı maliyeye bin
Şakirdanı hazine (ulufeli) bin Şakirdanı hazine (ulufesiz) 500
Defteri Hakanı Eminine 5 bin Reisülküttabe
7 bin
Yeniçeri Ağasına 20 bin İstanbul Ağası (acemi)
6 bin
Gelibolu Ağasına 6 bin Anadolu ağasına
5.500
Rumeli Ağasına 5 bin Bostancıbaşıya
6 bin
Edirne Bostancıbaşısına 5 bin Sekbanbaşıya
3 bin
Yeniçeri katiplerine 9 bin Bostancılar kethüdası
2 bin
Edirne Bostancıları kethüdası1500 Yeniçeri kethüdasına 2 bin
Acemi oğlanlarına 2 bin beher yeniçeri sayı 26600/ 3 bin
(Ayni Ali Tezkiresi)

Faide 124: Bazı Merasimler

Beşik Alayı Töreni: Bir şehzadenin dünyaya geldiğinde, hazine-i hümayun kethüdası marifetiyle darbhanede, gümüş kabaralı ve gayet güzel süslerle bezenmiş bir beşik imal edilirdi. Bu beşik kethüda efendi önde olduğu halde yanlarında başefendi, Başkollukçu, Nöbetçibaşı, Çantacı, Kaftancı adları verilen saray memurlarıyla Enderun ve koğuş ağalarından bir kaç kişi hürmetle taşıdıkları beşiği harem dairesinin divan bölümüne bitişik kapısına kadar götürürlerdi. Oradan da Darüssade ağası, hazinedar ağa, hazine vekili, Baş kapı gulamı ve nöbetçi bulunan diğer ağalar karşılarlardı. Oradan da Harem-i hümayuna götürürlerdi. Ertesi gün hepsine hediyeler ve bahişler verilirdi.

Huzur Dersleri Nizamı: Ramazan-ı şerif'de vakit bulundukça, her gün, diğer günlerde irade ile ulemadan bir çok kimseler padişah huzurunda toplanarak, Kur'an-ı Kerim'den bazı sureler tefsir edilir, ahkamı diniye (din hükümleri) hakkında sualler ve cevablar vaki olur, bu derse huzur dersi denirdi. Bu dersler Osman Gazi zamanında başlamış ve Orhan Gazi ile 1. Murad Han zamanında pek çok ehemmiyet verilmişti. Sultan 3. Mustafa ise bu dersleri adeta bir kanuna bağlamıştı. 3. Mustafa Ramazanın ilk gününden onuncu gününe kadar mukarrir (dersi anlatan) ve bir kaç muhatap (dinleyen) olmak üzere bir alimler heyeti toplayarak Tefsir-i şerif veya Kadı Beyzavi kitaplarından ayeti kerimelerden tefsirler yaptırmıştır.

Bu dersler sebebiyle Haleb, Şam, Mısır, Hadim, Kayseri, Karaman gibi ulema yetiştirmekle tanınmış şehirlerden İran, Turan, Horasan, Hindistan gibi memleketlerden hatta daha uzak yerlerden bir çok âlim İstanbul'a gelirdi.

Faide 125: Onbirinci Asr-ı Hicride Reaya Fırkası

Hicri 990/M.1582 tarihine gelince, reaya fırkasından her bir ferd başına 40 akça, 50'şer akçe cizye, 40'ar akça hane vergisi, iki koyundan bir akça rüsum-u ganimet alınıp, daha fazla alınmazdı. Ancak mübaşir (tahsildar) olanlar, cizyeden ve ev vergisinden 2'şer ve 3'er en son 5'er akça gulamiye adıyla alıp, daha fazlasına kimsenin cüreti yoktu. Ve havas-ı hümayun yazısı 2441 yük akça idi. Halâ ulufeli kul taifesi çok olup, kul fazla oldukça masrafta çok olur. Masraf çoğaldıkça reayaya yük çoğalır, âlem harab olmuştur. Önceleri 40'ar, 50'şer akçe alınan hane vergisi ile cizyeden şimdi yalnız miri için, her bir kişiden 240 akça, her hane vergisinden 300'er akça ve her koyun başına bir akça tayin olunup ve altı bölük halkı sipahiler bir kaç senedir tahsil-i mal-ı padişahiyeyi kendilere hizmet edip vükelayı saltanattan bütün defterleri zorla alıp açıkça Sultan Mehmed Han Camii Şerifinde mezat edip, bir belki birbuçuk kuruşa gulamiye ile erkek ve kadına satıp, alanlar dahi birer kuruşa kani olmayıp, memaliki islamiyeden 700-800'er akçe alınıp Anadolu vilayetlerinde de koyun başına 25'er-30'ar akça oldular ya. Bu zulüm revamı, reaya nasıl takat

getirsin? Havas-ı hümayun hali de diğeri gibi olmuştur. 484 yük yazısı olan Gürcüstan ve Gence, Revan, Bağdad memleketlerinde olan havas-ı hümayun köyleri elden çıkıp, düşman eline girdi. Bir bölümüde şeriata mugayir olarak, satıldı, vakıf ve paşmaklık oldu. Bir kısmı da vezirlerin havası oldu. Halâ mevcud olan havas-ıhümayun köylerinden yüz yüz akçe hazineye dahil olandan başka nam ve nişan kalmadı. Velhasıl şimdiki vaziyette, reaya fırkasına olan zulüm ve cebir hiç bir tarihte ve bir yerde bir padişah memleketinde olmamıştır. İslam memleketinde zerre kadar bir ferde bir şahsa zulüm olsa ruzi cezada padişahdan sual olunur. Vekillerden sorulmaz. Onlara işi sipariş ettim demek huzuru Rabbilaleminde cevap yerine geçmez. Ah serd-i mazluman hanumanları harab eder. İşin çeşmi derdmendan dühyayı ırkab-ı fena eder. "Küfr ile dünya durur. Zulümle durmaz" Adalet uzun ömürün sebebidir. Halin intizamı fukara ahvali iyise padişahlara cennet mucibdir. Bu dediklerim, bu sözler benim değil, ulema ve meşayihin sözüdür. İtimad buyrulmazsa onlardan sorula. (Koçi Bey Risalesi)

Faide 126: Lehistan-Polonya

Miladi senenin 600 ve 700. seneleri arasında Leh veya Lih ismiyle bir kavim Lehistanın bulunduğu taraflara gelerek yerleşmişti. Bu yerlerin ovalık olması dolayısıyla, kendi lisanları üzerine Polon veya Polone demişlerdir. Hükümdarlarından 1. Milissislas M.966

tarihinde hiristiyan olmayı kabul ederek, böylece Almanya ve Roma yâni Papalık ile münasebete girişmiş, Avrupada bir hükümet olma şansını arttırmıştır. 1050 Miladi senesine doğru, Çengiz buralara da saldırarak epeyce tahribata sebeb olmuştur. İşte Lehistan bu tarihten sonra tatarlarla ilişkiye girip daha sonra Osmanlı hududunun Karadeniz yönünde Lehistana bitişik olması hasebiyle Osmanlılar ile dahi doğrudan doğruya münasebet başlamıştır. Fakat ilk münasebetlerin mühimleri hükümdarlarından Ladislas Yakelon ile Sultan 2. Murad zamanındadır. Jan Hünyad, Polonya'ya tabiydi. Lehistan tarihlerinde kayıtlı olduğu gibi biz de ise sükut ile geçiştirilen aşağıdaki vakıayı yazalım: "Hicri sene 848 Rebiülahir/M.1444 senesi Temmuz ortalarında Segedin'de Sultan 2. Murad adamlarıyla, Polonya ve Macaristan kralı Ladislas Yakelon arasında yapılan ve imzalanan antlaşmada Sırbistanın kral Jorji Brankoviç'e iadesi. Eflak'ın Macaristana katılması ve devlet-i Osmaniyenin Konobiça savaşında esir düşen Damad Mahmud Çelebi'nin bırakılması için 70 bin düka yani 80500 (seksenbinbeşyüz) Frank ödemesi kararlaştırılmıştı. Ladislasın Varna melhame-i kübrasında, ihtiyar Yeniçeri Koca Hızır tarafından kafası kesilip, mızrak ucuna takıldığını biliyoruz. Leh krallığı bu savaşta hükümetle ilgili önemli evrakları kaybetmekle büyük bir zarar-ı maneviye uğratılmışlardır. Ladislasın adı Varnalı olarak kalmıştır.

Hicri 899/M.1494 senelerinde Polonya kralı Varnalı Ladislasın yeğeni Jan Alber, Karpat dağlarında

bulunan Lakofça'da komşusu bulunan bazı hiristiyan prenslerini davet ederek, Osmanlı ordusunun muhtemel bir istila hareketini durdurmak üzere alacakları tedbirleri görüşmeye kalkıştı. İki sene bir takım tedbirler tedarik ettiler. Buğdan Voyvodası Etyen'de ittifaka dahil oldu. Ancak savaş gelip çattığında ayrıldı. Lehliler Bukovrin'de feci bir hezimetin muhatabı oldular. Bayezid-i Velinin emriyle Malkoçoğlu Ali Bey, yanındaki 40 bin asker ile Tuna'yı geçip, Eflak askeriyle birlikte Dinyester'i yâni Özi suyunu geçip, Podolya'yı zapt etti. Çarnikof, Kologori, Galameyani'yi ele geçirdilerki Leopol ve Sendemer şehirlerini de Cizye'ye bağladılar. Radom civarında durarak Brezezini'yi tahrib ve Varşova'yı kısmen yağma ettiler. Dönüşlerinde Vistül nehri üzerinde Lehlilerin yaptırmış olduğu istihkamlara rastlayıp, meydana gelen savaşta yine galip çıkarak Akkirman'da durdular.

İkinci bir ordu, dört ay sona tekrar Özi suyundan geçerek Haliç, Zeydaferef, Sonbur, Derohubiyeç vesaire yerleri zapt etti. Ancak, çok şiddetli soğuklar, ordu mensuplarına bir telefata düşmelerine sebeb oldu. Bu vaziyet karşısında dönüş vukubuldu. Bütün bunlar olurken Jan Elber, kardeşleri Macaristan kralı Ladislas ve Leytuvani dükası Aleksandr ile yaptıkları ittifak bu defa Buğdan Voyvodası Etyeni'de aralarına aldılar. Ancak savaştan evvel Karakovya'da sulh yapıldı.

Sultan Kaanuni zamanında Lehistan ile aramızda adeta bir dostluk havası yaşandığı görülür. Roksalan,

yâni Hürrem Sultan, Polonyalı olmakla Sultan Süleyman kral Sigismund'a yazmış olduğu mektuba "Sefirin Opelanski, sana refikam hemşirenin ne derece mesud ve müreffeh olduğunu söyleyecektir." cümlesini koymuştur. İran üzerine yapmayı düşündüğü seferi bile bu krala bildirmişti. Eyah antlaşmasıyla Avusturya imparatoru 2. Maksimilyen 30 bin düka altunu cizye vermeye razı olmuştu. Maksimilyen o sırada Osmanlı-Leh-Fransız antlaşmalarından korkmaktaydı. Bundan da anlaşılıyorki, o devirde bu üçü arasında mühim münasebetler vardı. Sultan Süleyman'ın Mahmud Beyi, Fransa kralı 9. Şarl'a göndererek Erdel Prensi Jan Sigismund'a Şarl'ın kızkardeşi Margrit'i istemesi, Lehistan kralı Sigismund'un vefatıhalinde Lehistan krallığına onu geçirerek böylece Avusturyaya karşı üçlü bir ittifak hazırlama düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Sokollunun Karadeniz ile Hazar Denizi arasında kanal kazdırması düşüncesi de, Karadenize doğru ilerlemek istidadında bulunan Ruslara karşı bir set çekmekti. Çar 4. İvan Vasiliyeviç, bunu anladı ve çevirdiği entrikalarla Kırım Hanı Devlet Giray'ı bu düşünce aleyhine çevirerek, Sokollunun fikrine muhalefete imale etti. Bu büyük düşünce gerçekleşmeyince hem Osmanlılar hem de tatarlar büyük zarar gördüler. Sadece Ruslara büyük bir fayda sağladı.

Osmanlı-Leh-Fransa ittifakı 2. Selim zamanında Fransa elçisi tarafından tatbik edilmek üzere iken, Polonya kralı olan Fransız ehliyetsiz Hanri Dö Valova tarafından mümaşaat (beraberlik) göstermedi.

Faide 127: Avusturya-Nemçe

Avusturya hükümeti eskiden beri devam eden bir hükümet değildir. Eski Romalılar, şimdiki Avusturya-Macaristanın bulunduğu yerleri zapt etmişlerdi. Buralarda olan İslavlar oturmuşlar, sonra Mogol cinsinden olan Avar'lar iç ovalarda yerleşmişlerdi. Şarlman isimli Frank kavminin ve şimdiki Fransa'nın hükümdarı olup, Endülüs Araplarıyla yaptığı savaşlarda mağlup olan 1142 sene evvel genel batı imparatoru tanılan zat, İslavlarla, Avarlardan kendi devletini muhafaza için Tuna üzerinde Şark Vilayeti adıyla bir şehir kurmuştu. Bu şehir Avusturya'dır. Türk neslinden olan Macarlar onbir asır evvel Rusya'nın güney doğusunda bulunuyorlardı. Cermanya yâni Almanya krallarıyla İstanbul imparatorluğu bunları Bulgarlara karşı davet ettiler. Bunlarda Tuna ve Tis nehirleri ovalarında oturup o zamanlarda mevcud olan Moravya devletini mahv eylediler. Avusturya'da bulunan Slavlar: Kuzeyde Çekler, Moravyalılar, Polonyalılar, Rotenler, Slovaklar. Güneyde; İskalovan, Hırvat ve Sırp dediklerimizdi. İşte Avusturya hükümeti, bu Slavlarla Macarlar ve Karpat dağlarının batısında oturan Romanyalılardan meydana gelmiştir.

Bunlar da Margoraf namlarıyla sergerdeler, beyler vardı. Doğu vilayeti yâni Avusturya Margoraflarından olup, meşhur Halsburg hanedanına mensup olan Rudolf, 13. asrı miladi başlarında Bohemya ve Macaristan kralı olmuştu. Sonradan bu iki ülke birbirinden

ayrıldı. Müstakil olma yolunu seçtiler. Fakat Avusturya Margorafları Macarları ilk defa olarak Türkler aleyhine kullandılar. Meşhur Sigismund'un damadı 3. Frederik ile Lehistanda hüküm eden Yakelon sülalesi de Macarları bu hizmette kulanmışlardır. Yakelonlardan 2. Lui, Sultan Süleyman Kaanuni ile yaptığı Mohaç savaşında telef olmuştur.

Halsburg hanedanından Ferdinand ki, Bohemya kralı idi. Erdel Margorafı Jan Zapolyadan Macaristanı aldı. Meşhur Şarlken, oğlu 2. Filip'e Avusturya ve Macaristandan ancak arazi-i hariciyeyi miras bırakabilmiştir. Avusturya-Macaristanınazırdaki şeklinin ilk hükümdarı Şarlken'in küçük kardeşi Ferdinand olup, 352 sene evvel Bohemya-Macaristan kralı ünvanına haiz idi. İşte bizim 17. ve 18. Miladi asırda Macaristan ve Erdel ile uğraştığımız sıralarda Avusturya hükümdarlığında bu Ferdinand sülalesi bulunuyordu.

Faide 128: İslavlar

Venedik hududundan Ural dağlarına ve Asyanın ve kuzey ve ortalarına doğru yayılmış bir kavimdir. Hind Avrupai neslindendir. Fakat bunlarda melezdir. Slav sözünün zafer ve kelam manasına gelen bir kelimeden çıktığı zan ediliyor. Eski tarihlerde bu isimle bir kavimden bahsedilmiyor. En meşhur İslav gaileleri Ruslar, küçük Ruslar, Rotenler, Lehliler, Çekler, Slovaklar, Sırplar, Sovenler, Sırp-Hırvatlar, Bulgarlardır. Bunların nüfusu 75 milyon civarındadır. 47-48 milyonu Rusya'da, 17 milyonu Avusturyada, 7-8 milyo-

nu Baltık yarımadasında, 2 milyonu Prusyada ve 200 bini Saks isimli Alman devleti hükümetlerinden birinin içindedir.

İslavlarda Asya'nın ortalarından geçerek, Baltık denizi ile Tuna nehri arasında dolaşmışlar ve kavimlerden Turaniye ile uğraşmışlardır.

İslavların çoğalmasının sebebi zapt ettikleri yerlede bulundukları kavimleri ıslavlaştırmaya uğraşmış olmalarıdır. Osmanlılarda vaktiyle Devşirme usulüne riayet ederek bu kaideye uymuşsa da, Hiristiyan kavimleri müslüman yapmaya uğraşmamışlardır. Bosna, Hersek, Karadağ ve Dalmaçya taraflarında Islavlar, Arnavutlarla karışmışlardır. Bulgarlar esasen Tatar cinsine mensupken sonradan slav olmuştur.Ruslarda Tatar, Finova vesair kavimlerden Turaniyenin Slav olmasından başka bir şey değildir. Leh'liler ile Çek'ler halis slav kalmışken, onlarda daha sonra Almanlar, Macarlar ve Ruslarla karışmışlardır. Bunların bir kısımı ortodoks ve bir kısmı katoliktir. Slav fertler arasında bir milyona yakın müslüman da varır. Bosna müslümanlarıyla, Bulgaristan ve Rumelide bulunan Pomaklar bunlardandır.

Faide 129: Hazine

İstila devrinde ve ondan sonra da hiristiyanlardan alınan verginin şer'i ismidir.

Ortaya çıkışımızdan yani Osmanlılık bir devlet haline girdiği zamandan beri devletin geliri, işbu hazineyi şer'i ile Venedik, Sırp, Raküza gibi hristiyan

devletlerinin vermiş oldukları vergilerden ve padişah haslarının aşarıyla, gümrükler ve tuzlalar hasılatından ve bir de ganimetlerden beşte birinin (hams-e şeri-Pençik) konmasından ibaretti.

Cizye önceleri, edna (düşük), Vasat (orta) alâ (yüksek) itibarıyla hristiyan ahaliden alınırdı. Her birinden on, yirmi, otuz akça alınırdı. Sultan 3. Murad zamanında devlet geliri çoğaldığı sıralarda sarhoşluk veren mallara dahi rüsum kondu. Bunun üzerine reaya şikayet ederek bu rüsumun cizye'ye yapılmasını istediler. Düşük denen edna'nın on yerine onbeş, vasat olandan 30 ve alâ (güzel) olandan 45 akçe alınması kararlaştı. O sıralarda yüz dirhem gümüşten, sekizyüz akça kesilmişti. Tahminen bir akçanın o zamanda 30 ila 40 para kıymeti vardı.

"Nteayic ül Vukuata" göre: "Cizyeye yapılan zam, her tarafta aynı miktarda değildi. Paranın fiatı daima düşerek mali işlerimizi karışık hale getiriyordu. Her yerde verilen fetvalar mucibince yapılmaktaydı. Köprülüzade Mustafa Paşa sadaretindeyine, yüksek, orta ve edna itibariyle düzenlenen alasından 48, vasatından 24, edna yani düşük olanından 12 dirhem gümüş alınırdı. Böylece Osmanlı ülkesinde her tarafta olmak üzere cizyeden 4, vasatından 2, ednasından 1 altun almak kanuna bağlandı. Fakat H.1272/M.1855 senesinde Cizye kaldırıldı. Hiristiyanlar dahil bedeli askeriye ismiyle değiştirilerek yükseğinden 60, ortasından 30 ve ednasından 15 kuruş alınması kararlaştırıldı. Bu bedel yalnız erkeklerden alınırdı. Papazlarla, çocuklardan ve devlet hizmetinde bulunmuş aileler,

ihtiyarlar, Beratlar, umera, vüzera dan alınmazdı. Meşrutiyetin ilanından sonra hristiyan vatandaşlarımız da askere alınabildiklerinden bedeli askeri de kaldırıldı.

Her kasabanın cizye evrakı hazine-i maliyede tanzim ve boğçalara konup, mühürlendikten sonra Cizyedar denilen memurlara teslim edilip, gitmeleri gereken yerlere yollanırdı. Muharrem ayı geldiğinde Mahkeme huzurunda mühür sökülüp dağıtılır, başka aylarda cizye alınmazdı. Vakti ile hazine hasılatı bir milyon ikiyüzbin lira kadar tutarmış.

Faide 130: Tarihi Kelimeler

Mukatta'a bağlı eyaletler veya Mirili Eyalet: Mısır, Bağdad, Basra gibi hasılatı hazinelerinde biriktirilerek "irsalıye" adıyla senelik bir meblağ veren ve zahireler ve bazı gemi tayfaları olan eyaletler.

Bedel-i Cizye: Vaktiyle Eflak ve Buğdan Beyleriyle, Venedik Cumhuriyetinin verdikleri vergi.

Rikabiye ve Aidiye: Voyvodaların cizye bedelinden başka kendi adlarına olarak Padişaha taktim ettikleri iki çeşit vergi.

Mukattat-ı Miriye: H.1000/M.1591'den sonra büyük zeamet ve tımarlar boşaldıkça, hak edene verilmeyip, hazineye mal edildi, sene başına mültezimlere verilerek alınan bedel hazineye gelir olarak kayd edildi. Böyle olanlara mukattaat-ı miriye adı verildi.

Kalem Ricali: Memurların devlet adına hareket eden dört çeşit memuriyetinin üçüncüsüdür. Bunlar da sonra Nişancı, Defterdar Reis ül Küttab, Defter emini, Şıkk-ı sâni ve sâlis defterdarı olurlardı. (Mansıbı sitte erbabı)

Palanga: Etrafı hendekle cevrilmiş adi toprak metris (siper) ve meşe kütüklerinden yapılmış şarampollar ile cevrili sağlam mevkii. Vaktiyle Sırbistan ve Bulgaristan'da, adi istihkamlardan idi.

Hidmet: Sipahilerin hidmet dedikleri adetâ mültezimlikti. Sultan Kaanuni sefere çıkınca suvari bölüklerinden mülazım adıyla 300 kişi ayırır ve daire-i hümayun muhafazasıyla yaverlikte kullanılırlardı. Seferden dönüşte bunlara bazı büyük yerlerin, mukattaların miriye ait olanlarının bir senelik idaresini, hiristiyanlardan alınan cizye'yi toplamak gibi işleri vererek onları sevindirirdi. Bu kaide git gide, kanun hükmüne girdi. Bilhassa bin tarihinden sonra sefer olsun, olmasın her sene bunlardan pek çok kişi mülazım yazılırlar ve hidmet (hizmet) adıyla bütün mülki işlere kendilerini namzed bilirlerdi.

Faide 131: Gümrüklerimiz

Gümrük kelimesi lâtince mübadele ve ticaret manasına gelen Commercium (komerçiyum) muhtemelen çıkmıştırki, ticaret malı ve yüklerinden alınan vergi demektir. Biz de, gümrüklerin nasıl, ne şekilde kurulduğuna ait pek doyurucu malumat yoktur. Yalnız eski

olarak H.1121/M.1709 senesinde bir Trabzon sahili gümrüğü. bir de Tokat karagümrüğü olarak numune var idi. Bu numunelere göre, Trabzon iskelesi gümrüğü "İhtisab" ve "Baç Ubur" vergileriyle idare olunan müstakil bir mukattaa olup, tarifesi yoktur. Ülke tarafından yapılmış bulunan ve içte kullanılacak eşya ticaretinden rayiç olan kıymet ölçüsüyle %3, dışarı gönderilen eşyadan%4, ecnebi malından %5 alınmaktaymış. Tokat dahili (iç) gümrüğü, yük itibari ile ve çeşitli hesab ve akçelerle beher yükten dörtte bir, üçte bir, yarım, tam kuruştan on kuruşa kadar gümrük alındığı anlaşılmıştır.

Ecnebi eşyalardan gümrük alınması Osmanlı Devletinin ilk dönemlerinde bir müsade-i fermani veya imtiyazat-ı berata uygun şekilde verilmiş resmi taahhütlerle oıınaktaydı. Bu müsaade fermanının en eskisi Fatih Sultan Mehmed'in, Venediklilere verdiğidir. H.1080/M.1669 tarihinde bu imtiyaz yenilenmiştir. Biz de ilk ticaret antlaşması H.1254/M.1838 senesinde Fransa ile yapılmıştır. Tarife denilen gümrük tahsili defterleride o zaman icad olunmuştur.

Bu seneye kadar Osmanlı ülkesi mahsulatından olan pamuk ipliği, meşin, kurşun, balmumu, sahtiyan, donyağı, gön, koyun derisi, zift, kükürt, ipek, yapağı, zeytinyağı, bakır, kereste, gemilerin ecnebi memleketlere ihracı, satılması yasaktı. H.1060/M.1650 yılında İngilizlerin Haleb'den aldıkları İpek'ten, eskiden olduğu gibi gük ve mizan-ı resmi alınmaması gibi kararlarda vardır. Önceleri Bağdad, Basra, Yemen, Cidde gibi eyaletlerden, yurtluk ve ocaklıklardan,

idare olunan sancaklardan başka olan yerlerin gümrükleri mefruz kalem ve maktua kalem yani tesbitli ve ölçülü manasına gelen adla bir takım eminler ile idare olunurdu. Yine bir zamanlar yağ, bal, un, erzak, hayvanat, kahve, tütün, enfiye, ipek, pamuk, bunlardan ustalıkla yapılmış mensucat ithali için, kapan, mizan, çartak, menkisne isimleriyle içte ve sahilde özel büyük büyük, ayrı ayrı eminler, naibler, katipler, mubassırlar tayin edilmişlerdi. İçteki mahsullerden olupda yetiştirdi yerden dışarıya çıkarmıyarak orada sarf olunan mal ve üründen o zamanlar gümrük alınmazdı. Fakat İhtisab-ı resmi, kantar ücreti gibi eski belediye resmi alınır ve buğday ile arpa bir beldeye girdimi ahdiye, bir beldeden çıktımı refniye adıyla ihtisap resmi alınmazdı. Fakat ipek, ipek kozası gibi ziynet eşyasından, kahve, tütün, enfiye gibi keyif vericilerden hem gümrük hem resmi, hem mizan resmi, hem de rahtiye ve eamaliye adı ile ayrıca resmi munzam alınırdı.

H.1254/M.1838 senesinde Fransa ile yapılan ilk ticaret antlaşması yedisene içindi. H.1277/M.1860 senesinde daha mükemmel daha sade diğer bir antlaşma yapılarak evvela İngiltere, Avusturya, Sardunya, İsveç daha sonra Toskana, Felemenk, Belçika, Prusya, İspanya ve daha da sonra Rusya devletleri iştirak etti. Bu devletlere ayrı ayrı tarifeler düzenlenmiştir. Bu antlaşmalar 28 sene için yapılmıştır. Transit yani ticaret eşya yükünün bir şehirden bir ülkeden gümrük resmi vermeksizin diğer memlekete geçmesi de dahil olup, yüzlük altun, yüz kuruş itibariyle gümrük resmi

alınması şartı konmuştu. Gümrüklerimizin tarihi pek karışıktır. Sade tarihi değil, elan muameleleride karışıktır. Rüsümat emaneti, yani gümrüklerin ilk tanzimi teşebbüsüH.1278/M.1861 senesindedir. İlk rüsümat emini Kâni Paşa isimli bir vezirdir. Kâni Paşa bizde rüsümat-ı iktisadiyesini önce ve en sağlam olarak anlamış bir zattı. H.1312/M.1894 senesinde dahili gümrükler kalktı. Teçhizat-ı askeriye rüsumu namıyla yalnız %2 rüsum alınması kararlaştırıldıydı.

Faide 132: Vakanüvisler (Resmi Tarihçiler)

Her devlette olduğu gibi bizde de, padişahların yaptıkları icraatı, devletin karşılaştığı olayları bir yere kayıt ederek tarih vücuda getirmek faidesi anlaşıldığından Vakanüvis memuriyet teşkil olundu. Devletin karşılaştığı vakaları kaleme alabilmek güç bir iştir. Vaktiye H. bin tarihlerine kadar olan vakaları yazanlarımıza "Şehname-i havan" denilirdiki, Acem Şahlarının vakanüvislerine verilen lakabdır. Bu ünvan ile devlet-i aliyede başlangıçta zapt-ı vakaya vazifeli olan, İrandan hicretle Osmanlı hizmetine giren H.960/M.1552'de vefat eden Fethullah Efendi isminde bir zattır. Kaanuni Sultan Süleyman'ın savaşlarına ait türkçe ve farsça manzum tarihler kaleme almıştır. Bundan sonra Lokman, Katip Mehmed ve Hükmi Efendi isimlerinde bir takım şehnameciler gelmişlerdir. Ancak ve zevatın eserleri bulunamıyor. Bunlardan sonrakilere Vakanüvis denilmiştir. Zamanımıza

kadar vakanüvis olan zatlarda şu okuduğumuz tarihin mühim yerlerini yazmışlardır, bu zevat şunlardır:

1. Şehri Nişancı Vezir Abdurrahman Paşa
2. Halebli Naima
3. Reşad
4. Şeyhülislam Çelebi Asım
5. Sami
6. Şakir
7. Suphi
8. Azmi
9. Şefik
10. Kırımi Rahmi
11. Hakim
12. Çeşmizade
13. Musazâde
14. Behişti
15. Süleyman Molla
16. Trabzoni Enver
17. Edip
18. Enderuni Nuri
19. Reisül küttap (dışişleri bakanı) Vasfi
20. Pertev
21. Amir Bey
22. Ayıntabi Asım
23. Şânizâde
24. Es'ad Efendi
25. Recai Efendi
26. Akif paşazâdeNail Bey
27. Cevdet Paşa
28. Lütfi Efendi
29. Abdurrahman Şeref Efendi.

H.1010/M.1601 tarihinde Eğri Fatihi Sultan 3. Mehmed tarafından Hükmi Efendi'ye verilen menşurda vakanüvis olacak zevatın nazım ve nesirde, imlâ ve inşaada ve güzel hât ile yazma kabiliyetine sahip olması, emrinde kitablar, musavvirler (ressamlar), müzehhibler (yapılacak kitabın cildini, izeresini altun ile süsleyen) bulunması bildirilmiştir. O zaman dahi vakanüvislere (şahnameci) ve (şehnamegü) lakabları verilmiştir.

Faide 133: Usul-i İnzibat

Öteden beri şöyle böyle topladığımız bilgilere göre, İstanbul'un fethinden sonra veriazam Mahmud Paşa çarşamba günü kola, yâni şehri dolaşmaya çıktı. Yanında kabahat işleyenleri cezalandırmak için falaka ve değnek taşıyan memurları, yeniçeri askeri, Munzır Ağa, Sipahi kethüdası, Cebeci, Topçu, Azap çavuşları, bir Bostancı odabaşısı, bir yeniçeri tüfenkçisi ve bir mataracı var idi. Mahmud Paşa bir gün Unkapanı'ndaki Ehl-i harf divanhanesine geldi. Ordan yemiş iskelesi çardağında (gümrük demektir) bütün esnafı toplayıp oradan da sebzehane, silahhaneye, sebzeye, ete narh koydu.

İkinci inzibat memuru "Sekban başı" olup, yalnız falaka, değneği vardı. Celladı yoktu. 3: İstanbul Mollası idi. Bunun da falaka, değneği fazladan olarak borçluyu haps etmek için selahiyeti vardı. 4: Eyüb Mollası olup, tâzir (falakada değnekle dövmek) ve hapis etme selahiyeti vardı. 5-6: Galata ve Üsküdar

Molları vardı. Bunların tazir ve hapis etme selahiyetleri vardı.

7: Ayak Naibi-Şeri şerif tarafından sebzeye narh koymaya ve terazi meselelerinde falaka ve değnek ile hapis cezalarını yerine getirmeye izinli idi.

8: İhtisab Ağası; Bütün sanatkarlara o bakardı. A-lış verişlere bakar, halkı zarara sokanları falakaya yıkar, hapis ederdi.

9: Asesbaşı; Bunlarda falaka ve değnek olmayıp, kırbaç vardı. Kötü saydıkları kimseleri yazıp, yakalar ve mahkeme naibiyle birlikte şüpheli gördükleri evleri basarlar idam olmalarına şer'an hükmedilmişlerin idamlarını gerçekleştirirlerdi.

10: Subaşı da aynı yukarıdaki gibiydi.

11: İstanbul Ağası; Bunlar her gece İstanbul'un deniz üzerindeki köy ve kasabasını dolaşıp, her cürum sahibini yaptığı suça göre tazir ve tekdir eylerdi.

12: Bostancıbaşı da yukarıdaki gibi selahiyetliydi.

13: Çorbacılar; Her gece sabaha kadar 12 yeniçeri çorbacısı beşer, altışar, ellişer, yüzer kişilik maiyetiyle kol (devriye) dolaşıp, ithamlıları yakalayıp, kayd edip, bağlayıp yeniçeri ağası kapısına yollayıp, sonra icab eden cezayı verirlerdi.

14: Erbain yani kırk denilen hakimler olup, istanbul'un mevliyet (merkez) yerinde kırk mahkeme vardı. Bunlarında falakaları hapishaneleri vardı.

15: Şeyhülislam; mühim davalara bakarlardı.

16: Anadolu Kazaskeri; mühim davalara bakardı.

17- Rumeli Kazaskeri; mühim davalara bakardı.

18: Yedikule Muhafızı (Dizdarı) Yedikule hapishanesi vardı ki, zamanımızdaki hapishane-i umum müdürü ancak buna muadil olabilir.

19: Mimar başı; İstanbul içinde bina yapabilmek için ancak bundan izin alınırdı.

20: Kaptan Paşa; Gece gündüz deniz zabıtası başmemuruydu.

21: Tersani Kethüdası; Kasımpaşa semtinde bir suçlu bulundumu suçuna göre cezalanırdı. İdam dahi edebilirdi.

22: Okmeydanındaki Yeniçeri ocağından talimhaneci başı ve korucular; Okmeydanında kol dolaşıp, bir suçluyu yakaladıklarında aşçıbaşıya götürürlerdi. Orada suçuna göre ceza verilirdi. Suçluyu asabilirlerdi de. Velhasıl İstanbul eyaletinin dört mevleviyetinde kadılık ve subaşılık olarak binikiyüz hakim varmış. Bunlardan başka 150 esnafında zabıt ve hakimleri varmış.

Faide 134: Onbirinci Asr-ı Hicri'nin İlk Yarısı

H.990/M.1582 tarihinden beri padişahın mansıbları, memurlara rüşvet ile verilir oldu. Döğüş erbabı olanlar zeamet ve timar, sepedlere girip payimal oldu. Önceleri Rumeli Beylerbeyi yalnız kendi eyalet askeri ile Avusturya kralı büyük bir düşman karşısına çıkıp cevap verir nice defa da onları bozmuştu. Ama H.1000/M.1584 tarihinden sonra onbeş senedir devam eden seferlerde Avusturya kralı üzerine büyük serdarlar, bunca tantana ile sefer yapıldı. Ancak iki

kale ve dört palanga alınabildi. Kral ise, islam topraklarının hududunda bulunan otuz tane kadar kale ve palanga alıp, elanda ellerindedir. Önceleri Anadolu vilayetlerinde Celali eşkiyası H.1004/M.1595 tarihlerinde ortaya çıkıp Anadolu, Karaman, Sivas ve Maraş, Haleb ve Şam, Diyarıbekir, Urfa, Erzurum, Van, Musul eyaletlerinde bulunan köy ve kasabaları yağma edip, nice güzellikleri harap edip, geçtiler. Hatta eski başkentlerden olan Bursa dahi yağmalanıp en güzel yerleri ateşe verilerek yakıldı. Arap ve Türkmen kabileleri dahi itaattan çıkıp, reaya fıkarasına zulüm haddinden fazla oldu. Karadeniz taraflarından bile Kazak'lar çıkıp, her sene deniz sahilinde köy ve kasabaları yağma ve ora halkını esir almıştı. Buna mukabeleye kimse gelmekle Rumelihisarı'na yakın bir yere gelip, Yeniköy ve nice bahçeleri ateşe vererek yaktılar. Müslümanların mal ve mülkü yağma ve talana uğradı. Böyle kötüleri ve kötülükleri def etmek için boğaza kaleler yapılıp, İstanbul etrafının muhafaza altına alınması icab etti. Acem Şahı da nice eyaletler aldığından başka Bağdad gibi bir güzeller güzelini elimizden alıp, kendisine büyük imamımız dediğimiz mezhebimiz İmam-ı Ebu Hanife (r.a)nin, kabrini bulunduğu yeri de zapt ederek nice zülumlar yaptı. Bunca zamandır üzerine sefer edilip, bunca müslimin hazinesi telef olur. Katiyyen faydalı olmayıp, elinden iki ev, yani iki haneli bir köy alınamadı. Bu zamanın askeri ile de alınmak ihtimali görülmüyordu. Meğer padişah kendisi gide, lütfa mazhar düşe. Yemen toprakları dahi elden çıktı. İ-

mam dedikleri şahsın kendi tasarrufuna girip ve Maanoğlu dahi itaat ehli olmaktan çıkıp, bir asi olup, memleketten bir Beylerbeylik yerini zorla zapt edip, Basra ve Lahsa valisi dahi, tavaifi mülük şekline girdi. H.1005/M.1597 tarihinden beri tamamen islam topraklarından 19 eyalet elden gitti.

Geride kalan memleketleri dahi kendi zulmümüze yakıp, reaya ve beraya perişan oldu. Bu musibet ne musibettir? Velhasıl saltanat-ı aliyyenin şevket ve kudreti asker ile, askerin bekası hazine iledir. Hazinenin dolması ve tahsili reaya iledir. Reayanın devam edip gayret göstermesi adl ve güleryüz iledir. Halâ, âlem harap, reaya perişan, hazine noksan üzere ve kılıç erbabı bu haldedir. Bir taraftan islam toprakları elden gitmekte, yine çaresi görülmez, ilacı nadir sorulmaz. Çeşit çeşit sefahat eksilmez. Bu gaflet ne gaflettir. (Koçi Bey Risalesi)

Faide 135: Etyen Bokasiy

İmparator Rudolfun ki, 2. Maksimilyen'den sonra Avusturya imparatoru olmuştu. Zamanında Macarlarla arası pek çok açıldı. Avusturyalılar muamelelerinde zorluklar çıkarma yoluna saptıklarından Erdel'de gayet şiddet dolu davranışlar meydana getirmişlerdi. Rudolf zaten hükümet işlerinde zayıftı. H.1013/M.1604 yılında toplanan diyet meclisinde Macar Ayanından Esterhazi, memleketin sefaletini, Avusturya askerinin zalimliklerini sayarak, seçim meselesinde Viyana Sarayının hiylelerini ilan ederek,

Rudolf'da durumu idare eder tarzda sözler söyledi. Bu sırada da bizim Poçakay dediğimiz Bokaskiy, iki Macaristanın baş isyancısı olarak ortaya çıktı. Kendisini Erdel ve yukarı Macaristan'ın kralı ilan etti. İşte Boçkayı bu sırada Serdar Lala Mehmed Paşa ile uyuşmuştu. Fakat bizim tarihlerimizin "Hersek Matyaş" dediği "Arşidük Matyas" Rudolf'a Macarlarla müzakereye girişmesini bildirdi. Viyana antlaşması adıyla yapılan antlaşmada çıkan durum, Poçakay'ın Osmanlılardan yüz çevirip, Avusturyalılarla antlaşmasına sebep oldu. Viyana antlaşaması Bokasiyi, Erdel ve Yukarı Macaristan krallığına getirirken çocuksuz olarak vefat ettiği takdirde, bu mülkün, imparatorluk idaresine iltihakını sağlamıştı. Bundan başka Macaristanda Avusturya tarafından Hersek Matyaş gibi birarşidük'ün ikamet etmemesi Palatin ünvanıyla büyük bir maliye memuru seçilmemesi ve büyük memuriyetlerin yerlilere verilmesi gibi maddelerde vardı. Garib değilmi? Bu anda Bokasiy'in idaresi altında bulunan mahaller, Osmanlılar ve Avusturyalılar elinde bulunan mahallerden daha çoktu. Bokasiy, zehirlenerek öldü. Yerine Matyas kral olarak Rudolf'u Bohemya'da bulunan Prag'de oturmaya mecbur kıldı.

Faide 136: 11. Asr-ı Hicri'de Esnaf

Evliya Çelebi adıyla tanınmış meşhur bir Osmanlı seyyahının yazmış bulunduğu eserde, Sultan 4. Murad'ın Bağdad fethine gitmeden evvel şöyle bir

iradesi var: "Bu gazada hasbetenlillah orduy-u hümayunuma İstanbul'un büyük, küçük bilcümle esnafını çıkaracağım, ne kadar asker, ne kadar dükkan sahibi var ise, hepsi kanun-u kadimleri üzere nakibleri, Pirleri, Şeyhleri, Kethüdaları, Ağaları, Yiğitbaşıları, Çavuşları ile atlı, piyade güruh güruh, sekiz kat mehterhanelerini çalarak Alay Köşkünün dibinden geçecekler. Daire-i ve saz ve söz ile ubur etsinler (geçsinler). Bu irade esnafa bir resmi geçid yapmalarını amirdir ki, bu adet eskiden beri var olan ve uygulanan bir kanundu. Esnaf, büyük düğünlerde ve diğer münasebetlerle böyle geçitlere katılırlardı. O zaman sadrazam Bayram Paşa idi. İstanbul, Eyüb, Galata ve Üsküdar mevleviyetleri adıyla dört mevleviyete yâni dört kadı'lığa ayrılmıştı. Belediyeler olmadığından dolayı adeta taksimat-ı şeriye idaresi taksimatıdır. Çelebi'nin tarifine göre bu dört mevleviyette bulunan sanat erbabı 57 fasıl olup tamamı 1100 (binyüz) sınıfmış. Bunlara vüzera ve vükelaçavuşları denilen bir nev'i polis toplayıp, huzuru padişahiden geçirmişlerdir. Esnafın o zamana ait kıyafet ve maişetleri hakkında velevve nokta kabilinden olsun küçük bir malumat almak tarihi derslerden alacağımız faidelerin en önemlilerindendir. Fakat dikkat edilecek diğer bir madde daha var ki, o da Çelebi'nin saydığı esnaf arasında şehrin zabıtasına ait yankesici, hırsız bunlar gibi ahlaksızların yazılı olmasıdır. Demek ki, o asırda bunlar diğer ahaliden ayrı imişler.

Alay Tertibi

1- Alay Çavuşları: Ellerinde çevgân (bir çeşit vurmalı çalgı) dillerinde Davudi (?) olduğu halde atlarını altışar parça halinde guruplara, yumru taslar, güna gün ziller, kemer-i harht ve gaddarelerle süsleyip, yol üzerinde durarak, "Ya Süphan" sesleriyle askeri alaya sevk ederlerdi.
2- Tahir Subaşı: Esasında temizlik memuru idiyse de, zabıta hizmetini de yapardı.
3- Hademan-ı Gulman: Subaşından ve diğer hassa gulamından sonra zerepüş olarak geçmişler.
4- Acemi Oğlanları: Sayıları bin kadar imiş. Sakalsız, keçe külahlı, silahlı olup, ellerinde süpürge ve kürekler olduğu halde yolları temizliye temizliye geçmişler.
5- Arayıcılar: Bunlak çöplük subaşısı idaresinde bir sınıf olup, İstanbul'da hanlarda, yollarda ne kadar süprüntü varsa zenbillerle taşırlar, deniz kenarlarında teknelere koyup, yıkarlar, bu süprüntüler arasında akça, mangır, çivi, bazer sorguç, taç, mücevherli kuşak, kıymetli yüzükler bulurlar, subaşılarına 60 bin akçe para öderlermiş. Bunlar 500 kişi olup ta kasıklarına gelecek şekilde büyük çizmeler, üzerlerine kırmızı ve yeşil meşin kaftan baylarına takke ve hamideli külahları giymişler, omuzlarına uzun sırıklar ucunda çapa (demir kazma) arkalarına yuvarlak ağaç tekne, ellerine kazma almışlar, bazıları ellerinde süpürge, kürek, omuzlarında zenbil, garar, süprüntü sepetleri bulundurmuşlar.

6- Kazıcılar: Savaşlarda şehid düşenleri defnedenler, bunlara kabirciler denirdi. Mezarcılar. 2008 kişi olup, ellerinde kazma kürek, dillerinde Süphanallah olduğu halde geçmişler.
7- Lağımcılar: Savaş esnasında kaleler için lağım yapan ve atan sınıf. Çoğu Kayseri ermenileridir. Beşbin kişi olup büyük bal fıçılarını çeşit çeşit şekillerle süslemişler, sırıklarla omuzlarında götürüp ellerinde kazma kürek, meydan süpürgesi olduğu halde yolları süpüre süpüre, süprüntüyü gerdellere ve fıçılara doldurarak geçmişler.
8- Salahoran: Seferlerde ormanları, çallıkları açarak, batık yerleri doldurarak askerin ve topların geçmesine yol açan sınıf askeri. Bunların sayısı 9 bin olup ellerinde kazma ve kürek, demir küskü, balta, külünkler olduğu halde geçmişler.
9- Lağımcıbaşı ve yardımcıları: Geçişe engel olan tepelere düzeltmek, kalelerin ele geçirilmesinde zorluklar görülünce, temellerini açmak ile vazifeli olup taş kıran asker sınıfı. Sayıları bin kadar olup ellerinde kazma, küskü, vadiya, kama, kürek, küfe, bellerinde teber (yarım ay şeklinde balta) olduğu halde geçmişler.
10- Asesbaşı Askeri: Sultan Fatih zamanında kurulmuş bulunan askeri sınıf olup, ellerinde asa, başlarında muhteşem bir başlık olduğu halde yolun iki tarafında durup, seyircileri açarak geçmişlerdir.
11- Şehir Subaşısı Esnafı: Bir nevi zabıtaydı. Geçit resminde 200 nefer elerinde sopalı olarak geçmiş. 2. Asesbaşı diye 202 nefer daha geçmiş. Evliya

Çelebi bunlar için yakalama, kaçırma, vurma, koğma, asma, basma, yazıp, bağlama adamlarıdır. Diyorki; bizim yıldırma politikamızda hayli işe yaramışlardır.

12- Celladlar: Evliya Çelebi meşhur cellad Kara Ali'yi burada şöyle anlatıyor: kollarını sıvamış, tayağını kemerine bağlamış, işkence, karabend, nakşibend, kemerbend, zenarbend edecek avcı eşkali, bağlı kementleri kemerine asmıştı. İşkence aletinden olan, kerpeten, burgu, çivi, behur fitil (?), semin sünger, telsi-man (?), Yekakert (?), deri yüzecek ten traş, pulad tas, türlü türlü zehirli aletler, el ve ayak kırmaya mahsus baltaları iki yanında takıştırmış. Muavinleride yedişer pare alet ile kemerlerine ziynet verip yalın kılıç geçtiler. Ama neuzubillah, hiç birinin çehresinde nur kalmamış adamlardır. Bu tarife iyi dikkat edin. Tarihi önemi vardır. Maişet ve ahlak noktaa-i nazarından çok mühim olan aşağıdaki satırlara da dikkat edin.

13- Yankesici, kara hırsız, zanıkzican, kidiyan, müflisan geçmişler. Bunlar Asesbaşı ve Subaşıya vergi verir, İstanbul'un kalabalık yerlerinde dolaşır, hırsızlık ederlermiş.

Bütün bunların yanında bir de Kasımpaşa makadim(ayakları)leri adı ile anılan bir sınıf daha varki; kemerlerine yüz, yüzelişer kuruş koyup, gözü bağlı, hırsız, yolbulmez adamları, bozahane, meyhane ve sair yerlere, fuhuşhanelere gönderip, sonra da sen mirı malını bu kadar yeyip, içtin diyerek kürek'e yol-

larlarmış. Orada altıay kadar çalıştırırlar, ellerine bin akçe verip salıverirlerdi. Bunlar serserileri toplayıp, tersanede kürek çektiren bir çeşit kâr ehli idiler. Naima tarihinde de bunlara ait bir bölüm vardır.

14- Seyisler: Hicaz makamında teganniler ederek ve el ile tempo tutarak vezirlerin seyisbaşıları at üzerinde, yanlarında arap delikanlıları oldukları halde geçmişler.
15- Mekkare Sınıfı (At vesair kiralayanlar): Tüccar ve diğer sefere çıkacak olanlara beygirleri ile şehirden şehire götüren esnaf. Bizim şimdiki, kira beygirleri bunlardan kalmadır. Sayıları üçbin kişiymiş. Atlarının semerlerini türlü türlü çiçekler, diba, şeyb, zerbaf denilen kumaşlarla süslemiş ve def ve zil çalarak geçit resmine katılmışlar.
16- İstanbul Bekçileri: Sayıları 12 bin kişiyi bulup, bunların üçyüzü, eski bostan ve yeni bostan yeniçerileri imiş. Bekçilik, gedikli ve ulufeli (maaşlı) idi. Bunlarda Subaşıya bağlı bir sınıftı. Alayda ellerinde türlü türlü yanmış fanuslar, ucu demirli sopalar, bellerinde kılıç, tirkemanlarla arkalarında plastan elbise, başlarında acaip taclar, güna gün sivri külahlar olduğu halde sopaları yerlere vurarak, hırsız kaçırmış şeklinde: "Bre koma kaçdı ha, vardı ha" nağralarıyla geçmişlerdir.

Bunlardan sonra size hakkında malumat verilmesi lâzım gelen esnafı yazacağım ve diğerlerinin sadece ismini yazmakla iktifa edeceğim. 1- Alemderan ve

sancakdaran 2- Sailer (ki, seferlerde askerlerin mektuplarını memleketlerine götürürler. Ordu Bostancıları demekti. Ellerinde harbe, başlarında Aftaba, üzerinde teller, bellerinde tennureler, sapantaşı atmak için lazım gelen alet, zil olduğu halde geçmişlerdir.) 3- Kazaskerlerin önlerinde ellerinde asa ile geçen muhzirler. 4- Vezirler, Mirmiran, Ayan imamları ve hatipleri, kadı mollaları, şeyhler, vaizler, nasihler ve müfessirler, muhaddisler, müezzinler, Kadı asker bayrağı altında tevhid çekmeye vazifeli sofiler, mütevelliler, bevvablar, mahkeme-i şer-i mukayyidleri (2000 miş), maarifan-ı cevami, nât okuyanlar (4 binmiş), hafızlar (6 binmiş:), yazıcılar (şimdi bizim arzuhalci dedklerimiz olup, 4 yüz dükkan ve 5 yüz kişimie), ordu ve pazarda sadrazam kapısında bulunurlarmış. Sahhaflar (50 dükkan ve 300 kişimişler), Şairler (8 yüz kişi olup, kadıasker alayında kasideler söyleyerek geçmişler), Sultan, vezir ve ayan meddahları (ki 80 kişi imişler. Tahtırevanlar üzerinde, ellerinde çevgan, bellerinde mecmualar olduğu halde kaside okuyarak geçmişler. Evliya Çelebi bize bu iki sınıf hakkında bilgi vermediğinden büyük bir faydadan mahrum kaldık.), Hanendegâhlar 3 yüz kişi kadarlarmış, bunlar gelişi güzel hanendeler olmayıp, seferlere bağlı ilahiler okurlardı. Bazıları Alay'da "Allahım ya hâdi, asan ile yolmaz" ilahisini okuyarak geçmişlerdir. Müneccimler (70 kişi olup taht-ı revan üzerinde usturlabları kıblementlerini, takvim zeyc kitablarını dizdikleri halde geçmişlerdir. Müneccimbaşı örfi destarı ve sancaklı abası ile kazasker ile at başı beraber geçmiş),

Demalan (300 kişi olup, remil atan esnaftır. Ulema kıyafetinde olup, kazaskeralayı ile taht-ı revanlar üzerinde tali, kura ve remil tahtalarını koydukları ve "Talii said meymun", "talii menhus", maksad ve meramlarını görelim diyerek geçtiler), Sanat ehli nakibleri (300 nefer), ehl-isanayi reisleri (900 nefer), ehl-i sanayi çavuşları (415 nefer), ehl-i sanayi ve ehl-i tarik fíraşları (300 nefer olup ellerinde süpürgeleri, fíraşhane sünger, boğazlarında viydeleri ile geçmişler) Cenaze peykleri ve ölü yıkayıcıları, 400 nefer olup, hepsi tamamen silahlı olup, suvari halde ve sefere aid kasideler okuyarak geçmişler. O zamanın adeti üzere, İstanbul'da selatin ve vüzere camilerinin imamları ve hatipleri, müezzinlerine, maariflerine, naat okuyucularına, hafız-ı kur'anlara, cenaze peyklerine birer aylık ulufelerini verip imdad ederlerdi. Bunlarda sefere giderlerdi. Sübyan Mektebi Hocaları: adedleri 1993, mektep sayısıda bu miktarda idi. Demekki her okulda bir hoca varmış. Çelebi, tahsilde bulunan talebenin sayısını te demektedir. Alay'da çocuklar kağıttan külahlar giyip, dümbelek çaldılar. Her mektep çocuklarını ayrı ayrı giyindirdiği halde şakalar yaparak bazıları Allahü yensur essultan ve bazıları: "Gaza eylemek ilahi hürmetiyçün/Dahi binbir sıffat-ı hürmetiyçün" Diyerek geçmişler. Çocuklar amin demişler. Ellerinde def, kudüm ve Eyüb dümbelekleri olduğu halde Allah ü Yensur es Sultan diyerek elçırparak geçmişler. Dilenciler Şeyhleri: 7 bin kişi imişler. Arkalarında peşmine (süssüz elbise) hırkaları, ellerinde türlü türlü bayraklar, başlarında

hasır ve hurma lifinden destar (sarık) olduğu halde "Ya fettah" diyerek, âmâları (körler) birbirlerinin omuzuna yapışıp, kimi topal, kimi kanbur, kimi meflüç,kimi sar'âlı, kimi elsiz, kimi ayaksız, kimi yarı çıplak, kimide üryan (çırılçıplak), kimileride eşşeğe binmiş olarak nice çeşit bayraklar altında Cerrar şeyhini ortalarına alarak yürümekte, Şeyh dua ettikçe yedibinide hep bir ağızdan "Allah, Allah, amin" diyerek geçmişler. Şeyh; Alayköşkü dibinde yürmeyi kesip durmuş dualar etmiş. Kendisine ihsanlarda bulunulmuş. Bütün bunlar bizim maişetimizi gösterir hususlardır. Şeyh ül Arasat esnafı Onbeş kişiden meydana gelmiştir. Başlarına sardıkları sarığı kafaları taşıyamaz imiş. O derece büyük olurmuş. Her birinin sarığını onar kişiden müteşekkil bir gurub taşırmış. Kimi merkebe, kimi katıra, kimide bir ata binmişken, bir diğeri de kendi piyade iken sarığını atlardan birine yüklüyerek öyle geçmekteymiş. Talebe-i Ulüm: İlim tahsilinde bulunan talebeler 12 bin kişi imiş. Güna gün keçe külahları üzerine rengarenk çiçek takıp, dini kitaplardan kuduri, mülteka, keşşaf, Kadı Beyzavi tefsirleri, bellerinde kılıçları, sapan, kirişle yay, ok olduğu halde edebi şiirler okuyarak hepsi yayan olarak ancak başları suvari olarak, Alay köşkü dibinde "ve cahid-i vâfi sebilillahi hak cihâda" ayet-i kerimesini tefsir etmişlerdir. Saadad-ı kirâm 17 bin kişi olup, başlarında destarı resulullah oldukları halde geç mişlerdir. Bunları görenler "Allahümme salli âlâ muhammed" demişler. Bunlar yâni Şürefa

(Şerifler) geçtikten sonra , Nakibül eşraf da yeşil imâmesi ile at üstünde geçmiştir.

Hekimbaşı, örfi destar, sancaklı abaye, mahzarları, hünkâr kapıcısı, Yeniçeri zukadarı yüz kişilik hizmet ekibi ile geçmiştir.Hekimler (Doktorlar): 700 dükkânları olup bin kişi kadardılar. Tahtırevan üzerinde alet ve edavatları ile bazı hastaların nabızlarını tutarak geçdiler. Kehhulan (Göz hekimleri) 40 dükkan 80 kişi taht-ı revan üzerinde sürme kutuları, miller ile gözleri ağrılı adamlara ilaç vererek geçmişler. Tutyacıyan: Yüz kişi olup, kutular içinde koruk, çiçek tutyası, peygamber sürmesi gezdirerek geçmişlerdir. Bunlarda göz hastalıklarını tutya ile tedavi etmek düşüncesini taşıyanlardı. Mecunviyan: Bunlar 300 dükkan olup, 500 kişi idiler. Taht-ı revan üzerinde macunlar, hokkalar diyerek, yamakları havanlar içinde Besbase, Kibase, tarçın, darülfülfül, Katule, Havlican, udülahkar, Zencefil gibi baharamüş hokkalara koyup, geçmişlerdi. İlaç Şerbetçileri: Bunlar 500 dükkan, 600 neferdan meydana gelen bir gurup olup, Bayezid'de Hoca Paşa yakınında bulunan meydancıkta, Galata'da bulunurlardı. Lisansever, hindiba, köknar, nane, zeatr gibi nebabtat(bitki)ın özünü çıkarıp, renkli şişelere koyarak geçmişlerdi. Güllabiciyan: (Gül sucuları) 41 dükkandan müteşekkil olup, 70 kişi kadardılar. Bazıları kocaman bir katır üzerinde küpkadar bakır kazanlar içinde kül suyu satar, Edirneli hatunlardı. Bir kısmıda dükkanlarda, bahur suyu, maikâde, kelab, maianber, islabend, maiyasemen gibi güzel kokular satarlardı. Bunlar her iki tarafa gül suyu saçarak geç-

mişlerdir. Edhan-ı Edviye esnafı (yağlı ilaçlar satan esnaf) 8 dükkan ve 14 kişidir. Bademden, servi kozalağından, cevizden, fındıktan yağlar çıkarırlardı. Alayda halka sümbül, yasemen, gül, reyhan, kalamisk yağları vererek geçmiş. Bimarhaneciler: O zaman İstanbulda mevcut olan beş timarhanede ikiyüz timarhaneci, üçyüzden biraz fazla delileri olup, onları altun ve gümüş yaldızlı demir zincirlerle geçirmişlerdir. Hastane Hademesi: Çiftçiler dört mevliyetyerinde 26 bin tarla yazılmıştı. Bu tarlalarda 57 bin çiftçi tahmin edilmiştir. Ayaklarında çarıklar, omuzlarında aba, kaba, dolama, hırka, başlarında üzerleri telli taç külahlar, pek çok sığır ve mandaların boyunlarını altın varak ile yaldızladıkları, her öküzün belinde kuşaklar, siyah atlas çullar, boyunduruk geçirip, çifte çifte sabana, pulluğa koştukları ellerinde nodül, üvendire, diren, süzülme, gurebi, rağa gibi aletler olduğu halde saban sürer gibi sürüp, "ekmek benden, bereket senden, vir Allahım vir" diyerekgeçmişlerdi. Bağcılar:Dört mevleviyette 4395 bağ, bahçe, bostan tesbit edimiştir. Her bağda on adam olsa 43950 kişiyi buluruz. Geçenler terakeci marifetiyle 40 bin kişi imiş. Pür silah oldukları halde ellerinde çeşit çeşit kazmalar, çapalar, yabalar, bel ve başlarında teller, çapatarlıklar, destereler, keserler, türlü türlü bağ aletleri, bostan dolapları çevirmeye mahsus sığırları donatarak, oha! Deha! Ha babam Allah Allah rahmet ver, Ya Mevla bereket ver, Ya mevla kuvvet ver diyerek,garip taçkülahları üzerinde türlü türlü çiçekler halka bu çiçeklerden atarak geçmişler. Aşıcılar: Bun-

ların sayısı 500 kişi kadar olup meyvalı ağaçları aşılayan esna'ftır. Bir üzüm asmasına 20 çeşit üzüm, bir dud'a 8 çeşit dud aşılarlar. Baylarında tabla tabla meyve, ellerinde bıçaklar, keserler, diğer aletleri ile beraber olduğu halde geçmişler. Sebzevatçılar: 500 kişi olup, 500 tabla üzerinde maydanoz, kereviz, hıyar, patlıcan, turp, şalgam, kabak, kızılağaç, tere, prasa koyarak geçmişlerdir. Ekmekçiler: 999 dükkan 10 bin kişi olup, bunlar araba üzerinde ekmekçi dükkanı yaptıkarı, kimi hamurkârlık, kimi pişiricilik, ettiği, üstü çörekotlu, has ve beyaz üstü hamam kubbesi kadar ekmekten seyircilere ekmek parçası verdikleri halde arabalarla, taht-ı revanla, kızakla geçmişler. Ekmeklerin her biri elli kantar gelirmiş. Kızaklar üzerindeki ekmekleri yetmiş seksen çift manda çekermiş. Bu ekmekleri yerde hendek yapıp üstüne kül dökerek dört tarafına ateş yakarak ağır ağır pişirirlermiş. Dükkanlarında ramazan pideleri, somunlar, levaşa ve yufka ekmekleri bulunurmuş. Yeniçeri Ekmekçileri: Bir kârhanesinde 300 kişi bulunup, hepsi de acemioğlanlarıymış. Yeniçeri ocağından başkasına tayin vermezlermi. Fukaraya siyah fodla, verirler imiş. Tuzcular: Bunlarda tuz, ekmek hakkıyçün diyerek geçmişler, Çörekçiler, börekçiler, kürkçüler, kurabiyeciler, simitçiler araba tekerleği büyüklüğündeki simitler, kadaifçiler, şehriyeciler, lokmacılar, cam ve toprak tabaklarda halkalı, ballı lokmalar dağıtarak, gözlemecilerde bir sıra olarak geçmişlerdir. Lokmacı ve gözlemeci dükkanlarında yahudilerden birer dideban (gözcü) varmış. Yahudiler şırlağan yağından

başka yağ yemezler. Müslümanlar ise sarı yağ yerler. Eğer sarı yağ koyulursa yahudiler o dükkandan almaz ve yemezler. İşte dükkanlarda bulundurulan dideban (gözcü) bu maksat ile bulundurulurmuş. Yeniçeri sakaları, 16 adet yeniçeri odasının 700 sakası vardı. Atlar üzerinde telatin-i meşkây(?) telatin kovalarıyla gelip atlarının yelelerini, kuyruklarını kınalayıp,ziller, çıngıraklar, başlarına beyaz ablak sorguçlar koydukları. Sakalar siyah çizme, siyah meşin dolamalar,başlarında turna kuşu kanatları ile süslü olarak mataraları, somaklarla su vererek "sebilullah şühedanı düşt-ü kerbelâ ervahlarıyçün sebil" diyerek geçmişlerdir. İstanbul'da 9 bin 999 çeşme olup, 1400 kadar atlı saka vardı. Sokak sakaları 8 bin kişi olup, teletiyn kırba, siyah meşin dolamalar, ellerinde, cam, billur, neceftas, keselerle geçerken "sebil, sebil, içene rahmet sebil" bazıları " vesiykumun richum şiraben tuhura" ve bazıları da "inna atteyna kelkevser" ve "minl mairkül şey ehi" ayetlerini okuyarak su veriyorlardı. Değirmenciler: At ile çevrilir değirmenlerin sayısı 925 olup, 9800 değirmenci vardı. Uncular: 400 dükkan olup, 600 kişidirler. Bunların tamamı hiristiyan olup, şapka giymişlerdir. Un Eleyicileri: 3 bin kişi kadar olup, değirmenlerde, fırınlarda çalışırlarmış. Çalkabiciler: Bunlarda ekmek fırınlarında, değirmenlerde çalışan mısırlı fellahlarmış. Sayıları üç bin kişiyi bulup, bir kalburdaki buğdayı, arpayı, mercimeği, baklayı, pirinci, darıyı birer birer ayıklarlarmış. Bunlarda seferlerde padişahın ve diğerlerinin atlarının yemlerini çalkayıp (temizleyip) temizlerler-

miş. Kalburcular: Elekçiler, nişastacılar, güllabiciler, peksimetçiler, peksimat emini ve ekmekçibaşı: Binlerce tabla has ve beyaz ekmek uzun çam sırıklara dizilmiş halkalara, üstü bademli haşhaş ve anasonlu, zafranlı ramazan pideleri, her yükü onar sırık hamalı göncülü, yumurtalı çöreklerile geçmişler.

Mahmel-i Şerif: Sürre Alayı eminlerinde durur, dört köşeli, kubbesi sivri, dört köşe top alemli, altun yaldızlı atlar, dört köşesinde yaldızlı toplar bulunan, üzeri siyah kabe örtüsü ile sırma işlemeli bir mahamil olup, götüren develer kınalı, üzerleri altun ile donanmış, dizginleri gümüş, başları teli imiş. Mahamil içinde bir çocuk segah makamından feth-i şerif okur, dört tarafı çeheryâr-ı güzin, yâni dört büyük halifenin kılıçları ile donatılmış, devenin dizgini aklâm (memur ve meşaleciler elinde bulunurmuş. Aklâmlar: 5 bin kadar olup, ellerinde kaduse çalarak ve el çırparak, maval okuyarak, mahamil-i şerif yanında "Allah yensur Essultan" diyere, meşaleciler,kaze sünbül, erguvan, lale, reyhan dolu ve sapları sarı atlaslı meşalelerle mahamil-i şerifin arkasından Allah Allah diye diye geçmişlerdir.

Sizler bu alaya on ve onbirinci asır yani. M.1500 ve 1600yıllarını göz önüne alır, o şartların içinde değerlendirirseniz, aynı sürede Avrupa insanı ne yapıyor onada bakma imkanı bulursanız iyi bir mukayese hasıl olur.

Bu geçenlerden sonra Şatırlar, ellerinde teber-i selimi (balta)larla geçmişler,sayıları 1060 kişi kadarmış. Evliya Çelebi diyorki: Bunlardan sonra da, ekmekçi

başı, turşucubaşı, içoğlanlarıyla yeniçeri sakabaşısı, hünkarbaşısı, peksimatçıbaşı, tuz emini, peksimat emini, ekmekçiler kethüdası, şeyhyeri, nakibleri, çavuşları, yiğitbaşıları, iç oğlanları ellerinde yedişer boğum Basra kargısı harbe ve mızraklar olduğu halde, bunlardan sonra da, Åli Osman'ın oniki kat mehterhanesi 20 çift deve üzerinde ki, bu develer beyazdır. 80 tane kös çalmışlardır. Karadeniz Gemicileri: 4. Murad devrinde 9 bin karadeniz gemicisi varmış. Bunlar şayka, karamürsel, zerbana, çekel ve menkisele adlı gemilerle karadenizde gezerlerdi. Alay gününden evvel bir kaç gemiyi kazak gemisi şekline koyup, karadenize göndermişler. Sonra kendileri gidip, o gemileri yedeğe alarak Alay Köşkü yakınında onlara savaş taklidi yapmışlardır. Kalafatçılar: 300 dükkan olup, bin kişi kadardı. Pür silah kızaklar üzerinde gemiler kalafat ederek ellerinde tokmakları, malalar malahatalar, arkalarında zift ve katran bulaşmış elbise, başlarında kenevir destar (sarık) ve demir çengelli harbileri ucunda Kâğıdhane dağlarının süpürge fundası olduğu halde geçmişlerdir. Marangozlar: Galata, Tophane, Kasımpaşa'daki lonca yerlerinde işleyen gemi ustaları olup, 3 bin kişi kadardılar. Bunlarda müslüman, rum, frenk karışıktır. Ellerinde keser, ustura, hızar, çirpilerle kızaklar üzerinde gemi yaparak geçmişlerdi. Urgancılar: Galata Hendeği, Tersanı arkası, Okmeydanı gibi yerlerde bulunup 500 kişi kadardırlar. Cankurtaran, gomine, palamar, hurmalifi, kendiren isbarçane, mersil halatı gibi katranlı ipleri ve sefer için top palamarı bükerlermiş. Kendirciler:

Kendir ipi, kendir keteni, Yelkençiler: Maysire, çenber, Alburata, ternekte, Çekel ve biçimi dedikleri yelkenler biçerek, ziftçiler ve katrancılar: Zift ve reçine, çam sakızı, katran Serenciler: Seren, direk, kürek, tahta, bodoslama, Preçolya, kayın, kavroş, mezriye gibi keresteler satarak, tulumbacılar (gemilere dolan suları çekenler), pusulacılar, kıblenameciler, kumsaatçıları, haritacılar: ki, bir kaç lisana bilhassa lâtinceye aşina imişler. Geçmiş bilginlerin kaleme aldığı coğrafi atlası, Papa monta, gibi kitapları okuyarak, harita yaparlar ve gemicilere satarlarmış. Dalgıçlar, günbaşı ağaları (gemi kurtarma heyetleri imiş.) 500 kişi kadarlarmış. Buğday, arpa navluncuları, Karadeniz bezirganları, bahr-i sefid reisleri, (Bunlarda islam ve rum karışık, gemileri dört beş kat anbarlı, ikişer yatırma toplu, Pelevre kıçlı karavaneler olup, kıçlarında bahçe, hamam ve el değirmeni varmış.) Sarayburnu'nda üç pare top atarak 8bin kadar silahlı Cezayir tüfenklisi, kırmızı kışlakçı, yelkenci, devlekçi, çürdekçi, eylici, kazlıcı, istenkacı, Gumanacı, kumanyacı,dayeler ile geçmişler. Alay köşkü önünde düşmana rastlamış gibi top atışları yaparak savaş taklidi göstermişlerdir. Çelebi diyorki: 3 bin kaptan 600 kalyon, 2 bin şayka ve karamürsel sayıları 27 bin kişiyi bulmakta idi, diyor.Akdeniz ve premeve kayık marangozları ile mavnacı 800, kayıkçı 7 bin. Piremeci 4713, Mısır sahili ve bahr-i sefid tücar ve esnafı: ki bunlar içinde, balkapanında, Hacı Kasım, Dahiye Hacı Enver, Ferhad Niyetullah gibi milyoner, onar milyona, beşer han sahibi nice ticaret erbabı bu-

lunduğu ve her birinin hind, yemen, arabistan, acem ve avrupa'dan ortakları olduğu bilinmektedir. Bunlar samur kürklere gömülmüş olarak 40-50 hizmetkarları ile taht-ı revan üzerinde dükkanlarını lâl, yakut, mücevherlerle süsleyip, buhurdanlar içinde öd ve anber şaçan kokular yayarak geçmişler. Vezirler, alimlere, mollalara, politikacılık edip tüccara karışan Şehbender, Bazargenbaşı esnafı, sonra kasablar 999 dükkan, 1700 kişi kadar varmış. Bunlar taht-ı revanlar üzerinde kırkarellişerkıyye gelen karaman, türkmen, mihaliç, Bursa'da Osmancık koyunlarını kelle ve paçalarıyla yüzüp, üstlerine beyaz bağ, lali gönlekler, sarı zafirenler nakş, boynuzları altın ve gümüş varaklarla süslenerek pirinç madeninden yapılmış terazi kefelerinde ölçülerek, salhaneciler, sığır kasabları, yahudi kasabları, mandıracılar, çiftlik esnafı, (ki, istanbul etrafında 1060 çiftlik varmış) Ağılcılar (İstanbul etrafında) 2 bin ağıl varmış. Taze peynir, kaykam, yoğurt, kesmik, ağız, dilme peyniri, tereyağ yaparlarmış.) İğrekçiler: İstanbul civarında 800 iğrek varmış. İğrek: Dağlar ve ormanlar içinde sığır, keçi, koyun yalakları demektir. Çobanlar, südçüler, peynirciler, kaymakçılar, yoğurtçubaşı, yoğurtçular, telemeciler, mumcular, balmumcular,(dökdükleri mühürler şemi'hane emini tarafından mühürlenirmiş. Mühürsüzlere sahte gözü ile bakılıp, cezalandırılırmış.) At meydanı kasabaları ki, yeniçeri odalarına koyun eti verirler ve bu odalara seğerdim odaları derlerdi. Yedikule, Bahçekapı fenercileri, iskatçılar, yeniçeri mandıracı esnafı ki,İstranca dağlarında beylik mandı-

raları beklerlermiş. Arslanhane esnafı: Yüz kişi kadar olup, ellerinde ceylan etinden afyonlu ve derili macunlar, Bağdad kargısı asalar, boğazlarında pnaga kalınlığında dört zincir bulunan on arslan, 12 kaplan, kurd, sırtlan, tilki, çakal "hayvanat bahçesi demek" ile geçmişlerdir. Bunlar bir arslan gazaba geldiğinde hücum etmeye yeltendiğinde ellerindeki darbeli veylan etini bunlara tutarak bayıltırlarmış. Ayıcılar (kıpti) başçılar, celep esnafı, sığır pastırmacıları, pastırma emini vardı. Emin bac alır, naip davalarını dinlermiş. Kirişçi, tutkalcı, esirhane emini esnafı ki, bunlar bir ağası ve 400 kadar olup, kethüdası, şeyh, çavuş, dellalları var imiş. Bunlar ruus'u hümayun, ile kethüda ve şeyh olurlardı. Bu emanet senelik yüz kese ile iltizama verilirmiş. İstanbul'da tavuk pazarında hala esir pazarı denilen yerde altlı üstlü üçyüz hücreli bir yer olup, emin olan kimse demir kilitli kapısının önünde oturur, satılan köle ve cariyeden öşür alırmış. Esirci bezirganları 2 bin kadar kişi olup, Gürcistan, Kafkasya'dan Monoğralı, dadcan, abaza ve çerkes ile kırım'dan gaza malı olarak köle ve cariye getirirlermiş. Tuz emaneti esnafı: baruthane esnafı, darbhane esnafı, ki o zamanlar darphane Bayezid'de idi. Burası bir manastır iken, Sultan Fatih yıktırıp, darphane yaptırmıştı. Buranın emaneti vezirlerden birine verilirdi. Cülus zamanlarında günde on kantar gümüş ve bir kantar altun ve adi zamanlarda günde bir kantar gümüş, on kantar mangır kesilirdi. Kalcı kelhacı esnafı bunlar sikke basmak için çekilmiş teli parça parça kestikleri için kehleci denilmiş. Darphane

esnafından birinden bir hata husule gelirse emin olan zat, aman vermeyip ellerini keser. Darphane kapısı önüne bırakırmış. Gümüş arayıcıları ki, bunlar yeniçeri ocağından olup, ellerinde hezaran değnekler bulunur, on kişi ile beraber gezen 300 kadar adam imiş. Şüphe ettiklerinin keselerini yoklayıp, kalp akça bulduklarında hakime götürüp, kimden aldı diye sorarlar, suç kesinleşince iki elini kesip asarlarmış. Çuka anbarı emineti, o zamanlarda seksenbin yeniçeri için Selanik'ten mavi çuka gelir ve bu anbara konurmuş. Anbar, leyle-i Kadir'de açılır ve kul kethüdası, ocak ağaları, anbar emini, anbar çorbacısı, hazır bulundukları halde 162 oda yeniçerisine onar arşın çuka ve astar, sarık, gömlek verilirmiş. Buğday emin'i esnafı: O zamanlar İstanbul'a Kesendire, Kolon ve Beştepe ile Dobruca'dan buğday gelirdi. Arpa emini anbarı, kiler emini, odun anbarı emini, otluk anbarı emini, tavuk emini (mutbak-ı amire için tavuk tedariki yaparmış.) Şehir emini, devlet binalarının tamirlerine nezaret ederdi. Çardak emini esnafı, kıvamcı esnafı (Yavuz Sultan Selim ile Sultan Süleyman kıvamcılık bilirlermiş) sayıları 600 kişi olup, asma döğme, sallama, sallak, şeştop dedikleri gürzleri başlarında çevirerek pehlivanlar şiraz, kesebend, terskepçe, peşkabze, yanbaşa, cezair sarması, boğma, karakuş isimlerini verdikleri güreş oyunlarını yaparak geçmişlerdir, Avcılar, yelpazeciler, sorguççular, güvercin besleyiciler, tavukçular, kuşbalar, bableciler, ipçiler, dolamacılar (dolama bir çeşit yeniçeri elbisesi idi ki, eteklerini bellerine doladıklarından dolayı dolama

denilmiştir.), kapamacılar (entari, hırka ve benzeri), hallaçlar, takkeciler, kavukçular, külahpuşçular, yorgancılar, zancef ütücüleri (Zencef-i Osmani dedikleri ulema hilatı yapanlar), gömlekçiler, dülbentçiler, yağlıkçılar, örücüler, çulhalar, iplikçiler, gazzazlar (ipekçiler), ibrişimciler, ipek dökmecileri, çadırcılar, tanabeciler, kolacılar, kürkçüler, 500 dükkan 2 bin kişi, taht-ı revan üzerinde dükkanlarını, samur, vaşak, zardava, sincab, samurpaçası, samur kafası, kakmi, ördek, kuğu, saka, tilki boğazı kürklerle süsleyerek geçmişler. Bu alay'da Mahmudpaşa Çarşısında bulunan rum kürkçüleri de ters kürk giyerek, başlarına ayı postlarından külahlar yaparak, kalan, arslan, kurd derilerine sarınmışlardır. Samur kalakçılar ve samur bezirganları Terkos gölünde avladıkları kuğu, saka, yeşil başlı ördek gibi diğerlerinin boğazlarını kürkçübaşıya, kanatlarını okçubaşına verirlerdi. Kuş avcıları, Parsçılar bunlar padişahın pars adı verilen kaplan cinsinden hayvanlarını altun ve gümüş zincirlerle çekerek arslancı kethüdası esnafı, 50 kişi arslancı, arslan, kaplan, ayı, kurd, endik, sırtlanlarla geçmişlerdir. Debbağlar, bunlar içlerinde düşen bir katili veya hırsızı hakime teslim etmeyip, deri temizliğinde kullanılan köpek pisliği toplattırırlarmış. Kendileride salıvermezlermiş. Yediyüz debbağhane ve üçbin amalesi varmış. Sağracılar (debbağ yamakları) küdriciler, tirşeciler, keçeciler, mevitablar, meşinciler, köseleciler, parvacıyan denilen meşin ve kösele satanlar, saraclar 1084 dükkan ve 5 bin işçi, kaltakçılar, tirkeşçiler, kedelciciler, teklitciler, debbeciler,

sifreciler, sepet sandıkçılar, palancılar, pabuççular, paşmakçılar (pabuç, çizme, paşmak, elvan tomak, terlik satan esnaf) paşmakçıbaşı esnafı, attarlar, mestciler, terlikçiler, eskiciler, penbedüzan (vaktiyle her hamamın kapısı önünde bin penbedüz otururmuş. Bunlar eskici esnafından ve fakirlerden olurmuş.) Hafaf delllalları, anberciler, buhurcular, giynetçiler, çömlekçiler, çömlekçi amelesi, kibritçiler, kibritçi yağcıları, şişeciler, seyyar attarlar, afyoncular, binekciyan, (binek denilen, afyona ait bir madde) ispençiyariler (ki ot bulucular diye meşhur idiler.) Otçular (ki, şimdi kökçüler deniliyor. Nebat kökleri satarlardı.) Kahve satıcılar, sarıkçılar, hamamcılar, tellaklar, natırlar, çamaşırcılar, yahudi attarlar, berberler, sünnetçiler, ustura çarhçıları (bileyiciler), lekeciler, nevreci (bir mücellit aleti) nakkaşlar, altun dökücüler, müzehhibler (kitapları tezyin edenler) mücellidler, sahhaflar, kağıtçılar, mukavacı, kaburcu, merkebçi, nakaşşan-i musavviran (ressam) bunlar 40 dükkan ve 40 kişiydi. Nahliciler (hurma satanlar), alçı balcılar, (bunlar ramazan günlerinde ve bayramlarda yeşil balmumundan papağan cinsinden tütiler ve beyaz mumdan kumrular yaparak satarlardı.) Yastık basmacıları (ki, bunlar taze boyalarla nakışlanmış yastıklar, sdfralar, perdeler, satraç bezleri basıp satarlardı.) Çift basmacılar (resimli yorgan yüzleri, çarşaflar, perdeler satarlardı.) Zerdoz nakkaşlar (vezirlerin perde, eyer, yastık gibi işlemelerini yapan) yağlıkçı nakkaşlar (zamanımızda kalemkâr denir.) Eski bedesten esnafı, Bedestende sefere giden vezirlerin ve

ayan'ın paraları dururdu. Faiz vermeyen büyük bir bankaydı. Binayı Fatih Sultan Mehmed yaptırmıştır. Sabahtan,öğle vaktine kadar açık kalırdı. Bekçileri ve hamalları, iç bedesten, dış bedesten tellalları vardı ki, iç bedesten tellali içeri, dışbedesten tellalı dışarıda çalışırlardı. Çuhaci ehli sanayi,atlasçılar, dibacılar, kadifeciler, dericiler (bir nevi kumaşçı) ipek hilatçılar, çeşitli renklerde kuşatlar yaanlar, tireci ve şam alacacıları, peştemalcılar, Kemhahaciler (ipek kumaş dokuma), düğmeciler, bezciler, bez dokuyucu tüccarları, abacılar, kebeciler, sofcular, sipah pazarı, bitpazarı, avrat pazarı, meyancıyan pazarı, esnafı: Yeni Bedestan (ki, ipekliler ve ağır elbiseler satarlardı. Bedestan ileri gelenleri ki bunlar bin kişi kadar olup, gayet zengin kimseler.), aynacılar ve boyacılar, elvan biz kumayş yapanlar, boyacı tokmakçıları o zamanlar bezleri tokmaklarla döğerek düzeltirlerdi. Gala Bedestanı esnafı (çuka, kumaş, sakız, kemhas, sakız dimisi, cezayir ihramları satılırdı.). Zebadçılar (mis yağcıları), doğramacılar, sedefkârlar, çıkrıkçılar, helalciler, kaşıkçılar, kutucular, varyacılar, Nalinciler, zerdestçiler (ki, dükkanlarında matrak, lobud, asa, çevgan gibi şeyler yaparlardı.) Nacaran esnafı: bunlar 4 bin kişi olup, büyük bir sınıfı eşkil ediyordu. Bunların kethüda ve çavuşları İstanbul'da dolaşıp arsası hududundan dışarıya, yol üzerine yakın ve fakirlerin hanesine havaleli bina yapanları cezaya uğratırlardı. Keresteciler 999 dükkan ve 1005 kişiydi. Bıçakçı, sıvacı, camici, alçıcı, horasancı, kireççi, yağlı kireççi, mermerci, taş kireççi, lököncü, suyolcu, kiremidçi,

kerpiççi, tahta kurşuncu, kurşun eritici, kaldırımcı, kayagancı, taşçı, badanacı, Eyüb oyuncakçıları, araba yapıcı, peştahtacılar, iskemleciler, faraşçı, tabutçu, gergefçi, Çerlihadestgahçısı, tahtırevancı, mahfeci burma işkenceci, su dolabları çarhçısı, fırın yapıcı, kuyucu, ırgad, lağımcı, hanende, mutrib (sazende), rakkas vesaire geçmişlerdir. Oyuncukçılar alayında kamış borular, fırıldaklar, küçük def, zinbelik, keman, fare ve kuşgibi öten oyuncaklar, arabacılar Edirne ve Koçi arabaları, keçi, eşek ve iri Samsun köpeklerine çektirilen küçük arabalarla geçmişlerdir.

Faide 137: Meskukat-ı Osmaniye - Osmanlı Paraları -2-

Kuruş: Sultan 2. Süleyman devri, Osmanlı parası tarihinde bir yenilik devridir. Adı geçen devirde, Avrupanın geniş daireli sikkelerini takliden, büyük gümüş sikke(para)lar basıldı. Bunlar 833 ayarında 6 dirhem ağırlığında, 40 milimetre çapındaydı. Adınada ecnebi birkelime olan kuruş denildi. H.1099/M.1688

Flus: H.807/M.1405 yıllarında Mısır hükümdarı Berkuk'un kestirdiği bakır sikkedir.

Serine çıktığında Mısır Valisi Mirahur Ahmed Paşa'yabasılması için 12 bin kantar bakır yollayıp, buna karşılık İstanbul'a 300 bin altun göndermesini emretmişti.

Fındık veya Fındıkı-Cedid-i zer-i İstanbul namındaki altunların Mısıra naklinde isimleri önceleri zincirli,

sonraları fındık veyahut Fındıki'ye tebdil olunmuştur. Bunlara fındıki denilmesi, etrafı kenarlarına daire şeklinde konulan nokta, diğer bir tabirle habbelerin, fındık'a benzetilmesindedir. Payitahtta; bunlara Mısır Zincirlisi denirdi. Çoğunlukla Sultan 3. Ahmed ile bundan sonra kesilen altunlara fındık adı verilip, Sultan 1. Mahmud zamanında kesilen büyük boyuttakiler dahi kaçar adetlik ise ona göre beş fındık (birbuçuk fındık) ve çifte fındık isimleri ile anıldı. Gerek Sultan 1. Mahmud, gerek 3. Ahmed zamanıyla ve daha sonraki senelerde kesilen büyük altunlar elhalete haza memalik-i Osmaniyede, Afrika ve Hindistanın bazı şehirlerinde süslenmede kullanılıp, çok makbul ve kıymettar olduğu için muhafaza edenler, beher dirhemini bir Osmanlı altununa satabilir oldu. Fındık altunu namı 3. Mustafa zamanında İstanbul'da ahalinin ağzından düşmez oldu.

Filori: Hicri 883/M.1478'de yani Fatih devrinin sonlarına doğru 1 dirhem, 1 kırat ağırlığında ve 40 akça kıymetinde ecnebi altunuydu. Dirhemin kıymeti 47 kuruş 30 paradır. Buna yaldızlı altunu da derlerdi.

Mangır: Bu kelime Moğol lisanında nakit manasına olan Monaken lafından değişikliğe uğrayarak bu hale gelmiştir. Sultan Orhan ve 1. Murad zamanlarında mangır denilen akça küsuratından olan bakır paraydı. Bir aralık Sultan 2. Mustafa, ondan sonra gelen bazı padişahlar zamanında pirinçten kesilen paralarada kızıl mangır denilmişti. 12. asrın ortala-

rında bu kelime boşta kaldı. Bakır paraya bakır para, nihas akça, sikke-i nihasiye denilmiştir.

Mahmudiye Altını: Yirmilik altun diye şöhret bulmuştu. Sultan 2. Mahmud'un tahta çıkışının 26. senesinde basılmış, kenarlarında dairevi ve birbirini takip eden çiçekler vardı.

Mahmudiye: Sultan Abdülmecid Han'ın saltanatının başlarında basılan 20 kuruşluk altun.

Nısfiye: Sultan 4. Mehmed (Avcı) zamanında Trablusgarb'da basılan sultani altunlarının yarısının basılmışıdır.

Metelik: H.1244/M.1828 yılında darphane sanatkârı olan meşhur Artin Gazez maarifetiyle tedavüle konmuştur. Bu sikkelerin ilk ayarı bindeikiyüzyirmiden, binde 225'e kadar olu çeşidiyse beş, ikibuçuk (yüzlük), bir kuruşluk, kuruşun astkatlarından olarak on para ve yirmi paralardan ibaret idi. Bu ayar üç sene sonra %70'den 70 kadar eksilerek ikinci tertip olmak ve tamamının miktarı ilk basılanların tamamından bir misli fazla olmak üzere 360 milyon kuruşluk basılmış ve ayarı daha düşük olan ikincilerin, birincilerden ayırt edilebilmesi için kurdelaları dökümünün hemen altına bir nokta konulmuştur. Bu sebeble sarraflar arasında birincilere noktasız, ikincilere noktalı isimleri verilmiştir.

Yıldız Altunu: Sultan 2. Süleyman zamanında Venedik ve Macar dükaları ile tam ayar olan Osmanlı altunlarına verilen isimdi.

Yüzlük: 3. Selim zamanında kesilmiş altınlardı.

Yazılı Mahmudiye: Yeni Rumi altunu
Yirmilik Altun: Mahmudiye altunu ecnebi ile alışverişlerdeki muamele esnasında, esas kabul olarak seçildiğinden, resmi lisandaki ve ahali arasındaki ifadelerde 20'lik altunu diye anılmıştır.

Faide 138: Kelimelerin Tarihi

Patrona: Latince patranus kelimesinden geldiği düşünülmektedir. Vis Amiral yâni Bahriye feriki (general) derecesinde rütbe sahibi.
Riyale: Kunter amiral, bahriya livası
Kapudana-Şuray-ı Bahriye Reisliği: Tersane-i âmirede büyük bir makam
Şayka: Altı düz ve geniş olup, üç tane hafif top çeker, içine elli tane savaşçı alır, büyük boyda bir nevi kayık idi. Rus ve Kazaklar tarafından Özi nehrinde kullanılırdı.
Kazak: İslavcada Keçi manasına olan Koza kelimesinden tertip olunmuştur. Bazıları bunun Tatarca olduğunu söylerler. Lehistan kralı 1. Sigismund hududlarının her tarafında çeşitli düşmanlarla savaşmaya mecbur olduğundan, yabancı orduların ilk hücumlarına mukabele edebilmek üzere M.1516 senesinde suvari alayları kurarak bunları Cosaquez Zaporogues adıyla Dinyeper suyunun çağlayanlarına yakın sahil üzerine yerleştirmişti.
Hetman: Kazak serdarı (kumandanı) demektir. İlk Hetman Lan Kronuski isimli biridir.
Çalık: ulufesi kesilmiş, ismi defterden silinmiş asker.

Kapıya Çıkma: Vaktiyle saray ağalarından ve kapıcı, bostancı, gibi hizmet ve acemi oğlanları kışlalarında terbiye olunan devşirme çocuklarının muayyen zamanlarda veyahut lüzum görüldükçe suvari ve piyade ocaklarına çıkmalarıdır. Çıkma, bir mükafaat idi.

Koloğlu: Herhangi bir kalede muhafızlıkta bir sene bulunmak ve sonra suvari ve piyade ocaklarına katılmış olması şartıyla yazılan yeni asker.

Valdeş: Sipahilerin Sultan Osmanın katlinden sonra nizam ve mevzuat dışında olarak ocağa yazdırmaya başladıkları evlad ve akrabalarına verilen isim.

Terakkilu: Sulh münakid olmayıpda kaleye düşman saldırısı olması düşünüldüğü sıralarda eski ulufelerine üçerbeşer akça ile muhafızlık hizmetinde bulundurulan yeniçeri terakki-i mükâfat alırdı.

Tashih-i Bedergâh: Yoklama manasındadır. Yerli kul askerinin miktarı ve ulufeleri belli ve mahdud iken, sonraları şehirler bile caka yapmak için, askerlik imtiyazlarından istifade niyetiyle kendilerini bila ulufe (maaşsız) fahri yeniçeri yazdırıp, mensup oldukları ortanın nişan ve alametini kollarına ve bacaklarına döğdürürler, şimdiki redif askeri gibiydiler. Savaş çıkınca ocak subaylarından altıncı derecede olup adeta ferik (paşa) veya liva (albay) payesinde bulunan Turnacıbaşılar gönderilerek, bayraklar açılır, böyle benzer neferler takım takım orduya getirilip yoklamaları yapılırdı ki, işte bu yoklamaya "tashih-i bedergah" denirdi.

Kütük: Asıl defter-i askeri.

Faide 139: Hicri 11. Asır-Miladi 1600 Senesinden Sonra Askeri ve Mali İdare

Bin tarihinden sonra meydana gelen Avusturya ve İran seferleri sebebiyle asker yazılmakta olduğundan başka, H.1031/M.1622'de vukubulan Sultan 2. Osman (genç) vakasından sonra, on sene kadar süren karışık, intizamsız, disiplinsiz bir dönem ortaya çıktı. Sipahi eşkiyası "Valdeş" adı altında evlatlarını ve akrabalarını,veziriazam serdar-ı ekrem bile yakınlarını Osmanlığı askerliği mesleğine ithal ettiler. Günlük vazifesi ile vazifelendirilmiş askerlerin sayısı yüzbin kişiyi aştı. Artık bunların maaşlarının bulunup ödenmesi adeta bir muamma haline geldi. Sonradan Sultan 4. Murad Hz.leri isyancı askerin derlenip, toparlanmasını temin eden tenkil ve ted'ip tedbirlerine muvaffak oldukta hiç kimsenin askere alınmamasını en önemli gaye bilip, itina gösterdiğinden bütün ocaklara elli, ellibeş bin sayısına kadar düşürebildi.

Hatta Yeniçeri kâtibi Osman Efendiye tebdil-i kıyafet yaptırıp bir adam göndermiş, yüz altın rüşvet vererek yeniçeri yazması için teklifte bulundurmuştu. Osman efendi bu teklifi red etti. Ancak az bir zaman sonra bu herif yeniden gelip, Osman efendiye: "Benim sadrazam dairesinde bir bildiğim var. Onun vasıtasıyla arzuma nâil olacağım. Olan sana olup, bu altunları almamakla kalacaksın." derdemez, osman efendi paraya tamah ederek adı geçen miktarı alıp, adamı yeniçeri defterine yazmış.

Durumu 4. Murad'a rapor eden vazifeli, görevini bitirmiş, iş artık padişaha kalmıştı. O da, Osman Efendi ve asker yazılan defteri getirtip, işi ortaya sermişti. Hiç bir tevil ve inkara mahal kalmayınca Osman efendinin akibeti boynu vurulmak olmuştu. (Tarihi Osmani numunelerinden) (Netayic ül Vukuat)

Faide 140: Orta Halli Bir Vezir Dairesi

Bir: Kethüda (mektupçu-divan efendisi). Kethüda katibi ile hazine katipleri, imam ve harem kethüdasıgibi önemli kimselerden başka, her vezirin iç ağalarından 24 gediklisi bulunmak ve bunların hepsinin reis-i zabita (silahtar ağa) olmak adettendi. Silahdarlar devamlı olarak paşanın vazifesi olan teşrifatçılık görevini ifa ederdi. Bunlardan sonra hazinedar, mühürdar, davetdar, haftan ağası, çukadarağa, içoğlanbaşı çavuşu, çamaşır ağaları ki, vezirlerin en yakınları olup, çoğununki kölelerindendi. Daha sonra vekilharç anahtar ağası, sancaktar, ibriktar, kilercibaşı, peşkir ağası, makremeci başı, sofracıbaşı, doğancıbaşı, tütüncübaşı, macun ağası, mirahor, seccadecibaşı, peşkir ağası, kahvecibaşı gedik sahibi olup her birinin her üçer tane yardımcısı bulunurdu. Bu istihdam 80-100 kişiyi bulurdu.

İkinci olarak: Kavas, tatar, mehterhane takımı, seyis, aklâm, meşaleci, aşçı, saraydar gibi daireyi tamamlayan ile birlikte 150 kişiye varırdı. Sonraları vüzera dairelerinde kavas sınıfı çoğalmışsada, ebabta bunlar 4 veya 6kişiden ibaret olup, kavas taşırlar ve

paşaların yanında yaverbibi bulunurlardı. Bir dereceye kadar menzilhaneler eski olduğu halde muntazam bir posta tertibi yapılmamış olduğundan yazışmalar, tatar (binicil)lar vasıtasıyla gönderilir, böylece her vezir dairesinde bir tatar ağası ve bir tatar odacıbaşısı nezaretinde olarak 40-50 tatar bulunurdu. Bu hizmeti at biniciliğinde usta olan tatarlar yaparlarken sonradan her kavimden kimseler bu işi yaptığından hepsine tatar denilmiştir. Vezirlerin 9 kat, yâni 9 davul, 9 zurna, 9 boru, 9 develik mehterhaneleri vardı. İkindi ve yatsı arkasından iki nöbet çalınır, bir yere gidişinde tuğların biri, birgün evvelden Konakçı ile gönderilir, diğer tuğlar ise paşanın hemen önünde çekilirdi.

Üçüncü olarak da, gedikli içağalarının zobu tabir edilen üçer beşer hizmetkârları ve koğuş uşakları olduğu halde bunlarda 80-100 kişiyi buluyorlardı. Bir şahıs hemen içağası olamayıp, önce zobu olmak ve bu işin gerektirdiği ilimi elde ederek içağalar mesleğine katılabilme talimlerine uyma icab ederdi. Ağalardan biri zobu'sunu çırağ edecek olduğu zaman lazım gelen at ve elbiseyi temin edip, bir de ziyafet tertipleyip, hazine odasında gedikli ağalar huzurunda dualar yapılıp, başına kavuk giydirilip, ağalar mesleğine ilhak olunurlardı. Hatta, vüzera ve komutanların kölelerinde bile bu kaide yerine getirilir olmadıkça içağası kavuğu giydirmek kabil değildi. Yine, içağalardan birisinin hırsızlık vesaire gibi büyük suçları görülürse, yine toplanılıp, başından kavuğu alınıp, ağalar mesleğinden ihraç edilip, terbiyesi öyle yapıldıktan sonra yapılırdı. Bu muameleye içağaları arasında

"Keçekülah" edildi denilir idi ki, o şahıs bu halden sonra hiç bir yerde içağalığı bulamadığı içn meslek değiştirirdi.

Dördüncü olarak da; Vezir dairelerinde bir tüfekçibaşı, bir de Delibaşı bulunup, bunların refakatinde 100'er, 150'şer asker bulunurduki, tüfekçi takımı piyade ve Delibaş gurubu süvariydi. Erzurum ve Diyarıbekir ve Musul, Bağdad, Şam, Halep gibi eyaletler ve bu eyaletlerin üçer beşer tüfekçi ve delibaşları bulunması muktezadandı. İçlerinden birine Serçeşmi adı verilip, binbaşı makamında, diger tüfekçi ve Delibaşlar yüzbaşı mertebesinde tutulur, Delibaşlar maiyetlerinde teğmen gibi olan subaya da "gönüllü ağası" denilirdi. Deli, pişdar yâni öncü manasındayken ve delil olarak hitab olunurken, sonraları kelime bozulu deli olmuştur. (Netayic ül Vukuat)

Faide 141: Ulufe Dağıtımı Askerin Maaşının Dağıtımı

Ulufe çıkacağı gün, divan toplanır. Sadrazam ve devlet adamları kubbe altında hazır bulunurlardı. Padişahda bu olaya kafes arkasında nezaret ederdi. Her ocağın ulufesi, meşin keseler içinde olduğu halde başka başka ayrıldıktan maade, Yeniçeri ocağının her ortasına verilecek keselerde ayrılırdı. Her ortanın askerleri subaylarıyla takım takım, sarayda bulunan orta kapıya gelip dururlardı. Saray mutfağından yeterli miktarda çorba, pilav ve zerde hazırlanıp saray kapısının önüne konup, kubbealtında bulunan kul kethü-

dası belli olan vakit gelince üzerinde bulunan üniformanın eteğiyle işaret ederdi. Derhal ortada kapıda hazır bekleyen yeniçeriler koşup, verilen yiyecekleri alıp, saray meydanında yerlerdi. Bu hal görülünce derhal kurbanlar kesilirdi. Çünkü bazı vakitler taleblerde bulunarak yemek almadıkları gibi çorbayı da almadıkları olmuştur.

Yemek yendikten sonra yine askerler orta kapıya çekilip dururlar. Sonra subaylardan özel bir memur, yüksek sesle: Birincinin ağa bölüğü diye çağırınca, o bölüğün askerleri hemen koşup keseleri yüklenerek kışlalarına götürürler. Bu sırayla devam ederdi. Ta altmış dördüncü ortaya kadar davet ve ulufeleri verilir. 65.'ye gelince kimse davete gitmez (Bir rivayete göre, sözde Sultan 3. Mehmed'in idam eylediği Şehzade Mahmud, bu bölüğe firar etmiş, bunlarda himaye etmeyip teslim eylemiş olmalarıyla, şehzade idam olunmuş olduğundan lanetlenerek hudud boylarına sürülmüş. Bir başka rivayettede bu ortanın askerlerinden biri Sultan 2. Osman'ın hal'ı esnasında araba ile orta camiden (şehzadebaşı camii) Yedikule'ye götürürlerken, eliyle vücuduna dokunduğu cihetle bu orta tamamen lağv olunmuş imiş) ve üç kere tekrar olunur. Üçüncü defada yoktur, cevabı verilince, seslenen subay tarafından yok olsun denilip 66.'yya geçilerek böylece ulufe dağıtımı tamamlanırdı.

Keseler kışlalara gittiğinde sergi serilir. Erlerin ve adına olan iradçıların tevziat esnasında Tas Parası diye %3-5 guruş alınıp, orta sandığına konurdu. Debboy demektir. Orta bir yere vazifeli gönderildiğinde

yol harcırahı, kışlanın süslenmesi, askerlerin resmi günlerde giydikleri elbise bu para ile ödenirdi. Padişahlar birinci bölüğe mensup olup oradan ulufesini alırdı. Ulufelerin dağıtımının ertesi günü padişah, yeniçeri ağası kıyafetinde, yakınları, harbeci yanında 1. orta kışlasına gelerek ve kendine ait yerde (ki, Şehzadebaşında bulunan Osman Baba türbesinin üstüymüş) ulufelerini alırlarmış.

Dergah-ı âli yâni sipahi, silahdar, ulufeciyanyemin ve yesar, gureba-i yemin ve yesar, babıâlide divan yerinde sadrazam, defterdar ve diğer erkân-ı divan ile ocaklar ağaları, katip ve çavuşlar hazır oldukları halde sergi serilip iki, üç günde dağıtılırdı. Kalanlar ağaların konaklarında, topçu, cebeci, humbaracı, kalyoncu, bostancı ve diğer ocaklar gibi toptan verilir, kışlalarında dağıtılırdı.

Faide 142: Dürziler

Dürziler, H.297/M.909 senesinden H.567/M.1171 senesine kadar Mısır'da hükümet eden Fatımıye sülalesinden Hakim bi Emrillah isimli şahsın Allah olduğuna inanmış ve öyle itikat etmişlerdir. Hakim bi Emrillah'ın asıl ismi Mansur Abidi olup, uluhiyet yâni ilahlık davasında bulunup, ünvanının sonundaki (Allah) lâfzı şerifini kaldırıp kendi kendisine Hakim biemr lakabını vermiştir. Hatta mimberlerde Besmele yerine "bismielhakim elmücibilmemiyt" diye okunmasını hatiblere emreylemiş ve bir takım ne şeriata ne de akla sığmaz, birbiriyle uygun düşmez davranış ve

yaşayışı öldürülmesine sebeb olmuştur. Dürziler ise Hakim bi Emrillah'ın bir gece, Kasabat el Havan denilen Berke-i Zarraka'ya gidip oradan sema'ya uçtuğunu kabullenmişlerdir. İtikatları budur. Sahih budurki: Hakim bi Emrillah, beyaz eşeğe binerek, gezip dolaşmak her zaman yaptığı şeydi. Bir gün yine her zamanki gibi Mısır'dan çıkıp Berke-i Zarraka'ya gitmek üzere yol aldığı sırada, islam ehlinden olup, onun devamlı olarak tarassud altında bulunduran bazı zevat aniden üzerine hücum edip, katlederler. Orada bulunan bir kuyuya cesedini fırlatıp atarlar. Elbiselerini düğmeleri ilikli olduğu halde, eşeğinin yanıda bırakıp, şehre gitmişler. Ahaliye şahid oldukları vakayı anlatmışlar ama, Hakim bi Emrillah'ın bağlıları ve itikatlıları batıniyun adı verilenlerdir ki, Hakim'in dönmesinin gecikmesi neticesinde izlerini takip ederek geldikleri yerde elbise ve eşeğinden başka bir iz görememişler ve sema yâni gökyüzüne uçtu batıl düşüncesine saplanmışlar. Hakim bi Emrillah'ın ilahlık davasını önce tasdik eden Mahmud Dürzi isminde biridir ki, ahali adı geçenin üzerine yürüyüp onu öldürmüşlerdir. İşte dürzi ismi buradan çıkmıştır. Sonra Hamza bin Ali isimli biri çıkarak halkı Hakim bi Emrillah'ın ibadetine davet ve kabul edenlerle birlikte Mısır'da gizlice ibadetlerine başlamışlardır. Dürziler, Hamza bin Ali'yi Hakim'in peygamberi kabul ederler. Çok uzun zaman geçmeden islam ahali, dürzileri Mısır'dan koğmuşlardır. Onlarda Şam, Haleb, Havran taraflarına gitmişlerdir. Zaman içinde çoğalmaya başladılar. Dürziler peygamberleri inkâr ve

müslüman, hiristiyan ve museviler hakkında teşn-i taanda bulunurlar. Onların anlayışında oruç ile namazın yerine sıdk-ı lisan ve hıfz-ı ihvan farz olup (lisanı ve dostları korumak) ancak bu inançları sadece kendi inanç ve millette olanlar içindir. Kur'an-ı Kerim okurlarsa da, kendi itikatlarına göre te'vil ederler. Tenasühe inanıp, cesede kamis yâni gömlek derler. Ölüm olayı esnasında ruhu başka doğuma intikal eyler, itikatındadırlar. Falan vakitte filan iken, falan kalıba girmiş diye bir sürü misaller anlatırlar. Hüviyet-i ilahiyenin her asırda bir kalbe hulül ederek, çok defa alemde göründüğü halde,sonunda Hakim bi Emrillah'da kaldığına, Hamza bin Ali'nin dahi birzaman hak olan Mesih, bir zaman sonra peygamber Süleyman ve bir zaman Fişagoras Hakim olmuş olduğuna inanırlar. Velhasıl bunlara benzer batıl olan itikatları varsada, saklarlar. Büyük bir itimat duymadıklarına asla açılmazlar. Hatta kendilerini bile iki fırka sayıp, bir fırkasına akil, diğer fırkasına cahil derler. Aki iki tabaka olup, biri dinine tamamıyla vakıf olup, akil-i hassa, diğeri bazı mertebe-i diyanet-i dürzi'yeye bilgi kazanmış olan akil-i amadır. Cahil ise, yalnız dürzi ismi ile yaşayan dinini bilme ve anlatma hususunda bilgisi olmayan cahildir. Akil'in birde mütenezzihin adı verilen sofi tabakası vardır ki, bunlar pek sıkı ibadet üzerinde bulunurlar. Bazıları ölünceye kadar evlenmezler. Bazıları et yemezler. Bazıları her gün oruç tutarlar. Müskirat kullanmazlar, fuhşiyat söylemez, yiyip içmekte israf etmezler. Hakim ve komutanların malına haram nazarıyla bakıp,

onların ve hizmetçilerinin aralarında yemek yemezler. Hatta hakimin malıyla alınmış bir hayvana yükletilmiş şeyi bile yemezler. Fakat hepsi ticari malı hangi cihetten gelirse gelsin helâl sayıp, şüpheli akçeyi aldıklarında tüccara verip değiştirirler. Tenasuha inandıklarından yani öldükten sonra başka bir kalıba girip yeniden dünyaya geleceklerine inandıklarından akilin büyüklerinden birinin ölümünde ruhunun çin tarafına gidip orda bir kalıba girdiği inancını taşırlar. (Tarih-i Cevded-Hülasa)

Faide 143: Nusayriler

Lazkiye, Trablusşam ve havalisindeki dağlarda otururlar. Şam ile Salihiye arasında da bulunurlar. Bunlar batıniyeden bir fırkadır. Dürzi'ler gibi mezhep ve diyanetlerini saklı tutup, Müslüman kılığında görünürler. Tenasuha inanırlar. Akil tarafında, cahil tarafında sınıfları vardır. Bu cepheleriyle Dürzi'lere benzerlerse de, itikat yönünden ayrılırlar. Dürziler zina'dan kaçınıp, iffet sergilerken, nusayriler zunayı mubah sayarlar. Dürziler, insanın ruhunun yalnız insana ve belki hangi milletten ise aynı milletten olana, geçeceğine, meselâ, Dürzi'nin ruhu dürziye, müslümanın ruhu mslümana, hangi dinde ise o dinin mensubu bir kalıba gireceğine inanırlar. Nusayriler ise, insan ruhunun, hayvanata, haşarata ve hatta madeniyata bile geçeceği itikadındadırlar.

Uluhiyet yâni ilahlığın Hz. Adem (a.s) evladından Habil'e ve ondan Sit(a.s)a, ondan Hz. İsmail ve Hz.

Adem Nebiyyü kerim olup, nübüvvetin (peygamberliğin)ondan İbrahim'e (a.s)a. Musa ve İsa (a.s)a, ondan da, Hz. Muhammed (s.a.v)e geçtiğine ve uluhiyetin (yani ilahlığın) Harun'a ondan Beynel Nasari Batlas denilen Şamun'a ve Şamun'dan da, Hz. İmam-ı Ali'ye intikal eylediğine inandıkları gibi, İmam-ı Ali'nin uluhiyetten sonra gökyüzüne çıkıp, güneşte oturduğuna itikat olarak benimsemiştirler. Bu itikatlarına uygun olarak güneşe doğuş ve batış esnasında secde ederler. Ayrıca yıldızlara da hürmet ederlerdi. Ashab-ı kiramdan Mikdad bin Ebil Esved'e, rabbinas deyip, Ali'nin Hz.Muhammedi ve Muhammedin selâmını, selmanın mikdadı ve Mikdad'ın sair ibad(kullar)ı halk (yaratma) eylediğine sahiptirler. Bir yönleriyle dürzileri andırdıkları gibi, başka bir yönden de mecusilere benzerler. Hristiyanlarla bayram ederler, İmam-ı Ali ile 12 imama da tazim edip, bu yönleriyle de rafizileri andırılar. (Tarih-i Cevdet-Hülasa)

Faide 144: İmameler-Elbise

Osman Gazi, Mevlevi dervişlerinin başlarına giydikleri, klansuva tabir olunan bir külah giyerdi. Sonra bu külağın üzerine sarık (destar7 sarılmış ve tepesine sırmalı tabla konulmuş olup, bunlara sikke tabiri padişaha mensup olduğu içindir. Osman Gazi Hz.leri bazan "Destar-ı Yusufi" denilen bir kisve de kullanırdı. Rumeli Fatihi Süleyman Paşa'ya Hz. Mevlâna hafidi (torun) Feridun ulu Arif Efendi bir sikke, ferace,

tennure, kemer hediye etmişti. Ta fetih zamanına kadar Osmanlı Padişahları bu elbiseyi giymişler, hatta yanlarında bulunanlara da bazı ilavelerde bulunarak giydirmişlerdir. Hatta daha sonraları bu sikkeler sırma ile süslenerek adına tekiye (takke), tennure'ye (haftan-kaftan), feraceye (biniş ve kuntuş) kemere, kanun kuşağı denilmiştir.

Sultan Fatih devrinde, çoğalan imameler çeşidi, destarlı sikke-i mevleviye ve Yusufiye'den başka arif ve serdengeçti elbiseleridir. Sultan 4. Mehmed'den sonra da dikim değişikliklerine mahsus olmak üzere kalafat, dardağan denilen bir nevi sarık ve mollayi, zaimi, kâtibi, kalafat, kafesi, perişani isimleri verilen imamelere (sarıklara) sarılmışlardır.

Sadrazam ve vezirlerin imameleri (sarıkları): Şekil olarak çadıra benzer, ön tarafı ağır telli kallai, değişikliklere mariz olarak paşayi, kâtibi, kalafat, serdengeçdi, kafesi, mollai ve daha nice derviş külah ve tacları.

Bir zamanlar cuma günleri padişahın camie gelmesinden yarım saat önce sarık alayı adıyla bir geçit resmi yapılırdı. Başçavuş ağa, başında Paşalı kavuğu, arkasında yâni sırtında bol yenli kürk, belinde altun yaldızlı paftalı sırma kolanlı kuşak, onun üzerinde altun köstekli her yanı süslü bıçak, arkasında bol yenli estifa kaftan olduğu halde gedikli denilen hademeden 12 tane sarıkçı, kahveci, müezzin, tüfenkçi ve berber başılarıyla,baş lala ve bunlardan başka kırk kişiden meydana gelen hasodalı ile biri sorguçlu, diğeri sorguçsuz iki tane destar-ı hümayun nöbetle elle-

rine alarak ve süslü beygirlere binerler, önlerinde kırk elli kadar haseki giderdi. Sorguçlu destar(sarık)ı götüren yolda imameyi iki tarafa doğru göstererek halkı selamlardı. Bu sarık (destar) gümüş tellerden yapılmış, süslü puşide üzerine sokulmuş bulunan elmas sorguçlu ağırcasayılır bir kisveydi.

Tarik-i İlmiye-Askeri Rical ve Hizmet İmameleri:
1- Şeyhülislam efendi, araki, küçük tepeli, mollai.
Diğer alimler: Küçük tepeli'den başka kavuklar.
Devlet Ricali: Selimi, mücevveze, horasani, paşayi, kâtibi, kafesi, babıali ricali dışında olan, şehremini, ihtisab ağası, kapu kethüdaları, v.s. arpa dikişli ufarak kavuk ile kafesi destar, paşayi, perişani ve rütbelerine göre alaylarda mücevveze, hacegan rütbesinde olanlar Horasani, kapıcılar yeniçeri keçelerinin aynı, arkası yassı, giyilecek tarafı beyaz çukadan yapılmış, sırma ile üzerine ince işlemeli keçe.

Karakullukçular, Sallama, kolluk askerleri, bayraktarlar, harbeciler: Çeşit çeşit başka boz renkli, seyrek ve adi kerpaştan sarılmış ve astar tabir olunur büyük bir alamet. Haseki, baltacı, kuzbekçi, bostancı, sofalı, yedekçi: Has ağırlı ve şatırlar, tulumbacı, tası, peyk ve solak tasları. Delililer: Humbaracı ve lağımcılar: kadife kalpaklar. Topçu ve tersane kalyoncuları: Puşi. Vezir ağaları, mehterhane takımı, sakallı ağalar, Başkılağuz ağa, ricali kapı çukadarları, mehterleri, asesbaşı, filikacı, Kuloğlu baş çukadarı: ince çubuklu kavuk, kalpak ve kalafat.

Ulema çukadarı ve iç ağalar: baklava dikişli kavuklar.

Vezir baş tebdili, böcükbaşı, celladbaşı, tebdiller ile böcükler ve celladlar: Üst tarafı yeşil çukadan ve alt tarafı boz kuzu derisinden olup, bunlara mahsus biçimlerde kalpaklar giyerlerdi.

Saltanatla bir yere teşrif olunduğunda:

Solaklar: başlarına dikey, üst tarafının ekseni düz gitmeyen, başa giyilecek yerinin alt tarafı kırmızı çuka ve üstü dört parmak sırma işlemeli bir külah, bunun üzerinde bir karış uzunluğunda dairenin yarısı tam beyaz tüylü, gümüş saplı bu tüyün altıyla külahın önündeki gümüş zıvanaya muvazi (paralel) yaldızlı gümüş saplı beyaz ve siyah tüylü flandra takılmış sapı gümüş ve süslü bir kisve giyilirdi. Bu külahın yanlarıyla önünde yarım mecidiye kadar yaldızlı üç tane çizgi paraleldi. Mevsimlere göre sırtlarına çuka, sevayi, kezi entari ve kaftan, ayaklarına kırmızı çakşır ve sarı çizme giyip, bellerine sırmalı puşi kuşanırlar, omuzlarına muntazam birer yeşil şal atıp, arkalarından sarkıtırlardı.

Peykler: Başlarına gümüşten yapılmış, birbuçuk karış uzunluğunda döğme ve yaldızlı tas giyerlerdi ki, bu tasın önünde yapıştırılmış ve gümüşten imal olunmuşkonik yaldızlı bir zıvanaya konmuş ve alt tarafı kırmızı çukalı servi resminde yeşil bir tüy bulunur, iki taraflı ve ortasında uzun tığlı derviş teberi (yarım ay şeklinde balta) gibi bir silah sokumuş elbise giyerlerdi. Sırtlarına etekleri saçaklı, telli kaftan, altına kumaş entari, ayaklarına mavi şalvara dikili sarı mest, üzerine sarı çizme, boynlarına gümüşden yaldızlı, 4 köşe paftalı uzun kordon şeklinde biryere

bağlı yaldızlı sim gaddare (büyük bıçak), bellerine bendibüyük yuvarlak paftalı som kemerin ortasından gümüşten mamul yaldızlı mevlevi kemerlerine benzer bir kemer bağlarlardı. Bunun üzerine gümüş kabzalı bir hançer sokarlardı. Bunlar Rikab-ı hümayuna bitişik giden çukadar ağaların yakınında yürüyen solakların dış tarafında giderlerdi. Rikab-ı hümayundaki yedeklerin ilerisinde giden haseki ağalar: Başlarına iç fesleri ve üzerine deve tüyü renginde mahruti (konik) şekilde iki karış sivri külah, sırtlarında mevsine göre kırmızı dolama ve kaftan, şatiri denilen kumaştan entari, ayaklarına kırmızı şalvara dikili sarı mest ve sarı çizmeler giyerler ve ellerinde başpareleri muntazam ağır şık resminde birer asa taşırlardı.

Rikab-ı hümayunun arka tarafında da; Darüssade ağası, silahdarağa, rikabdar ağa, serkâtibi, müezzinbaşı, kahveci, berber, sarıkçı, tüfenkçibaşılar, şerbetçi, başçavuş, sır katibi yamağı, bostancıbaşı, miralem, büyük ve küçük mirahor (ahırlar amirleri), ağalar, kapıcılar kethüdası, başkapıcıbaşı, iki nefer nöbetçi kapıcıbaşı, haseki ağa, (değişik sarıkları bir kutu içinde enli şerid ile boynunda taşıyan ve başına paşalı kavuğuyla, sırtına adet üzere kürk giyen) zülüflü baltacılar kethüdası, (omuzunda sıcak su maşrabası taşıyan ve bir hasekilatası şeklinde fakat arkası ondan kısaca bir la giyen) kozbekçi, gümüş iskemle taşıyan, iskemlecibaşı, takip ederlerdi. (Tarih-i Ata)

Faide 145: Cündilik-İdman Oyunları Askerlik-Talim ve Terbiye

Yıldırım Bayezid'in, Timurlenge esir düşmesi üzerine Amasya Sancağına çekilen Çelebi Sultan Mehmed, suvari sınıfının savaşlarda kendini gösteren ehemmiyetini idrak etmişti. Bu mühim bir sınıf olan süvariler üzerine büyük faaliyet teksif etmişti. Bütün ordunun belkemiği olaçağını takdir etmişti. Çelebi Sultan Mehmed, sonradan 2. Murad ünvanıyla tahta çıkacak olan şehzade Murad'ı Amasya'ya kaimmakam olarak bırakıp kendisi Merzifon'a çekilmişti. Biri Merzifon'-da olmak şeklinde iki tane cündi (süvari) bölüğü tesis etti.

Merzifon'un lahanasının meşhurluğu, buranın bölüğüne lahanacılar, Amasya'nın ise bamyası pek meşhur olduğundan, buradaki bölüğede Çelebi Menmed, bamyacılar adını verdi. Amasya arasında bulunan Suluova'da karşılıklı talim etmelerini kararlaştırdı. Bunlar dik başlı ve huysuz atlara binerler, kılıç, mızrak kullanmasını öğrenirlerdi. Bu suvariler Osmanlı suvariliğinin temelini teşkil etmişlerdir.

Daha sonra suvarilik (cündilik) dersleri saray içinde verilir oldu. Topkapı sarayı içinde Bağdad köşküyle, Sofa ocağına gidecek üçüncü yeri denilen bölgenin aşağısındaki beşinci yeri mevkiinin ortasında, merkez kıztaşı sütununun etrafındaki, Gülhane de, Beşiktaş sarayının çinili meydanında binicilik, cirid, kılıç kullanma, ok ve tüfenk atma vesaire öğretilirdi. Talim görenler, talimlerini başarı ile tamamlayınca

bütün suvari ağalarının tasdikiyle acemilikten çıkarlardı. Üstad cündilerin ünvanı olan, Keskinler sınıfına dahil olurlardı. Tarih-i Ata; Keskin Cündiliği tarif ettiği sırada: 5, 10, 30kata kadar demir tel üzerine sarılmış, ıslatılmış, mar meçesini, atı yavaş yavaş hızlandırarak tam hizaya gelince dört nala sürerek bir kılıç darbesinde keçeyi ve içindeki teli iki parçaya ayırmak, at süratle giderken birdenbire durdurmak, bir anda bir nokta üzerinde hayvanı dördürmek.(harman tabir olunur devre sokmak) Çabukluk ile hasıma galip gelmeyi öğrenmek ilmiydi diyor.

Cirid oyunlarından başka bir de, tomak denilen oyun vardı ki, bir nevi tura idi. Uzunca ve meşinden dikili, içi kar keçesiyle tokça ve katça dolmuş ve dolu tarafının ucu yassı, el ile tutulacak tarafının kamçı gibi meşinden ince ince kesilip, saç gibi örülmüş, bir darp aletiydi. Bundaki ustalık, tomağı sırtına vurdurmamak, çeviklik göstermekti. Yeniçerilerin idman oyunları arasında ağır yük kaldırmak, kuvvet taşı atmak, güreşmek ve tomak oynamak vardı.

Faide 146: Tarihi Umumi ve Coğrafya Nokta-i Nazarından Osmanlı İmparatorluğu

Devletin bir kaç asır zarfında göstermiş bulunduğu büyüme ile birlikte siyaseten haiz olduğu önemi sizlere özetleyerek anlatabilmek için, şu uzun faideyi meâlen tercüme ediyorum.

Şunu iyice hatırınızda tutunuz ki, devlet-i aliyye denilen devletimiz en birinci ve en güzide bir vaziyet-i coğrafya'ya sahiptir. Avrupa, Asya, Afrika üzerinde kurulmuş ve genişlemekle beraber geçmiş zamanların en meşhur ve en namdar diyarlarına ayrı ayrı medeniyet ve dönemler geçirmiş ülkelerine, şehirlerine sahiptir. Akdeniz'in ta ortasında bir takım adalara hakim bulunduğu gibi, adı geçen denizin önemli boğazları, hele İstanbul gibi en mühim bir belde elindedir. Bir taraftan Venedik, yâni Adriyatik denizine, diğer bir taraftan Basra körfezine, kuzey yönünde Asya'nın çöllerine, güney tarafındaysa Afrika sahralarına kadar uzanmaktadır. Omanlılar ta eski tarihlerde Pirgie (Freyci) denilen ülkenin bir nahiyesinden çıktıkları halde iki asır içinde Adriyatık denizine, Avusturya'daki Drava, Raab (Yanıkkale), Vatağ çaylarına, Karpat dağlarına, Dinyeper (Turla), Volga nehirlerine, hatta bahr-i hazar yâni Hazar Gölü'ne ve Kafkasya'ya, Fırat'a ve Dicle sularıyla Basra Körfezine, Kızıl Denize, Afrikada Nube ve Leybi çöllerine ve Afrikanın kuzeyindeki Atlas dağlarına kadar kol uzatmışlar ve hakimiyetlerini göstermişlerdir. Bu feth olunmuş topraklar arasında Macaristan, Erdel, Kırım, Kafkasya, Bosna, Hersek, Sırbistan, Buğdan, Ulah, Bulgaristan, Arnavutluk, Teselya, Makedonya, Karadağ, Mora (Yunanistan), Eski Trakiye, Girid, Mısır, Tunus, Cezayir, Trablusgarp, Ermenistan, Trabzon krallığı, Gürcistan, Arap yarımadası, Suriye, Arabistan ve eske zamanların Seylisi veya Kilikya dedikleri Adana, Pamfili, Leyçi, Teke hükümeti, Karay Mente-

şe, Lidya, Saruhan, Meyzi Karesi, Beytiyni Hüdavendigar vilayeti, Pön, Paflagoni, Galas, Kapadoçe dediği kıtaatı havi Anadolu vesaire vardır. Büyük küçük altı tane sahillerini örter. Bundan elli yıldan az fazla bir zaman önce Avrupa ve Asyadaki mülki taksimatımıza bakacak olursak, şöyle bir cetvel tanzim edebiliriz.

1- Edirne Eyaleti.
2- Silistire Eyaleti (Trakiye topraklarını içine alır).
3, 4- Vidin ve Niş Eyaleti (Yukarı Bulgaristanı kapsar).
5, 6 ve 7- Ulah, Buğdan ve Sırbiye (bunlar ismen tabiidiler)
8- Belgrad eyaleti: Sırbistanda bulunan Osmanlı bölgesini içine alır.
9- Üsküp Eyaleti: Yukarı Makedonya'yı içine alır.
10- Bosna Saray Eyaleti: Bosna ile Hırvatistanı içine alır.
11- Rumeli Eyaleti: Yukarı Arnavutluk ve Orta Makedonya'yı içine alır.
12- Yanya Eyaleti: Yukarı Arnavutluk ile Orta Makedonya'yı içine alır.
13- Selanik Eyaleti: Aşağı Arnavutluğu içine alır.
14- Cezayir Eyaleti: Adalar denizindeki adalarıda içine alır
15- Girid.

Asyada;

1- Kastamonu Eyaleti (eski Paflagoni toprakları
2- Hüdavendigar Eyaleti (Bursa): Eski Bitinyi ve Miyzi bölgesi
3- Aydın Eyaleti: Eski Liydi kıtasını
4- Karaman Eyaleti: Eski Ferice ve Pemfili kıtalarını

5- Adana Eyaleti: Eski Kilikya
6- Bozok Eyaleti: Eski Kapodoça kıtasının bir kısmı
7- Sivas Eyaleti: Eski Kapodoça kıtasının bir kısmı
8- Trabzon Eyaleti: Eski Pön ve Kolkide kıtalarını
9- Erzurum Eyaleti: Eski Ezmineye'yi
10- Musul Eyaleti: Eski Asuriye hükümeti arazisini
11- Kürdistan
12- Harput Eyaleti: Eski Sofen ve Komajen topraklarını
13- Halep Eyaleti: Suriyenin bir kısmını
14- Sayda Eyaleti: Eski Finike ve Filistin topraklarını
15- Dımaşk Eyaleti: Suriye'nin bir kısmını
16- Bağdad Eyaleti: Eski Babilunya hükümetinin kurulduğu araziyi
17- Habeş eyaleti: Arabistan ve Mısır'ın güney tarafındaki araziyi

O zamanlar pek hatalı olan tahminlere göre, Osmanlı topraklarının yüzölçümü ki, iki kıta arasındaki arazisinindir birmilyonbeşyüzbin kilometre karedir ve yanlıştır. Bunun yalnız 464 bin kilometre kare olup, Avrupa topraklarındadır. Nüfusun tamamı 32 milyon 600 bin kişi olmak üzere olup bunun 16 milyon .-600 bini Avrupa kıtasında bulunmaktaydı.

Irk	Avrupada	Asyada	Genel Toplam
Osmanlı Türkleri	1.600.000	10.200.000	11.800.000
Rum	1.500.000	2.000.000	3.500.000
Slav	7.300.000	-	7.300.000

Romen	4.000.000		4.000.000
Arnavud	1.600.000	-	1.600.000
Ermeni	400.000	1.500.000	1.900.000
Arab-Suriyeli	-	1.500.000	1.500.000
Kürt, Türkmen vesaire bilinmiyor			
Toplam	16.400.000	16.200.000	32.600.000

Esasında bu cetvelin hatalı olduğunda asla şüphe yoktur. Yine o zaman yapılmış bir cedvele göre Osmanlı topraklarında yaşayan çeşitli dinlere mensup insanların sayısı şöyledir:

Din	Avrupada	Asyada	Yekün
Müslüman	4.300.000	11.500.000	15.800.000
Ortodokslar	11.460.000	2.500.000	13.960.000
Ermeni	400.000	1.500.000	1.960.000
Katolik	365.000	500.000	900.000
Musevi ve Yezidi ile diğerleri	75.000	200.000	275.000

Genel Yekün 16.600.000 16.200.000
32.835.000

Devletin en büyük imparatorlukları kıskandıracak büyüklük ve genişliğe varması, bunun üzerine İslam Hilafetinin eklenmesi, böylece bu şerefler dolu temsil makamı kanalı ile dünya yüzünde yaşayan 350 milyon müslümanın rabıta-i mükemmeliyesi ve sevgi dolu ümidbahş edici idaresi pek güzel ve elan devam etmekte bulunan bir bağlılık getirmişti. Ancak, iyi idare edilememe durumu hasıl olunca, cehalet, mektebsizlik. hükümet hataları, halkın pasifliği, nihayet bunlara benzer sayabildiğiniz kadar husus bir araya gelince iki üç asır içinde bir çöküş başladı. Birinci Sultan Hamid devrinde Kaynarca antlaşması yapılınca meydana gelen vaziyet adeta Rusya'nın bir eyaleti durumuna düşmek gibiydi. Ama, 2. Sultan Hamid devrinde en küçük hükümetlerin , hatta bize bağlı olan Bulgaristan'ın bile tehdidine uğradık.

Şimdi şükürler olsun ki, genç türkler (jön türkler) sonunda sultan hamid zulmuna galebe çalarak, sevgili vatanımızı kurtardılar. (Ahmed Rasim bey merhum, bu vatanın onlar tarafından tarihin sayfalarına gömen mezarcılar olduğunu ömrü vefa edip gördü. s.n). Yoksa Avrupalılar bizi taksim edecekti. Şimdiki topraklarıyla dahi memleketimiz epeyice geniş bir vaziyettedir. Ülkemiz sizin gibi gençlerin tahsillerini ikmal edip, bir çok ilimleri öğrenip, memleketimize hizmetlerinize muhtaçtır. Coğrafya okuduğunuz için, H.1294/M.1877'de yâni Sultan 2. Abdülhamid'in ilk

senelerinde Ruslar ile yapmış olduğumuz savaşın neticesinde kayb ettiğimiz arazi ve toprakları harita üzerinde görebilir ve bulabilirsiniz. Biraz daha sabrederseniz, son senelerde Berlin muahedesi bölümümüzdeki tafsilatı görüp anlarsınız.

Faide 147: Kürkler

Kürk, vakti zamanında resmi elbiseden sayılan huzuru padişahide giydirilmek üzere kanundu. Huzurda kürk giydirilenler devlet adamları arasında sayılırdı. Sadrazam ve vezir olanlar "Erkân kürkü" adlı meşhur kürkleri giydikleri gibi şeyhülislam olanlar "Gerve-i Beyza" beyaz kürk, ulema ve müderrisler (şimdiki proflar) "mevhidi" denilen tarzda giyerlerdi. Teşrifat risalelerinin uniforma (traz) bahsinde kürk:

"Sarı çukaya iğne ile dikilmiş sırf samur, şaliye yine iğne ile dikilmiş kabartmalı çukaya dikili parça samur kantuş, kabur paça samur, çukaya dikili kuntuş samur, kabur samur, sırt samur, bolyenli sırf samur, seraser kaplı erkân sırf samur, erkân paşa samur, Terenci çukaya kaplı paça samur, kuburyenli adi kürk, bolyenli kürk, kantuş kürk, serasere dikilmiş yenli, ağır sırt samur, bolyenli yeşil çukaya iğne ile dikilmiş sırf samur kantuş kürk, serhadli (kısaca sersare dikili samur kürk), Bol yenli karsak, samur kakım, Sincab, kantuş kürk tarifleri vardır. Bunlardan başka ferace, samur, mevsim, nevitane, nalfe kürkleri ve üstlük tabir olunan diğerleri ve resmi elbiselerimizden olduğu cihetle babıalide, bir de kürk odası

vardı. Bu kürklerden ecnebilerden sefirlerede ihsan olunurdu. İstanbulun fethinden evvelde, sonradakürk ticaretiyle meşhur olmuştu. Hatta H.1000 / M.1591'lerde İstanbulda beşyüz tane kürkçü dükanı vardı. Şu münasebetle söyleyelim: Sofiye, ilmiye, kalemiye adları ile tanınmış olan üç sınıf memurlar ile saray bendeganı rütbeleri: 1- Başa giyilen kavuk. 2- Sırta giyilen kaftan. 3- Bele sarılan kuşak. 4- Ayakkabı. 5- Başa takılan sorguç. 6- Önde taşınan tuğ, alem ile ayrıla bilinirdi. Her rütbe ve sınıf için çeşitli biçim ve şekilde kavuklar, biçim biçim kaftanlar olduğu gibi bu kaftanların renkleri bazen döğmeler ile şerid gibi aksesuarla rütbelerinin bilinmesine yarayacak tarzda alamet vazifesi görürlerdi.

Faide 148: Tarihi Kelimeler

İmadiye: Savaş zamanlarında sarf olmak üzere kasaba ve şehirlerde bulunan ayan ve tüccarlardan alınan bir miktar akça.

Sergi Döşenmek: Sipahi taifesinin ulufesini sadrazam konağında (Babıali) ödenir ve o gün türbeler, keseler dizilerek sergi yapılırdı.

Divangân, Gönüllüyan, Farsan, Azban: Anadoluda bir takım türediler sarıca ve sekban yolcuları soyuyorlardı, tüccarları da bundan mahrum etmiyorlar soyulmuşlar kervanına katıyorlardı. H.1100/M.1688 tarihlerinde vezirler, mirmiranlar, ümera, tahsildarlar, mütesellimlerin bölgelerinde

bulunan sarıca ve sekbanlarda kaldırılarak yerlerine bu isimlerle asker yazılması emri çıkmıştır.

Sürücü: Askerleri toplayıp, sevk etmekle vazifeli memur.

Nezre Kesmek: Bir yerin ahalisini hükümetçe makbul olmayan halin tekerrürü halinde nakden veya bedenen cezalandırmak. Meselâ: H.1102/M.1690'da Kıbrıs'ın yerli yeniçerileriyle zeamet ve timar erbabı, valiye kılıç çekerek, bir kaç ağayı, alaybeylerini öldürmüşlerdi. Bu vaziyet karşısında adaya gönderilen silahşör Frenk Mehmed Bey,elebaşlarını cezalandırdıktan sonra Ada ahalisini bir daha bundan sonra bir hal meydana gelecek olursa miriyeye (hazineye) 50 bin altun ile fitneye sebeb olanlardan 30 kadarının boynunun vurulacağını bildirdi. Hatta bu tenbih unutulmasın diye Lefkoşe'de bir taş diktirerek, üzerine yazdırdıydı. Bu taş daha sonraları kaldırılmıştır.

Yemeklik: Padişah, veziriazam ve hanlar gibi büyük zatların gerek sefer esnasında gerese seyir esnasında yemek yemeleri için yol üzerinde hazırlanan yemek yeme yeri.

Usul-u Tahlif: Askerler arasında maruf olanı şu idi. Bir tepsi üzerine tuz ve ekmek, kılıç ve kur'an konur ve bunun üzerine yemin etirilirdi.

Kozbekçi: Fatih Sultan Mehmed zamanında haremde bulunan bir cariye duvardan aşağıya atlamış ve firar ederken saray içindeki darphane tarafındaki çınar ağacı civarında bir adama rastlamış. Bu adam kızı çınarağacının kovuğuna saklamış ve

babaüssade ağasına haber vermiş. Bu vaziyet karşısında herif huzura sevk edilmiş, ne mükafat istediği sorulmuş. Çınara yakın darphane kapısına bitişik bir yerde bir ocak açılmasını ve oraya bir hizmet tahsisini taleb etmiş. Talebi mucibince oraya Kız Bekçileri adıyla bir ocak inşa olunmuş. Ocak yâni dairenin inşaasının bitiminde buraya "Buyu Abad" (Boyabat) Kargı. Alus kazaları ahalisinden kırk kişi bekçi olarak kayıd olunmuş. Fakat kız bekçi kelimesi fahiş görüldüğünden dana sonra güya daha iyi bir tabirmiş gibi Kozbekçi denilmiş.

Galabe Divan: Her üç ayda bir askere verilmek üzere çıkan maaş sebebiyle yahud bir elçinin yeni geldiğinde huzura kabul edilmesiyle yapılan divan.

Faide 149: Mübarek Emanetler

Mübarek emanetler bölümünde Hırka-i Saadet hakkında ifadelerde bulunmuştuk. Gerek peygamber efendimizin hırkası olup, Hırka-i Saadet adı verilen emanet ve diğer manevi kıymet sahibi hediyeler İstanbul'a getirildiği zaman Harem-i Hümayun'da korunmaya alınmıştı.

Çok zaman geçmeden Yavuz Sultan Selim başta olduğu halde; Silahdar, çukadar, anahtar ağaları, peşkir ağası, başçukadar başkatibi, diğer mabeyncilerle birlikte kırk kişilik gedikli hademe ve bir kaç kişide mülazımlardan olmak üzere Enderundaki, Hazine-i Hassa denilen daireyi tesis ettiler. Bu heyet (523) Hırka-i Saadete vazifelendirilmişti. 4.Sultan Murat,

Yavuz Sultan Selim'in yaptırınış olduğu Hazine-i Hassa dairesini terk ederek, Hırka-i Saadet hücresinin karşısında başka bir Hazine-i Hassa dairesini yaptırdı.

Hırka-i Saadet-i Ziyaret Merasimi: Eskiden padişahında hazır bulunduğu Ramazan ayının 15. günü gülsuyu dolu olan iki kâse, altmış kadar yeni ve temiz sünger iki yeni sofralar üzerine konulurdu. Bu süngerden bir kaçını silahdar ağa, gül suyu ile islatarak padişaha takdim ederdi. Padişah bu süngerlerle Hırka-i Şerife-i muhafaza eden şebekeyi cila (524) eylerdi. Bu sırada çuhadar ve rikabdar ağalarla, gedikliler, has odalılar da ellerine birer sünger alarak boylarının yettiği kadar duvarlara, kapılara, pencerelere, dolap ve kütüphanenin kanatlarına dağılıp silerlerdi. Ameliye bittikten sonra bu süngerler temizliğe iştirak edenlere hediye edilirdi. Adı geçen gün yâni Ramazan 15'de sabah naınazı Hırka-i Saadet dairesinde cemaatle eda olunurdu.

Namazdan sonra öğle namazına iki saat kala has odaları, Hırka-i Saadet'in gümüşten imal edilmiş yaldızlarla süslü sandukasını üzerinde bulunduğu gümüş sehpanın üzerinden alarak satranç gibi birbiri üzerine eşit altun işlemeli yastıklar üzerine koyarlar. Sanduka, padişahın yanında bulunan altun anahtar ile açılır. İçinde bulunan ağır ipek yeşil kadife üzerine yine som sırma ve inci işlemeli enlemesine şeritliydi. Adedi boğçanın şeridi çözülür (525) üzerinden açılır, iki kanatlı halis altundan süslenmiş çekmece yani ikinci muhafaza dahi yine padişahın yanında bulunan diğer bir altun anahtarla açılarak, Hırka-i Saadet'in yaka-

sında bulunan düğme bir kâse içine konur. Bir parça ıslatılır ıslatılmaz derhal anberli bir ateşdane gösterilerek kâsede kalan sudan destiler dolusu sulara damla damla dökülüp hediye edilirdi. Bu su Hırka-i Şerif suyu adı ile bilinir ve tanınırdı. 1240/1825'de bu adeti kaldırdı.

Hırka-i Saadete ziyaret daima öğle namazından sonra yapılırdı. Silahdar, çukadar ve rikabdar ağalarla, dülbend, anahtar ve peşkirci ağalar ve bütün has odalılar padişahın huzurunda bulndukları halde birinci ve ikinci imamlar, has oda imamı, güzel sesli müezzinler ve çavuş ağalar ayakta devamlı kur'an okuyorlar ve önce zât-ı şahane (526) daha sonra darüssade ağası, silahdar, çukadar ve diğer ağalarla birlikte köşebaşılar, başkapı gulamları, mabeynciler, musahib ağaları, has odabaşı, hazinedarbaşı, kilerci başı, saray ağası, saray kethüdası, hane-i hassa ağaları ziyaret ederlerdi. Eskiden sadrazam ve şeyhülislâm, Topkapı sarayının orta kapısına gelerek atlarından inerler, kazaskerler ve diğer devlet adamları ile birlikte içeriye girerlerdi. Orada bostancıbaşı, 1.mirahor sadrazamın, kapıcılar kethüdasıyla 2.mirahor şeyhülislâmın koltuklarına girerek babÛssaadenin ortasındaki divan yerinin hizasına geldiklerinde başlarında selimi destar ve arkalarına seraser denilen kumaş kaplı samur kürkleri giymiş olan darüssade ağasıyla, hazinedarbaşı karşılardı. Buradan da bu ikisi sadrazamın ve başlarında mücevveze ve sırtlarında feraceleri olduğu halde kilerci başı ile saray ağasıda şeyhülislâmın koltuğuna (527) girerek ak ağalar kapısı ara-

lığının iki tarafından ihramlara serili sedirlere otururlardı. Bunların geldikleri duyulunca teşrifatçı efendi, silahdar, çukadar, rikabdar ağalarıyla tülbent ve anahtar ağalarını ve diğer kimseleride alarak gelir, burada önce baş çukadar arkasında ikinci çukadar ile yedi kişi süslü elbiseler giymiş çakırsalan ağalar yürüdükleri halde sadrazamın sol koltuğuna silahdar sağ koltuğuna çukadar ağalar şeyhülislâmın koltuklarına rikabdar ağa ile tülbent ağası, kazaskerlerle nakibuleşrafin koltuklarına da has odalılar girip böylece şadırvan kapısından içeri girilip yere serilmiş olan kırmızı çuha üzerinden yürüyerek Hırka-i Şerif hücresine giderlerdi. Padişah mukaddes sandukanın yanında sadrazam hemen sağında darüssaade ağası solunda durdukları halde ziyaret (528) ifa olunurdu.

Hırka-i Saadet ziyaretinin mutlaka Ramazanı Şerifin onbeşinde yapılması şart değildir. Bura kapılarının örtüleriyle örtülü o zaman soğuk çeşme kapısından çıkarılırken alay kasrının yani eski telgrafhane binasının karşısında bulunan terziler binasında imal olur ve altun gümüş şamdanların temizlenmesiyle ocağında yapılan balmumunun konması mum kovuşu adıyla Edirne'de mevcut koğuş talebeleri marifetiyle yapılır, hasırları, şimdi odun ambarı dediğimiz tarafta hasır ocağı marifetiyle yapılırdı. Hırka-i Saadet dairesinin kanunu Yavuz Sultan Selim tarafından tesbit ve ilan edilmiştir. (529)

Faide 150: Dayak-Hapis-Öldürme

Dayak insanlığın başlangıcından beri en çok kullanılan cezalardan biridir. Hatta meşrutiyetin ilk yaptığı kanunlardan "Serseri nizamnamesi"nde bile yer almıştır. Fakat bizim burada bahsedeceğimiz Osmanlı tarihinde kayıtlı olan dayaklardır.

1705 tarihine göz atacak olursak IV.Sultan Mehmed (Avcı)nın Yanbolu'da avlanırken saray hizmetlilerine kızarak 1000 deynek vurulmasını (530) emretmiş olduğunu görürüz. Yine hicri 1082/1671 tarihinde Enderunu hümayun ağalarının bindikleri sandallarından birinin kürek çeken esirleri karanlık bir gecede kaçmışlardı. Vaziyet IV. Mehmed'in kulağına varınca bostancı başıya -dikkatsizliği yüzünden- 500 deynek vurulmasını emreylemiştir. 1086/1675 yine IV.Mehmed devrinde kaptanıderya Musahip Mustafa Paşa Sakız adasının arka tarafında meşhur Venedikli korsan Pavlo'nun gemisine rastladı. Hava pek rüzgarlı olduğundan komutanlardan hiçbiri takip etmeye cesaret edemedi. Maça mama demekle tanınmış olan Ali Paşa zade Abdülkadir paşa ile dev Süleyman Paşa kovaladılar. Kaptan paşa çektiri beylerine de emir verdiysede gitmediler. Korsanda böylece kurtulup kaçtı. Paşa Terfil limanında emirleri yerine getirmeyenlerin hepsini gemisine çağırttı. Tanıdığı komutanlara (531) 100'den 500'e kadar deynek vurulmasını emretti. Bunlar kabahatin Maryol Mustafa Paşazade Hasan beyde olduğunu itiraf ettiler. Hasan beyin geminin cündasına asılması emri verildi. Fakat

Abdülkadir Paşa yalvarıp onun üzerine 1000 deynek vurulmasına karar verildi.

Eskiden aseslerle yeniçeri devirlerinde geceleyin devriye gezen zabitler ve bunlarla dolaşan asasbaşı subaşı ellerine düşenlerin kolluk denilen belde zabıta koğuşlarına tıkılanların dayaksız kurtulmadıkları kesindir. Subaşının askerleri ellerindeki iri sopalarla tutukluyu döverlerdi. Hatta kolluklarda muhtelif kalınlıklarda sopalar, falakalar vardı. Bilindiği gibi yeniçeri ağalarının arkasında bir de falakacı gezerdi. Tarihlerimizin verdiği malumata göre: (532) Vaktiyle divan-ı hümayunda sadrazamın emrinde birisine dayak atılmak lazım gelse dergahı âli kapıcıları, diğer yerlerde muhzır yoldaşları döverlerdi. Fakat sipahi, yeniçeri, cebeci, topçu gibi birilerini dövmek lazım gelirse kendi gruplarına ait zabitler tarafından bu işlem yerine getirilirdi.

Bu dört taiyefeden ve saadat (Peygamber sülalesinden) başkası için sadrazam isterse kendi divan hanesinde bulunan muhzır yoldaşlarına dövdürür isterse başka yere gönderirdi. Berat ve cihat ehlinden olanları pazarda bir suçla yakalayınca kendi sarayına yollar orada dövdürürdü. Bakkal, ekmekçi vs. reayayı ise çarşıda yatırıp döverdi.

Yeniçerilerde dayak emrini çorbacı verir odabaşı yerine getittirirdi. (533) ceza meydanda olacak ise akşam namazından sonra itham edilmiş olan uygulamanın yapılacağı yere getirilerek "Aşk ola yoldaşım" tabiriyle karnı üstüne yatırılır eski yeniçerilerden iki kişi baş ve ayaklarına oturur. Ortanın vekilharcı yan-

mış bir şamdan ile gelir, oynak yerlerine vurmaksızın kıçına vururdu. Darbe sayısı kırk, seksen, yüz hatta ikiyüz olurdu. Dayak yiyen ayağa kalkınca ocak subaylarına karşı iki eli göğsüne bağlı olduğu halde bektaşi usulü üzere niyazda bulunurdu. Bir rivayete göre darb cezası saka başı tarafından çorbacıya verilen saka kamçısı ile yerine getirilirdi. Bu kamçı 5-10 sap meşin olup her birinin ucunda bir kurşun bağlı idi (534).

Dayak yakın zamana kadar yapılmaktaydı. 1245/1829'da bir misal vardır. Azaplar mahallesi delikanlıları helva sohbeti yapmışlar, saz çalmışlardır. Bu zevk esnasında bir kol askeri gelerek evi basmış. Hepsini seraskerlik kapısına göndererek hapse tıkmış. Hüsrev Paşa isimli serasker olan zad o mahallenin ihtiyarlarından iki kişiyi yanına getirtmiş. Köşkün penceresinden:

- Mahallenizde böyle fenalıklar oluyor da neden men edmiyorsunuz? Demiş onlarda:

- Bir çarşıdan geç geldik haberimiz yok idi. Hem helva sohbeti öteden beri yapılan işlerdendir şeklinde cevap vermişler. Bu cevap seraskeri kızdırmış. (535)

- Alın şunları aşağı! diye emir vererek tabanlarına ikişeryüz deynek vurdurmuştur.

Sultan II.Abdülhamit devrinde de sopanın, kamçının, işkencenin, tokatın çeşitleri vardır. İmtiyazlı hafiyeler sokaklarda işlerine gelmeyen adamları birer bahane ile döverlerdi. Dayak usturpa, cop, ucu kurşunlu baston ile dayak adeta hediye olmuştu. İstibdat zamanının kanlı katili ases başı olan şimdi öldürül-

müş olan Fehim paşanın elinde gezdirdiği kurşunlu labut Bursa mektebi idadi müzesinde durmaktadır. Mahut Beşiktaş muhafızı 7/8 Hasan paşa, Ali Suavi merhumu öldüren sopasına "Mehdi" adını vermişti. Beşiktaş'taki karakolun bir yerinde saklardı.(536)

Bizde eskiden ukubat yani ceza adına kazığa vurmak, iple boğmak, asmak, satır ve benzeri aletler ile kelle uçurmak vardı. Kesilen kelleler ileri gelenlere aid ise bir tabak içine konup, sarayın demirkapı denilen mahalline konur, yok normal bir kimseye ait ise meydana konurdu.

İstanbul dışında kesilen kelleler ya kıl torbalarda ya da bal veya balmumuna sıvanarak getirilirdi. Yeniçerilerde asılma veya öldürülme gizlice yerine getirilirdi. Bunun yerine getirilmesi için evvela suçlunun adı defterden silinir, sonra Ağa kapısından bir nöbetçiye teslim olunarak Yemiş iskelesinde bulunan Çardak tâbir olunan kollukdaki Çorbacı'ya teslim, oradanda Rumeli Hisarı'na gönderilerek hisar muhafızları eliyle gece öldürülerek nâşını kimse görmemesi için bir gülleye bağlanıp denize atılır aynı zamanda hükmün yerine getirildiğini bir top atışı ile ocağa bildirirdi. 136 numaralı "11.Asırda Esnaf" adlı faidede celladın şekli, alet ve edevatları izah edilmişti. (537) Mahpuslar, sarayda kapıarası denilen yer ile Yedikule, Zindan kapısı hapishaneleri ve tersanenin taş gemileri dedikleri gemiler ile, yeniçerilerin mutbahlarındaydı.

Recm'de yapılmıştır. Recm, taşlanmak demek olup, şerân zani ile zâniye yâni fuhuş yapan kadın-

erkek'e uygulanan cezadır. 1091/1680 yılında Aksaray semtinde bulunan Hafız Abdullah Çelebi isimli birinin karısı bir yahudi ile zina yaptığı şahitler tarafından isbat edilmekle Rumeli Kazaskeri Beyazzâde Ahmet Efendi isimli biri, erkeğinde kadınında recm edilmesine fetva vermiş. Recm olunacak kişiler Sultan Ahmed meydanındaki Yılanlı Sütun'un yanına açılıp, yarı bellerine kadar sokuldukları çukurda, üzerlerine fırlatılan taşlarla öldürülmüşlerdir. Padişah Avcı Mehmed olayın nadir rastlanır hususattan olmasından dolayı Fazıl Paşa'nın sarayına gelerek seyretmiştir.

1101/1689 vakasında Komanova palangasında ele geçirilen Karbuz isimli haydut, Üsküp köprüsü üzerinde kazığa vurulmuştur. Eski sadrazamlar çarşıda eksik ekmek satan ekmekçileri kulaklarından mıhlarlardı. (537)

Faide 151: Düğünler-Oyunlar

Bizim düğünlerimiz ve oyunlarımız asla birbirinden ayrı değildir. Düğün denildiği an hemen oyunda var demektir. İstanbul'un feth edilmesinden önce, Sultan II.Murad'ın, Bayezid'in, Çelebi Sultan Mehmed'in düğünler yapmış olduğu malumdur. Ancak bu düğünler İstanbul'un fethinden sonra daha geniş bir çerçeveye taşmıştır. Sultan Fatih, şehzadelerinin sünnet-i hitan ettirdiğinde, kemankeşlerin oklarıyla nal ve pulad ayna delme hünerleri gösterdikleri, tirendazların koşarken uzun sırıklara dizili nakra ve maşrabaları

nişanlayıp vurdukları Solakzade tarihinde yazılıdır. 11. Asrın sonlarında 1086/1675 tarihinde Edirne'de Sultan IV.Mehmed'in tertip ettiği sünnet düğünü, size o zamanki eğlencelerimizle, masraflar hakkında (539) bir fikir edinmesine yarar sağlar. Bunların tafsilatına iyice dikkat edilmelidir. Çünki 11.Hicri asırda nasıl yaşadığımızı bize bildirmiş olur.

Avcı Mehmed'in arzuladığı sünnet düğününün hazırlıkları ve tertibatının yapılması tesbit olunan tarihten bir kaç ay evvel başladı. Fevkalade mükemmel olması için elden gelen gayret gösterildi.

1081/Rebiülevvel ayının 1.günü 1670/Temmuz ayının 19. günü olup o gün düğün başladı. Saray meydanı denilen yer kandillerle, meşalelerle donatıldı. Otağlar, büyük çadırlar kuruldu. O gün başta sadrazam olmak üzere bütün vezirler davet edildi. Bunlar bayramlaşmalarda yaptıklarının aynı olarak etek öptüler. Kurulan ziyafet sofralarına oturdular. Günde saray mutfağından iki defa yemek veriliyor, padişan seyretmekten kalkmadığı için onlarda kalkmıyorlardı. O zamanın sözleri olan labutbaz ve sanatbaz denen oyuncuları sapanlı sofralara oturarak seyrediyorlardı. Bu zamanlarda labiyat adına (540) mevcut olan takımlar yanında mutrib, mukallid, rakkas, hayal, kukla, hokkabaz, canbaz, zorbaz, közebas, hayalbâz, sinibaz, kasebaz, şişe, kadeh, yumurta, kâğıt, gülle, yuvarlak, ayine, çerh, kılıç, maymun, köpek, ayı, eşek ve yılanbazlıklardan ibaret gibi görünür.

2.Gün: Bu gün alimler davet edildi. Divanhane çergahlarında yemek yendikten sonra, huzurda meclis

kuruldu. Şeyhülislam Ali Efendi, tefsir ilminden günün ehemmiyetine uygun ayetlerden birinin manasını verdi. O gece kol kol çengiler oynadı. Baruttan yapılmış gemiler, kuleler tutuşturuldu. Ayılara, köpeklere, eşeklere fişek bağlanıp ateşe verildi. Bunlar korkularından ahalinin üzerine hücum ederek ortalık bir hay huy alanı haline geldi.

3. Gün: Peygamber sülalesine mensub olup, saadad'dan denen kimseler ve şeyh efendiler davet olundular. Diğer oyunlardan başka bir (541) kaç tiryaki koşturuldu. Halk, tiryaki koşmalarından pek çok lezzet duyuyordu. Ahali, meydanı istila etmesin diye yağ tulumlarıyla gezen ve halka sıkan bir takım vazifeliler vardı.

4. Gün, sipahi ve silahdar ocakları, 5. gün yeniçeri ocağı, 6. gün rikab-ı hümayun ağalarıyla valide ve haseki sultan kethüdaları ağalar, 7. gün istabl-ı amire yani ahırlar çalışanları, 8. gün divan hocaları. Bu günde elçiler hediyeler getirdiler. Onlara padişahın huzurunda hilat giydirildi. 9. gün ise, cebeci ve topçu ocakları. 10. gün, Vezirler ve ulema alay tertibi içinde eski saraya girip büyük (542) Şehzade Sultan Mustafa'yı saray meydanındaki otağı hümayuna getirdiler. Sadrazam sağ, kaimmakam sol koluna girerek diğer vezirlerde arkalarından geldiler.Şehzade, padişah babasının elini öptü. Şeyhülislam dua etti. Düğünün 11. günü şehir halkı davet edildi. 12. gün ise, has odada toplanıp sünnet işlemi yapıldı. 13. gün Rumeli ve Anadolu kadıları, 14. gün eski beylerbeyleri, 15. gün bütün ahali davet olundu.

Her gün ikindi namazından sonra esnaf ve ahali harf sırasına göre düzenledikleri alaylarla otağı hümayun önünden geçerler ve saçı dediğimiz hediyelerini takdim ederlerdi. Bunlardan başka vezirler, kumandanlar ve ileri gelen memurlar hediyeler takdim ettiler.. Mahbus olanlar (543) tahliye olundu. Ayın 21. günü koşular tertip edildi. Vezirlere seraser kumaşla kaplı samur kürkler mükemmel pusatlı atlar, alimlere sof ile kaplı samur kürkler vesaire hilatlar giydirildi.

11. Hicri Asırda Mevcut Olan Çalgılar: Daire, rebab, nay (ney), masikar (kaval), çeng (dik çalınan saz), kudüm, roze, karadozen, bunkar, sunder, şarık, hezkar (kırk telli fil hortumu gibi bir sazmış), tanbur, santar, ud, kanun, çartar, şaştar, kopuz, çövgür, çeşde, kara zurna, yeltim, moğa, tel tanbura, birbıt, kemençe, kaba zurna, çöre zurna, belban, nefir, kaval, kaba düdük, yelli düdük, çığırtma, arabi düdük, (544) Macar düdüğü, mehter düdüğü, denkiya düdüğü, tulum, eyüb borusu, şeyşe boru, dervişan borusu, lavtoren, ingiliz ve argonun boruları,ağız tanburası, can dönbeki, eyüb, yemeni, makarna dünbelekleri, fincan sazı, kerenay, klarnet, mızmız düdüğü, kuş davulu vesaire...

Oyunlar: Evliye Çelebi "Seyehatnamesinde" Tokatlı Derviş Ömer Gülşenî`hakkında yazdığı satırlarda IV.Murad'ın segah makamına mail olduğunu, Derviş Ömer'inde "Segah'da ne kadar kâr-ı nakş, saut, zikir, zed, tasannifat, kollar, şarkiyat, ersifiyat" var ise hepsini okuduğunu bildiriyor.

11. asr-ı hicride hayal mevcuttur. Hatta Kör Hasanzade Mahmut Çelebi isimli biri pek çok nam kazanmıştı. Kör Hasan, Yıldırım Bayezid'in nedimlerindendi. Oğlu Mehmet Çelebi haftada iki gece IV.Murat'ın huzurunda hayal-i zul yâni hayal oyunları oynatırmış. O zamanlar karagözcülere şebbaz denirdi. Çelebi oyuna: (545)

"Ger hod heme ibaha derayn bende derst
Her ayb kiSultan be persended hüner set"

Diyerek oyuna başlarmış. Birde içinde perde kurar, dilsiz, dilenci, kör arab, arnavut, bekri mustafa, kadın taklitleri, hamam oyunu baskını gibi üçyüz kadar oyun oynatırmış.

Samurkaş Kolu: -Evliya Çelebinini tarafine göre ikiyüz musevi oyuncudan meydana gelmiş bir oyun topluluğu olup, hokka, surahi, desti, kadeh, sini hayal oynatırlar, ateşbazlık, güllebazlık ederler halk lisanında nakle denilen balmumundan yapılmış ağaç vesaire resimleriyle eğlendirirlerdi. Bu takımın çingeneler ile arası açık olduğundan, daima bunlara taarruzlarda bulunurlarmış. Hatta en meşhur (546) oyunları, bir kıpti karısının bir musevi ile aşk ve sevda hayatı yaşadığı olması üzerine her ikisinin yakalanıp, yine ikisinede işkence yapıldığını sahneleyen oyunmuş ki oyunun sonunda karıya temizlenmiş işkembe giydirilip, eşeğe ters bindirilir ve yahudi de diğer bir eşeğe bindirilerek ceza meydanına götürülüyormuş.

Sultan IV.Murad'ın huzurunda oynanan kollardan biride, Çelebi kolu diye tanımlanmıştır. Bu kol ikiyüz kişiden meydana geliyormuş ki bunların serçeşme denilen kolbaşları çelebi isimli biri imiş.

Bu tip oyuncu kumpanyalarının sayısı "Seyahatname"de yazdığına göre 12 tanedir. Bunlar evvelce yazdığımız gibi sünnet düğünü, düğün yemekleri, feth ve zaferler meydana geldiğinde veyahut ileri gelen kimselerin düğün ve eğlencelerinde çağırılırmışki, bu adet halen devam etmektedir.

Sultan İbrahim Han'ın pesendidesi (beğendiği) olan bir kol daha varki, akide kolu ismiyle şöhret kazanmıştır. (547)

Akide kolunun başı, Pehlivan Ayüb şair, kâtib, arif, zârif rengi siyah bir zatmış. Bu kolu üçbin riyal sarf ederek meydana getirmiş, irfan ve dirayeti sayesinde marifet sahiplerini başına toplayabilmiştir. Bu kolları halkın rağbet göstermesine sebeb kılan taklid değil "Köçek oynatma" merakı olduğundan şüphe yoktur. Doğu toplumlarında raks çok çok eskiden beri vardır. Her kolda hanende, sazende ve rakkas bulunması şarttı.

Tariflere bakarsak köçekler dibadan, sırmalı estofeden, çarkabab yâni dört kubbe denilen etekler giyerler ve acem tarzı üzerine raks (oynamak) ederlermiş.

Hokkabazların belli başlı olarak sergiledikleri oyunlara gelince birazını yukarıda saymıştık. Bunlara ilaveten bahçe ve bahçevan, gemici oyunları gibi bazı kayıtlara rastlanıyor. Taklidlerle birlikte simitçi, ha-

raççı, gümüş arayıcı gibi emsalleri vardı. Hatta bunlar arasında köpekle kedinin, kedi ile farenin, (548) gelincik ile farenin birbirleriyle olan durum ve davranışlarını, mahalle köpekleri dalaşmalarını, deve kükremelerini, horoz, kaz, turna, karga, ördek, karatavuk, sarı asma, serçe ve bülbül seslerini taklid edenler dahi vardır.

Görünüşü ile Çelebi ünvanıyla tanınmış olan zat, tiryaki taklidinde pek çok usta olduğu gibi, gözbağcılığına dahi eğilim göstererek, tütün doğrarken elini bıçak ile keser ve parmağından bir hayli kan akıtırmış. Tabii ki bu durumun bir hokkabazlık marifeti olduğunda şüphe yoktur. Elinde tanesi elli dirhem otuz üçlük tesbin taşıyan mı istersiniz? Hepsi var. Mehmet Çelebi, Çıkrıkçı zade, Şengül Çelebi bunlardandır.

Cambazlar Tırazalı, Tırazasız kabadı papuç ile oynarlar, bunlardan bazıları desdi ile, bazıları arkalarında bir eşek ile bazılarıda yalın kılıç ilevelasıl ikiyüz parça kadar alet ile meydana çıkarlarmış. (549)

Faide 152: Nadir Şah

İran'ın Afşar kabilesine mensup Horasan diyarında bir çobanın oğlu idi. H.1100/M.1688 tarihinde dünyaya gelmiştir. Babası gibi çobanlık yaparken yanına bir hayli arkadaş toplayarak garibanları vurmaya başlamış ve Afganlıların İran'ı istilalarında kaçaklar onun himayesine sığınıp sayıları 6000 kişiyi bulup Horasan'da önemli bir güç haline gelmiştir. (550)

H.1143/M.1730 tarihinde Afganlılar'ın elinde çaresiz kalan 2. Şah Tahmazp Safavi'yi kurtarıp, Tahmazp Kulu Han adını almıştı. Afganlıları Afganistan'a kadar kovalamış Kandahar'ı ele geçirmişti. H.1145/M.1732'de Şah Tahmazp'ı tahtından indirerek İran vezir ve kumandanları Şah'ın yerine geçmesini teklif etmişselerde Nadir Şah bu teklifi zamansız bularak Tahmazp'ın sekiz aylık oğlunu 3.Abbas adıyla İran Tahtına geçirmiştir. Az bir müddet sonra Şah Abbas'ın ölümü H.1149/M.1736'da İran tahtına Nadir Şah ünvanıyla oturmuştur. Kurmuş olduğu büyük bir orduyla doğu istikametinde yürüyerek Afganistan'ı, Bulicistan'ı zapt ve H.1152/M.1739'da Hindistan'a girip Mülükü Kürkaniye askerini yenip Delhi'yi ele geçirip Mehmed Şah'ı esir etmiştir. Ancak Hindistan saltanatı yine Mehmed Şah'a geri vermiştir. Hindistan'dan dönüşü esnasında Buhara taraflarını feth ederek oğlu Rıza Kula Mirza'ya bazı hususlardan dolayı kızdığından gözlerine mil çektirmiştir. Bundan (551) başka kumandanlardan pek çok kimseyi öldürterek icraat göstermiş bazıları ise sıranın kendilerine geleceğini anladıklarından H.1160/M.1747'de Feth-i Abad Cenüşan yerli yerde Mehmed Ali Han Afşar ve Salih Bey isimlerinde 2 Subay ansızın çadırına girerek Nadir Şah'ı öldürmüşlerdir. Ancak Nadir Şah kendisini öldürenlerden Mehmed Ali Han'ı öldürmeyi başarmıştır.

Faide 153: Sultan Düğünü (H. 12.Asır)

II.Mustafa'nın kızı Emine Sultan'ın sadrazam Çorlu'lu Ali Paşa'ya ve Ayşe Sultan'ın Köprülüzade Numan Paşa'ya verilme nikahları ve düğünlerinin tafsilatı:(552)

Kazaskerlerden İstanbul payelerinden olan şimdi boşalmış bulunan efendilere kadar önce ulema, sonra divan hocaları, ocak ağaları ve diğer vükelayı devlet bir düzen üzere sadrazam konağına davet olup yemek ziyafetine toplandılar. Ziyafet bittikten sonra Şeyhülislam, Kaptan-l Derya, Sadraza kethüdası ve eski kadılardan bazıları padişah sarayındaki misafir odası denilen bölüme gittiler. Sultanlar tarafından nikah esnasında vekil olarak tayin edilmiş olan Darüssaade ağası, Damat Sadrazam Paşa tarafından vekil seçilen Kaptan Paşa Numan Paşa tarafından vekil olunan Kitapçı Ali efendi vekaletleriyle yirmişerbin altın Mihri Müecal üzerine Şeyhülislam nikahları kıyıp vekil olanlarla sadrazam kethüdasına birer samur ve dua okuyan şeyhe bir sansar kürkü devlet adamlarına ise hilatlar giydirildi. Damatlar tarafından da Şeyhülislama ve kendilerine vekalet edenlere sadrazam kethüdasına yine aynı şekilde samur ve sansar kürkü hediye olundu. (553)

Damat Sadraza Paşa tarafından tertip olunan nişan: ELMAS YÜZÜK: Bir elmas sağ ve sol ele bir elmas bilezik bir lal taşından salkım küpe mücevher işlemeli bir ayna elmas işlemeli bir örtü inci işlemeli mest ve

yumuşak papuç altın kaplı mücevher kakmalı takunda sikke-i hesna (2000).

Numan Paşa tarafından tertip olunan nişan: Elmas yüzük, bir elmas bilezik bir çift zümrüt küpe sağ ve sol kala elmaslı bilezik altın kaplamalı mücevher kakınalı takunya mücevherle süslü mest ve yumuşak papuç sikke-i hesna (2000). Şeker tablası. Şeker tablalarının üzerine boyama örtüler çekilmiş idi. Sadrazam ağalarının her biri mücevveze ve orta kuşak ile başları üzerine birer tabla alıp sadrazam sarayından padişah sarayına götürüldü. Bu tablaların sayısı kırkar tane idi. Daha sonra Emine Sultan'ın çeyizleri katarlara (Deve kervanı) ve kapaklı arabalara yüklenip her zaman yapıldığı gibi sadrazamın sarayına nakil olundu. Üç gün sonra bütün devlet erkanı yine misafir odasında toplanıp sarayın (554) Orta kapı denilen atlara binip tertip edilmiş olan Sultan hanım alayına katılıp damat sadrazamın sarayına gittiler. Alayı seyir için padişah ve Valide Sultan'da sadrazamın sarayına gittiler.

Nişandan evvel damat olacak zata damatlık kaftanı giydirmek usuldendi. Fatma Sultanın Silahdar Ali Paşa'ya evlendirilmesi sırasındaki alay pek gösterişli olmuştur. Sadıç yani damadın vekili olan Kaptan Paşa alay ile kalkarak samur kürk sırtında başında kallavi gerisinden sadrazam kethüdası ve damat paşa kethüdası ağalar başlarında Selim-i Sof feraceler, onlarında arkalarında kaptan paşa ağaları başlarına mücevveze ve sırtlarına devlet kürkleri giymiş oldukları halde demir kapıdan Padişah sarayına has odanın yanındaki

Safa adı verilen yere gelmiştir. Buradan damat kaptan paşayı karşıladı. Her zaman olduğu gibi kahve, şerbet verildikten sonra mücevher dolu (555) nişan kafeslerini ve altun ile dolu keseleri, en kıymetli mal ile dopdolu, altın ve sırma işlemeli boğçalar ve renklerinin sarhoşluk verici bitkiden yapılmış iki adet dalı oda ağaları divanhane meydanına taşıdılar. Doksan kadar kaptan paşa ağaları hepsi mücevveze beyaz elbiseler ile hazır idiler. Cevahir kafesleri ve altın keseleri bohçaları ile başlarının üzerine alıp ikişer ikişer Kaptan Paşanın peşine düşüp demir kapıdan saraya girdiler. Orta kapıda paşa atından indiğinden iki seis ve kapıcılar kethüdaları ağası önüne düşüp sarayın çadırlar kurulu meydanına geldiler. Haremin kapısı önünde kırmızı ve yeşil dolamalarla duran teberdarlar (baltacılar), Kaptan Paşa ağalarından nişan bohçalarını ve kafeslerini aldılar. Aynı zamanda biri Padişaha ve diğeri darüssaade ağasına mahsus olmak üzere iki tane pek güzel donatılmış 1 at'da (556) ağır ağalarının bulundukları yere bağlandı. Darüssahade ağası ve baş kadın baş ağası sof feraceler ve rüzmere (her günkü) desterdar ile yani sarıklar ile çadıra gelerek Darüssaade ağası baş ağa elinden nişan makremesi bohçasını alıp Kaptan Paşa elini verip oda Damat Paşa kethüdasına teslim eyledi. Paşaya kıymetli kumaşla kaplı samur erkan sürkü sadrazam kethüdasına sade hilat ve diğerlerinede hilatlar verildi. Sonra hepsi birden Darüssahade ağasının elini öptüler ve çıktılar. Sadrazamın bir tarafında ağa diğer tarafında kaptan paşa durdukları sırada Ağa koynundan çı-

kardığı üç keseden birini kaptan paşaya diğerlerini kethüda ağalara verdi. Sonra da Fatma Sultan'ın Hırka-i Şerif odası duvarına bitişik sofa üzerine serilmiş çeyizini seyrettiler. Burada içli cevahirle dolu zarflar, gümüşle işlenmiş sırma altun işlemeli yastık, yatak, minderler, sultanın kıymetli elbiseleri teşhir edilmişti. Sadrazam cevahir kafeslerini seyrederken cebinden (557) pek muteber bir cevahir çıkarıp damat paşaya verdi. O da, kafeslerden birinin içine koydu. Daha sonra şeyhülislam başta olmak üzere diğer vezirlerde hediyelerini sundular.

Düğün Alayı: Ertesi gün düğün alayı yapıldı. Vezirler ve devlet ileri gelenleri saray meydanındaki çadırlarda toplandılar. Damat Silahdar Paşa koltuklarında, darüssaade ağası ve saray ağaları oldukları halde etrafa selamlar vererek ve para serperek babüssaadeden çıktı. Bab-ı hümayuna doğru yürüyüp kubbe karşına geldiğinde yemek ziyafetine davet olunmuş şeyhlere selam verdi. Ordanda pek süslü ve gösterişli bir ata binerek alay ile sadrazam sarayına gitti. Fatma Sultan Eyüb'deki saraya gideceğinden yol üzerinde geçişe engel olması muhtemel dallar kesilmiş, yapılar yıkılmıştı. Fatma Sultan gümüş arabaya binmiş devlet adamları önde olduğu halde alayın gösterişli manzarasında yola koyuldu. Fatma Sultanın mihr-i muacceli 40 bin altundu.(558)

Faide 154: Ulüfe Defteri, İhracı-Elçi Kabul Resmi

Yeniçeriler; Ulüfe defterine kütük ve esami derlerdi. Bu defterin yazısı siyakat denilen bir yazı tarzı olup, defteri yalnız yeniçeri efendisi tutar ve başkası kalem karıştıramazdı. Senede ikisi bir ve diğer ikisi ayrı ayrı olmak üzere üç defada ulüfeler dağıtılırdı. 141 numaralı faidemizde bu konuda bir miktar bilgi vermiştik. Şimdi bunlara biraz daha ilavede bulunacağız. Çünkü ulüfe çıkarılması sefirlerin kabuluyle birlikte yapıldığından devletin iç işlerinde merasim siyasetiyle bir nevi uyum içinde olduğunu gösteren bir usul-ü saltanattı. (559)

H.1033/M.1624 senesinde Recep, Şaban ve Ramazan ulüfesi defteri hakkında Cevad Paşa merhumun "Tarik-i AskerÎ"sinde şöyle bir kayıd vardır. "Adı geçen defterin baştarafında: - Ya hay, Ya Ali, Ya Muin- ibaresi yazılı olup ondan sonra; Defter-i Yeniçeriyan dergâh-ı âli lazel galeban ya ali ya baki ki küçgân-ı devrişan ve gazeyân-ı muhibban Hazreti Sultan Hacı BektâşÎ Veli (K.S) kadesallahu sırrahulaziz der mevacib-i rüşen sene 1033"

Cemaat: "Yeniçeriyan dergâh-ı âlÎ der zaman Hüsrev Ağa, Agay-ı Yeniçeriyan dergâh-ı âli der zaman Hz.Malkoç Efendi kâtib-i yeniçeriyan dergâh-ı âli" (560).

Bölük: "Mehmet Kethüda Yeniçeriyan dergâh-ı âli" başlığı altından sonra isim yazan sayfalar başlar. Defterin arkasında aşağıya aldığımız gülbank yazılıdır: "Avnullahi mineşşeytanirraciym

bismillahirrahmanirrahim. Dua edelim Allah-u Tealâ hazretlerinin birliği için. Hatem ül embiyadan Muhammed Mustafa'nın sallallahü teala aleyhi vesellem pâki münevver ve mutahhar ve aziz ve şerif ve lâtif-i ruhi şeriyfleriyçün . Evladıyçün, ecmaiyçün, cihar yâr'ı güzÎn ervahiyçün, tebe-i tabiin, eimmei müçtehidiyn ervahiyçün, gelmiş geçmiş enbiya ve evliya-i izam ve meşayihil kirâm seyyide (saadad ruh-u şeriyfleriyçün. Rızvanullahi teala aleyhim (561) ecmain. Serleri ve himmet-i aliyeleri üzelerimize ve üzerlerinize hazır ve nâzır olmaklığıyiçün. Selatin-i muazzezeyn içün, hala ızzetlü saadetli padişah-ı âlem penah hazretlerinin ömrü devleti yövmen ve fiyövmen ziyade berziyade olmaklığıyçün, asakir-i islam her nereye müteveccih olursalarsa mansur ve muzaffer olup, aday-ı din havar ve hakir olmaklığiyçün. Ağa hazretlerinin selametliğiyçün. Ömrü devleti yövmen ve fiyövmen ziyade ber ziyade olmaklığiyçün. Ve bu sudurdan gelmiş geçmiş katibeyin maziyeynin için. Hala Efendi hazretlerinin (Yeniçeri kâtibi) selametliğiyçün, ömrü devleti yövmen ve fiyövmen ziyade ber ziyade olup tevab-i ve levahık-ı ile daima sıhhatle ve selametle olmaklığıyçün, bu makamdan gelmiş geçmiş halifelerimiz ervahiyçün, ve hala halifelerimiz gönülleri muradıyçün, devam-ı din ve devlet içün, def-i belâ içün, redd-i kaza için, huzur-u hazıran için ve rızay-ı Cenab-ı Allah içün. Celle ve âla Fatiha"(562)

Esame (isimler) defteri uzunlamasına ikişer sahifelik tabakalardan ibaretti. Bir sahifede 110 isim

ve yalnız sekbanlarda sahifeye sığdırılabildiği kadar isim yazılıydı.

Sefirlerin huzura kabul edilmeleri genellikle ulüfelerin dağıtım günlerine denk getirildi.

Yeniçerinin maaş ulüfesi salı günü verilirdi. O günün sabahının alacasında defterdar olan zât, parayı saraya getirip meşin keselere koyardı. Sadrazam, sabah namazını bâb-ı âlide kılar, divanda bulunması lazım gelenlerin babı hümayuna ve elçininde çavuşbaşı ağa ile (Alay köşkü) altına geldiği haberci çavuş ve selam ağaları tarafından bildirilir. Beyaz atlas üstlük ve kallavi piyerdivan pusatlı atına binerek Alay kasr-ı altına varınca çavuşbaşı ağaya selam ve elçiye taltif (563) ve ikramda bulunur. Sarayın öbür kapısında inerek üstündeki kürkünün sağ kol yenini eline alarak iç kapıya vurur. Orada sol tarafta bulunan sipahi ve silahdar ağalarına selam verir. Duacı çavuş yüksek sesle selam alır. Sonra sağ tarafta yeniçeri ocağı çorbacılarına, kethüda beye selam verir. Gümüş asalarıyla hazır bulunan kapıcıbaşı ağalardan Çavuşbaşı ağa ve karşılama memuru (teşrifatçı) olan kapıcıbaşı ağa ile kapıcılar kethüdasına selam verince, ağalar asalarını yere vurarak önüne düşerler. Sadrazam, iki tarafa selam vererek ilk selam taşına geldiğinde yine bir adım sağa giderek yeniçeri ağasına selam verir. Yine duacıçavuş yüksek sesle selamı alır. İkinci selam taşına gelindiğinde yine bir adım sağa teveccüh ederek dergâh-ı âli yeniçerilerine selam verir. Bu defa çavuşbaşı selam almaz. Sonra her iki tarafa işaretle selam vererek divanhane önüne gelince

Sakabaşı buyur sesiyle kubbe altında duran (564) vezirlere, defterdar ve devlet adamlarına işaret eder. Divanhane kapısına gelince, çavuşbaşıyla, kapıcılar başı arasındaki yoldan kimseye selam vermeden babüssadeye doğru yürür. Orada da, selam taşı hizasında ve kaldırım ortasındaki büyük yassı taş üzerine gelip babüssadeyi selamlar. Bu defa duacı çavuş selamı alır. Sonra sol tarafa dönüp hazine önünde duran kalem dairesi mensuplarına, hacegan efendiler ve beride duranlara, kubbe-i hümayuna teveccüh ettiklerinde taşdirek yanında duran vezirlere selam verdiğinde yine duacı çavuş selamı alır. Sonra çavuşbaşı ağa vekili ile kapıcılar kethüdasına selam vererek, kubbe-i hümayuna teveccüh ettiğinde önce sağ taraftaki rumeli ve anadolu kazaskerlerine selam verir. Duacı çavuş selamı alır, sonra da sol tarafında duran defterdarlar ile tevkıye, defter emini, teşrifati efendileride selam vererek kubbe-i hümayuna girip, sedire oturur. Oturduktan sonra önce vezirlere sonra kadı efendilere (565), defterdarına, nişancı efendilere aşinalık eder. Yaz mevsimiyse sakabaşı havlıcane-i hassa'dan mümessek (mis kokulu) şerbet yok kış ise, yine mis kokulu macunlardan getirir. Daha sonra dış hazinedarbaşı, hazine kapısı mum mührünü getirirler. Eski divanhane önünde fetih süresi okunurken, sadrazam isterse hayme mehterbaşısı ağaya emir ve işarette bulunarak meydandan fodla, reisilküttap efendi mehterbaşısı da pilav ve zerde getirip sadrazama, vezirlere, kadılarına, defterdarlara ve tevkie ile Şık'kin efendilere ve kubbe dışında reisilküttap efendiye ve-

rilir. Bazen sadrazam fodlayı tattırır. Başyazıcı pilav ve zerde defterini getirir. Bakıp teşrifati efendiye verir. Sonra muhzır ağa tabak içinde akide şekeri getirirki, askerin güzel haline yani aralarında isyan ve ve kıyam emareleri olmadığına delalet eyler. Fetih suresinin okunması bittiğinde orta kapıda durdurulmakta olan elçinin içeri girmesi emri gider. Çavuşbaşı ağa gümüş asa çavuşlar kâtibi ve emini resmi kıyafetleriyle önüne düşüp orta kapıdan içerir girerler. 1. selam taşında kul kethüdası ağa yeniçeri tayfasını selamlamağa ve çorbaya gittiği vakit, elçinin adamları da Ağanın misafir odası yakınlarında bulunan perde çekilmiş bir mahalde sofraya giderler. Elçi divanhane-i hümayuna yaklaştığı sırada vaziyet sadrazama ihbar edildiğinde, sadrazam divan yerindeki odasına girer. Kubbe-i hümayun dışındakiler beraberinde kapıcılar kethüdası ağası gümüş asa ile karşılayıp çavuşbaşı ağa ile birbirlerini selamlarlar. Ölçünün önüne geçip divanhane-i hümayun kapısına gelip içeriye girer. Elçiyi nişancı efendinin hemen alt yanındaki yere konmuş iskemleye oturtulduğu, teşrifatçı tarafından sadrazama bildirilir. Sadrazam, odasından çıkar ve sedire oturur. Çavuşbaşı ağa ile kapıcılar kethüdası selamlarını verip çıkarlar. Divan-ı hümayun tercümanı vasıtasıyla elçiye "hoş geldiniz muamelesi" yapıldığı esnada reisilküttap efendi (dışişleri bakanı) telhis kesesini (maruzat çantasını) (567) sadrazamın yanına getiripde, dışarıya çıktığında hayme mehterbaşısı ve kethüdası ve başveznedar ellerine birer kese alarak sadrazamın önüne koyarlar. Vezne-

darlarla hayme mehterleri kubbe-i hümayun kapısına doğru döşeyip yarı yere kadar geldikte, reisülküttap ulüfe verilmesi sorusunu Padişaha yollanacak kağıdı sadrazamın önünde açıp bildirir. Kağıd sadrazamın önünde bağlanıp, reisülküttap tarafından mühr-ü hümayunla mühürlenir. Reisefendi, mührü tekrar sadrazama verdiğinde ayağa kalkıp öperek alır. Telhis yani padişaha gönderilecek yazılı kağıt kapıcılar kethüdası eliyle huzur-u padişahiye gönderilir.

Ulüfe keselerinin döşenme işlemi bittiğinde bir kese akça sadrazam huzurunda açılıp, akça tahtası üzerine dökülür. Hayme mehterbaşısı sadrazama, vezirlere, kazaskerlere, defterdarlara, tevki efendilere gösterir. Yine kesesine konup mühürlenir. Bu sırada ise, irade çıkar ki gönderilen telhis üzerine hatt-ı hümayun ile buyruldu çekilir.(569)

Çavuşbaşı Ağa babüssadede yeri olan yassı taşın üzerinde karşılar ve kapıcılar kethüdası hatt-ı hümayunu öpüp başına koyduktan sonra sadrazama teslim eyler, oda öpüp başına koyar, iki tarafa selam verir. Sadrazam oturmadan hatt-ı hümayunun mührünü açar. Mum ile hatt-ı hümayun mührünü açar. Mum ile hatt-ı hümayun bezini ve zarfını reisül küttaba verip oda öpüp başına koyduktan sonra koynuna koyar. Telhisi açıp hatt-ı hümayunu yüksek sele okuyup bitirdikten sonra reisül küttap etek öpüp çıkar. Sadrazam muhzır ağa ile ocaklıya haber gönderir. Yeniçeri ağasıyla kul küthedası kubbe-i hümayundan içeri girerler. Etek öperlerken sadrazam ayağa kalkar. Bunlar derhal geri çekilip kubbe-i hümayun içinde hocaların

ayakta durdukları kapının yanındaki duvara ve yüzlerini sadrazama çevirerek ayakta dururlar. Rüznamçeci efendi elinde dağıtım defterine gelip okumaya başlar. Okunan bölüklerin başları gelip keseleri alırlar.(570) Yemek esnasında yalnız elçi sadrazamın sofrasında bulunur. Elçinin diğer muteber kimseleri kaptan paşa ile defterdar ile nişancı efendilerle aynı sofraya otururlar.

Yemekten sonra sadrazam ile diğerlerine Teşrifatı efendi ve Hayme Mehter başısı ile vekili harç da elçiye gelip hediye verir. Sonra Teşrifati efendi sadrazamdan sorarak elçiye ve adamlarına ruznamçe kaydı üzere eski divanhane önünde kürk ve kaftan giydirir.(572)

Bu esnada padişah arz odasına gelir. İlk önce yeniçeri ağası huzura girer. Çıkınca çavuşbaşı, kapıcılar kethüdası kubbe-i hümayun kapısının dışında asalarını vururlar. Rumeli ve Anadolu kazaskerleri huzura girerler. Onlar çıkınca, asalar yeniden yere vurulur. Sadrazam kürkün sağ yenini eline alıp hareket eder. Burada sadrazama seraser kumaş kaplı kürk, defterdar efendiye hilat (kaftan) giydirilir. Defterdar huzurda ulüfe telhisini okur. Vezirler huzurda iken elçinin içeri girmesine müsaade edilir.

Elçi ile onun kıymet sahibi adamlarının her birini, iki kişi kapıbaşı ağalar, bellerinden tutup, divan tercümanı yanlarında oldukları halde girerler.

Elçi; eğer mektup verecekse; Mektubu mirâlem ağa alıp, huzurdaki (573) vezirlerden sonra gelen zata verir. Böyle elden ele nâme sadrazama kadar geldi-

ğinde, taht-ı hümayun minderinin üzerine konur. Nutku hümayun irad edilirse, sadrazam divan tercümanı vasıtasıyla elçiye tercüme edilip anlatılırdı.

Elçiye mektup verilecekse. mektub-u hümayun padişahın sağ tarafındaki yastığın üzerine konur. Sadrazam bu nameyi alır, öpüp başına koyar. Ondan sonra yanında bulunan vezire verir. Böylece en sondaki vezirde, mirâlem ağaya verip, oda elçiye teslim eder. Elçi de almış olduğu nâmeyi hümayunu elleri üzerinde tutup yürür. Orta kapıya vardığında, kendi başkatibine teslim edebilirdi.(575)

Faide 155: Tarihi Istılahat (Tarihi Deyimler)

İcazeti külli (Tam müsaade): Vaktiyle Osmanlı serdarlarına ve sefirlerin mütareke, musalaha (barış), antlaşma gibi hususlarda verilen tam selahiyet, izin.

Mübaşır-i İstical : Birinin bir gün evvel emredilen yere vurması için ferman ile yollanan memur.

Name Resan : Vaktiyle sulh vaziyetlerine diğer hususlara dair mektup getiren.

Yalı Ağalığı : Sahil muhafızlığı (576)

Divanhane Çarkesi : Çoğunlukla otağ-ı hümayun yanında kullanılan çadır.

Sarı Kamış : Vaktiyle Lehistan kralına tâbi olmuş bir kazak grubu, bunların Hetmanlarına devlet tarafından bir hilat, bir topuz bir de donatılmış at verilmesi her zaman yapılırdı.

Göç Borusu : Orduyu hümayun bir yerde durma işlemini bitirdikten sonra hareket etmek için çalınan boru.

Rüsum-u Bidat : Sultan 2. Süleyman zamanında İstanbul ve bağlı gümrüklere gelen kahveden her kıyye başına müslümanlardan sekizer, gayri müslimlerden alınan onar akçe.

Oda : Yeniçeri ortalarının karargâhı, kışlaları. Bu odalarda mutfak ve zabitan yerleri vardı. Savaşlarda odalar, büyük ve yuvarlak çadırlar olurdu.(577) Her çadırda ortanın yani yeniçeri bölük veya taburunun özel amblemi vardı.

Çargahçılar : Bunlar otağ-ı hümayun önünde yani padişah çadırı yakınına çadır kurma imtiyazı olanlar.

Çergah : Yalnızca alaylara mahsus bir çeşit çadırdı. Bunların kubbeli ve iki kapısı olup, ordu karargahlarında otağ-ı hümayuna giden iki yolun genişliğine kurulur, padişah otağına giderken bu çergahın içinden geçerdi.

Fodla Haveran : Yetim ve fakir, yeniçeri çocukları idiler. Bunlar, babalarının hizmetlerinin neticesine riayeten maaş ve yeterli miktarda tayın verilerek, ocakta iaşe olunurlardı.(578)

Mumcu : İlk zamanlar ocakta üç çavuş, yani baş ve orta çavuşlar ile bir çavuş ve mumcu ismi ilede 12 zabit daha vardı. Mumculardan, odabaşı tayini olurdu. Bunlar yeniçeri ağasının emir çavuşları idiler.

Turnacı : Lâzım geldikçe Rumeli ve Anadolu'ya çıkıp, icabı kadar reaya çocukları toplayıp devşirmeye vazifeli olan.

Sofa Tezkeresi : H.1153/M.1740 senesinde maaş alıp, satma modası çıktı. Esnaf ve bazı kimseler ulüfe satın alırlardı. Ulüfe bir nevi hisse senedi gibi olmuştu. Askerlik ise, ulüfe almayan ve yalnız kollarına, baldırlarına ortalarının sembolü alametleri döğdürüp yeniçeri ünvanıyla ahaliye zorluk ve zulümler yapmaya özenen hamal, esnaf ve şehir delikanlılarına kalmıştı.(579)

Cuma selamlıklarında ve ulüfe günlerinde karakullukçular bunları toplayıp, yeniçeri kıyafeti giydirerek asker diye meydana çıkarırlardı.

İstanbul'a Anadolu'dan bir Türk geldimi hemşerileri hemen yanına yaklaşıp "gel yoldaşım seni yeniçeri edelim" diyerek mensubu oldukları ortanın kışlasına götürerek sofa tezkeresi alırlar ve ortanın alametini (amblemini) koluna, bacağına döğme yaptırırlardı.

Bir Sofa Tezkeresi Sureti

Mü'miniz "Kalû belâdan" beri. Hakkın birliğini eyledik ikrar. Bu yola vermeşiz ser'i (başı). Niyetimiz vardır Cenab-ı Ahmed-i Muhtar. Ezelden beri mestaneleriz. Nür'ül hüda pervareneleriyiz bir bölük bu cihanda divaneleriz. Sayılmayız parmakla, tükenmeyiz kırılmakla.(580) Taşramızdan (dışımızdan) sormakla bilmez halimiz. 12 imam, 12 tarik (tarikat) cümlesine dedik beli. Üçler, yediler, kırklar. Nur-u Nebî kiram-ı alî, Pirimiz Sultan Ha-

cı Bayram Bektaşi Veli. Binikiyüzotuzdört (1234) senesi cennetmekân firdevsi aşiyan kanun sahibi elgâzi Sultan Süleyman Han Hz.lerinin kurduğu "nizam-ı müstahsene" (güzel düzen) üzere 19. bölüğün çorbacısı Hüseyin Ağa'nın izniyle, aşçı ustanın ve odabaşı ağa ve cümle ihtiyarların maarifetiyle Ataullah Efendi İbn-i Abdurrahman bey yoldaşlığı talip ve ragip olup, ismi kul defterine kayd sofamıza yağmurluk vazı edip yeddine (eline) iş bu sofa tezkeresi ita olundu. Vakti hacetinde ibraz (göstermek) oluna.(581) (Tarih-i Askeri Cevat Paşa)

Faide 156: Eski Silahlar

Sapan : Düzce bez veya meşin bir kesenin iki tarafına iki ip bağlanarak yapılan bir alet olup, kese bölümüne bir taş veya kurşun konur. Bu iki ip kolla çevrilip epiyice sürat verildikten sonra iplerden biri bırakılarak, ipin biri serbest kalınca kesedeki taş veya kurşun da aynı hızla atılmış olup giderdi. Osmanlı piyade askerinin 9. asrı hicriye kadar sapan kullandıkları rivayeti yaygındır.

Ok ve Yay : Ordularımızda H.1000 tarihine kadar kullanılan silahlardandır ok ve yay. Ok, ucu sivri bir demirle saptan yapılmıştır. Yay, iki ucu bir kiriş ile bağlanmış ağaçtan, boynuz gibi esnek bir maddeden yapılmıştı. (582) Osmanlı askerinin Tirendaz adı taşıyan yani ok atıcı denen bir sınıf-ı askeri vardı. Orhan Gazi zamanında İzmit önlerin-

de meydana gelen savaşlarda İzmit kraliçesinin kardeşi Yılakoni bir Osmanlı okuyla vurulup ölmüştü. Sultan 1. Murat zamanındaki, meşhur Kosova savaşında ordunun ön safında bulunan ikibin tirendaz da denilen okçusu bulunmuştu. (19. Numaralı faideye müracaat) 878/1473'de Fatih Sultan Mehmed'in, Uzun Hasan ile Otlukbeli denilen yerde meydana gelen savaşta yeniçerilerin: Harbe, tüfenk ve keman ve bazı silahlar ile teçhiz edilmiş oldukları, yineYavuz Sultan Selim'in Mısır üzerine hareketinde Sinan Paşanın Gazze'de Mısır'lılarla meydana gelen savaşında paşanın Mısır süvarilerine karşı yeniçeri ve sipahi tirendazlarını (okçularını) dizdiği, 927/1521'de Belgrad muhasarasında, 955/1548, 966/1558 Şehzade Selim ile Şehzade Beyazid arasında Konyada meydana gelen savaşta ok kullanıldığı tarih sayfalarımızda yer almaktadır.(583)

Ok atan kimseye kemankeş denir. Vaktiyle ok atmayı öğrenmek isteyenler evvela: Usta bir kemankeşin elini öper, sonra kepaze denilen gevşek kabzalı ve kolay (çileli) bir yay kirişini günde beş on defadan ikiyüze kadar çekip pazusuz idman verip güç getirdikten sonra yine gevşekçe bir yay ile içi ot dolu kesi tabir olunan torbaya saplaya saplaya öğrenirdi. El alışkanlığı elde edince Kabza almak adı verilen üstadın verdiği müsaade ve icazet alma yerine geçen izinle, arkadaşlarına ziyafet verirdi. Kabza alındıktan sonra üstad, çırağın kulağına kimseye söylenmeyecek bir şey söylerdiki (584) buna ke-

mankeş sırrı adı verilir. Çırak bu sırrı öğrendikten sonra dokuzyüz adım mesafeye ok atma usulünü öğrenmiş olurdu. Okmeydanı'nda kemankeşlere ait bir tekke vardı. Bunun şeyhine "binyüzcü" şeyhi derlerdi. Kemankeşlik edecekler, hatta padişahlarımız bile bu şeyhden izin alırlardı. Sultan 2. Osman (Genç Osman merhum) Tuna kenarında bulunan İsaakçı isimli yerden bir ok atarak Tuna nehrini aşırmış ve mermerden yapılmış dik bir nişan konulmuştur.

Yeniçerilerde 56. Cemaat ile Zenberekçiler usta okçular idi. Tirkeş, ok muhafazası demek olup, Yeniçeri askeri bunu sırtında taşırdı.

Osmanlıların kullanmış oldukları ok'ların yanında bir de, Tatar Ok'ları vardı. Bu ok çok iri olup, yayını bir iki adamın çekip gerecek kadar sertliği bulunduğundan, bir alet vasıtasıyla kuruluyor, yine o alet vasıtasıyla atılıyordu.(585)

Bu tatar okunun yayını germek için keçi ayaklı denilen bir manivela kullanılırdı. Bu manivelaların çeşitleri vardı. Bu yayların kirişleri çelikten yapılmış olup, piyade ve süvariler tarafından, büyükleri ise metrislerde kullanılmaktaydı. Tatar oklarının uçları ateşlenerek atılanları da vardı. Bunların ucuna yanıcı maddeler konup öyle atılırdı.

Cirid : El ile atılan kısa bir mızraktır. (Cirid oyunları için 145. Faideye bakınız) Cirid, süvarilere mahsus olup piyade kullanamazdı.(586)

Heşt : Bu silahda cirid çeşidindendi. Fakat daha uzun, ucu sivriydi.

Labud : Bir zira dört-beş parmak uzunluğunda, dört parmak kutrunda bir sopa idi. Bu da cirid gibi hayvan üzerinde yatay olarak bir de yukarı doğru atılırdı. Tarih-i Ata'ya göre labud oyunları vaktiyle sarayca pek makbul olup, hatta padişah tarafından donanmış bir at Gülhane meydanına gönderilir ve yere vurduktan sonra (587) labudunu o meydanda bulunan uzun servilerin üzerinden aşırarak geçirene verilir, bu atada koşu tâbir olunurmuş. Labud oynayanlar altı yere vuracakları zaman atın çiftesine uydururlardı. Labud atmanın pazuya kuvvet vermek ve cirid atmayı en mükemmel hale getirmek gibi faydaları olduğu gibi başlangıçta duvarları yüksek kaleler içine aşırarak tahribat ve itlafta kullanılmıştır.

Mancınık : Ağır mermileri uzun mesafelere atmak için kendi zamanları içinde kullanılan bir aletti. Fatih, İstanbul fethinde katapulat ve çeşitli mancınıklar kullanılmıştır.

Gürz : Yakın muharebe silahı olan gürz, tamamen veya yalnız başı demir, bakır ve sapı ağaç veya demirden, bakırdan olabilen bir çeşit topuzdu. Gerek suvari gerekse piyadeye özel çeşitleri vardı. Gürzün türkçesi "bozdoğan"dır. Yıldırım Bayezid, Timur ile Çubukabad'da ettiği savaşta bizzat gürz kullanmış (588) ve kendisi Niğbolu savaşında gürz darbesi alarak yaralanmıştır. Başları çivili, düz olanlar ve altı yüzlü (şeşperlerde) vardır.

Kamçı : Yarım metre boyunda demirden yapılmış bir zincirin ucuna bir veya bir kaç toparlak çivili veya

çivisiz küçük gülle ve öteki ucuna tahta bir sap takılmış alet idi.

Döğen : Tıpkı başak döğmekte kullanılan döğen gibiydi. Demir bir sap ile onun ucuna bağlı uzun bir zincir ve zincirin ucuna bağlı çivili bir toparlaktan ibaretti.(589)

El Baltası : Şekli bilinen yaralayıcı silah Osmanlılarda Teber denilen başka bir çeşidi de vardı. Teber, 1007/1598 tarihine kadar kullanıldığı görülmüştür.

Tırpan : Eğriliği az ve 60 cm. kadar uzunlukta bir bıçak olup, sapa geçeceği yere yakın bir tarafında çengeli vardır.

Çatal : Birbirine muvazi ve gayette sivri iki demir uçtan meydana gelmiş olup, bu demirlerin dışına gelen yüzlerinde ve ikişer yerlerinde biri büyük ve diğeri küçük hilâl biçiminde yırtacak ilaveleri vardır.(590)

Hilalbar. Bir nevi Teber : Dürtmeğe mahsus ucu piramid şeklinde 60 cm. uzunluğunda olup piramidin birbirine komşu köşeleri biraz aralık yapılmıştır. Çeşitleri vardır.

Zıpkın : Bir sivri uç ile onun sonunda hilâl biçiminde iki kanca ve bir saptan meydana gelmiş bir aletti. İstihkam ve kalelerde hücum edenlerin elbisesine takarak onları çekmek veya hücumlarda merdivenleri çengellemek, merdivenleri çıkan düşmanları itmek gibi hususlarda kullanılırdı.(591)

Meç : Bunlar aslında düz kılıçtır. Kısa ve uzunları vardı.

Kılıç : Osmanlı kılıçları umumiyetle eğri olarak imâl edilmiştir. (145. Faideye müracaat) Pala, yatağan, kama, hançer dahi yapılmıştı. Osmanlılar kılıçlarını boğazlarına iki kaytan (ip) ile asarlardı. Bazı tarihçiler diyorlarki: "Türk kılıçları şekil ve manzara ile ağırlık yönüyle Avrupa kılıçlarından güzel ve değerlidir. Herkes kullanacağı kılıcı seçmek Osmanlılarda adettir. Türkler kolay idare edebilmek için hafif kılıçları tercih ederler. Kılıçların zağı (ağzı) iyi olmakla (592) gerek keskinlik gerekse hafif bir silaha kolun verdiği ağırlık azlığından dolayı tabii husul olan fenalığı mahveder. İlk önce yeniçerilere eğri kılıç kullanması öğretilirdi. Osmanlı kılıçları nârin olmakla beraber kullanmada ustalık kazanmış bir kimse elinde olursa, ağzı yani kesici kısmı körlenmez, kırılmaz, bir parmak kalınlığındaki demir çiviyi kesebilirdi.

Türklerin kılıç kullanmaktaki başarıları kılıçlarının iyi olması, kullanım şekli ve hususu hemen Türk milletine mahsus gibi yayılmıştır. Gürbüz ve kuvvetli bir Avrupa köylüsünün elinde ince çelikten yapılmış olan Türk kılıcı, sırça gibi birinci vuruşta kırılıyor. Halbuki bu kılıç bir Türk elinde olsa vurduğunu ikiye böler. Bu kılıç düşmanın zırhını, miğferini ve diğer silahlarını kestiği gibi, bir anda başını veya (593) başka bir uzvunu kesip atar. Hatta bir Rus miralayı (Albay) alayının önünde giderken, Osmanlı sipahilerinin üzerine aniden saldırıya geçtiklerini görür görmez elini kılıcına götürürken, askerlerine de mukabil saldırıya geçmelerini em-

retmek üzere komut verecekken, daha kumandasının ilk kelimesindeyken, bir Türk kılıcı başını bedeninden ayırır. Böylece komutu tamamlayamadığı Rus ordusu içinde anlatılıp durur. Bu kıymetli kılıçlar "taban" demiri denilen madenden yapılmış olup, süslü olmadıkları halde bile yüz düka altuna kadar ettiği olurdu.

Mızrak : Bir çeşit kargı olup, dürterek yara açmak için kullanılırdı. Bu mızrakların kamalı çeşileri de vardı. Osmanlılara arablardan geldiği tahmin olunmaktadır.

Kalkan : Savunma aletlerindendi. Kılıç, gürz, harbe gibi silahlardan korunabilmek (594) için kola takılan bir siper idi. Meşin veya dayanıklı bir metalden imal olunurdu. İncir ağacından yapılmış olarak, içi ve dışı deri ile kaplı ve iç tarafında kola bağlanmak için kulağı olan ve bükme ve kuvvetli iplerle yapılmış olanlarıda görülmüştür.

Zırh : Vücuda giyilen kılıç, ok, mızrak darbelerinden korunmak için metalden yapılmış bir müdafaa aletiydi. Bunların göğüste bulunanlarına göğüslük, kola girenine kolçak, dizdekine dizçik, arkaya gelenine arkalık, el'i korumak için demir veya diğer metallerden yapılanına eldien, başı korumak için yapılmış olanına miğfer denirdi.

Osmanlıların giydikleri zırha bir kısmı ufak ufak demir halkaların, diğer kısmı dikdörtgen (595) şeklinde ve boyları birer desimetre yani on cm. madeni levhalarla bağlanarak ve birbirleriyle bütünleşmiş olarak imal olunurdu. Demir halkaların

vücudların hayati tehlike göstermeyen bölgelerine, levhalar ise hayati ehemmiyete haiz bölgelere örtü vasifesi ifa ederdi. Kolçak, göğüslüklerin ve diğer yerlerde bulunan levhalara, altun ile kur'andan ayetler ve padişahların isimleri yazılırdı. Bunlardan başka; Yeniçerilerin giydikleri bir zırh (göğüslük) daha vardı ki, karna gelen tarafı dairesel , göğüse rastlayan tarafı yarım dikdörtgen şeklinde olup, tokalar vasıtasıyla arkaya takılırdı.

Osmanlılarda zerrin külah, demirden yapılmış bir miğferdir. Zırh, yüzü kur'an ayetleriyle süslenmiş pamuklu bir hırka üzerine giyilirdi.

Esliha-i Nariye (Ateşli Silahlar)

Barutla dolup atılan silahlara "Ahvan-ı Nâriye" denip, hafif ve ağır olmak üzere iki kısma ayrılır.

Efvah-ı Nâriye-i Halife, tüfek ve tabanca çeşitleri olup, ağır silahlar ise top, havan vesairedir.(596)

Başlangıçta "Arkebüs" denilen fitilli tüfenkler vardı. Fitilli misket, zenberekli meskit daha sonra çakmaklı tüfenkler yapıldı. İlk yapılan tüfenkler gayet ağır olduğundan metrislerde kullanıldı. Bu sebep Metris tüfeği adını aldı. Boyu gayet kısa ve çapı ağız tarafında başka, iç tarafında başka olarak bir cins tüfenk daha yapıldı ki, adına "Karabina" denildi.(597)

Tarihçi Marsiyogli diyorki: "Bir Türk askerinin ateşli silahı fitilli ve çok ağır misket -Arbeküs'den ağır bir tüfenk- dirki 6, 9, 12, 15, 25 dirhem üzerinde kurşun atar. Tüfenkleri ise hemen hemen İspanyol

tüfengi tarzındadır. Tabanca dahi kullanılır. Bununla 4, 6, 8 dirhem ağırlığında kurşun atarlar. Adı geçen silahlarının çaplarının ne yüzden çeşitli çaplarda olduğunu düşünürsek sebep olarak tophanelerinin asla kurşun yetiştirememesinden dolayıdır. Bu sebepten Türkler, (598) cephane arabalarıyla önemli miktarda kurşun külçeleri nakledip askerlere dağıtırlar. Askerlerin çoğunda ise kullandığı tüfeğe mahsus kurşun kalıbı olduğundan, bu kalıplara külçelerden kurşun dökerler. Bundan başka kalıbı olmayanlarda, diğer aletlerle kendilerine lâzım gelen kurşunu dört köşe keserek bunlarla tüfengini doldurur. Tüfenklerin çoğu sahibinin olup, devlet tarafından verilmiş değildir. Menzili ufak olan tüfenkleri savaş sırasında taşımak zor ve kundaksız atmak gayet güçtür. Bununla beraber Türkler, bahusus Mısır yeniçerileri onları omuzlarında taşırlar. Hatta, hiç bir yere dayamadan ateş ettiklerini ve tüfeğin tepmesine karşı koymak için atarken bir sağdan geri ederek gayet sahih menzile isabet ettiklerini gözümle gördüm.

Bu tüfenklerin pek çoğu gümüşle süslenmiş olup, kur'an ayetleri ile bezenmiştir. Bilhassa Mısır yeniçerilerininki süs bakımından diğerlerine göre büyük üstünlük sağlamıştır. Bundan başka, dipçik ağacını fildişi ve sedef ve mercan ile süslerler. Yeniçeriler, süvarilerinin büyük kısmı gibi tabanca ile mücehhez olup, bunu yan taraflarına asarlar."(599)

Mareşal Montekukuli isimli Avusturyalı kumandanda; " Türk misketi bizimkinden uzun isede çaplara

daha küçüktür. Onların tüfek atıcılarında palaska ve barutluk olmadığından -vardı ama muntazam değildi- doldurmak için bizimkilerden yâni Avusturyalılardan daha fazla zaman kaybederler. Ancak demirlerinin suyu gayet iyi olduğundan misketleri, kurşunlarının ağırlığı kadar ağırlıkta olan barutla doldurulur. Böylece menzil ve tesirleri bizimkinden (Avusturyalılardan) daha çok olur. Bir de Türk tüfekçilerinin furşet yâni iki demir parçasından ibaret olup, tüfengi üstüne dayayarak nişan almakta kullanılan çatal olmadığından nişanları daha hatalıdır. Fitilleri bükme pamuktur." demektedir.

Ateşli silahlada bir de el havanı vardı. Bu havanın kundağı 1 metre 87 cm. olup çakmaklıydı. Çakmakta bir delik vardı. Buna bağlı bir ip dipçiğe kadar gelir. Bir kişi çekince çakmak fünyeye düşüp ateşe verirdi.(600) (Tarih-i Askeri-Hülasa)

Faide 157: Şair Nefi'nin Katli

Sultan 4. Murat, her sınıftan insanın idamını emretmiş bir padişah olduğundan, şairler zümresi de bu akibete uğrayanlara bir kurban vermiştir. Isırıcı dilli şair Nefi'dir bu kurbanın adı. Sultan Murat bu katle izin verdiğinden, doğru söyleyen yol gösterenleri severdi hükmüne lekeler celbetmiştir.

Kendisinin yedi sene içinde her kimi olursa olsun idam ettirme hususunda gösterdiği acele ve şefkatsizlik, doğrudan doğruya devletin işlerinin düzelip yükselmesini temin maksadıyla değil, kendi nefsini, canı-

nı, varlığını korumağa çalıştığını isabet eden bir kan dökücülüktür.

Yavuz Sultan Selim'e yüklenilmeğe çalışılan hunharlık ile 4. Murad'ın gaddarlığı arasında aslen ve siyaseten pek büyük farklar görünür.(601)

1036/1627 tarihinde Beşiktaş'ta, Sultan Ahmed köşkü adı ile tanınmış meşhur kasırda, şair merhumun hiciv'e aid bir mecmuasını okurken bulunmuş olduğu mahalle bir yıldırım düşer. Enderun ağaları çıkan ses ve görülen ışığın heybetinden yüzü koyun yerlere kapanırlar. Sultan 4. Murad yıldırımın düşmesi üzerine okumakta bulunduğu Nefi'nin mecmuasını yırtıp bir hayli de kızgınca sözler etti. Derler. Tarihçi Naima diyorki: "Ol asrın zariflerinden biri, Nefi'in şiirine kızıp azarını duyurmak için bu beyit ile ifade eyledi derler:

"Gökden nazire etti siham-ı kazasına
Nefi diliyle uğradı Hakk'ın belâsına"

Bizde tarihçi olarak geçinenlerin pek çoğu doğruyu yanlıştan ayıran tarih anlayışı hususunda bir hayli tabasbusa yani yaltaklanmaya mecbur kalmış olduklarından, Naima da, Nefi gibi bir belagat ustasının mahvolup, heba olmasına teessüf edeceğine, tam tersine hakkında hiç kıymet bilmez kimseler gibi davranmıştır. İhtimalki, Naima Nefi'nin ne mükemmel şeyler söylemekte olduğunu anlayamamış veyahud (602) kendiside o zamanın ulema ve uzemasının, Nefi'nin öldürülmesinden memnun olup, onun lisanı-

nın taanından yararlanmış olan ekabir ve ileri gelen kimseler gibi, bu bakımdan Bayram paşa'ya duacı olanlar arasındadır.

Yine Naima'nın verdiği malumata göre Nefi, o zamanın bütün meşhur kimselerine hücum etmiştir. Sultan 1. Ahmed zamanından beri şiir ile şöhret bulmuştu. Sultan 4. Murad ara sıra Nefi'yi yanına getirtip onun hicivlerini dinlermiş. Yıldırım düştüğü gün Nefi'yi bulunduğu mansıbdan azledip, hicve tövbe ettirmiş. Daha sonra yine kendisine iltifatlara başlamış (katl için olacak) ve yeni görev yerini haraç muhasebeciliği olarak belirlemiştir. İşte Nefi bu iltifata aldanıp mağrur olarak, ya da 4. Murad'ın teşvikiyle sadrazam kaimmakamı padişahın eniştesi Bayram paşayı uzunca bir hicivle ortaya koymuştur.

Bayram paşa hicvedildiğinden haberdar olduktan sonra padişahın huzuruna gidip, artık bu sataşmadan sonra halk içinde benim ırzım ve yüzüm kalmadı. Padişahım o hâbisin (603) öldürülmesine izin istemiştir. Bunun üzerine izin verildi, iddiasının doğru olmadığını söylüyorsada, Naimanın kullandığı lisan ile asla Nefi'ye eğilimi olmadığını gösterdiği görülür. Zaten padişahın elinde satır, ulemanın elinde "katl-i caizdir" yazmaya alışkın bir kalem durduğu bir dönemde Nefi gibi yaşadığı devri alt üst edebilecek şairane kuvvet ve iktidara sahip ateşi er-geç söndüreceklerdi. Bayram paşa ise, güya yüksek meziyetleri şairin hicviyle mahvolmuş gibi çırpınarak kibri ve gururu icabından olarak şair Nefi'yi önce saray odunluğunda hapis etmiş, sonra orada boğdurup, ma-

sum ve temiz cesedini denize attırmıştır. Nefi'ye Allah (c.c) rahmet eylesin.

Maanzade Hüseyin Bey isimli birinden naklen: " Bayram paşa, Nefi'nin öldürülmesine emir verdiğinde dışarı çıktıklarında, boynu eğri Türk bir çavuşbaşı önüne düşmüş. Merkum yani boyni eğri çavuş alay yollu:

- Gel Nefi efendi, odunlukta hicvedilecek biri var, gel gör demiş.

Rahmetli şair öldürüleceğini bildiğinden soğukkanlı:

- Yürü bildiğinden kalma bre mel'un Türk." Diyerek herifi vazife-i melûnanesine davet eylemiştir.

Faide 157: 12. Hicrî Asırda Geçim ve Şenlikler

1172/1758 senesinde Sultan 3. Mustafa'nın Hebatah adı verilen bir kızı dünyaya gelmişti. Bu doğum münasebetiyle İstanbul'da on gün, on gece şenlik yapılmıştı. Tarihlerimiz iyice tetkik olunacak olursa genel şenlik ve donanmaların, fetih, zafer gibi vakaları müteakip veyahut doğum, sünnet, velime (yemek ziyafeti), evlenme merasimi meydana geldiğinde yapıldığı anlaşılır.(605) Hebatah Sultanın doğumunun oluşundan 30-40 gün önce, bedestan kethüdalarına haber verilmiş. Dükkanlarda ne kadar avize var ise hazırlatılmış. Şehir aydınlatma ustalarından olan kimseler ve ocak ağaları da halka rekabet ederek gizli gizli hazırlıklarda bulunmuşlar. Fakir, zengin herkes kapılarını, pencerelerini kandillerle donatmaya hazırlanmışlar. Zurnalar, davullar, çengi, şeşter denilen saz erbabı,

köçekler haberdar olunmuş. O devirde avize ve ayna moda olduğu için en çok bunlara önem verilmiş. Topkapı sarayının bab-ı hümayun veya bâb-ı üssâde kapısı önünde içi: "Çok pahalı avize kandil ve aynalarla süslenip aydınlatılmış. Bir tak kurulmuş, bu tak'ın sağ tarafında "Taşra" hazinesinden "Has fırın" kapısına varıncaya kadar hastalar kapısı ve "Düzme kapu" tabir olunan yerler ve sol tarafındaki odun anbarından, has ahır kapısına kadar "Cebehane" darbhane, şehremini anbarları kapı ve duvarları gümüş ve altun süslerle dolu hurşid misal (606) ağır ve parlak kumaşlarla donatıldığı gibi flandra şeklinde bayraklarla da ayrıca süslenmiş ve kandiller ile aydınlatılmıştır.

Faide 158:

Orta Kapı denilen en büyük kapının iki yanında büyük aynalar, zor bulunur kıymet ve güzellikte avizeler asılı ve sarayı hümayun dahiliyle, kilerli, sofralı ve hazineli has odaları ve saray içindeki kasır mükemmel bir tarzda süslenmiş ve bilhassa enderun-u hümayundaki sofaya filamalar asabilmek için sütunlara saplama yapılarak üstlerine Mübarek Baad, Saadet Baad, yazılı mahyalar düzenlenmiş ve bab-ı hümayun bitişiğinde düz bir sayeban yani bir gölgelik yapılıp imaret duvarından saray meydanına doğru iki yüz mikdarı ve bab-ı hümayun içinden babüssadeye varıncaya kadar dörtyüz sayısına varacak kadar meşa-

leler, kapı araları billûr avizeler ve sayısız kandiller ve sağı solu şamdanlarla bir kaç yüz, büyüklü küçüklü endam aynalarıyla niceleri...dizilmiştir. Devlet adamları, komutanlar ve alimler gurubunun evleriyle, sokak ve çarşı pazarların (607) süslenmesi pek daha güzel olup, gece ve gündüz kapılar açıktı. Avluların içine oturacak yerler kimi ise mermer şadırvanlı ve fiskiyeli havuzların etrafında oturtulup ağırlanırdı. Mefruşata ve masarife gelince çeşit çeşit kumaşlarla birlikte bilhassa dib denilen zerbefet ve estüfe ile her evde ikişer üçer filama şeklinde bayrak bulunduğu, zamanın sadrazamı Ragıp Paşa merhumun, büyük süslemelerinden başka 20 bin arslanlı altın sarf edip donanma boyunca 5 bin kıyye zeytinyağı yaktığı orta halli olanların bile bu uğurda bin binbeşyüz kuruştan az masraf yapmadıkları padişahın ise donanmanın başlangıcından sonuna kadar 550 kese akçe harcadığı anlaşılmıştır.Cevher bedesteninin içi, tabandan tavana kadar, riba ve sırmalı klebdandan kumaşlarla (608) donatılıp, özellikle bir gümüş kafes içine 2-3 bin keselik mücevherat konularak Kethüda dolabının önüne bırakılmıştır. Habıtah sultanın doğumunu müjde eden tellâllar şehrin her tarafına dağılıp, dolaştıktan sonra, tebrik merasimine geçilip ardından şehrayin denilen aydınlatma ve eğlencelere geçilirdi. Köçeklerin kimi kadın elbisesi giyerek oynamışlardı. Her esnaf kendi sanatlarına uygun gelecek elbise giymeyi tercih etmişler. Meselâ, mücellidlerle, kâğıdçılar renkli kâğıtlardan meydana gelmiş cübbe ve üstlükler giymiş, başlarında ise çeşit çeşit yine renkli kâğıtlardan ya-

pılmış şapkalar, türlü türlü bayraklar, kavaflar ise ince deri ve meşinden yapılmış sahtiyan deri denilen elbiseler, kürkçülerse hayvan postları ile kimi ayı kimi kurt veya köpek postuna girip, muntazam bir şekilde Gülhane parkı önünde bulunan Alay köşkünden geçmişlerdi. Ki 11.asırda görmüş olduğumuz esnaf alayı gibi demektir. Sadrazam sarayında ip canbazları, kuvvet gösterileri, gece olunca gölge oyunları ve karagöz, saz ve mehter müziği, tersane ve tophane ile ağakapısında, cebehane ile gümrüklerde devam eden kol kol çengiler oynamıştır. Maskaralığa gelince risalelerin birinde şöyle bir tarif vardır:(709) Àakacı biri sırtına binbir renklibir ferace alarak eğer veya semerindeki garib ve tuhaf nakış ile deccale döndürdüğünü saydığı bir merkebe binmiş,yanına ise elleri sopalı on-onbeş kişilik bir zıpır kafilesi alıp, bu zıpırların kâğıddan yapılmış yeniçeri keçesine benzer külahları var imiş. Bunlar ikişer ikişer yanlarında gitmekteyken önde biri terazi çekmekte ve arkada da bir başkası, falaka ve değnek taşımakta olup, güya donanma idarecisi imiş süsü vererek, etrafına yavaş yavaş selâm gülücük dağıtarak bazende dükkanların önünde durarak ve suratını ekşiterek dermişki: Bakın ademler,ben donanma muhtesibiyim. Ben sizin için rahat ve huzuru terk ettim. Gece ve gündüz at ile eşşek boynuna düştüm. Bakayım zevk ve safanız tamammı? Zinhar zevkiyata bağlı bir nesneyi eksik işlemeyin. Daha sonra pişman olursunz. Bu zamanı, başka vakitlerle kıyas etmeyip sırtınızdaki elbiseyi (610) ucuz pahalı satın da zevkine varın.Yeterki bü-

tün zevkiniz yerine gelsin. Göreyim sizi. Ben sizin için gayret gösteririm. Bütün gayem odur ki; sizi böyle günde zevk-ı safaya alışdırıp da, donanmayı hümayun'un sona ermesinden sonra sizlere adamakıllı bir dayak yedirmektir. Rammal isimli bir maskara daha anlatılıyor: Bu herif üzüm küfesinden bir kafesi, destar ile sarmış, sırtına bizim komşu çatlatan dediğimiz binbir paralı bir hırka giymiş, beline kalemsiz, mürekkebsiz bir divit takmış, koynuna da kâğıd parçaları doldurmuş. Bu da, hımar yâni erkek eşeğe binmiş yanında eli kazmalı beşaltı ırgad, altıyedi kişide eli kürekli olduğu hal de ,çarşı pazar dolaşır, nerede mermer döşeli bir avlu, süslü, muntazam bir dükkân görse, eşeğini o tarafa çevirip, yanındaki-ler kazma ve küreklerine dayandıkları halde sesleniyor:(611) Ben, rammilim. Nerede bir define varise keşfederim. Burada da bir define var. Fakat, eskidenberi yaratılışımızın gereğince, geçmişlerimiz olan ecdadımızdan ve akrabamızdan olan bir üstaddan yani eline yapıştığım toprak olsun diye aldığım duanın eseri behemahal bende vardır. Hele bakalım define buralarda nerededir. Diyerek kalemiyle kâğıtlar üzerine noktalar koyduktan sonra havalinin veya dükkân'ın en güzel şekilde döşenmiş bölümlerini kazdırmaya hazırlanıyor. Bunun üzerine ev veya dükkân sahibi:ne yapıyorsun? Hanumanımızı harab, kaldırımlarımızı berbad ettin. Şeklinde müdehale ettiklerinde, rammal'da:(612) Behey cânım, ne durayım? Bu vaziyete hiç sabır edilirmi? Züğürtlük canımıza tak etti. Gerçi sizin ev yıkılır amma biz imar oluruz. Şeklindeki sözlerle mu-

kabele edip para alırmış. 11.ve 12. Hicri asırda yâni 1590 senesinden sonra, lâbiyata aid var olan takımlar yanında, mutrib, mukallid, rakkas ,hayali, hokkabaz, koklabaz, canbaz velhasıl sonuna "yaz" gelme fârisesinin ilave olunmasıyla meydana gelen zorbaz, küzebaz, çanakbaz siniyaz, kâseyaz ile perende, şişe, kadeh, yumurta, külah, yuvarlak ayna, çarh, şimşir, maymun, köpek, ayı, hımar, yılanbaz ve benzerlerinden meydana gelmiştir. Bu asırlar da, hayvan terbiyesinin önem kazandığı, maymun, ayı ,eşek ve köpek oynatılmasından anlaşılıyor. Şark ülkelerinde yani doğu memleketlerinde eskidenberidir horoz, koç, deve (613) döğüşdürmek, şahin ve doğan ile ava çıkmak ve avlanmak kazanılmış alışkanlıklardandı. Ancak, ayı ve maymun oynatmak kolay rastlanır olaylardan değildi. 1121/1709 larda yapılan yemekli düğünlerde "Ruy-i derya'da yâni denizin yüzünde, sallar üzerinde fişenk şenlikleri" kaydına rastlanmıştır. Yine 1132/1719 tarihlerinde yapılan bir evlenmek sur'u yâni evlilik düğününde tutulan bir kayıda göre:"düğünün lazım gelen elemanlarından bulunan hanende ve sazendeler maharetleri herkesçe bilinenleri seçmek ve has bahçede yalı köşkü kapısı dahilinde bulunan kendilerine talim ve gösteri yapmaları için ayrılmış bulunan, raks, labide ve çengi oynamakta olanlar, ve canbazlar, benzeri meslekdaşlar, toplanırlar. Düğün meydanında seyredenlerin, hücum ve izdihamından korunmak için 120 tane tulumcu tabir olunan şahıslar temin olunup, etrafta bir şebeke meydana getirildi. Bunlara lâzım gelen, cübbe, şalvar, yağlı

tulum gibi elbise ve malzemeler, sûr emini, yâni düğün yöneticisi denilen zat tarafından emre amade kılınmıştır."Tarifine tesadüf edilmiştir. (614) İki düğün merasiminde görülen bu tulumcuların, meydan açmak için hazır bulunduruldukları anlaşılıyor. Fakat bunlarında kendilerine mahsus maskaralıkları olduğu aynı fıkrada son tarafı teşkil eden bölümde"tulumculardan kendilerine mahsus elbiselerine hazır olan 20-30 kişi tulumcu, sadrazamın huzurunda yeter derecede bazlıklar gösterib, böylece nimetlere mazhar oldular"ifadesine de rastlanmıştır. Hatta Sultan Mustafa Hân'ın kızı Emetullah sultanın, Musul vâlisi Osman paşa ile evlendirilmesi münasebetiyle, Okmeydanında yapılan düğün merasimini nakledenler bu saydıklarımız hakkında açık· ve önemli bilgiler vermişlerdir. Böylece "sadrazam, tulumcuların acaip şekilleri üzerine yüksek huzurlarına gelmeleri hususunda emri ferman eyledi. Tulumcubaşı namını taşıyan şahıs, başında beyaz, yaldızlı şebekülah ve sırtında sarı yaldızlı cübbe ve elinde beyaz yaldızlı asa ve önünde 2 davul ve 2 zurna ve 5 tef ve 15 tane küçük çocuk,arkalarında yensiz (615) ve yakasız şalvar şeklinde uçkur, boyunlarına bağlı alaca basmadan elbiselerle raks ettiler. İçlerinden biri otağ'ın önünde bulunan bir menzil taşının tepesinde durarak nice güzel oyunlar gösterdi. Tulumcabaşıya ihsanlarda bulunuldu. "Şimdi bizim zamanımızda yağlı direk dediğimiz, o zaman da varmış. "Günün birinde arabalar ile 30 pare alay topu nakledilip, Nişancı Paşa, otağın alt yanına konmuş bulunan toplar ile otağ-ı hümayun

arasına 30 zira, takriben 25 metre yüksekliğinde bir direk koyup, tepesine kim çıkabilirse onun olması şartıyla önemli miktarda para ile dolu gümüş bir maşraba konmuş. "Kayıt burda bitiyor. Ancak mahut hikayenin sonu zamanımızın labiaytlığında normal olarak meydana gelmiş derecede garib görünüyor. "Cirid oyunları tamamlandıktan sonra 30-40 tane kadar tulumcu, garib tarzdaki elbiseleri ve külahları ile 2şer, 2şer sıra halinde ve önlerinde kendilerinin yapmış olduğu devekuşunu oynatarak meydana geldiler. Araba gibi tekerlek üzerinde (616) bir köşk içinde acem usulü sarıkları, 3-4 tane def çalan resimler ve 6 tane küçük çocuk resmi yapmışlardı ki, araba yürüdükçe defler çalınıyor ve çocuklar oynarlardı. Belinden aşağısı at şeklinde, elinde bir yalın kılıç oynar bir suret de yapıp bu vecih üzere, biraz sanat hüneri gösterdikten sonrada meydan ortasında sehpa şeklinde üç sırık üzerinde birer birer simetrik olarak asılmış fişenklere ateş verildi. Sonra, Mısır'dan gelen bir oyuncu her tarafına kılıçlar bağlanmış olan çenberden pertab (atlamak) eyledi. Eline almış olduğu bir meşaleyle birlikte, davul ve zurna eşliğinde bir müddet dans etti. Arkasından bir adamı kafasının üstüne alıp, raksa devam etti. Bir ara yere eğilip sonra doğrulup ancak başı üstünde olan adamıda aynen kendi gibi eğilip kalkarken düşmüyordu."İkinci günde böyle oyunlar tekrarlanmıştır. Sadrazamın otağı önünde ise bir saat kadar çengiler oynadı ve Mısırlı sanatçılardan biri, bir mızrak başını, alnının üstüne koyup, oynamağa başlamış ve bir çenberin (617) iç ve dış dairesine

fincanlar koyduktan sonra, bir balık gibi çenberin içinden geçti. Bir direğin üzerine küçük çocuk çıkarıp,eline bardak verdi. Çocuk tepesi üzerinden bir bardak su içip daha sonra bir arabın omuzuna çıkıp,başının üzerine bir küçük bardak ve üzerine bir küp koyup, garib bir keyif içinde çeşitli oyunlar gösterdi. Bir çanak üzerine bir davul benzeri nesne koyup, üzerine küçük bir çocuğu sarıp, başı üzerinde sağ ve sola doğru acayip hareketler sergiledi. Yine bir çenberin etrafına bıçaklar sokup, rüzgarın esmediği taraftan öbür tarafa atladı. Daha sonra 4 gözlü bir çenber getirtip, her gözün içinden birer defa geçip, daha sonra çenberin ortasına bir ağaç koyup, tekrar kılıçlar ile arasından atladı. Bir çenberin arkasında dik olarak lâm elif var, birisi de iki kılıç tutup, kılıçların üzerinden geçmesini sağladı. (618) Çıplak bir deve'nin üzerine bir çenber koydurup,bir kaç adım koştuktan sonra çenberin içinden geçti. Görülüyor ki bizdeki labiyat-ı umumiyeye haricinde bir takım canbaz ve hüner sahiplerinin iştirak ettiği görülmüştür. Aynı usulde hünerbazlardan yerliler dahi va imiş. Raşid merhumda şunları okuyoruz: "İzmid canbazlarından biri ağzına kılıç alıp ayak üzerinde başı yere dokunmak ve yüzü üzere üç kere perende attı. Daha sonra şişebazlar bir desti üzerine 4 kollu ağaca bir biri üzerine içleri su ile dolu 20 tane şüküfe şişeleriyle üzerinde bir tabla ve onun üstüne de 3 tane büyük şişe koyub ve baş üzerine alıp, raks (dans) eylediler. Birisi de boş bir su küpü getirip, başı ile küpe öyle bir vurduki, küp parça parça oldu. Birisi de (619)

iki adamın kollarını birbirine bağlayıp ve aralarına girip, iki adamı fırıldak gibi fır fır çevirmeğe başladı. 3 tane kılıç uçlarını karnına dayayıp yerden bir bıçak aldı. Ve bir ağaç parçasının üzerine durup,kılıç koyup üzerinede bastıktan sonra yine bilinen tarz üzere 3 kılıca karnını dayayarak,yerden bıçak düşürdü. Bir taşı top gibi havaya atıp, aşağı düşerken kâh başını, kâh göğsünü ve kâh arkasını nişan yeri gibi karşılardı. Sonra"çenberde fincan oynamak"ve Edirne kolu çengileri fasıl etmek gibi çeşitli gösterilerde bulunuldu." Böyle büyük bir evlenme düğününde yapılan sa'nat gösterilerinin çoğunluğu bizim canbazlık dediğimiz idmanlarından olmakla beraber sa'nata bağlı olan ihtarlarda ender değilmiş. Hatta aynı zamanda sünnet düğünü cemiyeti münasebetiyle bir kol çengi ve gölge oyunu (620) yâni Karagöz tayin ve tertiblendiği gibi tersaneleliler ile topçular da iki marifet gösterdiler. Raşid Tarihi, bunlar içi diyorki:"Tersane-i âmirelinin yapdıkları çekdiri cinsi geminin nakliydi. Küreklerine bağlı bağlı felekler ile karada denizde gider gibi yürüdü gitti. Görüntüde açılmış olan yelkenler sebebiyle hareket halinde zannedilmişti. Vezirlerin otağlar önüne geldiğinde, iki tarafa topla ve tüfenkle atış yapılarak halkın seyretmesini ve otağlarının önünde topçular bir kale savaşı taklidi yaptılar. Bir canbazın bir adam boyu sırığın yarısından fazlasına ayak basacak yerleri olmakla üzerine binerek yürüdü. Yine iki tane çenberin iç taraflarına dairevi şekilde bıçaklar dizip, ikisinin içinden bir hamlede takla atarak geçti.(621) Mısır'dan gelen zorbozlardan bir delikanlı kendi tali-

mi üzre iki el ve ayağıyla gözlerini sağlam bir şekilde bağlatıpda bir zenbil içine konuldu. Zenbili ise sağlam bir tarzda bağladıktan sonra bir peştemala sardılar. Meydana dikilmiş bulunan sütuna makara ile çıkardılar.Tahminen tepesine bir kulaç mesafe kaldığında zenbil içinde bulunan şahıs dışarı çıkıp, bir yılan gibi sütuna sarılarak zirvesine tırmanıp ve bir kahve ibriğinden bir fincana kahve koyup içerek sanatındaki maharetini ortaya koydu. Bu düğünde tiryakiler yine mevcuddu. Bunların 30-40 kadarını meydana getirerek koşu yarışı yaptırılmıştır. Sonra da, padişahın huzurunda daire şeklinde oturmaları ferman buyruldu. Aynı anda silahdarlar tarafından para serpilip bunlarda kapışma telaşı içindeyken kestane fişenkleri atılarak afyonları patlatılmış.(622) Ayı, maymun, yılan oynatmak bile labiyat sırasında yazılı Bağçıvan kolu, Edirne kolu ve benzeri isimlerle çengikolları dahi düğünde yer almıştı.Bunlardan başka yakın zamana kadar ayağına iki kılıç bağlayarak, ip üzerinde oynayan canbazlar, yağlı sırığa çıkanlar, karada gemi savaşları Aynalı kavak iskelesinden Fener iskelesine kadar palamar gererek çarmıh ipleri iki kalyona bağlanıp yürütülen yeni ve benzeri görülmemiş araba ve raks davulları,cebecilerin icad ettikleri olan ağzından ateş püsküren ejderhalar, hayal-i fener gibi dönen, önünde fil resmi ve üzerinde bir çenber bulunan kale resmi ve bildiğimiz menzil ipleri, havayi çiçek püskürme ve sayeban namları ile datılan fişenkler, matrakçı, gürzcü, salici hünerleri adlarıyla da daha başka oyunlarda var idi.(623)

Faide 159: Mehterhane

Mehterhane, yâni musiki bölümü Osman Gazi zamanından sonra, pek büyük değişikliklere uğramıştır. Mehterhane takımı en sonra 8 zelzan ile bir zelzanbaşı, 8 zurnazen, bir de zurnazenbaşı yine 8 tablazen ile bir de tablazen başından oluşup, maiyetlerin de 9 çavuş bulunan vezir-i içoğlanbaşından meydana gelmişti. Hepsinin yekünü 64 kişiyi bulmaktaydı. Çavuşların ellerinde çatal çövenkler vardı. Davulcubaşıya başmehter ağa ve şu bandoya 9 kat mehterhane denirdi. Bunların başında vezir iç oğlanbaşı bulunmaktaydı. Bu takım her iki şubesiyle lazım geldiğinde hazır olabilmesi için vezir dairelerinde içoğlan başçavuşu (624) ve yeniçeriağa dairesinde ona eşit olmak hasebiyle biri"vakti sûrur ve sâfa mehterbaşı hey,hey,"diye bağırır. Mehterbaşı elinde zurnave bandonun önüne düşer, vezir veya ağanın oturduğu arz odasının önüne gelerek, yerle beraber temenna eder. Bu sırada çavuş veya yeniçeri ocağında ona karşılık seviyede olan bir zât"ashab-ı hacat ve arzuhal sahipleri varmı?"diye seslenir. Müracatı olan varsa uzatılan dilekçeler alınıp yerine ulaştırırdı.

Bu çavuş sulh zamanında ve harp esnasında pek çok vazife sahibi olan biriydi. Bu zâtın emrinde 20 civarında çavuş bulunmaktaydı. Elinden gümüşden yapılmış çatalbaşlı ve etrafı zincirli (625)ve çıngıraklı bir çevgan taşırdı. Seferde çavuşlar, vezirlerin otağ ve bayrakları önünde ikişer kişi olarak gider, konaklama

yerinde başçavuş, vezirin daire halkını oturma mahalle-rine taksim, ordunun harekatına aid emirleri ve tenbihleri ilân, savaş esnasında mucahidleri güçlendirmek için teşvik, vezir çadırına inip ata bindiği zaman diğer çavuşlarla beraber veziri alkışlarlardı.

Sulh zamanında da, vezir dairesinin teşrifatçılığı vazifesi olarak üzerlerindeydi. Daire halkına, abdest, namaz, kahvaltı, yemek vakitlerini bildirmekde vazifeleri arasındaydı.(bu daire halkından maksat hanedeki hanımlar ve çocuklar olmadığını ha-tırlatalım. Sadeleştiren) Pehlivan güreşleri, cirid oyunlarının başlama ve sona ermelerinde, ellerinde taşıdıkları çevganları aşağı yukarı kaldırıp indirerek sallarlardı. Başçavuş çevganı-nı vezirin oda kapısındaki perde üzerine astı mı, içeride gizli hususlar görüşüldüğü anlaşılırdı. Böylece hiç kimsenin içeri girmemesi sağlanırdı.Mehterhane takımında bulunan borular, zamanımızda olduğu gibi askere kumanda ve işaret vermek için kullanılmazdı. Kumanda ve işaretler nakkare yani dümbelek ile verilirdi. (626)

Faide 160: İnkılab ve İhtilal

Bir hükümet idaresinin maruz kaldığı çok büyük değişikliklere, kuruluş kanunlarındaki husule getirilen önem taşıyan değişiliklere ınkılab denir. Fakat bütün bunlar, ahalinin tamamı veya bir kısmının hükümete , padişaha, komutanlara ve mer'i yâni mevcud kanunlara karşı silahlı veya silahsız harekata kalkışmaları "ihtilal"adı ile nitelendirilir. İhtilalleri ve inkılabları

ortaya çıkaran, istibdad ile meşru olmayan keyfi idarelerdir. Bizim maksadımız ise, siyasi inkılab ve ihtilallerdirki bunlar memlekette unutulmaz değişiklikler meydana getirir. Orada yâni vukubulduğu ülkede oldukça kalıcı, bir usul-i idare kurar.(627) En Meşhur İnkılab ve İhtilaller Şunlardır: a) 1648 senesinde, Avcı Sultan Mehmed'in saltanatının hemen başında meydana gelmiş olan ihtilal, H.1060/M.1650 yılında meydana gelen İngiltere ihtilalidirki kral 1.Şarl'ın müstebid idaresi aleyhine husule gelmişti. Aslında bu ihtilal H.1054/M.1644 senesinde başlamıştır. Hükümet adamlarından biri olan Istradford isimli biri, kralın müstebid idaresini sürdürmede en büyük yardımcısıydı. Ahali bu adamın kendilerine yapmakta olduğu ihanet ve zulm hasebiyle yakaladıkları yerde idam ettiler. Bu idamın arkasından kral ve parlamento taraftarı diye ikiye ayrılan ahali arasında savaşlar yaşanmaya başladı. Bunların içerisinde Nazabide yapılan harp en meşhurları olmuştur. 1061/1649 senesinde kral 1.Şarl'ı idam ettiler. Bunların arasında meşhur olan Kromwelinki,ihtilalcilerin reisidir, idaresinde cumhuriyeti tesis etmek yolunu seçtiler. Kromwel'in idaresi sert fakat şanlı idi. Ancak İngilizler (628) Stuart hanedanına sadık kalma tercihinde bulundular. Stuartlar, İskoçya ve İngiltere kraliyet hanedanı olduğu ve bunların içinde en tanınmış olanı Mari Stuart'tırki, Fransa kraliçesi bile olmuştu. Stuart'ların 11 sene sonra yeniden kraliyet ailesi olarak iktidara geldiğini görüyoruz. Cumhuriyetin iptali gerçekleşti. Yeni hükümdar, 2.Şarl ünvanı ile tahta

çıktı. Ancak o da, babası gibi keyfi idareye eğilim gösterdi. İngilizlerin milli hissiyatlarını yaraladı. Onun yerine kral olan 2.Jak, katoliklere ve diğer mezheblere vermiş olduğu imtiyazat yüzünden çoğunluğu protestan olan ingilizleri muğber yâni gücendirmiş oldu. Hatta protestan olan Hollandalıların üzerine savaş açarak aradaki nefret hislerini çoğalttı. Sonunda 1100/1688 de Jak'da tahttan indirildi ve yerine prens Dorenj çağrıldı. İngilterede gerçekten meşrutiyete sevgi besleyen ve inanan kral olarak 3.Giyom gösterilir. Bundan sonra İngilizler meşrutiyet idaresi ile yaşamaya başladılarki, bu süre 220 seneyi aşmış bulunuyor demektir.(629) b) Fransada husule gelen ihtilalin ta kendisidir ve halk hükümetlerinin başlamasını temin etmiştir. 18.asrın filozofları, iktisatçıları, ifade ettikleri hususlarla istibdad idarelerinin kötülüklerini, yapmakta olduğu fenalıkları yazmış bulundukları yazılı eserleri ve vermiş oldukları ders ile konferanslarla duyurmuşlardı. Fransa da, asılzâde denilen sınıfla, papaz güruhunun bir takım imtiyazları güya fakir ve zayıfları kuvvetlilere karşı savunma maksadına matuf olarak ele geçirmişlerdi. Ancak, krallar hükümet işlerini elde ettikten sonra ahaliyi gözetmez oldular. Ortalığı suistimaller doldurdu. 1789 senesine gelindiğinde Fransa da, memuriyetler ve hürriyetler ahaliden kapanın elinde kalmaktaydı. 16.Lui'nin bakanları her ne kadar bu kötülüklerin önünü almak için gayretler sarfettiyselerde, asılzâde ve papasların ortak gücünü kıramadılar. Bu vaziyet karşısında imtiyazlar üzerine kurulmuş bir cemiyetin

bedeli, umumi müsavat yâni herkesin eşitliği denilen bir kanun üzerinde şekillenen yeni bir cemiyet anlayışı ve cemiyeti kurma fikri meydan buldu. Böylece ihtilalde başladı.(630)

İki sene sonra yâni 1791de kanun-i esası denilen anayasanın kabulu yerine getirildi. Bu kabul, insaniyet hayatının ileri istikamette gitmesine yönelik bir adımdı. Ancak Fransa daha bir çok değişikliklere uğramaktan kurtulamadı. Büyük Napolyon denilen Napolyon Bonapart esaretinden sonra geçen zaman ve dönemlerde dahi fransız hakimiyet-i milliye tarafdaranı arzularını tatbik sahasına koymaya mesai sarfetmekten vaz geçmediler. Fakat 18.asır,19.asra pek büyük bir fikr-i hürrüyet devretmişti ve yeni asır bu devralmış olduğu fikri hürriyeti pek güzelce besledi. Fransızlar, 1870 savaşında almanlara mağlub olunca, Napolyonun sülalesini memleketten uzaklaştırdılar. Yeni ve büyük bir cumhuriyet idaresi tesis ettiler. Şimdi bu diyarda, Fransa'da hakimiyet-i milliye idaresi hüküm sürmektedir.(631) c)Osmanlı inkılab-ı kebiri yâni Osmanlı devletinde husule gelen büyük inkılab, H.1324/M.1906 malisene 1324/m.l908 senesi Temmuzunun 10.günü 2.defa ilân olunan kanun- esasi ile başlamıştır.

Asırlardan beri süren istibdad yukarıda verdiğimiz tarihde son bulmuş olup, ancak 9 ay sonra 31/Mart'ta Sultan Hamid ve arkadaşları hazırladıkları irtica ile idare-i devleti tekrardan ellerine geçirmek istedilerse de, başaramamışlardır.(Merhum A. Rasim bey yazmış olduğu bu saçma ifadeye inanacak eblehlerden olma-

yan, mert ve yükseklere kafa tutan bir seciye ve seviye sahibi bir zat olduğu kendisinin yazıları tetkik olunduğunda ve devrine yetişmiş zevattan alınan şifahi bilgiler,yazılan devrin Hamid istibdadını aratan bir devir olduğu erbabınca malum olup, kimse bu hayali hükmünden dolayı merhuma kızmak gereğine kapılmasın.(sadeleştiren)

Osmanlı ülkesinde, Abdülhamid han, taht'tan indirildi. İrtica ile suçlananlar idam edildiler. Hüriyet ve eşitlik üzerine dayalı bir meşrutiyet hükümeti kurdular.

Artık istibdad anlayışı hududlarımızdan içeri giremez. Her genç Osmanlı, istibdad fikrinin düşmanıdır. İstibdada karşı artık silahlıdır. Baskıcı idarelere düşman olmak insaniyete dost olup, ve hizmet yapmak demektir. Bu ususlün istikbali gençlerin omuzlarındadır.Vatanımız ve dolaysıyla milletimiz onların çalışmaları sayesinde ileri gidip, gelişecektir. İhtilallerde esas olan hürriyet, müsavat (eşitlik), adalet, uhuvvet (kardeşlik) kaideleridir. Bunların haricinde kalana kıyam, ısyan, fesad, şakavet yâni haydutluk vesaire gibi yaftalar söylenir.(632)

Faide:161 Kelimat-ı Tarihiye (Tarih ilmi kelimeleri):

Balmumlarıyla Teşhir-İdama mahkum olunmuş eşkiya ve benzerlerinin omuzlarına balmumları konup yakılırak gezdirilirdi. Meşk-i Tuğra-zamanında padişahlar birisine kerem ve iltifatta bulunmaya karar

verdiklerinde başlangıç olarak tuğrayı meşki emrederlerdi. Bu bir mükafatlandırma sayılırdı. Tuğrakeş Vezir-Padişah adına kesin emir sahibi olup,bulunmakta olduğu eyalette veya ordu kumandanlığında verdiği emirleri üstüne tuğra çekerek kendi kendine irade çıkarmış olurdu.(633) Der Murad:Padişaha yakın olan yer. Murad kapısı. Dersaadet, payitaht. Çırağan: Geceleyin lâlezar ve benzeri bağçelerde çiçekler arasında mumlar yakarak veyahud meşhur damad İbr·him paşa gibi, kaplumbağaların üzerine mumlar dikip,salıvererek meydana getirilen eski usul aydınlatma. Lâla Baş:Vaktiyle hane-i hassa ağalarının seçkin ve emin olanlarından tayin olunur ve Enderundaki baş lâla kalesi denilen yerde otururdu. Hekimbaşı bile adı geçen bu baş lâlalığa bağlı olup, gerek padişaha gerek hanedan azasına yapılan ilaçlarlâla kalesinde hazırlanıp, hekimbaşı ile birlikte üzerleri mühürlenirdi. Veladet-i (doğum) aliye vuk'u resmi:Vaktiyle padişahın bir çocuğu dünya'ya geldiği darüssade ağasının oda lâlası Silahdarağa'ya müjde verir, ağa'da (634) lâla'ya bir bohça hediye edip, doğum yani viladet, Silahtar ağa tarafından ilân olunurdu. Doğan bebek erkekse beşinci yeri denilen bölümde toplar yedi, kız ise üç gün beşer top atışı yapılırdı. Alkış :Padişahın bayramlaşmak ve diğer zamanlarda tahta teşrifleri esnasında Alkeykeavnullah ve ağvarın açık olsun ikbalin füzûn, padişahım devletinle bin yaşa dendikten sonra maaşallah mağrur olma padişahım senden büyük Allah (c.c) var. Diyerek alkış çavuşları bağırırlardı. Me-

rasim sırasında teşrifatçı efendinin işaretiyle Nakibüleşraf olan zât huzuru hümayuna gelirken yine alkış çavuşları hep bir ağızdan hergah-ı hümayun padişahım devletinle bin yaşa diye bağırırlar, padişah da ayağa kalkıp, İstanbul Kadısı gelinceye kadar ayakta dururdu. Sıra müderrislere gelince istirahat-ı hümayun padişahım, devletinle bin yaşa diye bağırırlar Padişah bunun üzerine yerine otururdu. (635)

Gülbank:Yeniçerilerde tertib olunmuş bazı dualar vardı ki, bunlara gülbank adı verilirdi. Gülbank lügat manası olarak dua demektir. Ulüfe dağılımı hususunda yazdığımız gibi, o gün amire-imutfaktan çorba, pilav ve zerde hazırlanıp, babüssaade önüne konur. O sırada kubbe altında bulunan kul kethüdası ağa, muayyen vakit girdiğinde elbisesinin eteği ile işaret eder etmez orta kapıda duran yeniçeriler koşuşarak bunları alıp saray havalisinde yerlerdi. Yemeği bitirdikten sonra yine askerler orta kapıya gelirlerdi. O zaman başçavuş kubbei hümayunun önünde bulunan kendine tahsis olunmuş mahalde ayakta durarak, iki elini fukara-i Bektaşiyan niyazı şeklinde göğsüne koyarak, gayet dehşetli bir sada ile şöyle bir gülbank okurdu:"Allah Allah ilallah, baş uryan,sine püryan, kılıç alkan,bu meydanda nice başlar kesilir hiç soran olmaz. Eyvallah eyvallah!Kahrımız kılıcımız düşmana ziyan, kulluğumuz padişaha âyan, üçler, yediler, kırklar, gülbankı muhammedi nurunnebi, kiram-ı âli, pirimiz sultanımız, hünkar-ı hacı Bektaşi veli demi'ne devranına hu diyelim hu"Bu gülbanklardan bir tanesi diğer bir faide yazımızda kayıtlıdır Keman baha:Her

sene her bir askerin lezaz"şevval, zilkade, zilhicce"mevacibiyle birlikte verilen kanun gereği olan 30 akça. Hilat baha: Her cülus vukuunda yeniçeri subaylarından yayabaşı vazifesinde olanlara verilen miktarı belli akça. Aded-i İgnam resmi: Rumelide on koyunda alınan bir koyunki aynen veya bedel olarak alınırdı. Miriyeci:İgnam-ı resmi alan koyun sahipleri. Bunlar sayılı zalimlerdendi.(637)

Mübayaacı: Eskiden İstanbul ahalisine ve devlet dairelerine senelik olarak lâzım gelen zahire temini işine memur edilmiş olan bir daire vardı ki, bu dairenin adı Zahire nezareti'idi. Devlet ve istanbul ahalisinin zahiresini bizzat temin etmeyi üzerine almayı deruhte etmişti. Lâzım gelen bu zahireyi Akdeniz ve karadeniz iskelelerinden tedarik etmek üzere gönderilen memurlara da mübayaacı denirdi. Temin edilmiş bulunan zahire İstanbul'da, üsküdar'da, Kasımpaşa'daki büyük anbarlara depolanırdı. Kapan Naibi: Devlet dairelerine zahire bu anbarlardan verildiği gibi, fazlası ekmekçilere satılırdı. Bunun için unkapanında Kapan Nâibi adıyla şeri bir vazifeli bulunurdu. Bu nâibin maiyetinde bir veznedar vardı. Anbarlarda bulunan zahireleri, yeni ve eski olma sırasına göre her ay biraz tadılarak ekmekçilere (638)dağıtılırdı. Ekmek'de kararlaştırılan fiyattan satılırdı İstanbul'da o sıralarda yalnız gwdikli furunlarla, Galatada ecnebi sefirlere mahsus bir kaç furun vardı. Başka da furun yoktu. Tırnakçıbaşı: 2.Sultan Selim zamanından, 1.Abdülhamid hân devri başlarına kadar, mabeyincilerden birisine ilave vazife olarak, verilmiş

bir memuriyetin adıydı Tırnakçıbaşı'lık görevi. Bu memur perşembe günleri padişahın .ırnaklarını keserdi.

Şaltacı: Padişahın, çizme ve pabucunu tutan ve zât-ı şahaneyi giydiren Hasoda ağası. İskemleci başı: Vaktiyle padişaha verilmiş ve yerine getirilen dilekçeleri, maruzatları sahiblerine iade eden kapıcı eskisinden seçilmiş bir vazifeliydi. Bir yere gidildiğinde padişahın ata kolayca inip binmesi için yanında gümüş bir iskemle taşırdı.(639) Yazıcıefendi: Eskiden darüssaade ağası kâtibi. Bizebanlar: Dilsizler demektir. Bunların Sultan Fatih devrinde, sadrazamların padişahlarla yapmış oldukları başbaşa konuşmalarda bu dilsizlerin hazır bulunması adet haline girmiştir. Rikab günlerinde bunlarda huzurda bulunarak, darüssade ağasına, silahdara, başçukadara, sırkâtibine ve hazine kethüdası gibi zevata ve saray ricaline padişah emirlerini işaretle tebliğ ederdi. Bâbıalide dahi vekiller heyetinde dilsizler hâla hizmeti sunmaktadırlar. Cüceler: Bunların da vazifeleri dilsizlerin vazifelerine yakın idi. Ancak rüküb denilen hediye günü toplantılarına dahil edilmezlerdi. Okur-yazar kimseler olup, dirayet sahibi olanlar Enderun vazifelerinden kâtibliklerde bulundukları gibi aynı vazife dahilinde bulunan pars yâni hastane zabıtalığına tayin olunurlardı. Bunların içinden musahib olanlar yâni padişah sohbetçisi olanlar vardır. (640)

Faide 162: Macaristan-Erdel

Kanuni Sultan Süleyman'ın vefat tarihi olan 974/1566 yılından beri Osmanlı devletinin Erdel ve Macaristan üzerindeki tesiri zayıflamış değilse de, daha fazlada kuvvetlenmiş değildi. Ancak bu iki bölgede çok ö-nemli vakalara sebeb olacak hazırlıklar yapılmaktaydı. Bu vakaların tarihimizle münasebeti doğrudan doğruyadır. Onun için dikkatle tetkik edelim. Zigetvar fethi, yani Kanuni'nin vefat tarihinden Almanya, Fransa ve İsveç arasında meydana gelmiş bulunan 30 sene savaşlarının sona ermesine ve Almanya'da bulunan Vestfalya (641) şehrinde yapılan antlaşma tarihine kadar geçmiş bulunan 92 senede bizim Tuna'nın öbür tarafındaki vaziyetimiz epeyi değişiklikler göstermiştir. Bu anlaşmanın icabınca Fransa, Alsas'ı kazanıyor, kuzey Almanya prensleri mezheb işlerinde serbestleşiyor, Avusturya ise, Alman ırkını birleştirme arzusunda büyük ve acı bir mağlubiyete uğrayacağını anlama noktasına geliyordu. Macaristan, Osmanlı Avusturya ve transilvanya adıyla üç bö-lüme ayrılmıştı ki, bunlardan Avusturya macaristanına bizim tarihlerimiz, orta Macaristan adıyla yer verir. Transilvanya, yâni Erdel bütün bütün ayrı bir memleket oldu. Macarların bu devirde Avusturya ile olan irtibatları daha fazla kuvvetlenmiştir. Fakat, bizim Erdel üzerindeki tesirimiz pek fazladır. Ahali adeta şark insanı gibi olmuştur. Ancak dikkatle bakılacak olursa Erdel'deki renklilikler görülürdü. Bu renklilikler arasında Macar, dağlı Macarlar, saksonlar en fazla

varlıklarını gösterenleri teşkil ediyordu. Diğer bir deyimle, macar asılzâdeleriyle, Alman olan eşraf iki unsurun önemli bölümü olduklarını (642) gösteriyordu. Bunların arasında 4 Hristiyan mezhebi geçerliydi. Katolik az, protestanlık saksonlarda çoğunluğu, klevan mezhebi macarlarda, susyanizm mezhebi, prens ile bazı Macar asılzâdeganınca kabul edilmişti. Ortodoksluk ise, museviler için olduğu gibi izne bağlıydı. Bu vaziyet Erdel'in idaresinin ne kadar güçleşmiş bulunduğunu ortaya seriyordu. Erdel, Sigiszmundun tek prensliği zamanındaki durumu pek derin bir sefalete düşmüş olduğunu gösteriyordu. Bir taraftan Osmanlılar, diğer taraftan Ulahın voyvodası Mihal tarafından, yine daha öteden Nemçeli'ler bu ülkeyi harabeye çevirdiler. Ahalisini esaret altına aldılar, istedikleri şekilde sürüklediler. Oradan oraya sürüklenen ahali adeta seyyahlara dönmüştü. Kanuuni'nin vefatıdan sonra, Almanların ellerinde kalan Macaristan kısmında bir imar girişimi şöyle dursun, yer yer bazı mevcudlar harab olundu. Ordularımız, İstanbul'a zincire vurulan esirler gönderir ve bunların idam hükümleri bu şehirde uygulanır oldu. Gerçi, Osmanlı istilasının devam etmesi Macar asılzadelerinin bir çoğunun dini islâma gelmesini sağlamışsada (643) Macarları Osmanlı idaresine ısındıramıyor ve sancak beyleriyle serdarların zalimlikleri gittikçe çoğalıyor, vaziyete bakılırsa görülen oyduki, bizim Macaristan üzerinde daha fazla söz sahibi olamayacağımız anlaşılıyordu. Erdel beyi Etyen Gabori, protestanlık ile katoliklik arasında bir

denge bularak içdeki asayişi temine muvaffak oldu. Gabori, Osmanlıları sevmediği halde Nemçelilerden çok daha fazla nefret etmiş olması hasebiyle Osmanlı teaiyyetini terk etmiyordu. Orta Macaristanın bizimle olan münasebeti adi bir müstakil hükükmet münasebeti gibi olup, Erdel ise her sene elçi ve hediye göndermekteydi. Devlet ile münasebetlerin tanzimine Budinin muhafızı vasıta olurdu. Betlan İstefan zamanında Macar prenslerinden Rakoçi, Erdel'in idaresini ele aldı. Betlan, ülkesini Rakoçi'ye savaşşız bir antlaşma ile terk etmişken, Rakoçi adamakıllı yerleştikten sonra, işi geriye iade etmedi. Betlan bu sebebe dayanarak Budin vâlisi olan Nasuhpaşazâde Hüseyin paşanın otoritesine sığınarak, yardım dilendi. Hüseyin paşa da; Babıâli-ye yazarak verilen (644) emir üzerine Tamışvar beylerbeyi Bekirpaşa komutasında Rakoçi'nin üzerine asker yolladı. Rakoçi, Erdel prensliğine Macarların ittifakı ve rızasıyla nâil olduğunu, padişaha muhabbet ve itaattan ayrılmadığını, peşkeş ve harac vermeye hazır olduğunu ancak Budin valisinin bu işte bir yeri olmadığını anlatmıştı. O zamanda Erdel prensliğinin vaziyeti değişiyor demekti. Budin vâliliğini tanımamak ve doğrudan doğruya Osmanlı hükümeti ile münasebet kurmak, Erdel'in Betlan zamanındaki muhtariyetinden bambaşkaydı. Bekir paşa, Salanete civarında Rakoçi'ye mağlub olmamışsa da, askerin baskın kurşunundan dağılıp kaçmalarını güzelce idare edemiyerek, Rakoçi'yi kazandırmış fakat budin vâlisi Hüseyin paşa Rakoçi'yi lapeveh'de yine aynı hile ile yâni vezir bizi basıyor

propoğandası ile perişan bir hale düşürtmüş ve intikamı almıştı. Daha sonra Hüseyin paşa almış olduğu emir ve selahiyet üzerine Bekir paşayı idam ettirmiştir.(645)

Faide 163: Girid Adası

Girid adası çok eski zamanlardanberi insan topluluklarının yaşadığı bir adadır. Yerli ahalisinden başka geçmiş dönemlerde buraya plesebih, helen, duryan ve ferici cinslerine mensup olan kavimlerde gelmiş bulunmaktadır. Meşhur Finikeliler bu adayıda tanımışlardır. Hatta içlerinden bir kahramanın Giridlileri adada bulunan bazı canavarlardan kurtarmış olduğuna dair söylenilerde vardır. Bu ada Finikeliler tarafından hareket merkezine tahvil edilmiştir. Afrika ve İspanya üzerine yapmış oldukları taarruzlar esnasında buradan bir hayli istifade etmişlerdir. Girid'de Minüs isminde akıllı bir adam ortaya çıkıp, Avrupa kıtasında ilk defa olarak bir takım kanun ve nizamlar teklife teşebbüs etmiş, bu teklif gerçekleşince söz konusu ada, korsanların elinden kurtulma şansını elde etmiştir. Minüs adanın deniz kuvvetlerinde sağlamış olduğu güçlendirme ameliyesinde başarılı olmuş, bir taraftan Cezayir kıyılarına seferler tertibe muvaffak olurken, Anadolu sahillerinde de bazı yerler elde etmeye muvaffak olduğu sıralarda, meşhur Sicilya ise ona çoktan râm olmuştu. Minüs'ün ölümünden sonra Girid küçük küçük devletçiklere, adeta derebeyler gibi ufak idari duruma geçmeğe mecbur kalmıştı.(646) Girid, Ro-

malıların ve Doğu roma imparatorluğunun idaresine geçmiştir. Şam şehrinde, Emevi devletinin kurucusu olan Hazreti Muaviye (r.a) zamanında, diğer bir deyimle, Hz.Muhammed (s.a.v) in vefatından yüz sene geçmeden, müslümanların donanması adaya yanaşmıştı. H.210/M.825 tarihinde Bağ-dad şehrinde hükümetmekte olan Halife Me'mun zamanında Ebul Hafs Ömer isimli bir zatın kumandasında Abbasi hilafet donanması tarafından tamamen zaptedilmiş ve tamıtamına 135 sene müslümanların elinde kalmıştır. Arab müslümanlar buradan Cezayir, yunanistan Rumeli ve Anadolu sahillerine hücuma geçerlerdi. Kandiye adı ile tanınmış olan bu günkü şehir, Arabların adını Hendek olarak verip tesis etmiş bulunduğu şehirdir. Daha sonra bu Hendek adı Kandiye şekline dönüştürülmüştür. İkinci Roma zamanında sonradan ıktidara geçen Nikefor Fokas H.350/M.961 de Kandiye'ye saldırıp, ele geçirmiştir. 4.Haçlı seferi sırasında da Bonifaci isimli□bir Markiye teslim edilmişsede bu adam venediklilere vermek yolunu seçmiştir. Venedikliler, adayı Naksos adası dükalığına, cenevizlilere karşı müdafaa etmek için adaya 540 venedikli aileyi getirmişlerdir.(647) Bu aileler Kandiye'ye yerleştirilmişlerdir. Çok esef edilirki, bizim Girid'de bulunan müslümanlar 1294/1877 yılında yapılan ve Ruslara meydana gelen savaşda, neticenin bir bozgun halinde tecelli etmesinden dolayı meydana gelen muhacerata katılmayarak, ada'da yaşamaya devama karar verdiler. Ancak kendi kuvvetlerini hemşehrileri hristiyanların gücü karşısın-

da zayıf kalmaya sebeb oldular.Girid'in Yunanca adı Karyeti'dir. Arablar bu adı Akritas şekline çevirmişlerdir. Yüzölçümü 8580 kilometre kare olup, uzunluğu 270, endar yeri 12en geniş yeri ise 55 kilometredir. Burası hava güzelliği bakımından dünyanın en güzel yerlerinden sayılır. Bir tahmine göre ahalisi 294192 kişi civarında olup, bunun 204781 Rum, 88487 kişiyse müslüman, geri kalan kısmı, katolik, protestan ve musevi imiş. Önemli şehirleri, Hanya, Kandiye, Resmo, Laşeyd ve İskefya'dır. 648)

Faide 164: Yedikule

Sultan 2.Osman'ın öldürülmüş bulunduğu yer olması hasebiyle kötü şöhreti bir kat daha kötüye çıkmıştır. Bu kuleler İstanbul surlarının güney batısına ve marmara denizine en yakın köşeden biridir. Miladi sene olarak 1000 yılında İstanbul impa-ratorlarından Zenon tarafından inşa olunmaya başlanmış ve ancak 182 sene sonra yani, M.1182 senesinde Emmanuel Kommenos zamanında tamamlanabilmiştir. O zamanlar bu bölgenin adı beşkule manasına gelen"pentapirgion"du. Çünkü kulelerin sayısı beş taneydi. Aradan üçyüz sene kadar bir zaman dilimi geçtikten sonra Sultan Fatih Mehmed Hân burasını hemen hemen yeniden inşa edercesine tamir ettirmiş ve üç kule daha ilave ettirmişki, sekize tamamlansın ayrıca tepeleri mahruti yâni konikmiş.(649) Bu kuleler, çok eskilerden beri, Kostantin ve Teodos gibi imparatorlar vakdinde İstanbul şehrini hariçteki mil-

letlere karşı istila etmek isteyen kavimlere savunma yapmakta başarılı olup, istihkâmlarıda bir savunma plânına dahildi. Ecnebi tarihler bu kale ve kulelerin sefir ve elçilerin hapsolunduğu (650) yer olarak seçmiş olmamızı, milletler arası hukuk kaidelerine riayet etmediğimiz kanaatine varırlar. Fakat, Osmanlıların ikram ve saygıda bulunmak istedikleri sefirler hakkında ne büyük tazimler ve ikramlarda kendini ispat etmiş olduğunu görürüz. Bir elçi veya sefir, hapis veya tazir ile asla katil edilmemesi gereken bu hususlarda imtiyaz sahibi bir zattır. Ne çareki zaman daha doğrusu onların dediği gibi beynelmilel hukuka uymamak sebebiyle Osmanlılarda, Avrupalılarda sefirlere ve elçilere her nevi eza ve cefayı reva görürlerdi. Bir eserde gördüğüm ifadeye göre: "Bu yedikule gayet kalın ve yüksek bir dıvar ile kapalı beş yüzlü bir çeşit kale olup, vaktiyle 5 kulesi vardı. 1768 senesinde yâni bundan 164-165 sene önce meydana gelen zelzelede yıkılarak (651) kule sayısı 4 e düşmüştü. İstanbul imparatorlarından Teodos, Roma imparatoru Maksim'e galibiyetinin hatırası olarak, kara tarafından beyaz mermerden bir zafer takı ile altıncı ve yedinci kuleleri meydana getiren iki kale yaptırmıştır. Bu zafer takı, marmara tarafı cihetinden İstanbul'a girilecek kapıların en süslü ve muhteşe mini sergilemekteydi. Bu takın üzerinde zafer adına yaldızlı, tunçtan bir heykel konmuştu. Bu sebeble giriş yerine altunkapı denmişti. 3.Selim zamanında yedikule surları bir cami ile kale kumandanının evi vardı. Muhafız askerleri 12 tane olan bahçeli evlerde

ikamet ederlerdi. Buradaki askerler bir kumandan(ağa), bir kahya (mülazım)ve 6tane bölükbaşı ile 50 kişilik bir erattan müteşekkildi. 1768 yılına kadar Avrupalı mahbusların bu kulelerin şehir tarafında bulunanı içinde tutuklu bulundururlardı. Fakat, Rusya maslahatgüzarı Obriskof'un hapisliği esnasında ağırca hastalanmış olmasından mütevellit, diğer sefirlerinde tavassutuyla kaleden (652) çıkarılıp, kumandanın evinde iskân edilmiş ve o zamandan sonra tevkif edilen yabancılar o haneye yollanmışlardır. Hapis edilenlerin sayısı çoğalıp, mezkür yer kifayetsiz kalınca askerlerin evleri onlara tahsis olunurdu. Babıâli tevkif olunan sefaret heyetinin sayısı ne kadar olursa olsun, belli bir mahsusa verirdi. Mahbuslar, ancak babıâli tercümanı vasıtasıyla dışarı ile görüşebilirler, askerler ise istedikleri şeyleri onlara temin ederlerdi. Vezir ve devlet adamlarına öldürülecekleri yer olacak olan kule, zafer takının sol tarafına düşen mermer kule idi. Öldürülecek olanlar ışıktan mahrum olan bir zindana atılırdı. Bu bölüme gelinceye kadar pek çok demir kapıdan geçilir, öldürülenlerin kelleleri kan kuyusu denilen ağzı taştan iki kapaklı örtülü bir kuyuya atılırdı. 3.Selim zamanında Rusya ile aramızda çıkan savaşta Rus sefaret heyetinin hapsedilmesi kararlaştırılmışsada, Fransa elçisi general Sebastiyani'nin (653) tavassutu üzerine adı geçen heyetin memleketlerine gitmelerine müsaade edilmiş ve 2.Mahmud devrinden beri bu davranışımız devam etmektedir.

Faide 165: Donanmamızın Zevali

H.982/m.1574den Girid seferlerinin ortaya çıkmasına kadar, Akdenize savaş için donanma çıkarılmayıp, çoğunlukla muhafaza ile hareket edildi. Fakat Sultan 3.Murad ve 3.Mehmed devirleri esnasında Cağalazâde Sinan ve Halil paşaların kaptanı deryalıklarında bazı deniz zaferleri elde olundu. 1054/1644 senesinde Girid seferi açıldıktan sonra donanmayı hümayunda (654) kalyonlar kullanılmaya başlanıp, lâkin o zamanlarda dahi başlangıçta kullanılan ancak Borten neviiydi. Daha sonra yavaş yavaş kalyonlar çoğaltılmıştı. Şöyleki: donanmayı hümayun ile bütün asker ve mühimmat Girid'e gönderilip, ilk önce Hanya kalesi zabt olunmuştu. Ancak sonradan venedik gemilerinin Girid yollarını kesmesi, hatta İstanbul'dan Girid'e asker nakletmeye görevli üç gemiden ikisi bazı telefata maruz kaldıktan sonra, kurtulup diğer biri ise ki, kırkiki pare top çekerdi, içinde bulunan askerler şehid gemide sulara gark olmuş idi. Daha sonra Osmanlıların içinde denizcilik bilgisi çok ileri safhaya giderek devletin donanması bütün Avrupa donanmasına galib olmuşken, zaman içinde bu bilgi ve tecrübenin azalması tam tersine Avrupalılarda da eskisinden hızla ve fazla olarak ilerleme kaydetmeleri bilhassa yelkencilik sanatında bu zamana kadar görülmemiş hamleler yapıp, kalyonculukta da terakki etmişlerdir.(655) Bu sebeble donanmamız ecnebi donanmalarla aşık atamaz hale düşmüştü. 140 parça gemiden müteşekkil olan devleti âliye donanması

emri muhafaza için Hanya önünde demir atmış iken, limanın iki tarafına toplar konarak, savunmaya gayret edildiği sırada venediklilerin Suda limanına imdat niyetiylen gelmiş olan 100 parça, ekdiri, Porten, mavna gibi gemiler meydan okuyarak etrafda dolaşıp durdu. Bir müddet sonra Hanya dışında bulunan Cezair gemilerine ve diğer gemilere Venedik donanmasından bazı gemiler kale'yede top atışları yaptı. Arkasındanda bazı müslüman gemileri yakmak için 5 tane ateş gemisi sevk etti.Ancak ateş gemisi oldukları fark edilen gemiler hedeflerine varmadan kancaların yardımı ile önlenebildi. Ateş gemileri bir zarara muvaffak olamadan kendi kendine yanmaya terk olundu. Suda kalesini ele geçirmek başarılamadığından, Girid'in kara tarafı cihetine taarruzda bulunularak önemli ve bol mik-tarda arazi ele geçirildi. Kışın şiddetli fırtınaları esnasında Hanya önlerinde bir çok gemimiz bazı telefata maruz kaldıktan başka bazılarıda maalesef sulara gark oldu.(656) Daha sonraki senelerde venedik donanması Girid su yollarımızı kesmeğe devam etmekle kalmayıp, üstelik donanmalarının bütün gücüylede bizim Gelibolumuz önlerinde yayılarak, donanmamızın boğaz dışına çıkmasına engel olmaya başladılar. Böylece Akdenize çıkamaz hale getirildik. (Osmanlı tarihleri numunelerinden Cevdet tarihi).

"Osmanlı Devletinin Kuruluşunun
700. yıl Armağanı"

SEÇİL OFSET TEL: (0.212) 629 06 15